

Admittitur,

Claudiopoli Die 19-a Martii 1827.

BCE 7 III

**C. LADISLAUS LAZAR m. p.
Cons. Gubernialis.**

A Z

ERDÉLYI POLGÁRI
MAGÁNOS
TÖRVÉNYEK'
HISTORIAJA.

SÓÓSMENZEI VAJDA LÁSZLÓ,

Gubernialis Concipista, Tekintetes Nemes
Belső Szólnok Vármegyének Tábla-Birá-
ja, és a' Kolo'svári Királyi Lyceumban
a' Hazai, és Büntető Torvényeknek
ideig-való

TANÍTÓJA.

Kolo'sváron 1824 ben.

Nyemt. a' Királyi Lyceum' Betüivel

1830.

Kegyes Olvasó.

A' 'Természet' Ura az ember' alkotásában min-
denekfelett maga véghetetlen bölcsességét vagy
csak azzal eléggé kijelentette, hogy ezt a' ma-
ga hasonlatosságára halhatatlan Lélekkel, és sza-
had-akarattal felékesítette, tellyes szabadságban
helybeztette, és minden más alkotmányoknak,
midőn azokat ennek hasznára alkotta, Urává
rendelte.

Az ember annakokáért maga természeti álla-
potjában semmitől semmi függéssel nem köte-
lőztetett, hanem egyedül a' maga tökéletesítte-
sével, és az Isteni tisztetéssel, 's imádással kö-
telezte önnön alkotása; mert az elsőre a' 'Ter-
mészet' vonzódása, a' másodikra a' józan-
okosság' ösztöne vezeti.

Mint hogy pedig az emberi önnön-szeretet
a' józan-okosságának okoskodását, sőt parancso-
lattyát, néha az hirtelen áradó indulatok' árja,
néha pedig némely haszonkeresés, és végezet-
re a' jelenvaló csiklándoztató jóknak kívánása
miatt megvetvén, vagy maga káros céljának
áldoztattyává tenni törekedvén, az emberek' szí-
veit annyira megvesztegette, hogy ember, em-

her-társának a' köz-mondás szerént, farkassá vá- lenne — a' hődog természeti szabados állapot az embereket elrendelt végső céljoknak elére- siben nem csak hátráltatta, hanem éppen aka- dályoztatta - is , az honnan következett , hogy eleintén több szabados Gazdák , azután több Nemzetségek, 's végezetre egész Nemzetek egy kölcsönös védelemre intézett Társaságokban, magok természeti szabadságoknak némely ré- szeben a' köz-jóért önkéntesen lett lemondásá- val, állanának. —

Íde mivel az illyetén Társaságoknak így-is elintézett célját egy haszonnal elérni nem le- hetett, a' józan-okosság, ebben-is őket elébb se- géllette, a' midőn tudniillik arra ösztönözte, hogy a' köz-célnak elérésére vezető, és a' 'Tár- saság' tagjainak szokásaihoz, és indúlatjaikhoz alkalmaztatott rendszabásokat szabjanak, azok- nak pontos megtartásokra tellyes hatalommal felruházott Felügyelőket magok közzül válasz- szanak, és hogy ezeknek-is hatalmuk a' céllal mindenkor megegyezőleg gyakoroltassék, bizo- nyos pontokkal azt meghatározzák, — ezen U- gyelőknek továbbá más Segédeket rendeljenek; sőt minthogy a' természet' állapottyában-is, no- ha mindenik szabad maga Ura vólt; de a' te- hetség, vagy tehetetlenség, a' Nemzés, és an- nak kötele ott-is bizonyos lántzal kötötte egy- ben az embereket, úgy, hogy vagy azon álla- potban alkattatott első embernek Szülőtyei

között-is némely tekintetbéli osztályt hozott ön-
nön magával; a' Társaságok' tagjai bizonyos
szakaszokra a' különböző tekinteteknél-fogva
oszlottak, úgy mindazonáltal, hogy valamint a'
test' részei nem mind egyenlők magok' tehet-
ségeikre, és kötelességekre-nézve, mindazáltal
a' legcsekélyebbnek-is héjánosságával a' test
nem egész, nem tökéletes, és annálfogva a' leg-
kisebb részetskék-is a' testnek múlhatatlan, vagy
tökéletesítő részetskéi, egyik osztály a' másika
nélkült a' Társaságban vagy tellyességgel elnem
lehet, vagy legalább a' nélkült bizonyos héjá-
nosságot szenved. —

Ezen különböző Pólgári osztályoknak, mint
az egész Társaság' alkotó részeinek a' Társaság-
ból folyó bizonyos köz-hasznokkal bírniak szük-
séges, mivel különben a' Társaság' jovára tö-
rekedő igyekezetek buzdító eszköz nélkül nem
csak megtompúlnak, hanem-el-is enyésztetnek;
de továbbá a' köz-hasznokan-kivül mindenikre
személy szerént-is bizonyos jók áradnak a' Tár-
saság' fennállásából, mellyeknek megkivánha-
tásokra a' Tagoknak törvényes keresetek lehet.

Innen önkéntesen következik, hogy a' Pól-
gári-Társaságnak egy bizonyos elrendelt célja
légyen, mely az egészre terjed, és a' melynek
megszerzésében a' Tagoknak köz-erővel töreked-
niek kell, de vagynak oly' végei-is, mellyek a'
Tagokat vagy osztályonként, vagy pedig sze-
mély-szerént illetik. —

A' köz, és az egész Társaságot egy-átallyában illető czél, a' köz-bátorság, mely egyedül okozta a' Pólgári-Társaságnak felállását. —

Ezen köz-bátorság továbbá vagy a' Társaság' belső állapotját tárgyozza, az-az: azt miveli, hogy a' Tagok magok között csendes állapot, ban légyenek; vagy pedig a' Társaságnak külső állapotját érdekli, melyre-nézve azt cselekszi, hogy más idegen Nemzet történhető megtámadásai ellen tántoríthatatlan légyen állapotja.

Mind a' kettőnek fennállásából pedig a' Pólgároknak egyes Személyekre-nézve az a' kívánt jó foly, hogy ezek' Személyek, jovaik, betsületek és szabadságokra-nézt bátorságban lehessenek minden idő-pontban, mellyek-is a' Társaság' főbb czéljából az annak tagjaira kiterjedő különös végei a' Pólgári-Társaságnak. —

Az honnan már könnyen általláthatni, hogy egy Pólgári-Társaságnak fennállására oly' rendszabások kívántatnak, mellyeknél-fogva a' köz-Társaságnak köz-czélja kétségen-kivül elérhetőnek tétethessék, és hogy e' bizonyosabb lehessen, szükségesek ilyen rendszabások-is, melyek a' Tagokat egyenként illető végeket minden veszeljen és kétségen-kivül helyheztessek. —

A' Rendszabások, mellyek az embert természeti állapotjában magára, embertársaira, és az Isteni imáadásra-nézve a' józan-okosság' világnál-fogva kormányozzák, Természet' Torvényneinek hivattatnak. —

Azon rendszabások, mellyeket a' környülál-
lásoknál-fogva valamely Pólgári Társaság' ma-
ga fenntartására-nézve hozott Pólgári-Törvények-
nek, 's mivel minden Pólgári-Társaság' egy-
átaljában véve a' több Társaságokra-nézve olyjá
nézettetik, mintegy a' természet' állapottyáhan
helyheztetett ember, azon rendszabások, mel-
lyek a' Nemzeteket így véve illetik, Nemzetek'
Törvényneinek neveztetnek.

A' Törvények' foglalhatja Jusnak, vagy-is az
Igazságtól véve származását, kinek-kinek méltó
igazzának neveztetik. — És ez a' Törvényes
méltó igaz, vagy természetes, — a' mennyi-
ben a' Természet' törvényeit, — vagy men-
nyei igaz, a' mennyiben az Istennek a' Szent
Atyák által írásban tett Isteni Törvényeket
foglalja magában, — vagy a' Nemzetek' igaz-
za, a' mennyiben a' Nemzeteknek egymás-kö-
zött fennálló természetes Törvényeiket tárgyo-
za — vagy Pólgári igaz, a' mennyiben oly' tör-
vényeket foglal magában, mellyeket egy Pól-
gári-Társaság hozott magának. —

A' természetes, és a' mennyei igaz, úgy a'
Nemzetek' igazza-is oly' kiterjedéssel bírnak,
hogy ezek minden Nemzetekre egyaránt terjed-
nek, ellenben pedig a' Pólgári igaz csupán a-
zon egy Nemzetet tárgyozza, a' ki által az ezen
Jushan foglalt Törvények hozattatnak, és ez mu-
nicipálénak-is neveztetik. Mindeniknek pedig
célja az embernek úgy-is mint embernek, úgy-

az három' Nemén a' Pölgári-Társaságnak által-
menve, végre széllyeloszlattatott.

Példát vévén ezen több Nemzetek, pölgá-
ri Társaságoknak felállittásak' alkalmatosságvál
az írt Uralkodói formákból némellyek egy más
mérséklett formát választottak, mérséklett for-
mát mondám; mert egészen azokat együtt véve bé
nem vehették, mivel a' fő hatalmat, hogy egy-
is többen-is és az egész nép-is egyszerre gya-
korolja, lehetetlen. —

A' Főnek alkotását részekre felosztva, ha
tekintet alá vészi az ember, egy különbféle
organica részekből állani találja, mellyek nél-
kül az embernek tehetségei fogyatkoznak, ott
tudniillik a' gondolkodó, és okoskodó erő, en-
nek segédei az főbb érzékenységek' eszközei;
ugymint: a' Szem, Or, Fül, és Száj, 's mind
ezek a' Főnek legértetsebb részén vagynak,
's ha épek, ékesítik; ha fogyatkoznak, diszte-
lenitik az egész főt, sőt az egész testet. — Ha-
sonlót találunk a' pölgári Társaság' fejében-is;
a' Kormányt tartya ugyan egy; de annak hasz-
nos folytatásában a' gondolkodó erőnek segéd-
jei a' pölgári, Egyházi, Vitézlő Rendek, 's azok-
nak Tisztviselői, kik által mindent, a' mit a' Tár-
saság' boldogságára szolgálónak talál a' Fő ha-
talom, azt tellyesítésbe - is vészi, nem csak,
hanem ezeknek segítségével a' megjobbittan-
dókat kitanúlja, és helyre-hozza, 's ezek nélkül
a' Főselettebb kitetsző héjánosságot szenved.

A' Test' több részeit teszik a' Mejj, Kezek, Lábak, 's mind ezeknek mozgása a' belső alkotásoktól vagyon, 's akkor vagynak legjobb állapotban, ha az éltető erő, és a' Gyomor jó; vidámok, ha a' Szív tiszta, és minden sértés-nélkül-való; de ezeknek épségekre valamint a' vérnek jósága úgy a' hasnak kielégítése-is szolgál — A' polgári Társaság' Mejjét a' jó hazafi szívvel bíró, nemesen gondolkodó okos Férjfi-ak, a' Kezeket és Lábokat a' munkás és figyel- metes szántóvető és mester Emberek, a' vért a' pénz, és a' kereskedés; a' gyomrat, a' jó rendtartás az abból folyó csendes bátorsággal, a' mi pedig a' testben legkényesebb, és érzé- kényebb, a' szívet formálja az Uralkodó, és pol- gárok között való tiszta érzés, és állandó sze- retet — mely a' jól elrendelt polgári Társa- ságnak csalbatatlan jele.

Hogy pedig a' test maga részeivel együtt épségben tartathasson, az eledel' neme, a' la- kás és élés'-módja legnagyobb befolyással bí- ró eszközök — így a' Társaság' fenn-állásában magokat előadó szüntelenvaló, és némely nem reménlett szükségeknek kipotlására a' száunte- len tartó költségek, és fundusok elkerülhetet- lenek. Ha tehát valamely polgári Társaság' tö- kéletes megismerésére kívánkozik valaki jutni, úgy tetszik, hogy kívánt czellyának örömét csak akkor érheti-el, ha előbb azon Tartománynak földi rajzolatját felosztását, és nevezetesebb hely-

lyait productumait, azután Lakossait, azoknak eredeteket, nyelveket — a' köz Kormány' módját, és az Igazgatók' tetteiket, úgy a' törvényhozó hatalmat, 's annak gyakorlása' módját — a' politikai, törvénykező, Vitézlő, és Egyházi igazgatást, a' kereskedést és a' pénzbeli circulationot, végre a' Tudományok' állapotját, és mind ezeknek regulatiojára szolgáló Törvényeket tanullya-meg. — Szép és kedves dolog az egész Világ' esmeretségében így eljárni, és jutni; de hogy ezt hasznossan mind magára, mind Hazájára-nézve elérje az ember, legszükségesebb a' maga hazáját e'szerént előbb tökéletesen megismerni, és azután az idegen Országoknak esmerettségére törekedni.

Kedves Hazámnak egy nagy érdemű Familiából származott Fiát midőn ezen esmeretésekre anyai nyelven vezetni, 's annálfogva a' Törvénybeli Leczkérimet magyarul eleibe terjeszteni elhatároztam-vala, egy úttal azokat magamnak-is bejegyeztem, 's megjobbitottam, mellyek midőn némely drága Hazámfiainak érdemes kezekbe jutottak volna, arra ösztönöztek, hogy azokat az ilyen esmeretésekre kívánczoló több kedves Hazámfiával-is közöljem. — A' Vállak, mellyek ily nagy munkára adták magokat, gyengébbek lévén, hogy sem azt mindenik olvasónak megelégedésével vihessék véghez; azért tartózkodtam; de minekutánna ugyan azon nagyon tisztelt jó Uraim arról meg-

győztek, hogy a' Tudósabbak az igyekezetet, a' dólgot, a' czélt felvévén, gyenge pennámnak örömet megengednek, a' járatlanabbak pedig köszönettel véjendik ezen akármely csekély utasításomat — Világ eleibe-is kész vagyok azon Leczkeimet bocsátani a' következők rendel:

Előre azon történeteknek, mellyek az Hazai Törvényeknek bővebb és helyesebb esmeretségekre világúl szolgálhatnak rövid előadásokat: *Hazai Törvényeknek Historiája* nevezete alatt írom-le — azt hozzá tévén, hogy azon igyekezettel voltam, noha mennyire közelítettém a' Célhoz a' kegyes Ólvasó' ítéletére bízom; hogy rövideden a' Történeteket, azokhoz mérsékelt törvényeket, vagy a' Királyok és Fejedelmek által adott privilégiumokat-is a' mennyiben egy vagy más biteles írásokból, olyanoknak esmeretségekre jutottam, béirtam. — Ezen történeteknek leírások-után, az Hazai törvényekkel való megismerkedésre vezető elmélkedésekhez fogtam oly' móddal, és rendel, hogy előre bocsátván némely szükséges esmeretségeket, az Hazai közönséges Törvényekről elmélkedve, ezen elmélkedéseket egy magános Könyvben úgy foglaltam; hogy az ezen három részekre felosztott Könyvnek *első Része'* első Szakaszában a' Népnek Országgyűlésében — a' második Szakaszában Országgyűlésén-kivül gyakorólható Jussairól — a' *második Részében* — a' Fejedelm' Fő Uralkodói Jus-

airól — az *harmadik Részben* pedig az Ország' igazgatásáról szólva, elébb ugyan Bevezetés' módjára Erdélynek Leírását — és a' bevett négy Religio és három Nemzet' közönséges Jussait előre bocsátván, a' közönséges politikai, Kamarai, Egyházi, és Katonai Administratiokat magok Fő és alsóbb hivatalokkal együtt adtam-elő, azután — az három Nemzet' különös Jussaikat, mellyek-után — A' Türt (Tolerata) Nemzetekről, Városi Polgárokról, Katonákról, Szolgálókról, és Idegenekről szólván, végre az Igazság' kiszolgáltatására rendeltetett Dicasteriumokról, és Itélő-Székekről írt Elmélkedéssel végeztem-hé ezen Könyvet. — Melynek bévégzése-után a' Magános Erdélyi Törvényekről való elmélkedéseimet, három Könyvekben foglalva, úgy adtam-elő: hogy az *első Könyvben*: a' Jóságoknak megszerzésekre, és megtartásokra szolgáló négy Fő módoknak; úgy mint az Időmúlásnak, Adományoknak, kötelezéseknek, és az Örökösödésnek, mivóltokat, nemeiket, és természeteket annyi részekben terjesztem az Űlvasónak' eleibe. A' *második Könyvben*: a' perlekedés' rendében elé-kerülhető Személyekkel és azoknak megkívántató tulajdonságokkal — Az *harmadik Könyvnek*: *első Részében* a' Törvénykezés' rendében elékerülő lépésekkel — a' *második Résznek első Szakaszában* a' Törvénykezés' rendében elékerülő Fejedelmi parancsokkal — *második*

Szakoszszában pedig, a' b'bizonyításban vagy óltalomban fogyatkozó pernek gyógyító szereikkel megesmértetni igyekezem kegyes Olvasómat — Végre, hogy az elészámláltak inkább megesmértethessenek, egy panaszos, és egy rendszerént való pert kidőlgozva ragasztok ezen béfejező Részhez egy tóldalékban — Reménylém hogy ha tökelletesen nem-is; de bár annyirészben még-is cél't ér munkám, hogy ösztönül, és segítségül szolgáljon kegyes Olvasómnak jobb, és tökelletesebb munkának a' közhaszon előmozdításával való készítésére —

Írásom modját úgy igyekeztem alkalmaztatni, hogy nem annyira a' nyelvet pallérozni, mintsem az értelmet törekedtem úgy kitenni, hogy a' járatlanabbak-is azonnal felvehessék; azért azon Déák terminusokat, sőt kifejezéseket-is, mellyek Hazámfiái, és mondhatni Leányai előtt-is már egész örökséget nyertek, annyival-is inkább megtartottam, mennyivel Déák nevezetek szerént könnyebben-is feltaláltathatók Hazánk' törvényes Könyveiben. — Innen a' Citatiókban-is a' közönségesebb módat vettem-sel, úgy hogy a' régi dicsöült Királyainknak törvényeiket, mint-hogy Decretumok neve alatt jönnek, — a' Király' neve után a' Decretum' számát közönséges számmal — utánna egy nagy D. utánna a' Caput, vagy articulus számát, és ezután, ha Caputokra vólt osztva kis c. ha articulusokra kis e., írtam-sel 's e' szerént kívántam kimon-

dani. p. o. Szt. István 1. D. 10. c. szerént, az az, Szent István első Decretuma' tizedik czikelye szerént, vagy 2. András 1. D. 4. a. az az, Második András első Decretuma' negyedik articulusa. — A' Tripartitumat nagy T. vel, az Approbatát nagy A' val, a' Compillatát nagy C' vel kívántam kijelenteni — Ezeknek bővebb citatiojak' modját kedves Ólvasómnak bővebben elé-fogják adni, és pediglen, a) A' Tripartitumét 2-dik Ulászló — b) az Approbatáét 2-dik Rákóczy György, és c) Compillatáét Elő Apafi Mihály' historiaikban ezen könyvekről tett feljegyzések — A' Tabularis Instructiót pedig e' szerént jegyeztem. Tab. Instr. 100 §. az az, a' Tabularis Instructio' századik paragraphussa. — Vedd kegyes Ólvasóm! ezen elő való Utasításomat jó neven, ha mingyárt járta-
tasabb-is vagy ezekben nálamnál; mert a' járta-
talanabbaknak kívántam ezen ólvasás' kulcsá-
val kedveskedni 's ha munkámnak öltözöttye a' mostani pallérozott Világtól távolabb-is jár, fogadd-bé még-is szívesen; mert valamely szolgálataodra lehet még — ugyan-is a' pallérozott czifraságok gyönyörködtenek az igaz; de a' dűrvább öltözetűek a' szükségesekben, és hasznosokban segillik-fel az emberiséget, mellyeknélkül a' gyönyörűség érezhetetlen; vagy éppen keserűség.

B é v e z e t é s

A' Hazai Törvények'

Historiájába.

1. K. *Mit mondunk Hazai Törvények Historiájának, mi ennek a' célja, 's ezen célhoz-képest minő tulajdonságokkal kell bírnia? — Lásd lap 1 — 2.*
2. K. *Honnan mutatjuk-meg, hogy hasznos legyen, 's melyek a' kútforrásokai? Lap 2 — 3.*
3. K. *Melyek a' segítő Szerei, 's kik azon tudós Férfiak, a' kik a' Magyar Pölgári Törvényeknek Historiájáról írtak; — kik megint, a' kik a' Hazai közönséges Historia' rendében ezen célra sok dolgokat feljegyeztek? — Lap 4 — 5.*
4. K. *Hány Szakaszokra oszthatjuk ezen Historiát? — Lap 5.*

E l s ő S z a k a s z.

Erdélynek Szent István Király által lett elfoglalásáig-való állapotjáról.

5. K. *Miként neveztetett Erdély régentén, 's mikor lett Római Provinciá; a' Rómaiak'*

nevezetesebb Coloniáji melyek voltak, 's mikor, mikép' esett-ki a' Rómaiak' birtokából; végre a' Rómaiak' és Dácusok' maradványaiból micsoda Nemzet származott? — Lap 5 — 8.

6. K. Meddig volt Dácia a' Gothusok alatt, 's ezek után kiknek hódolt-meg? Lap 8 — 9
7. K. Meddig bírták a' Gepidák, 's kiknek birtokába jutott ezekután? — Lap 9.
8. K. Mikor jöttek-ki utóljára a' Hunnusok Magyarok' neve alatt? — Lap 9. — 10.
9. K. A' köz Igazgatás' és Törvények' állapottya ezen idő-szakaszban milyen vökt? Lap 10 — 18.
10. K. Az Igazság' hiszölgáltatása minö állapotba völt a' Magyarok' kijövetelétöl-fogva Erdélynek Magyar Országhoz-ualó kapcsolásáig; 's Arpád minö fő-uralkodói jusokat gyakorlott? — Lap 18 — 19.
11. K. Arpád hozott-e' Törvényeket? Hát a' több Vezérekröl mit jegyezhetünk-meg e' részben — Lap 19 — 20.

Második Szakasz.

Erdélynek a' Magyar Királyok alatt-ualó állapotjáról vagy-is az 1002-dik Esztendötöl-fogva 1541-kig ualó Kormánnya módjáról.

12. K. Erdélynek Magyar Országhoz-ualó

hapcsolására mi adott alkalmatosságot?

Lap 20 — 23.

13. K. *Kik voltak ezen idő-szakaszban Magyar Országi Királyok?* — Lap 23 — 26.

14. K. *Ezen dicsőült Királyok alatt kik voltak Erdélyi Herczegek?* — Lap 26.

15. K. *Kik voltak az Erdélyi Vajdák, ezeknek mi volt kötelességek; kik voltak Szólnoki Ispányok, 's ezen Szakaszban kik voltak csupa Székelyek' Ispánnyai; hát a' Vice-Vajdából elészámlálhatunk-e valakit?* — Lap 26 — 33.

I. Szent Istvánról.

16. K. *Miket jegyezhetünk-meg ezen dicső Királyról?* — Lap 33 — 41.

II. Német Péterről.

17. K. *Szent István után ki következett, 's mint uralkodott?* — Lap 41 — 43.

III. Aba Királyról.

18. K. *Abáról mit mondhatunk?* — Lap 43.

IV. Első Andrástól.

19. K. *Első Andrástól mi nevezetes dolgai voltak?* — Lap 43 — 45.

V. Első Béláról.

20. K. *Mit jegyezhetünk-meg Első Béláról?*
Lap 45. — 46.

VI. Salamonról.

21. K. *Miket jegyezhetünk-meg Salamonról?*
Lap 46 — 47. §§.

VII. Első Geyzáról.

22. K. *Első Geyzáról miket jegyezhetünk-meg?* — Lap 47.

VIII. Szent Lászlóról.

23. K. *Szent László' uralkodása alatt mik történtek czélunkra nevezetesebbek?* — Lap 47 — 49.

IX. Kálmánról.

24. K. *Kálmán mikről nevezetes?* Lap 49 — 50.

X. Második Istvánról.

25. K. *Miket jegyezhetünk-meg rövideden Második Istvánról?* — Lap 50 — 51.

XI. Második, vagy-is Vak Béláról.

26. K. *Vak Béla miről emlékezetes?* — Lap 51 — 53.

XII. Második Geyzáról.

27. K. *Mi nevezetést tudunk második Geyzáról?* — Lap 53 — 54.

XIII. Harmadik Istvánról.

28. K. *Harmadik István' uralkodása alatt micsoda belső mozdulások történtek?* — Lap 54 — 56.

XIV. Harmadik Béláról.

29. K. *Harmadik Bélának uralkodása alatt mi újítások történtek?* — Lap 56 — 58.

XV. Imréről.

30. K. *Imre Királyról miket emlithetünk?* — Lap 58 — 59.

XVI. Harmadik Lászlóról.

31. K. *Harmadik Lászlóról mit említhetünk?*
Lap 59.

XVII. Második Andrásról.

32. K. *Második Andrásnak milyen vala Uralkodása, 's mi nevezetes dolgok történtek alatta?* — Lap 59 — 72.

XVIII. Negyedik Béláról.

33. K. *Mi nevezetes dolgok történtek Negyedik Béla alatt?* — Lap 72 — 85.

XIX. Ötödik Istvánról.

34. K. *Ötödik Istvánról mi nevezetes dolgokat jegyezhetünk-meg?* — Lap 85 — 86.

XX. 4-dik, vagy Kun Lászlóról.

35. K. *Negyedik vagy Hun László alatt mi nevezetes dolgok történtek?* — Lap 86 — 93.

XXI. Harmadik Andrásról.

36. K. *Harmadik Andrásról miket jegyezhetünk-meg?* — Lap 93 — 104.

XXII. Ventzelről, és

XXIII. Bavariai Ottoról.

37. K. *Cseh Ventzelről, és Bavariai Ottoról miket jegyezhetünk-meg?* Lap 104 — 105.

XXIV. Róbert Károlyról.

38. K. *Róbert Károly' Uradalma milyen vala, 's mik az emlékezetesebb dolgok alatta?* — Lap 105 — 117.

XXV. Első, vagy-is Nagy Lajosról.

39. K. *Első vagy másként Nagy Lajosról mi emlékezetre méltó dolgokat hozhatunk-e-le?* — Lap 117 — 140.

XXVI. Máriáról.

40. K. *Mária' Uralkodása alatt mik történetek megjegyzésre méltók?* — Lap 140 — 145.

XXVII. Kis Károlyról.

41. K. *Neápolyi Király Kis Károly meddig Uralkodott, 's mit jegyezhetünk-meg róla?* — Lap 143 — 144.

Mária Másodszor.

42. K. *Máriának, és Er'sebetnek Károly' holtá után milyen volt uralkodása?* — Lap 144 — 146.

XXVIII. 'Sigmondról.

43. K. *'Sigmond mikor lett Király, és minő nevezetes dolgok történtek alatta?* — Lap 146 — 170.
44. K. *A' mi Erdélyt egyenesen illeti, ezen Király alatt mik a' nevezetesebb dolgok?* Lap 170 — 185.

XXIX. Albertről.

45. K. *Albertről miket jegyezhetünk-meg?* — Lap 185 — 187.

Er'sebeth Özvegy Királynéről.

46. K. *Özvegy Er'sebeth Királyné alatt mik történetek megjegyzésre méltók?* — Lap 187 — 188.

XXX. Első Ulászlóról.

47. K. *Első Ulászlóról miket jegyezhetünk-meg?* — Lap 188 — 189.

XXXI. Posthumus Lászlóról.

48. K. *Posthumus László alatt mik történtek czélunkra feljegyezhetők?* Lap 189 — 190.

XXXII. Hunyadi Mátyásról.

49. K. *Hunyadi Mátyás mikről nevezetes?* — Lap 190 — 213.

XXXIII. Második Ulászlóról.

50. K. *Második Ulászló alatt mik nevezeteseik?* — Lap 213 — 236.

XXXIV. Második Lajosról.

51. K. *Második Lajos mikről nevezetes?* — Lap 236 — 237.

XXXV. Zápolya Jánosról.

52. K. *Mit jegyezhetünk-meg Zápolya Jánosról?* — Lap 237 — 239.

XXXVI. Első Ferdinándról.

53. K. *Első Ferdinándról miket jegyezhetünk-meg?* — Lap 239 — 241.

Harmadik Szakasz.

Erdélyről a' Nemzeti Fejedelmek alatt.

54. K. *Erdélynek Magyar Országtól-való elválására mi adott alkalmatosságot?* Lap 241 — 246.

I. I'sabella Királynéről, és Zápolya 'Sigmondról.

55. K. *Az elválás után ki vólt első Uralkodója, kinek védelme alatt, 's mi váltózásai történtek, 's ugyan ez alatt mi nevezetesebb törvényes tárgyak állittattak-meg? — Lap 246 — 262.*
56. K. *I'sabella' hólta után az Országlás hire szállott, és miket jegyezhetünk-meg Zápolya 'Sigmondról? — Lap 262 — 274.*

II. Báthori Istvánról.

57. K. *Szabad választásnál-fogva ki vólt az első Fejedelem, és ez alatt a' közönséges Törvényekbe befolyó mi dolgok történtek? Lap 274 — 277.*

III. Báthori Kristófról.

58. K. *Ki vólt az Erdélyi Vajda Báthori István Lengyel Országi Királyságában? mind István, mind Báthori Kristófról tárgyunkra-nézve miket jegyezhetünk-meg? — Lap 277 — 287.*

IV. Báthori 'Sigmond, Báthori András, Mihály Vajda, Básta György, és Székely Móy'sesről

59. K. *Báthori Kristóf' halálával ki választott Erdélyi Vajdának? Lap 287 — 196.*
60. K. *Báthori 'Sigmond' Uralkodása alatt mik történtek nevezetesebbek, a' melyek-*

nek a' Hazai Törvényünkbe befolyásokva-
gyon? — Lap 296 — 302.

V. Botskai Istvánról.

61. K. Ki következett az Erdélyi Fejedelemségbe Báthori Sigmund után? Lap 302—304

VI. Rákótzsi Sigmundról.

62. K. Botskai halála után ki vólt az Erdélyi Fejedelem? — Lap 304 — 305.

VII. Báthori Gáborról.

63. K. Ki következett Rákótzsi Sigmund után az Erdélyi Fejedelemségbe, és mi nevezetes történt az ő uralkodása alatt? — Lap 305 — 307.

64. K. Mi a' Pactum Unionis, és mi adott okot és alkalmatosságot, hogy az Ország' Nagyjai a' Pactum Unionist elfogadják? Lap 307 — 309.

VIII. Bethlen Gáborról.

65. K. Mikor lett Bethlen Gábor Fejedelem? Lap 309 — 311.

66. K. Mik történtek Bethlen Gábor alatt nevezetesebbek, mellyek Hazánk' Törvényeire-nézve figyelmet érdemelnek? — Lap 311 — 312.

IX. Brándeburgiai Katalinról.

67. K. Bethlen Gábor helyébe ki választott Fejedelemnek, 's arról mit jegyezhetünk-meg? — Lap 312 — 315.

X. Bethlen Istvánról.

68. K. *Brándeburgiai Katalin után ki választott Fejedelemnek?* — Lap 313 — 314.

XI. Első Rákótzai Györgyről.

69. K. *Mikről nevezetes Első Rákóczi György?*
Lap 314 — 315.

70. K. *Mik érdemelnek figyelmet az Első Rákóczi György' uralkodása alatt?* — Lap 315 — 319.

XII. Második Rákótzai Györgyről.

71. K. *Mi nevezetes dolgok történtek második Rákóczi György' alatt?* Lap 319 — 320.

72. K. *Még miről nevezetes ezen Fejedelem?*
Lap 320 — 321.

73. K. *Az Approbata Constitutio hány Fő részekre osztatik, és mit foglal magában mindenik Rész?* — Lap 321 — 322.

XIII Rhédei Ferentzről.

74. K. *Minekutánna 2-dik Rákóczi György a' Fejedelemségről lemondott volna, ki lett az Erdélyi Fejedelem?* — Lap 322 — 325.

XIV. Bartsai Akosról. és

Kemény Jánosról.

75. K. *Rhédei Ferentz után ki volt Erdélyben a' Fejedelem? minő szerencsével uralkodott, 's a' helyébe következett Fejedelemnek mi kimenetele volt?* Lap 323 — 326.

76. K. *Melyek a' megjegyzésre méltó árti-*

culusok, melyek Erdélynek e' zürzavaros változásai között hozattak? Lap 326 — 327.

XV. Apafi Mihályról.

77. K. Miként kormányozta Első Apafi Mihály Erdélyt? — Lap 327 — 348.
78. K. Az 1688-dik Esztendőben Fogarásban tartott Országgyűlése' articulusai mit foglalnak magokban? — Lap 348 — 360.
79. K. Ezen Fejedelem alatt mi még a' megjegyzésre méltó? — 360
80. K. A' Compillata Constitutio hány Fő-Részekre osztatik, és mit foglal magában? Lap 360 — 361.
81. K. Azok az Articulusok, melyek Erdélynek Magyar Országtól lett elszakadásától a' Compillata Constitutioig költek, de sem az Approbata, sem a' Compillata' alkalmatosságával bé-nem vétettek, ma törvényi erővel bírnak-e? Lap 361 — 365.
82. K. Mi adott okot arra, hogy az Erdélyiek a' Töröknek pártfogásáról lemondjanak, és a' Felsőes Austriai Ház' kegyelgyelmes védelme alá magokat ajánlyák? Lap 365 — 366.
83. K. Első Apafi Mihály' hólta után csendességben maradhatott-e Erdély? — Lap 366 — 367.
84. K. Mikor adatott, és mit foglal magában az úgy nevezett Leopoldinum Diploma? — Lap 367 — 370.
- I Darab.

85. K. *Mikor állítottatott-fel Erdélyben a' Felséges Királyi Kormányzók, és ki vólt az Első Gubernátor?* — 370 — 371.
86. K. *A' F. K. Gubernium' felállításá után minő Accordákra léptek a' bévett Nemzetek és Religiók, 's mi adott ezekre alkalmazosságot?* — Lap 371 — 396.
87. K. *Leopóld Császártól a' Státusok és Rendek Alvinczi Péter által bényújtott Instanciákra minő Resolútiót nyertek az Erdélyiek?* — Lap 396 — 400.
88. K. *Az első pontban említett Decretum mit foglal magában?* — Lap 400 — 402.
89. K. *A' Leopóld Császár' kormányza alatt hozott Constitúciók között mi még nevezetes?* — Lap 402 — 403.

Negyedik Szakasz

Erdélyről a' Felséges Austriai Ház alatt.

Első Leopóldról, és Első Jó'sefről.

K. *A' Haereditaria Successió A' Felséges Austriai Háznak általadatván, ki zavarta-fel Erdélyben a' békességet, és a' békesség helyreállítatván, „ tsoda pontokat foglal magában az erről költ egyezés?* — Lap 403 — 405.

Hatodik Károly Császárról.

91. K. *Első József* halála után ki következett az Erdélyi Fejedelemségbe, és mi nevezetesebb dolgok történtek alatta? Lap 405. — 412.

Mária Theresziáról.

92. K. *Ki* volt Hatodik Károly *Successora*, és minő nevezetes Törvények hozattak alatta Hazánkra-nézve? — Lap 412 — 414.
93. K. *Még* mi nevezetes dolgok állittattak meg dicsőséges Mária Thereszia *uralkodása* alatt? — Lap 414 — 440.

Második Józsefről

94. K. *Második József* Császár alatt minő emlékezetre méltó dolgok történtek? Lap 440 — 448.

Második Leopóldról.

95. K. *Második Leopöld* alatt mi nevezetes dolgok történtek a mi jelenvaló tárgyunkra-nézve? — 448 — 449.

Mostan Dicsőségesen Uralkodó Felséges Első Ferentz Fejedelmünkről.

96. K. *Ezen Felséges Fejedelmünk* alatt a jelenvaló tárgyra miket jegyezhetünk meg? Lap 449.

BÉVEZETÉS

A' HAZAI TÖRVÉNYEK'

HISTORIAJÁBA.

1. *Mit mondunk Hazai Törvények' Historiájának, mi ennek a' Czélja, 's ezen Czelhoz képest minő tulajdonságokkal kell bírnia?*

A' mint a' Polgári Köztestársaság nevezedik, úgy annak lánczkötelei, vagy-is Törvényei lassanként szaporodnak-is, de változnak-is. — Ezen változásoknak leírása Juris-Historiának nevezetik.

Az Erdélyi Törvények' Historiája tehát nem egyéb, hanem azon nevezetesebb Történeteknek előadása, 's leírása, mellyek az Erdélyi közönséges, és magános Törvényeknek kezdetek, előmenetelek, és változásaik körül történtek.

Czélja ezen Historiának az, hogy ennek pontos megismerésével a' Hazai Törvényeknek tökéletesebb ismerettségekre juthassunk, hogy pedig ezen Czelt kétségen-kivül előhes-

sük, a' Historiának következendő jelességekkel, vagy tulajdonságokkal kell bírni :

1. Hogy igaz valóságon épüljen, vagy hogy semmi kikohólt mesékkel össze ne-zavarodjék, hanem a' Történeteket a' mint történetek, magok valóságokban, minden kedvezés, gyűlölség, titkolódás, vagy simítás nélkül adja-elé.

2. Hogy a' történeteket magok idejek' rendje szerint adja-elé; mert ha rendet nem-tart, egy összezavart káossá válik, hogy se feje, se lába nem leszzen illendő. —

3. Hogy a' Történetek' tengeréből válogatva csak azokat adja-elé, mellyek a' felvett célra szolgálnak; különben az illetén Történeteknek elé-adásával a' hasznosabb tárgyakra megkívántató idő elvesztegetődik.

2. *Honnan mutatjuk - meg, hogy hasznos legyen, 's mellyek a' kútforrásai?*

Hogy az e' szerint összezerkeztetett Historia hasznos legyen, bizonyoságot tézzen Justinianus, a' ki *Lib. 2. ff. de signific. Verborum* a' Romai Törvényeknek eredetéről, és Verböczi István a' ki a' T. 2. r. 6. és 14. t. a' Magyar Országi Polgári Törvényekről summás Historiát írtak. De érteni a' Törvényt annyit tézzen, mint azoknak belső erejeket, és hatalmokat tudni, a' mit csak azon környül-állásoknak, mellyekben, és okoknak, mellyek-

ért a' Törvény hozatott: megfontolásokkal tehetünk - meg; mind ezeket pedig a' Historia terjeszti előnkbe, 's éppen ez az oka, hogy a' közelebbi időkbéli minden Törvénytudók-is a' Törvényeknek Tudományát a' Historiával-összekapcsolták. —

A' Hazai Törvények' Historiájának kútforrásai a' következők, ugy mint:

1. A' Hazai Pragmatica Historia, a' mely nem csak a' történeteket, hanem azoknak okait, 's következtetéseit-is hitelesen bizonyítva-terjeszti előnkbe; melynélfogva tanít minket, milyen vult minden Uralkodó alatt Hazánk' állapotja, ezekből pedig a' hozott Törvényeknek okai *legfőbbképpen tündöklenek.*

2. Az Ország-gyűlése Jegyzőkönyvei, és egyéb hiteles írásai; mert ezek az eléfordult tárgyakat jól meghányva előnkbe ádván, mi lett legyen a' Törvények' célja, nyilván kijelentik. —

3. Az Országgyűlése' Végzési, Stilussa, Előjáróbeszédje, és Bérekesztőírása; mellyekből gyakorta a' hozott Törvényeknek környül-állásai és okai kitetszenek. —

4. Az Uralkodóktól adatott Privilegiumok, és Diplomák; mellyek gyakorta a' Törvényeket világosítják.

3. *Melleyek a' segitő szereik, 's kik azon tudós Férfiak, a' kik a' Magyar Polgári Törvényeknek Historiájáról írtak; kik megint a' kik a' Hazai közönséges Historia' rendében ezen célra sok dolgokat feljegyeztek?*

Segítségül szolgálnak e' célra a' Chronologia, Geographia, Diplomatica, Critica, és legfőbbképpen a' két Magyar Haza' Történetírói' szorgalmatos olvasása, a' kik közül némelleyek a' Hazai Törvények' Historiáját írták; ilyenek Joni János, Ponkrátz Mihály, Fleischaker János, Décsi Antal, Nagy Méltóságú Gróff Cziráki Móses, Kelemen Imre, Szlemenits Pál, és Heinik Imre.

Mások pedig a' hazai Történetek' leírása rendében, a' Törvények' Historiájához tartozó sok tárgyakat írták-le; ilyenek Béla Királynak nevetlen Iródeákja, Vitéz János, Keltz Imre, Istvánfi Miklós, Bonfinius Antal, Turoczi Oláh Miklós, Timon Sámuel, Kollár Ádám-Ferencz, Bel Mátyás, Kaprinai István, Wagner Károly, Pálma Károly, Nagy Méltóságú volt Erdélyi Püspök Gróf Battyáni Ignácz, Koller Jósef, Pray György, Katona István, Kovácsich György Márton.

Az Erdélyiek közül pedig Bethlen Farkas, Bethlen János, Felmer Márton, Topeltini Lőrincz, Benkő Jósef, Éder Károly, Szegedi János, Huszti András. 's a' t.

4. *Hány Szakaszokra oszthattuk ezen Historiát?*

Erdély' változásaira nézve szükség azt meg-
látunk: hogy

1-ször. A' Dacusok' megveretetésétől fog-
va Szent István Királyig.

2-szor. Szent István Királytól fogva Ma-
gyar Országtól lett elválásáig, a' Magyar Koro-
nás Királyok alatt.

3-szor. A' Nemzeti Fejedelmek alatt, és

4-szer. A' dicsőséges Austriai Ház' örökös
uralkodása alatt minő állapotban volt az; ez-
ért ezen négy időszakokra felosztva fogjuk
előadni Erdély' Historiáját,

Első Szakasz.

*Erdélynek Szent István Király
által lett elfoglalásáig va-
ló állapottyról.*

5. *Miként nevezetett Erdély régentén,
mikor lett Romai Provincia; a' Romaiak
nevezetesebb Coloniai mellyek voltak,
mikor, mikép' esett-ki a' Romaiak' birtoká-
ból; végre a' Romaiak és Dacusok marad-
vannyiból micsoda Nemzet származott?*

A' mi az első Szakaszbeli változásait illeti:
Erdély egy része Daciának, mely a' Tisza, és

Ister vagy Duna folyóvize között magában foglalta mind azon Tartományokat, mellyek ma egy részét Magyar Országának, Erdélyt, Oláh Országot, Moldovát, és Bukovinát teszik; — 's a' mely a' maga fekvése szerént, Havasalji, Közép, és Partos Daciákra osztatott.

Havasalji Dacia a' vólt, a' hól ma Bukovina, Moldova, és Oláh Ország felszik, —

Közép Dácia pedig maga Erdély.

Azon része továbbá a' mely Erdéllyen túl Máramaros felé a' Tiszáig, onnan pedig le a' Dunáig, a' Körös és Marus vizek' folyamattya között fekütt, Partos vagy Ripensis Daciának neveztetett. —

A' Dacia nevezetű ezen Tartományok vették első lakósaiktól, kik is Decébalus Királyok alatt annyira elhatalmasodtak vólt, hogy a' Nagy Római Nemzetet adófizetővé tették; mellyet Trajánus Császár nem szívelhetvén, 102-ik Esztendőben a' Dunán épített kőhídon Vitézeit áttalhozta, 's Decebalust annyira megálázta; hogy nem csak az adóról lemondana, hanem egyszersmind adónak ajánlása mellett a' Római Nemzettől békesságet kérne, és bárátságát keresné; de minekutánna ezt megnyerte vólna, azon Nagy Császárnak szivességével visszaélvén, újra előbbeni alkalmatlan beültéseit folytatni el-nem mülatta; arra való nézve 105ben Trajanus megújított erővel reá-

csapván, Decebalust mind Birodalmától, mind életétől megfosztotta, és Daciát Romai Provinciává tette, nem-csak, hanem Romai népel-is béplántálta.

Nevezetesebb Coloniák voltak *Ulpia Trajana*, a' mely Háczeg Vidéken fekütt, a' hol ma Várbely vagon; *Apulia*, mely Fejérvárnál volt helyheztetve.

Ezekon kívül még más kisebb Coloniák-is voltak u. m. *Aquarum vivarum*, élővizek, a' hól ma Timon szerint *Aranykút*, Benkő Transsilvaniája szerint pedig Hídvég, *Perendanesiorum*; *Zernetensium*, az hol Zernest, vagy Kölleseri szerint *Csernetz*, a' Duna folytában Sirmium mellett; és *Kolosvárt* a' hatodik Colonia, nem-külömben Napuka a' hól ma Szamosújvár vagon. Lásd ezekről löbbet Felmer' Historiájában, és Timon *Novae et Antiquae Hungariae* című könyvében, mellyeket ha Benkő' Transsilvaniájával összeveted, még többekre találsz.

Birták e' szerint a' Rómaiak Daciát, következőleg Erdélyt-is, Partos Daciából származott Aurelianus Császárig, a' ki 274-ik Esztendőben a' Romai Katonákat Középső Mérsiába általvivén, azt a' Gothusoknak általengedte. Ezen Római és Dacus Maradványokból származnak az Oláhok, mellyet élő nyelveken kívül régi szokásaik-is bizonyítanak. — Lásd ezeket

bővebben eléadva Felmer Márton Historájában, Sec. 2. C. 1.

6. *Meddig volt Dacia a' Gothusok alatt, 's ezekután kiknek hódolt-meg?*

A' Gothusok alatt volt Dacia 374-ik esztendeig, a' mikor-is a' Hunnusok Scythiából Balamber' Vezérlése alatt Európába kiütvén, Daciát, és Pannoniát magokévé tették, és bírták 409-ik esztendeig. Ezen Hunnusoknak legnevezetesebb Királyok *Atila* Monarchiát állítván-fel, mind a' két Római Császárt adófizetővé tette; de 454. Esztendőben történt halála után, maradt három Gyermekei, Irnák, Erlák, és Dengezits, a' Birodalmat magok között felosztván, az alattok való Nemzetektől megtámadtattak, 's Dengezits, és Erlák a' csatapiattzán életeket végezvén, Irnák maradvány Népével Asiába viszszatért; 's így Dacia és Pannonia a' győzedelmes Nemzeteknek hagyatott, Rik Gothus eredetűek vóljak, de Gepidáknek nevezettek. —

* Megjegyzésre méltó itt az, hogy az Erlák' maradvány Hunnusaiból háromezeren a' Székelyeknek őltalmazása' terhe alatt, magokat Erdélynek azon részébe vették, a' mely ma a' Székely földet (Aranvas Széket kivéve) teszi, 's ezektől veszik eredeteket a' Székelyek. Lásd ezekről Felmer Pars 2-a Sect. 1-a C. 1. és Timon Veteris et Novae Hungariae Lib. 2. C. 6.

7. *Meddig bírták a' Gepidák, 's kiknek birtokába jutott ezekután?*

A' Gepidák' Birodalmában volt Dacia 564-ik Esztendeig, a' mikor - is a' Caucasus' Hegye mellől az Avarok a' Törököktől háborgattatván Európába jöttek, és a' Daciába maradt Hunnussal magokat öszvekapcsolva, és Justinianus Császártól-is befogadva, sok Ellenségeit megverték; de azután ennek fiától Justinustól, az ígért jutalom helyet durva szókkal fizettetvén, Alboinus Longobardus Királynak, Hunimundus Gepidák' Királya ellen segítségére lévén, ezeket Daciából kiűzték, 's minekutánna a' Longobardusok Pannoniából Narzetes Római Vezértől Olasz Országba hívatattak, Pannoniát-is elfoglalták, 's így újra feláll a' Hunnus Birodalom Európában Avarok nevezete alatt, mely tartott 774-ik Esztendeig; a' mikor-is a' Pannoniai Avarok Nagy Hároly Császártól, a' Daciabéliök pedig a' Bulgároktól megverettetve, Birodalmokat elvesztették. Lásd Felmer Part. 2. Sect. 2. C. 2..

8. *Mikor jöttek-hi utóljára a' Hunnussok Magyarok' neve alatt?*

888-dik Esztendőben végezetre újra kijönek a' Hunnussok Magyarok' nevezete alatt Almus Fő Vezérrel; kik-is Lengyel Ország felé vévén úttökök, ottan hét Hun Kapitányokkal, és több Oroszokkal öszvekapcsolván ma-

gokat, Magyar Országának felsőbb részeit elfoglalják, úgy a' Partos Daciát-is; 's midőn ennek örömebe negyven napig Gyülést tartottak volna, Tuhutum Vezér, ki a' Szilágyot elfoglalta vala, a' meghalálozott Almus helyett a' Vezérségben következett, Arpád' hírével Közép Daciába üt, és az akkori Fejedelemmel Gelóval megütközik; Geló a' Csatapiacson maradván, az ő Népei kik többnyire oláhokból, és Tótokból állottak, Esküllőnél Tuhutum alá adják magokat, 's e' szerint Közép Dacia, vagy Erdély a' Magyarok kezébe megyen, és Tuhutum' maradéki által bírattatott egészen 2-dik Gyuláig, kit Szent István megvervén, Erdélyt Magyar Országához kapcsolta 1002-dik Esztendőben. Lásd Anonimus Belae Regis Notarius C. 26. et 27. és a' Magyar Századoknak a' 4-dik laptól a' 32-dik' és a' 65, 66. 67. lapjait.

9. *A' köz Igazgatás', és Törvények' állapottya ezen idő-szakaszban millyen vólt?*

Hogy a' míg Dacia a' Romaiak' keze alatt vólt, Romai Törvénnyel bírt, maga a' dolog' természete bizonyítja. A' Gothusok és Gepidák alatt-is hogy ugyan azon Törvényekkel élt, nagyobbára onnan lehet állítani, hogy ezen Nemzetek részszerént a' Romaiak' alatt vóltak, részszerént pedig Szomszédaik lévén, ezeknek szokásokhoz alkalmaztatták magokat; a' mint ezt bizonyítja az-is, hogy ezek a'

Hunnusok által Hellyeikből kimozdítatván, a' Római Törvényekkel élt napnyúgoti Tartományokba vették magokat; 's ugyan azon Törvényekkel élő Nemzetekké váltak.

A' mi pedig a' Hunnusokat illeti: Ezek Atiláig Democratia alatt élvén, ez alatt Monárcchiát állítottak-fel; (Lásd Nicolaus Olahus C. 3.) 's tulajdon Törvényeikkel bírtak, a' midőn Priscus Rhetor a' maga írásaiban gyakorta provocál a' Hunnusok' Törvényeikre, 's megint Atiláról a' következőket írja: Atila maga lakházából Méltóságos tekintettel, hogy mindnyájon szeméiket reáfüggesztenék, kimenvén, a' lakháza előtt Onegesiussal leült; itten sokan, kiknek Pereik vóltanak, hozzájárultanak, és Ítéletet nyertek, azt bizonyította, hogy a' Hunnusoknak magok Törvényeik megróltanak, mert azok nélkül Ítéletet nem hozhatott volna. De Bonfinius-is Dec. 1. Lib. 5. állítja; hogy Atila maga Országát Törvényekkel megerősítette, következőleg hogy, Törvényeket szabott maga Országának, 's azok szerint parancsolatokat adott-ki. —

De nem-is lehetett külfömben, hanem midőn a' Hunnusok magok honnyaikból idegen földre lakhely keresés végett ki-indultak, bizonyos egyezéseknek, és rendszabásoknak kellett lenni, mellyeknél fogva a' roppantot sokaság igazgattasson, és a' kívánt cél-

nak el-érésére dolgozzon, mellyek együtt véve, sarkalatos Törvényeiket tették. — Továbbá a' 374-től fogva Pannoniában fel-álitott, 's Atila alatt mind a' két Romai Császárt rettentő Birodalmok, Törvények nélkül fel-nem álitott; azokat mindazonáltal tökéletesen kitanulni nem lehet azért; mert Hazánkknak akkoron Irói nem voltak, az idegenek pedig keveset jegyeztek - fel felöllek; a' honnan csak annyit tudhatunk, a' mennyit a' hagyomány szerént idébbi Iróink feljegyeztek; Innen tehát Túróczi szerént, a' ki Kronikájának I. r. 10. Fő Czikkelyében ezekről elmélkedik, a' következőket jegyezhettyük meg:

a) Hogy bajos Ügyeiknek ellátásokra egy Birót választottak magoknak, kit ők Kádárnak neveztek; ennek határozása csak úgy állott meg, ha a' Király azt megerősítette. —

b) Ösi sarkalatos szokásaik pedig a' következők voltak, u. m.

1. Hogy közülök senki addig Férfiak sorába nem számláltatott, míg meg-nem bizonyította azt, hogy ellenséget ölt. —

2. A' ki a' Csatapiacson elesett társának testét onnan kiragadta, annak Jovaiban örökössé lett. —

3. Több Feleségeket vehettek. —

4. Az ígéretet oly szentül megtartották,

hogy ez más Nemzetek előtt Esküvés helyett vétetett.

5. A' Gyilkosokat, és Tólvajokat keményen megbüntették.

6. Minden Esztendőben három Nemzeti Közönséges - Gyűléseket tartottak; az elsőt az Esztendő első Hónapjában, a' másodikat az 5-dik Hónapban, a' harmadikat pedig Őszszel, a' melyben marhájok és vagyonjok-is számbavétetett.

Az Avaresekről, hogy magok Törvényekkel éltek, bizonyosságot tesznek a' következők:

1. Simocatta 1-ső könyve 8-dik Fő Cikkelyében azt állítja; hogy az Avarok' Chágánnya, Mauritius Napkeleti Császárnak, és ennek Priscus nevű Vczérének hitetlenségét szemekre imigyen vetette volna: *Ti a' Barbarusokat álnokságra tanítottátok, mik a' frigyét felbontani nem tudtuk volna, ha-csak tikteket a' hazugság oktatóinak nem találunk volna.* — Mely szemrehányással egyebet mit bizonyíthatott volna annál, hogy ők a' frigynek és Igéretnek Szencségét esmerték, és becsülni tudták.

2. Eginhárd, Nagy Károly Császár' életében azt írja, hogy minekutánna az Aváresek Pipinustól, és Nagy Károlytól megverettettek volna, ezeknek Thudunus, vagy Keresztény néven Theodorus Chágánnyok, Nagy Károly-

tól a' Sabaria és Charmunthum között való helyet kérte népének megtelepítésére, és régi Eleinek szokása szerint való Kormányozására; kinek kérését meghalgatván, az egész Országnak Ősi szokásokhoz mérséklett igazgatását reá parancsolta. — Ezen régi szokások az Avároknak régi Ősi Törvényeiket jelentik mellyek szerint ők igazgattattak, és ügyes bajjaik elláttattak. —

3. Suidás az Anyaszentegyház' történeteiről írt könyvében, a' Konstantzinapollyiaknak 814 — 820 körül való dolgaikról írván, azt írja, hogy az Aváreseknek peres ügyeik' ellátásokra Bíráik voltak, kiknek gonoszságok nagyobbára okozta hatalmas Birodalmoknak elszélesztését, és végső pusztulását.

Minthogy pedig ezek az Europai több Nemzetektől eredetekre, Nemzettségekre, 's erkölcsökre nézve egészen különbözők voltak, önként következik, hogy magok tulajdon 's nem valamely Europai Nemzettől kölcsönözött Törvényekkel éltek.

Mik lehetnek Törvényeik, név szerint meghatározni mindazáltal nem lehet, annyit a' hagyományokból tudhatunk még-is, hogy

a) Egész Birodalmak Hagiakra voltak felosztva, mindenik Hagia 20. négyszögű mértföldre terjedett 's a' Szomszéd Hagiaiktól Sánccal különböztetett-meg. —

b) Hogy a' kardot nagy betsbe tartották, és arra esküdtek. —

4. Az Avarések' kiirtások után, ezen Tar-
tományt a' miat Béla Király nevetlen Íróde-
ákja írja, az Oláhok és Tótok birrán, 's az Olá-
hok Romai maradványok lévén (a' mint ezt
Timon Novae et Veteris Hungariae Imago
nevű Kőnyvében az előtte élt több Íróknak
bizonyítások szerént megállíttya, de nyelv-
ek-is és szokások-is azont mutatnak.) A' Ro-
mai Törvénnel éltek, 's élniek kellett, vagy
csak azért-is, hogy a' két Oláh Országok má-
ig-is azzal élnek. Lásd Benkő Transsilvania
Tomo I. §. 9. pag. 29.

5. A' mi már a' Magyarokat illeti, kik
Kristus Urunk' Születése után 888-dik Eszten-
dő tájban Almus, és ennek az úton történt
halálával, Arpád' vezérlése alatt, elébb Ma-
gyar Országra, azután Tuhutum alatt Erdély-
ben-is megtelepedtek. — Ezeknek minő fun-
damentális Törvényeik lettek légyen, Béla
Király nevetlen Íródeákja után Virág Benedek
által, a' Magyar Századok' czimű könyvében
feljegyzett azon egyezésből, mellyet Asiából
lett kiindulások előtt, Almus Vezérnek válas-
ztásával kötöttek, nyilván megtetszik; a' neve-
zett Egyezés e' következő feltételekből áll.
u. m.

Esküvének először: Hogy a' mig élnének

mind magoknak, mind pedig maradékaiknak is, mindenkor Almus Fejedelemnek nemzetiségéből lenne Fejedelmek. —

Esküvének másodszor: Hogy akármi jókat szerezhethnének magok fáradsága által, azokban mindeniknek része lenne. —

Esküvének harmadszor: Hogy ezek a' Fő Személyek, kik szabad akarattalok szerént Uroknak választották Almust, se ők magok, se fiaik soha a' Fejedelemnek Tanácsától, és az Országnak tisztes Hivatalaitól tellyességgel megne fosztatnának.

Esküvének negyedszer: Hogy ha valaki maradéki közül hitetlen lenne a' Fejedelemnek, és visszavonást tenne a' Fejedelem és az ő rokonai között, az olyan vétkesnek vére ontatnék ki; valamint az ő vére kiöntetett az Esküvésben, mellyet tettek Almus Fejedelemnek.

Esküvének ötödször: Hogy ha valaki az Almus Fejedelem', és a' több Fő Személyek' maradékaik közül, az általok tett Esküvést felbontani akarná, átok alatt legyen örökké. —

Ezen egyezés a' Magyar Nemzetnek fundamentális Törvényeit foglalta magában, mellyeken idővel mások-is építették a' körülállásokhoz képest a' Nemzet' bóldogítására. Ugyan-is ezen egyezésnek *első pontján* állapodik az Arpád fiu ág Maradékainak örökös successioja, de sőt azon szokása-is a' Nemzet-

nek, mely szerént a' szabad választási Időszak alatt többnyire ezen Familiának Leány Maradékiból választott magának Királyokat.

A' Második pontból foly a' Nemességnek, Jóságainak örökös és tulajdonosi jussal való birtoka, és keresményjeiről való szabados rendelése.

A' harmadikból: Az Ország-gyűlése tartása, a' belső Status Tanács, a' Nép és Fejedelem között felosztott Törvényhozó Hatalom, a' Nemességnek Fő Hivatalok' viselésére való jussa, és a' Regalisták eredete. —

A' negyedikből: A' Felsőg' bántása, és hitetlenség büne' büntetése. —

Az ötödikből: A' Második András Arany Bullájának 31-dik Articulusából a' T. 1. r. 9. t. 5. §-ban foglalt negyedik nemesi praerogativa, mely szerént a' Törvényeket, és nép' Jussait általhágó Fejedelemnek hitetlenség büne' büntetése nélkül való ellentállásra teljes hatalma fenn vólt hagyva, — fenn vólt hagyva mondám azért, mert ez Leopold Diplomája 3-dik pontyában eltöröltetett, azért, hogy a' szomorú tapasztalás azt bizonyította, hogy bálul magyaráztatva sok rossz következésekre szolgáltatott alkalmatosságot. —

Továbbá ugyan ezen egyezés bizonyította azt is a' harmadik pont szerént, hogy az Uralho-

dás' formája, 'annyi részben, a' mennyiben a' Fejedelemtől fügtek Monarchica; a' mennyiben, pedig a' T. 1. r. 5. és 2. r. megint 3. tt. azt bizonyították, hogy a' Közönséget illető tárgyak a' Nép' Tanácsából, és megegyezésével határozottak, Democratiával meghatározva vólt, a' mely limitatio idővel Aristocraticává vált. —

10. *Az Igazság' kiszolgáltatása minő állapotba vólt a' Magyarok' kijövetelétől fogva Erdélynek Magyar Országhoz való kapcsolásáig; 's Arpád minő fő-uralkodói jussokat gyakorlott?*

A' T. 1. r. 3. t. Turoczi Cronikája' 1. r. 10. fő Czikkellyével összevetve azt bizonyította, hogy az igazság' kiszolgáltatására az alsó kerületeknek Biráin kívül, két Fő-Bíró vólt választva, Gylás és Chalchás, ez a' Katonák között, ama pedig a' Fejedelem' eleibe hatott nagyobb tárgyú Pólgári pereket látta-el, 's ezekből a' Palatinusi (ki egyszersmind Ország' Kapitánya) és az Ország' Birája Hivatallyaik eredtek. —

Ha Béla nevetlen Íródeákja írt Kőnyvét megvizsgáljuk, abból arról-is megbizonyosodunk, hogy Arpád Fő Uralkodói Jussokat-is gyakorlott, mert:

a) A' nevezett Kőnyv 10. Fő-Czikkellye szerént hadat izent, és Vezéreit hadba rendelte.

b) A' 40. 41. 46. és 47. Fő-Czikkellyek szerént, Követtséget küldött más Nemzetekhez, 's más Nemzeteknek hozzája intézett Követtyeiket elfogadta, 's felelettel elbocsátotta. —

c) A' 4. 15. 24 25. 26. 43. és 52. Fő-Czikkellyek szerént, Vitézeit Jószágokkal megajándékozta.

d) A' 8. 11. 43. 46. Fő-Czikkellyek szerént, Idegeneket Hazafiui Jussal ajándékozott-meg. —

e) A' 44. Fő-Czikkely szerént némely Jószágokat magának megtartott.

11. *Árpád hozott-e Törvényeket? Hát a több Vezérekről mit jegyezhetünk-meg e' részben?*

Ugyan azon Író' Könyvének 40-dik Fő Czikkellyében azt-is bizonyította, hogy Sálán Fejedelmnek megverettetése után, Gymelsen nevű Erdőnél 34 napokig Ország-gyűlést tartván, a' Nemzet' közönséges és magános Törvényeit megállították, sőt büntető Törvényeket-is hoztak, 's azon helyet, a' melyben a' Gyűlés tartott, Szernek nevezték.

A' mi már az Árpád után következett Fejedelmeket illeti: ezek hadakozásokkal foglalatoskodván, Törvényeket nem hoztak, hanem az Ósi szokásokat, és az Árpád alatt megállított Törvényeket követték, a' mint ezt Verbóczi a' T. 1. r. 3. t. megesméri, midőn azt

állítta, hogy a' Magyarok' régi szokásaikat Szent Istvánig megtartották. — Már Geyza Fejedelelem megkeresztelkedvén, 's a' Keresztény Hittet alattavalói között elterjeszteni törekedvén, Népének mind világi, mind lelki Bóldogságának talpkövét megvetette, kivált a' mikor a' fiát Istvánt ezen Religióban nevelte. —

Második Szakasz.

Erdélynek a' Magyar Országi Királyok alatt való állapottjáról, vagy is 1002-dik Esztendőtől fogva 1541-kig való Kormányja módjáról.

12. *Erdélynek Magyar Országhoz való kapcsolására mi adott alkalmatosságot?*

Erdélynek Magyar Országhoz való kapcsolására alkalmatosságot szolgáltatott 2-dik Gyula Erdélyi Fejedelelem azzal, hogy a' Keresztény Religiót, mellyet a' Báttya nagyobbik Gyula, a' ki Konstantzinápolyban Theophilaetus Pátriarchától megkereszteltetett, ettől nyert, és Püspöknek felszenteltetett Hyaerotheus nevezetű szerzetes Atya által az Erdélyi Magyarok között plántált vala, üldözte, és a' Kereszténye-

len kegyetlenkedett; ezzel a' Népet nevezetesen a' Székellyeket, a' kik már az előtt Keresztények voltak felbuzditván, ezek 1001. esztendőben Sz. Istvánhoz folytamodtak óltalomért, és a' következő feltételek alatt, szelid Kormányja aláadták magokat. —

1-o Minden Lovas Székellyek Személy szerént a' Hadakozásnak idején felülni, és a' Királlyal Táborba szállani, és a' magok költségeken egy egész Hónapig hadakozni tartozzanak. —

2-o Ha egy Hónap alatt meg nem esnék-is a' Hartz, de ha a' Király azt kívánja, hogy tovább-is a' Táborban megmaradjanak, úgy a' Király-is köteles legyen nekik hó pénzt fizetni. —

3-o Tartozzanak a' Király' Udvarában szüntelen száz-száz lovas Vitézeket Udvar' őrizetére tartani, kik esztendőnként háromszor változzanak, minden negyedik Hónap' végével újabb Centuria (Zászló allya) következőn egymás után; és ezekben állott a' lovas Székellyeknek (kik equiteseknek nevezettek) szolgálattok. —

4-o A' mi pedig az othon lakó szabad Személyű Székellyeket illeti; közüllök minden Gazda ember egy-egy ökörrrel tartozzék valamikor a' Király megkoronáztatik, megházosodik, vagy fiu magzatja lesz, és ezek mellett mindnyájon minden pénzbéli adófizetéstől men-

tek legyenek. Lásd Husztî Andrásnak Ó és Új Dáciájának 16. részét kézi írásban és a' Nemes Székely' Nemzet Constitutioi nevű könynek 282. lapját, de ugyan erre mutatnak a' T. 3. r. 4. t. a' Leopóld' Diplomája 14 pontya; az A. 3. r. 76. t. 3. 8. 12. 18. 20. 21. aa. a' 78. t. 5. r. 55. 56. 57. 63. Edictumai; úgy a' Comp. 3. r. 6. t. 2. a. 8. t. 11. a. Lásd továbbá Szegedi Tyrocinium Juris Hung. Partis 3. t. 4. —

Szent István azért kéréseket meghalgtván, Ügyeket annyival is inkább felvette, hogy Gyula a' Magyarokat is Királyok, és Apostolok ellen ingerelni, sőt ellenségesképpen Magyar Országra béútni nem állotta. —

Azért 1002-dik Esztendőben Gyula ellen rendeli Hadinépét, azt meggyervén fogságra vete ti Bué és Bukné nevű két fiaival, 's a' szerént egész Erdélyt Magyar Országhoz kapcsolja, úgy mindazonáltal hogy noha Magyar Ország' részévé tette, még is különösen administráltatta Herczegek, és Vajdák által. — Herczegeknek t. i. nevezettek azok, kik a' Magyar Királyok' véréből voltak, Vajdáknak pedig azok, a' kik idegen ágyból születettek. —

Innen már Erdélyt mint Magyar Orzágnak, de ettől külön administrált részét véve látnunk kell, micsoda Királyok alatt, mi Herczegek, Vajdák, és Vice Vajdák által kormánygatott a' Magyar Orzágtól lett elválásáig, 's ezek a'

latt a' Törvények állapottyát illető mi nevezetes változások történtek. —

13. *Kik voltak ezen időszakaszban Magyar Országi Királyok?*

A' Királyokat Benkő (Transsilvania Tomo 1. §. 96.) e' szerént számlálja-elő. —

1. Szent István, a' ki Kristus Urunk' születése után 1000-ik Esztendőben, Augustus' 15. megkoronáztatván, uralkodott 1038-dik Esztendő' Augustus' 15-dik napjáig; a' mikor-is az Örökkévalóságba költözött. —

2. Német Péter, megkoronáztatott 1039. Esztendőben, kiűzetetett 1041-ben.

3. Aba Sámuel, megkoronáztatott 1041-ben, 's megölettetett 1043. a' mikor-is Péter visszahívattatott; de 1049. szeméitől megfosztattatva Rabságban holt-meg.

4. Első András, Kopatz^k Lászlónak Fia, lett Király 1047. 's ütközetben esett-el 1059.

5. Első Béla, a' ki Királynak választatott 1060, 's meghalálozott 1063-ban Dömösön.

6. Salamon, első András' fia 1063. megkoronáztatott, 's kiűzetetett 1074.

7. Első Geyza, megkoronáztatott 1075. megholt 1077.

8. Szent László, megkoronáztatott 1077. megholt 1095-ben.

9. Málmán, megkoronáztatik 1095. meghal 1115-ben.

10. 2-dik István, Király lesz 1115-ben, és meghal 1131-ben.

11. 2-dik Béla, ki csak Bélának-is hívtattott; megkoronáztatott 1131. meghal 1141-ben.

12. 2-dik Geyza megkoronáztatik 1141-ben, meghal 1160-ban.

13. Harmadik István Királyá lesz 1161-ben elűzöttetik 1162-ben.

14. 2-dik László, Király lesz 1162-ben, 's ugyan azon Esztendőben meghal.

15. 4-dik István, 1163-ban király lesz, 's meghal ugyan azon Esztendőben; melynélfogva 3-dik István, vetélkedő társától megmenekedve uralkodik 1173-ig.

16. 3-ik Béla, 1174-től fogva 1196-ig uralkodik.

17. Imre, 1196-tól fogva uralkodik 1204-ig.

18. 3-dik László, 1204-ben királyá lesz, 's ugyan azon Esztendőben meg-is hal.

19. Második András, Király lesz 1205-ben, 's meghal 1235-ben.

20. 4-dik Béla, Király lesz 1235-ben, 's meghal 1270-ben.

21. 5-dik István, uralkodni kezd 1270-ben, élni megszűnik 1272-ben.

22. Negyedik, vagy is Kun László, megkoronáztatik 1272-ben, meggyilkoltatik 1290-ben.

23. 3-dik András, Uralkodni kezd 1290-ben meghal 1301-ben; 's ezek az Árpád' fiu-ágbéli maradékok valának. —

24. Cseh Venczel, 1301-ben kezd uralkodni; letétetik 1304-ben, meghal 1306-ban.

25. Bavariai Ottó, 1304-ben megkoronáztatik, 1308-ban elűzöttetik. —

26. Robert Károly, 1310-ben megkoronáztatik, 's meghal 1342-ben.

27. Első Lajos, megkoronáztatik 1342-ben, meghal 1382-ben.

28. Mária, megkoronáztatik 1382-ben, megfosztatik 1385-ben, 's meghal 1392-ben.

29. 2-dik Károly, megkoronáztatik 1385-ben December 31-kén, megöltek 1386-ban Februarius 9-dikén.

30. Sigmund, a' Mária Úra, megkoronáztatik 1387-ben, meghal 1437-ben.

31. Albert, koronáztatik 1438, meghal 1439-ben.

32. Ersébeth, (*a' Benkő Úr Chatalogussában nincsen.*) azonban uralkodott 1439-ben, 1840 kezdetén.

33. 1-ső Ulászló, megkoronáztatik 1440-ben, Várnánál elesik 1444-ben.

34. Ötödik László, megkoronáztatik 1445; 's meghal 1457;

35. Hunyadi Mátyás, királyá lesz 1458-ban; meghal 1490-ben.

36. 2-dik Ulászló, megválasztatik 1490-ben, koronáztatik 1491-ben meghal 1516-ban.

57. 2-dik Lajos, megkoronáztatik 1517-ben, meghal 1526-ban.

58. Zápolya János, megkoronáztatik 1520-ban, meghal 1540-ben.

59. Első Ferdinánd, 1527-ben megkoronáztatik. — *Benkő Úr a' Catalogussába be nem tette, hihető azért hogy ezek a' Részek Zápolya' kezében vóltanak.* —

14. *Ezen dicsőült Királyok alatt, kik vóltak Erdélyi Herczegek?*

Ugyan Benkő Transsilvaniájában a' 97-ik és 98-ik §-ban az Erdélyi Herczegeket ily renddel számlálja-elő. 1. Miabb Zóltán. 2. Első Béla. 3. Első Geyza. 4. Szent László. 5. Almus. 6. 2-dik Béla. 7. 2-dik László. 8. 4-ik István. 9. 3-ik Béla. 10. András. 11. Kálmán. 12. 5-dik István, 4-dik Béliának Fia. —

15. *Kik vóltak az Erdélyi Vajdák, ezeknek mi vólt kötelességek; kik vóltak Szónoki Ispányok; 's ezen Szakaszban kik vóltak csupa Székellyek' Ispánnyi; hát a' Vice Vajdákból elészámlálhatunk-e' valakiket?*

A' 99 dik §-ban pedig a' Vajdákat ily renddel számlálja: 1. Lensthathius 1173. és 1180 között. 2. Mihály 1200-ben. 3. Berthóld 1214-ben. 4. Ropoinus 1210-ben. 5. Benedek 1225-ben. 6. Gyula Lensthathius Vajdának fia 1235-ben. 7. Lőrincz 1243. 8. Vizaknai Geréb Úrban 1248. 9. Urbánnak a' Veje Frank 1251-

hen. 10. Chák, 1252. 11. László Zonuki Fő-
 Ispány, 1263. 12. Máthé 1272. 13. Miklós
 1273, 1274. 14. Pousa 1281. 15. Rorandus,
 vagy mások szerint Rolandus 1288 — 1296.
 16. Bors György 1299. 17. László 1307, 1315.
 18. Miklós 1315. 19. Gyula 1319. 20. Tha-
 más 1320. 21. Thamás 1325, 1342. 22. Záz
 1373 előtt. 23. Miklós, Kont Lőrincz fia 1344.
 1351. 24. Laczk István, vagy Laczkfi, László-
 nak a' fia, 1345, 1347. 25. András, Erdélyi
 Vajda, és Székelyek' Ispánnya, Laczk László-
 nak a' fia 1352, 1357. 26. László, Sándor'
 Erdélyi Vajdának a' fia 1359. 27. Dénes, Ist-
 vánnak az Erdélyi Vajdának a' fia 1360, 1366.
 28. Miklós, 1368. 29. Bubek Imre, 1371, 1374.
 30. Bálk, Záz Vajdának a' fia, 1373. 31. Csáki
 István, 1376. 32. László, 1377, 1384. 33. Latz-
 fi István, 1383. 34. Drág, Záznak a' fia, 1387.
 35. Bubek Ferencz, 1391 körül. 36. Francon,
 Konyának a' fia, 1395. 37. Stibor, 1398. 38.
 Marczali Miklós, 1403. 1404. 39. Krakai Bihás,
 György, 1403. 40. Martzali Dénes. 41. Laczk
 Jakab, 1405, 1408. 42. Henrici János, Thamá-
 si Vajdának a' fia, 1405, 1408. 43. Losontzi
 István, 1415. 44. Csáki Miklós, 1416, 1422. 45.
 Csáki László, 1431, 1435. 46. Losontzi Deső,
 1438. 47. Kanisai István, 1440. 48. Hunyadi
 János, 1440, 1449. 49. Ujlaki Miklós, 1442,
 1464. 50. Pelsőtai Imre, 1448. 51. Zalavári Gróf,

1450. 52. Apafi Mihály. 1450 körül. 53. Iktari Bethlen Domokos, 1452. 54. Szilágyi Mihály, Gubernátor. 55. Bozyni és Sz. Györgyi Gróf János, 1457, 1466; ki alatt Vingárthi Geréb János Vice Gubernátor volt. 56. Idősbb Vizaknai (Geréb) Miklós, és Somkerekai Erdélyi István együtt, 1460. 57. Bodó Miklós, 1462. 58. Dengelegi Pongrátz János, 1462, 1476. 59. Bozyni és Sz. Györgyi Gróf Sigmund, 1467. 60. Monyorokereki Elderbach Berthold 1467. 61. Monoszlói Csupor Miklós 1468, 1473. 62. Magyar Balás 1473, 1474. 63. Vingárthi Geréb Péter, 1478. 64. Báthori István, Istvánnak a' fia 1478, 1492. 65. Sarmasági Antal, 1486. a' ki 1502 hólt meg. 66. Losontzi László, 1493, 1494. 67. Bélthöki Drágfi Bertalan, 1493, 1498. meghólt 1505-ben. 68. Bozyni és Sz. Györgyi Gróf Péter, 1499. 1506. 69. Zápolya János, 1510-től 1526-ig. 70. Ujlaki Lőrincz 1518. 71. Perényi Péter 1526, 1527. 72. Báthori István, 1529. 73. Cibák Imre, 1533. 74. (Maylát István 75. Balassa Imre) 1534-től 1540-ig. 76. Báthori András, 1553 körül. 77. Dobo István, és Kendi Ferentz, 1555.

Ezen Vajdákról Benkő Úr a' 100-dik §-ban azt a' helyes jegyzést teszi, hogy ezek mind Pólgári, mind a' Katonai Administratiót folytatván, 's a' mellett vagy Szólnok Vármegyei, vagy Székellyek Ispánnyai lévén, azért segédjek, vagy-is Hellytartóik-is voltak adajtatva, a'

kik Vice Vajdáknak neveztettek. —

Mondám pedig 1-mo hogy mind a' pölga-
ri mind a' Katonai Administratiót folytatták
azért, mert ezeknek kötelességekhez tartozott
a' Királlyi Biztosokkal a' Királly' nevében ösz-
vegyűjtött Ország'-gyűléseken előlúlni - 's mind
a' Magyaroktól, mind a' Szászoktól kért hadi
segedelmet felvenni, a' Székellyektől pedig az
Ökröket felszedetni. — Ezeken kívül a' Neme-
seknek nagyobb tárgyú Pereiket ellátni, a'
mint azt 1555-ben Szent György napján
Maros-Vásárhellyen hozott Artikulusokból lát-
hatni. A' Nemes Embert a' major potentiának
5 esetein kívül egyenesen Vajda Székére meg-
hívni szabad nem volt, valamint szintén a'
Vármegyék' Fő Ispányainak sem volt szabad
az 50 forinton alól való pereket a' Vajdák' elei-
be felbocsátani. —

Mondám 2-szor hogy többnyire Belső Szól-
nok Vármegyei Fő Ispányok voltak, mert a'
9. 10. 11. 15. 16. 18 22. 26. 27. 33. 34. 40,
és 41-ik számok alatt előszámlált Vajdák az
említett Vármegye Ispányainak-is irattatnak;
a' 64 szám alatti Báthori István pedig Szabolcs
Vármegyei Ispánynak irattatik. —

Mondám 3-szor hogy némellyek Székellyek'
Ispánuyai, mert az 23. 25. 30. 32. 50. 51. 54.
55. 56. 60, és 61-ik számok alatt egyszersmind,
Székellyek Ispánuyai-is voltak, a' kiknek köte

lességek vólt Sz. György és a' Pünkösti Innepek között törvényes Székeket tartani 15 napig. — Ezen Ítéő Székeken a' Vajdák 12 Assessorokkal, a' kik közé számláltattak a' Szék' Birája, és Kapitánnya, hoztak Ítéletet. Azonban a' Székellyeknek régi Törvényeik szerént, a' Vajda Székire egyenesen senki sem idéztetett, hanem elébb a' Szék' közönséges Széke előtt láttatott-el pere, 's onnan appelláltatott a' Vajda', vagy-is Székellyek' Ispányi Székére. A' született Székelly, halálos Ítéleten kívül, a' Vajda' Székén sem arestáltathatott. A' meg ítéltetett Gyilkost sem a' Vajda, sem a' Király' kegyelme a' haláltól meg nem menthette, ha csak történetesen nem esett a' Gyilkosság, mert ezen esetben a' Vajda' kegyelme Eszteniő, és három napig tartott, mely idő alatt a' Sérelmesekkel megbékélhetett, mellyet ha meg nem tett, az Ítélet tellyesítésbe vétetett.

Mondom 4-szer, hogy némelleyek Székellyek' Ispánnyai-is vóltak, mert a' mint ugyancsak Benkő a' fennírt §-ban a' b) alatti feljegyzésben kijegyzi, a' Székellyeknek néha a' Vajdáktól, különös Grófjai, vagy-is Ispánnyai vóltak, a' milyeneknek irattatnak a' következendők, u. m.

1. Simeon, 2-dik András alatt, 1224. 2. Moyses, 1201. 3. István, Dénes fia, 1315. 4. Lachk, 1320. 5. Miklós, a' Désző fia, 1394 előtt. 6.

Peréni Péter, Királyi Udvar'-Mestere 1403. 7. Nádasi Mihály, a' Salamon Fia 1409. 8. Kusallyi Jakcs Mihály, 1435 kit Felmer Vajdának állit. 9. Bethlen Gergely, 1445. 10. Rozgonyi Rumold, 1450 előtt. 11. Lábatlan János, és Pakósi László, 1450. 12. Rozgonyi Osváld, és nagyobb László, Losontzi Désznek a' fia, 1460. 13. Rozgonyi Sebestyén, 1561. 14. Tarcianus János, 1507 előtt. A' 101-dik §-ban ugyan azon tisztelt Benkő Úr, a' Vice Vajdakat ily' rendel jegyezte-fel; 1. Gróf Benedek 1291. 2. László 1291. 3. Chellus 1314. 4. Péter 1315. 5. Mihály 1325. 6. Simon 1335. 7. Pethen 1338. 8. Szathmári Sigmund, 1345. 9. Szeredahellyi Farkas János, 1345. 10. Járai Péter, 1346. 1348. 1566. 11. Egyed, 1351. 12. Domokos, 1357. 13. Mihály, 1359. 14. László, 1370. 15. János, 1371. 16. Laczk Jakab, 1384. 17. Faragoi György, 1388. 18. János, a' Váradjai Péter 1566 esztendő-béli V. Vajdának fia, 1391. 19. Veres Péter, 1394. 20. Görtsöni János, 1397. 21. Nádasi István, 1402. 22. Lőrincz a' Chák fia 1402. 23. Mihály, a' Salamon fia, 1409. 24. Dobokai János, Sztígei Péter, Madánni László együtt, 1407. 25. Nádasi László, 1412. 1414. 26. Báthori Sztanislofi István, 1422. 27. Váraskézi Lépes Loránd, 1437. 28. Páni Demeter, 1437. 29. Cseh Péter, 1434. 30. Dengeleghi Pongrátz, 1444. 31. Görgényi Boda

György, Vizaknai Miklós, és Herepei Márk, 1446. 32. Balai György, Somkerek Miklós, és Nádas István, 1448. 33. Bodó György, 1450. 34. Siboi Brenislaus, 1453. 35. Gyerő Monostori Kemény Vitéz István, 1456. 36. Szerdahelyi Farkas János, 1458. 37. Szentiványi György, 1461. 38. Székkerek, és Gebárthi Benedek. 39. Illyei Dénes János, és Nádas László, 1465. 40. Rhedei János, és Bethlen Domokos, 1470, 1478. 41. Kendi Antal, 1470. 42. Dobai György, 1495. 43. Thelegdi István, 1497. 44. Thar Benedek, 1506. 45. Schechtlinger László, Dévzi Porkoláb 1507. Thurotzi Miklós, Vice Vajda, és Székelyek' Vice Ispánnya 1512. 47. Bereksói Hagymás Miklós ugyan az, és Dévai Porkoláb, Dévának Privilegiuma szerint. 48. Barabási Lénarth 1520. 49. Szaniszlófi István, 1523. 50. Csutsi Thomori István, Székelyek' Vice Ispánnya, 1523. 51. Bethlen Elek 1530. 52. Thelegdi Miklós, Székelyek' Vice Ispánnya, 1531. 53. Kendi Ferentz, 1538. 54. Szamosfalvi Mikola László, Vice Helytartó 1534.

Ezen Laistromokból kitetszik, hogy ketten-is voltak egyszerre Vajdák, Székelyek' Ispánnyi, vagy Vice Vajdák, és gyakran-is változtak; mert a' mint Benkő Úr a' 97. §. után 2. számalatti jegyzésében feljegyezte, hittel voltak arra kötelesek, hogy a' Király' rendelésére a'

Vajdaságról azonnal lemondjanak, a' honnan láthatni, hogy a' fennírt Laistromokban feljegyzett Vajdák miért változtak mindjárt, 's megint azon Hivatalra visszaemeltettek. —

Ezeket előre megjegyezve lássuk már rendre a' dicsőült Magyar Országi Királyyokat, kik Erdélyt, mint Magyar Országának egy részét birták, 's a' Törvényeinkre-nézve mi nevezetes dolgokat miveltek, jegyezzük-fel. —

Ezeknek előadásában Királyi Tanácsos, és a' Pesti Universitásban Rendszerénti Prófesszorát a' Nemes Magyar Országi Pólgári Törvényeknek, Kelemen Imre Urat, Szlemenits Pált, és Hájniky Pált a' Pósoni Académiában a' Magyar Országi Pólgári Törvények' Tanítójit követte, a' tisztelt Királyyokat úgy fogjuk előadni, hogy a' mi Magyar Országot, és Erdélyt illető nevezetesebb Tárgyak lesznek, más hiteles Irókból-is hiszedve előfogjuk rövideden beszélleni.

I. Szent Istvánról.

16. Miket jegyezhetünk-meg ezen dicső Királyról?

Szent István, 2-dik Sylvester Római Pápától ajándékozott Sz. Koronával Kristus Urunk születése után 1000-dik Esztendőben, megkoronáztatván, 's Apostoli Királynak felkenettetvén,

az egész Magyar Nemzetet Keresztény hitre térítette, 's hogy ezen Szent Hitben megerősítesse, az Esztergomi Ersekséget, tíz Megyés Püspökségekkel együtt felállította. Minekutánna pedig 1002-dik Esztendőben Ifiabb Gyulát megvervén, Erdélyt Magyar Országhoz kaptolta, annak Jovaiból az Erdélyi Fejérvári Püspökséget fundálta; e' mellett Szent Benedek Szerzetes Fiainak öt nevezetes Apáturságokat, 's a' Veszprémi völgyben a' Görög Apátzáknak egy Filastromot fundált; és szerte az Országban több Templomokat építtetett.

A' mi az Orzágnak Pólitica, és Törvényt kiszolgáltató Kormányját illeti:

1. A' mint a' Magyar Orzági Juris-Corpusban foglalt két Törvényes Könyvei, vagy is Decrétumai; úgy szintén Cartuitius ezen Apostoli Királynak leírt életében, 's II-dik András Decrétumának Előljáró Beszédében, bizonyóságot tésznek; a' Népek fundamentumos Törvényeket adott. —

2. A' Népet külömbbféle Osztályokra osztotta-fel, a' mint láthatni első Decrétumos Könyvének első Czikkellyéből, melyben meghatározza, hogy a' Királyok Kathólikusok légyenek; a' 2-dik Czikkellyéből, melyben a' Kathólíka hitnek gyarapítását állítja-meg, 3-dik Czikkellyéből, melyben a' Püspököket, és löbb Praelátusokat, 's Papi Személyeket, mint az

Isten' Igéjének hirdetőit, és a' Szentségeknél Sáfárjait bethben tartatni rendeli; úgy mindazonáltal, hogy ezek-is az Ország' Törvényne, és a' Király' hatalma alatt légyenek. — 4-dik Czikkelyéből, melyben a' Hertzegeket, Ország' Zászlós Urait, Katonákat, és Nemeseket, magok' szabadságokban megtartani parancsolja; mellyekből láthatni az Orzágnak lakossi között a' következendő Classisokat; úgymint.

a) A' Papi Rendnek, — b) A' Hertzegeknek, vagy-is azon Fő születésű Személyeknek, a' kik vagy Királyi Vérből, vagy a' hét Kapitányoktól származtak. — c) Az Ország' Zászlós Uraknak, vagy-is Regni Báróknak. — d) A' Katonáknak, és e) A' Nemeseknek, még az Ország' eredetében fundált Classissaiat.

A' 6-dik Czikkelyben a' Külső Orzágiaknak e' Hazában léendő befogadását megállítván, az Indigénáknak-is Classissát megállíttya. — Ezek mellett 2-dik Könyvének 14. 15. 20. 21. 22. 26. 41. 42. 53. 54. és 55-ik Czikkelyeit öszvevetve, a' Nép között még a' következendő külömböztetést-is láthatni, u. m. a' 14-dik szerint a' Miles, és Comes között; a' 15-dik szerint a' valens, és vulgaris között; a' 20-dik szerint a' Liber és Servus között; a' 21-dik szerint a' Dominus, Miles Serviens, és Senior vagy Dominus között; a' 22-ik szerint a' Liber és Ser-

rus között, valamint szintén, a' 41-ik 42-ik és 43-ik szerént a' Comes, az 53-ik Aulae familiaris, az 54-dik megint az Aulae familiaris, az 55-dik az Udvarnokok és Liberek között. —

Ezeket azért az első Könyvből kiírt Classissokkal összevetve, egyáltalában azt lehet megállítani, hogy a' Nép e' szerént vólt folosztva. u. m. 1. a' Praelátusok a' Papi Rendel. 2. Hertzegek, Regni Bárók, Comesek, vagy Ispányok. 3. Nemesek. 4. Katonák. 5. Indigénák. 6. Szabadosok. 7. Udvarnokok. 8. Colonusok. 9. Szólgák. —

Ezek között a' Papok, Mágnások, kiknek nevek alatt a' Hertzegek, Regni Bárók, és Ispányok jönnek, — úgy nem különbben a' Nemesek ugyanazon egy szabadsággal bírók vóltak, a' mint ezt a' Trip. 1. r. 2. t. bizonyította; ezekhez a' Várak' őrizetére, az ezekhez tartozott Faluknak Lakósaikból felállított Katonák, a' kik Castri Milites, vagy-is Castrenses Milites név alatt jöttek, 's a' kik idővel Első Lajos Decretuma 11. ért. által Nemesi állapotra emeltettek; a' szabadságra legközelebb járúttak; az Indigénák, (értem a' Mesterségek' gyarapítása kedvéért befogadott Külső Nemzetek' Tagjaikat; mert a' Katonaság' mesterségében foglalatoskodók Nemeséggel ajándékoztattak, a' mint a' Historicusok' gyakori bizonyításokból láthatni,) a' Liberek, 's Udvarnokok a' Városi Pólgári Rendnek Classissát tették; ugyanis-

a' Koronai Jóságokból bizonyos Helységek a' mesterségek' béhozatala, és folytathatása végett, bizonyos szabadságokkal ajándékoztattak-meg, mellyekből eredtek a' Városok, 's következőleg a' Városi Pölgári Rend-is; a' mint ezt a' Városoknak Sig. 2. D. 10. 's több Articulusaiban megírt tartozásokból állalláthatni. Továbbá a' Colonusok-is Hospites név alatt Szabadosoknak, vagy Libereknek nevezettek, azért, hogy szabadságokban állott Urakat megváltoztatni, és ezek a' föld' műveléséről Colonusoknak nevezettek. — A' mi a' Szólgákat illeti; ezek a' fennebb citált Czikkelyek szerint kétfélék voltak, vagy örökös Szólgák, a' kik a' hadi foglyokból rabszólgákká lettek, vagy valamely tetemes bűnért örökös szolgálásra ítéltettek; vagy. ideigvaló, avagy önkéntes Szólgák, a' kik egyezés mellett ideigvaló szolgálásra állottak, a' mint láthatni, vagy csak a' 20-dik Czikkelyből, melyben valamely szabad Személyt szolgálásra vetni, 's erőltetni, a' 21-ik Czikkelyben pedig valamely Gazdának Szólgáját, vagy-is katonáját elcsalni, keményen tilalmaztatik, az első Czikkelyben tudniillik az örökös, a' másodikban pedig az ideigvaló Szólgáknak állapotja érdekeltetik. —

3. A' Királyi Udvar Ministerekkel felékesítette.

A' Királynak Tanácsában a' Praelatusokon

kivül, rendelte a' Nádor Ispányt, az Ország' Biráját, 's az Ország'nak több zászlós Úrait, a' kikből állott a' Királyi Belső Státus Tanács. Kincstartó Kamarát, és Királyi köz Jövedelmek Fő Ügyelőjét, selvevőjét. (Fiscum Regium) állított fel; úgy szintén a' Cancellariusi Hivataltis.

4. Az Országot kerületekre, és ezeket Vármegyékre osztotta, minden Megyének egy Fő Igazgatót rendelt, kit Megyés Ispáynak (Parochialis Comes) hívtak, ma pedig Fő Ispáynak nevezünk; ennek segítségére a' *Katonai dolgokban* felállítva voltak a' Hadnagyok (maiores Exercitus), Századosok (Centuriones), és Tizedesek (Decuriones). A' *pólgári köz igazgatásra* nézve a' Várnagy (Castris Praefectus), Fő hirdető, (Archi Praeco) 's több hirdetők. — A' *Törvényes dolgokban* a' Curialis Comes, vagyis Vice Ispány, Bilochus, vagyis Fő és Vice Szólga-Birák. (Pristaldus) Esküdtek.

5. A' Katonai rendet igen jelesen osztotta-fel, mert ezek között első helyet foglaltak az úgy nevezett Servientes Regis, az az, a' Nemesek, kik azért, hogy a' Királyhoz közelebb voltak, és annak a' belső igazgatásban mindenkoron segítséggel lenni köteleztettek, a' Király Szólgáinak nevezettek, kik-is arany szabadsággal voltak felékesítve; ezek után következtek az úgy nevezett Szabadok, vagyis Sz.

István Jobbágyi (*Liberi, seu Jobbagiones S. Stephani*), a' harmadik rendet foglalták a' Várok' Jobbágyi - ; a' negyediket a' Széllyekbéli őrzők, a' kik Evuri, vagyis eőri, és Celereseknek neveztettek; az ötödiket exemti ex Castrensibus, a' Várok' Szólgaíából kivétettek.

E' mellett a' Megyék kebeleiben foglalt népis Centuriákra, és Decuriákra vólt felosztva, úgyhogy ebből a' szükség' nagyságához képest, minden 5. 6. 8. vagy 10-k tartozott kiállani,

Ha szabad vélekedni, a) e' Regis Serviens, és S. Regis Jobbaggio között, az a' külömbség látszik, hogy amazok eredeti Nemesek, emezek pedig a' Szent István által Nemesített Személyek vóltak; mert a' Nemesek ezen időszakasban Servienseknek és Jobbagioknak neveztettek, a' mint 2-dik Andrásnak Decr. 7 art., és a' Szászoknak adott Privilegiumából megtetszik. —

b) A' Castri Jobbaggio, és az ex Castrensibus exemti között való külömbség az, a' mi a' Puskások, és Szabadosok között, azok t. i. a' Várokhöz szakasztott Helységekben oly móddal telepítették-meg, hogy örökös exemptióval, és Nemesi szabadsággal bírták földjeiket, csak hogy a' Várokat őrizni tartoztanak; ezek pedig a' Várokhöz szakasztott azon Helységeknek; mellyek a' föld' mivélésre vóltak hagyva, a' Hadban jelesebben viselt Lakosiból, jutalom és felserkentés végett vétettek-ki, 's ha

idővel még több érdemeket tettek, végre Regis Jobbágiókká lehettek.

6. Az első Könyv' 5-dik, és 2-dik könyve' 43-dik Czikkellyeik' bizonyítások szerént, melyekből az elsőben fiát arra inti, hogy ha mi panasz, vagy vád eleibe vitetteük, azon meg-ne indúlyon mindjárt, hanem bizza az illő Birák-ra, az űk Törvények szerént megítéltetni, 's ha bővebb ellátás végett hozzája vitetik, békeségestűréssel ítélje-meg; a' másodikában pedig a' Megyés Ispánytól a' Király' eleibe perét méltatlanul felkérő megbűntettetni rendeltetik; a' Törvénykezés' módját bõltsen elrendelte. —

7. Hozott Törvényei két Decretumos Könyvekben foglalva, a' Juris-Corpusban találatnak; az első Könyv' 10. Czikkellyeiben foglalt Atyai Intések által Imre fiát, kít örökössének készit vala, a' Magyaroknak fundamentumos Törvényeire tanította, 's hogy azok szerént uralkodjék inti. —

A' Második Könyv 55. Czikkellyeiben, Egyházi, Pólgári, és büntető Törvényeket szabván, mind a' Religiót, mind a' Pólgári állapotot, és az Országuk külső és belső bátorságát jó karba helyeztette. —

Ezen Törvények továbbá Szent István Király' Királyságra lett felkenettetése első, 16-ik, és 35-dik esztendőiben hozattattak, és 1035-ik

esztendőben Esztergomban tartatott Gyűlésben kibírdettettek. —

Azonban hogy minden Törvények, mellyek ezen dicsőséges Király alatt hozattattak; az említett Decretumos Könyvekbe bé-nem iratathattak, bizonyoságot teszen Cartuitius Második Fő Czikkellyében, és 2-dik András Decretuma Előljáró beszédjében. —

Ezen Szent Királynak minden Privilégiumai állanak. —

A' mi ezen idő alatt tulajdonképpen kedves Hazánkat illeti, a' melyben Erdélyt Ifjabb Zóltán Hertzeg adminisztrálta, a' Bolgárok 1004-ben Kéán Vezérjek alatt, 1021-ben pedig a' Bessusok, vagy is a' Bressenusok pusztították; de az első Szent István fegyvere által semmivé tétettek, az utóbbiaknak pedig fegyvereket Szent István intésére az Erdélyiek elkerülték. —

II. Német Péterről.

17. *Szent István után ki következett, 's mint uralkodott?*

Szent István Királyunknak Angyali erkölcsű fia Imre 1031-ben meghalálozván, 's a' Báltya Vazul szemeitől megfosztatván, Leány Testvérének Gyzellának a' fia Péter hívattatott, a' Thronusra 1038-ba; de ez a' Külső Nemzeteket inkább kedvelvén, a' Magyaroktól ki-

üzeltetett, 1041-ben, és megint 1044-ben 3-ik Henrich Császár munkálkodása által visszavétetett; de előbbeni szokásaira visszatérvén, a Magyaroknak újjabb gyűlölségébe esett, azért elfogattatván szemeitől megfosztatott, és rab-ságra vettette 1046. életét bévégezte. —

Azt állittyák némellyek Görtsös (Contractus) Hermánnak Kánisai kiadása nyomán, hogy Péternek visszavételével a Magyarok Henrich-től a Bojároknek Törvényeit kívánván, azokkal megajándékoztattak volna; de ezt elhinni nem lehet azért, mert:

a) A Magyarok ősi szokásaiknak kedvelői, és pontos megtartói, Pétert éppen azoknak ált'hágásokért űzték vala ki az Országból.

b) Péternek visszavételére igen nehezen hajlottak, ki hihetné tehát, hogy a mikor Henrich ezen nehézségeket tapasztalná, újjabb Törvényeknek béhozatalával még inkább is felboszszantani kívánta volna, vagy hogy a Magyarok, a kik az ujjitásokkal megbántódva tartották magokat, még nagyobb ujjitásokat kívántak volna, Péter visszavételével magok közé béhozni. —

c) Ezen állatása Görcsös Hermánnak csak a fenn írt kiadásában csusztattatott-bé, mert a Pistori és Urtisi kiadásokban, ennek semmi nyoma nem találtatik. Ezen Királynak Privilegi-umai nem állanak, Decretumai pedig nincsenek.

III. *Aba Királyról.*

18. *Abaról mit mondhatunk?*

Aba Samuel, Sz. István Királynak Sógora, Péter' kiűzésével Királynak választatik a' Magyaroktól, és megkoronáztatik 1041-ben; de Henrikkel, a' ki Pétert előbbeni Székibe megint beültetni törekedett, Győr mellett Ménfőnél 1043-ban Julius 5-kén tartatott szerencsétlen ütközetben megszalasztatván, nem sokára a' visszatételezett Péter' álnoksága által megölettetett 1044. Lásd a' Magyar Századokat ezen Király' életében.

Ennek Decretumí nincsenek, Privilegiumi nem állanak a' T. p. 2. r. 14. t. szerént azon okból, hogy mind ez, mind Péter, nem volt Arpád' fiu-ág maradéka, Lásd a' Magyar Századokban Aba Királyt.

IV. *Első András.*

19. *Első Andrásnak mi nevezetes dolgai voltak?*

Német Péternek el-zárattatásával, a' Magyarok Kopatz Lászlónak fiát Andrást, közválasztás mellett a' Királlyi-Székre kihívták Rusziából, és 1047-ben három Püspökök által megkoronáztatták Székes Fejérváratt, a' ki azonnal a' pogány czeremoniákra visszatért Magyarokat a' Keresztény hitre visszaállani (kia-

dott és a' Juris Corpusban találtató kemény Edictuma által) paraucsóltá. Azután Lengyel Országhól Testvér Öcsét Belát (Albertet) Örökössének kihivatván, mind magának, mind fiának Salamonnak nyughatatlanságot, és veszélyt szerzett, mert Béla az Örökség' reménsege alatt kijövé, minekutánna András Aegmunda orosz Herczeg-Aszszonyt Feleségül vévén, ettől született Salamon fiát megkoronázatta volna, Béla (a' ki a' Péter' megölettetéséért boszúállásra felingerlett 3-ik Henrich Császár ellen olyan hasznos segittséggel volt, hogy a' Császár a' Péter' visszatétele által Magyar Országhoz szerzett Jussairól-is lemondott Andrásra támadván, 's 4-ik Henrichnek (kinek Hugát András fiának Salamonnak házas társul eljegyezte vala) hozott segittsege sem használhatván, ötet életétől-is, országló Székétől-is megfosztotta 1050-ben. Andrásnak Privilegiumai mais állanak, a' T. 2. r. 14. t. szerént.

Reánk nézve nevezetes megjegyzést érdemel az, hogy Bélának András ellen való fel-támadása azt okozta, hogy a' béke megszerzése végett, Béla Herczegnek Erdély Magyar Ország' harmad részével Herczegi' titulússal való birtokába adattatott; a'honnan a' Királyi Herczegek ezután Erdély, és Magyar Ország' harmad részének Kormányozói lettenek, gyakor-

ta a' Királyi Széknek nagy nyughatatlanság' szerzésével. — Lásd Pálmát, a' Magyar századokat, és Benkő Transsilvaniát. —

V. Első Béláról.

20. *Mit jegyezhetünk-meg első Béláról?*

Bakon Erdejében szaladása közben a' Béla Katonáitól megölettetvén 1-ső András, 1060-án Királynak választatik első Béla, és megkoronáztatik ez.

a) A' Székes Fejérváron tartatott Gyűlésben zúgolódó, és a' Pogányságra visszatérő Magyarorságnak ültetőit lenyakasztatván azt egészen a' Kereszténységre térítette, és megerősítette. —

b) Erdélyben Kolo's Monostoron Apáturságot fundált a' Szent Benedek' fiainak.

c) A' Bizánthiumi Pénzekhez hasonló pénzeket veretett.

d) Az adót megkissebbítette; Országos és Héti Vásárokat állított-fel, 's a' Héti Vásárokat Szombatra határozta azért, hogy a' 'Sidók csalárdságaitól a' Népet megmenthesse.

e) Az ingó Jóknak árrokat meghatározta. (Lásd Benkő Transsilvânia §. 96. in not. 5.) végezetre 1063. Dömösön tartatott Gyűlésben, Székéről hátraesvén megholt, és Sexárdon eltemettetett. Lásd a' Magyar Századokban ezen Király életét. Decretumi nincsenek. Privilegiumai állanak.

VI. S a l a m o n r ó l.

21. *Miket jegyezhetünk-meg Salamonról?*

Bélának halála után Geyza, az ő nagyobbik fia a' Királyságot el-nem fogadván, első Andrásnak Fia Salamon hívatott a' Királyi Thrónusra; a' ki *Vid* nevű Tanátsossának gonosz tanátslásából, Geyza, és László, Lambett Hertzgeknek ígért harminad részét az Országnak megtagadta; azért ezek Bolesláv Lengyel Király' segítségével megtámadták, de a' Püspököknek kérésekre megbékéltek, úgy, hogy a' nevezett Hertzgek Erdélyt Magyar Ország' harmadával bírták, és Salamont ellenségei ellen, ('s nevezetesen a' Csehek, és Kunok ellen, kik közül amazok Magyar Országon Trencsínig, emezek pedig Erdélyben a' Meszesig pusztítottak) híven, és Szerencsésen-is óltalmazták; de végezetre a' Bolgárokon vett győzelemmel elfoglalt Nándor Fejérvári prédának felosztásából, *Vid* alkalmatosságot nyert arra, hogy a' Királyt a' Hertzgek ellen felingerelje, e' pedig azokat halálra üldözte; a' honnan ezek részszerént a' kezek alatt vólt Ország' részeiből öszveszedett Katonákkal, részszerént pedig a' Lengyelektől, és Oroszoktól nyert segítséggel Salamon ellen védelmezvén magokat, ez 1074-ben a' Pest ét Vátz között tartott ütközetben, az Ütközettel együtt Királyságát-is elvesztette.

(Lásd a' Magyar Századokban ezen Királynak Históriáját.) Ezen Királynak semmi Decrétumi nincsenek; Privilégiumai pedig nem állanak.

VII. Első Geyzáról.

22. *Első Geyzáról miket jegyezhetünk-meg?*

Salamon a' Hertzégektől meggyőzöttetvén 4-ik Henrichhez folyamodott segítségért, nyert-is, de nem sokára Henrich az éleség' fogyatkozása miatt visszatérni kénytelenítettvén, a' Magyarok 1075-ben Geyzát Királyoknak választották, kit 7-dik Gergely Pápa-is két Levelében Törvényesnek esmért. — Salamonnak kiűzése után, a' bátra-volt idejét a' Haza' bődogsága' előmozdítására fordította. — Szent Benedek Fiainak Gron vize mellett egy Apáturságot fundált; mely mai-is fennáll, a' Vátzi Püspöki Templomot a' Püspökséggel együtt felállította: Bonfinius (Dec. 2. Lib. 4.) szerint hasznos Törvényeket-is hozott, a' mellyek csak ugyan a' Juris-Corpusba bé-nem mentek. — Privilégiumai állanak. —

VIII. Szent Lászlóról.

23. *Szent László uralkodása alatt mik történetek czélunkra nevezetesebbek?*

Geyzának halála után Salamon egy néhány Vármegyéknek jövedelmével megelégedve, a'

Királyságról lemondván, Szent László Királynak választatott, és megkoronáztatott 1077-ben. Azonban Salamon cselekedetét megbánván, a' László életére titkon törekedett, mellyet megtudván László Király, Salamont a' Vissegrádi Várba záratta, a' kiis idővel onnan elbocsáttatván, a' Görögökhöz és Hunokhoz vette magát, és ezek által Királyságát visszavenni igyekezett, míg végre igyekezetét haszontalannak látván, a' Világról lemondott, 's Istriába Remete Szent életet élt, és Pólában eltemettetve, mostan-is mint Szent úgy tiszteltetik. Ezután László, Országának böldegítésára fordítván igyekezetét, Solávonniát, és Horváth Országot Magyar Országhoz kaptsolta, 's Álmust Erdélynek Hertzegét Horváth Országi Királynak tette. Zágrábban, és Nagy Váradon Püspökségeket fundált, több Klastromokkal, és Apáturságokkal együtt. — Törvényei három Könyvekbe foglaltatva találtnak a' Juris-Corpusban; az első Könyvbéliek Szabóltsban 1092-ik Esztendőben tartatott Gyűlésben hozattattak, 's nagyobbára az Egyházi dólgozat tárgyzák; a' második Könyvbéliek Szent Márton hegyén: az harmadikbéliek mikor, és hol? nem tudhatni; azonban ezek az eláradott gonoszságoknak megzaboláztatásokra, 's nevezetesebben a' Tolvajoknak kiirtásokra intéztettek. Lásd a' Magyar Századokban életét, Pálmát, és Benkő Transsilvániát.

IX. K á l m á n r ó l.

24. *Kálmán mikről nevezetes?*

Szent László 1095-ben meghalálózván, Kálmán, a' ki némellyek szerint Várad Püspök volt, királynak választatik, 's a' Pápától nyert Dispensáció mellett, annak meg-is koronázta-tott, és 1115-dik Esztendeig uralkodott. Több kegyetlen cselekedetei között Testvérenek Álmusnak, és ennek Fiának Bélának szeméit kiszúratta; az újságon kapó nyughatatlan Horvátokat Vezéreknek megveretetésével engedelmességre hozta, 's annál fogva a' Pártos Horvát Országot, Dálmátiát, és Rámát, Magyar Országhoz csatolta. —

Két Dékrétumos könyvet hagyott, mellyeket Albrik szedett-öszve; ezen Torvényneiben:

a) A' Papoknak a' házasságot megtiltotta, és az Egyházi Rendnek kemény rendszabásokat szabott. — b) A' Nemeségnek Királyi adomány mellett szerzett javairól, Szent István-tól megállított szabadságát, eltörölte. — c) Az elidegenített Koronai Jóknak visszaszerezéseket meghatározta. — d) Megyés Ítéltő-Székeket (Megalía Judicia) állított-fel, még pedig úgy, hogy az Egyházi Személyeket magok Püspökök előtt, a' világiakat pedig a' Fő Ispányok előtt megítéltetni határozta; ezen kívül Királyi Me-

gyés Ítéző-Széket-is állított; az az, bizonyos számú Személyek voltak választatra, a' kikkel mindön a' Király a' Megyéket eljárta, a' nagyobb pereket ellátta. —

Ezen Királynak engedelméből 1112-ben Lőrincz Esztergomi Ersek Nemzeti Szent zsinatot tartott, a' melyben az Egyházi, és Erköltsi tárgyak jobb rendbe hozattak. (Lásd a' Magyar Századokban ezen Királynak életét) Privilegiumai állanak. —

X. Második Istvánról.

25. *Miket jegyezhetjük meg röviden Második Istvánról?*

Ez Attya' halála után 13. esztendő korában Királyságra emeltetvén 1115-ben, a' Venetuso-
kat, kik Dálmátiának nagy részét elfoglalták
vala, 1116-ban békességre kényszerítette, mel-
lyel Jádrán kívül, Dálmátiának több részei vis-
zaadattak. Álmos Hertzegért, (ki a' Görög
Császárnál menedék helyet talált vala, azért
hogy ennek Felesége, Szent László' Piroška ne-
vű Leánya vala) a' Görögökre vitte Táborát
változó szerentsével, mert sok emberét vesztet-
te, ha szinte néha győzedelmesnek-is láttatott,
végezetre Álmos Hertzeg kihalván, békességet
kötött. Ezután nagyon aggódott azért, hogy
Álmos', és Bélának üldöztetésekkel, az Árpád'
Unokáiból kit hagyjon örökösnek, nem len-

ne; ebben-is, Otmár Ispánynak, és Pál Püspöknek tudósításokból, Álmos Hertzeg Fiának Bélának életben létéről megbizonyosodván, megvigasztaltatott, 's a' Serviai Déspotának Uroznak Ilona' nevű Leányát, ennek házastársul szerzé; és így Árpád Fiu Maradékinak az Országot, az üldöztetés elől Isteni gondviselés által megtartott Bélában, és ennek Unokáiban megtartá. Végezetre 1131-ben meghalálozott (Lásd erről a' Magyar Századokat, ha többet kívánsz tudni) Benkő, és Felmer Urak az Álmos' kiüldöztetése után, Bélának adgyák az Erdélyi Hertzegséget, hogy ő reája nézett abban nem kételkedem, de hogy valóban ezen Tartományt kormányozta volna, abban inéltán; mert ezt a' Királynak (ki üldözője völt) hírével bírta volna; már pedig a' király, Egerben való betegeskedése alatt tudta-meg elébb (a' midőn Sault, Nénnyének Fiát kívápná választatni Successorának) Bélának életben létét, 's ekkor Örökössének vallotta; tehát addig Erdélyi Hertzeg sem lehetett. — Ezen Királynak Décrétumai nintsenek, Privilégiumai pedig állanak.

XI. Második, vagy-is Vak-Béláról.

26. Vak Béla miről emlékezetes?

1131-ben Aprilis' 28-dikán Királynak koronáztatván, 1132 Aradon tartatott Gyűlésben

Ilona Királyné buzdítására azokon, a' kik okai vóltak szemeitől való megfosztatásának bosszút állott. Ezeknek maradéki bosszút kívánván állani, Kálmán Királynak második Feleségétől származott, de törvényesnek nem esmért Borich nevü Fiát hívták-meg; kiis az Oroszok', és Lengyelek' segítségével Magyar Országra béütni igyekeztvén, nagy zajt, és bajt okozott a' Nép, és Király között. Azonban Bolesláv Lengyel Fejedelem' Népét (azért, hogy Szobieszláv Cseh Fejedelem béütött vala) Lengyel Országba visszahúzta, s így Borich hasztalanul törekedett ezután-is, mert utóbb a' Lengyeleknek segítségétől-is megfosztatott, és a' Lotharius Császáretől-is, midőn, ez a' Királynak szövetségessé lett. Ezekután Béla a' Bozogi Praepostságnak, és Dömöszi Klostornak, úgy a' Szent Mártoninak-is jussait megerősítette. Végre 'Sóffi Leányát Konrád Császár Fiának, Henriknek eljegyezte; de Veje elébb hogy sem öszvekelhettek, elhólt, úgy Albert Austriai Márcsió-is; kiknek esetek Bélának halálát siettették, a' mely 1141-ben Fébruárius' 13-kán történt. Décrétumi nintsenek, Privilégiumai állanak. László, és István nevü Fiait Erdélyi Hercegekké tette, Geyzát pedig Örökössének hagyta. (Lásd a' Magyar Századokat ezen Királyról, és Benkő Transsilvánia 98. §. 7. 8. számok alatt Felmer 137. §.)

XII. Második Geyzáról.

27. *Mi nevezetést tudunk 2-dik Geyzáról?*

Az Attyának halála után harmadnappal megkoronáztatott. Erdélyben nemcsak a' Hazai óltalomra, a' mint Felmer (§. 138.) hanem a' mint a' Magyar Századok írják, a' bányák' művelésére, és Mesterségeknek gyarapításokra-is, Uralkodásának elein mindjárt a' Szászokat szép szabadságokkal megajándékozta, bételepitette. Boritstól nagyon nyughatatlanított, a' midőn ez az Austriaiakkal Póson¹⁾t elfoglalta 1145-ben, de nem sokára Geyza a' költönt az Austriaiaknak visszaadta, és békességre-is szorította. 1147-ben Konrád Császár Vezérlése alatt 200,000-ból álló keresztes had utazván Magyar Országgon keresztül a' Szent Földre, az élésségből az Országot annyira kipusztította, hogy 1148-ban nagy része éhséggel küszködött. 1151. Eszten-dőtől fogva majd uralkodása végéig, Mánuel Napkeleti, és Fridrik Napnyúgoti Császároktól a' Borits, és István Hertzeg, (kik Geyzának Thrónussára vágyódtak,) ingerlésekből, terhes meglámadtatásokat ditsőséges Vitézséggel állott-ki, míg 1161ben Május' 31-dikén meghalálozott. Lásd a' Magyar Századokban életét.

Erdélyre nézve megjegyzést érdemel, hogy a' bételepitett Szászok 1146-ban Meggyest, 1150-ben Segesvárt, 1160-ban Szebent építették. (Lásd

Felmert) Ez alatt Testvérei László, és István voltak Erdélyi Hertzegek az Attya' rendeléséből, míg ezek Bátyoknak Thrónussára nem törekedtek. — Ezen Királynak Dékrétumai nincsenek. — Privilégiumai állanak. —

XIII. Harmadik Istvánról.

28. *Harmadik István Uralkodása alatt mi-tsoda belső mozdulások történtek?*

Geyzának holtja után, a' Magyarok az ő Fiát 3-dik Istvánt választották Királlyoknak; Erdély pedig László és István Hertzegeknek Kormányok alatt hagyattatott, A' honnan ezen Királynak Mánuel Görög Császár ellen, (a' ki István Hertzegnek kérte a' Magyaroktól a' Királyságot, hogy e' szín alatt magáévá tehesse) és a' két Hertzegeknek törekedések ellen kellett magát védelmezni. Ugyan-is Mánuel Magyar Ország-ra indulván Seregeivel, Új Palánkánál a' Duna' partjára telepíté azokat; mellyel azt nyerte, hogy a' Magyarok László Hertzeget esmérnék Királyjoknak, Istvánt pedig Korona örökössé-nek. László hat hónapok alatt uralkodhatott; mert 1102. Januárus' 14-kén megholt; — kit követett az Ötse 4-dik István a' Királyságban; de nem sokáig, mert a' Magyarok észrevévén magokat, hogy szabad Nemzetből, majd a' Görög Császár' szolgálásába esnek, választott, és felkenetett Királlyok 3-dik István mellett szá-

mosan felültek, és 4-dik Istvánt az Országból kiűzték; ez Mánuelhez sőlyamodott segítségért, 's maga a' Császár költ-fel mellette; de látván a' Magyaroknak 3-dik István mellett álhatatos buzgóságát, békességről gondoskodott ily' formán; hogy a' Magyarok 3-dik István Ötsét Bélát, a' végre, hogy Mária Leányának Férjéül, és a' Görög Birodalom' örökösséül nevelné, nékie küldenék által; mely megesvén, a' békeség-is meglett ugyan; de csak hamar 4-dik István héütvén, belső lázzadást okozott, melyben Mánuelből segítettett; azért 3-dik István, Német és Orosz segítségekkel élt, és 4-dik Istvánt megint kiűzte, 's Uladislav Cseh Királynak közbenjövetele által a' két ellenkező Felek megbékéltettek, úgy, hogy 3-dik István, Ötsének Bélának az Országnak egy részét adná-által, és Mánuel 4-dik Istvánt soha se pártfogolja, 's hogy ennek Magyar Ország' pusztítására engedelmet ne adgyon, 1163. — De ez a' békesség más Esztendőben felbontatott Mánuelből annyira, hogy a' visszaszerezett Dálmátiát-is elvesztette István 1167. Ezekután, a' midőn 3-dik Sándor Római Pápának követtye Mora unszolására, a' Papi Méltóságoknak ki-nevezése, és általtételekre; úgy azoknak enyészetek esetében Jóságaikban való successióra lévő jussairól bizonyos feltételek alatt lemondani kellett, Testvér Ötsének a' Görög Biro-

dalmi successióban való megcsalattatását, és Sógorainak számkivettetések Szív-fájdalommal érezvén, Lúbánatjában megholt 1175-ban. Ezen Királynak Privilégiumai állanak, Décretumai pedig nintsenek. —

A' mint ezen Király történeteinek summás leírásából láthatni, ő alatta még 2-dik László és 4-dik István-is bitangolták a' Királyi Széket, azért ezeknek, mint usurpátoroknak, semmi Privilégiumaik nem állanak. — Béla pedig Erdély 's ahhoz szakasztott Részeknek Hertzege volt. Lásd a' Magyar Századokban ezen Király' életét, 's Felmer' 159. §-át,

XIV. Harmadik Béláról.

29. *Harmadik Bélának Uralkodása alatt mi újjittások történtek?*

Harmadik Istvánnak fiu Maradék nélkül történt halálával, a' Magyarok 3-dik Bélát választák, 's Követeik által hívták Mánuel Császártól az Országló Székre 1173-ban, noha irtózva; mert Mánuel Császárnak hívséget kellett eskünie, melyért Lukáts Esztergomi Ersek koronáztatását mind addig akadályoztatta, míg végre 3-dik Sándor Római Pápa, Pál Halotsai Ersekre parantsolt a' koronáztatásról; 's így ez által 1174-ben fel-is kenettetett Királynak 1176-ban. Mánuel Görög Császárnak a' Törökök ellen Erdélyből Lensthát Vajda, Horváth Országból pedig

Ompud Bán' Vezérlések alatt segéd Katonákat adott, kikből Lóbi, és Tamás a' Császár' megmentéséért Doboka Vármegyében szép Jóságokkal ajándékoztattak-meg, Mánuelnek 1180-ban történt halála után Dálmátia, Spalatum, és Jádra, a' Venetusoktól 1181-ben önként visszatértek a' Magyarokhoz, és azokat a' Venetusok és Görögök ellen megerősítette. 1188-an Galliciát elfoglalta, 's Kormányát Andrásra (a' ki a' Királyok között e' neven 2-dik) bízta; de csak hamar a' Lengyelektől visszafoglaltatott, és Béla Király csak annak nevével maradt. 1189-ben a' Szepesi Praepostságot fundálta; alatta íratott-bé Szent László a' Szentek' Laistromába, Végezetre Isácius Angelus Görög Császár, és Bélának Veje, Elek Testvére által meggyőzöttetre, és Szemeitől fiával együtt megfosztattatva Klastromba zarattatván, Bélának végnapot okozott 1196-ban András Fijának, akkori Erdélyi, és ahoz tartozott Magyar Országi Részek Hertzegének, átok alatt meghagyta, hogy a' Szent föld' visszavételére menyen. —

Nevezetes ezen Király' még onnan-is, hogy a' Görög Császár' Udvarában neveltetvén Királyságra lett emeltetése után mingyárt a' *Libellaticus* processus' rendét hozta bé, 's e' végre Cancellariát állított - fel; az az : azt hozta bé, hogy a' perlekedők, és panaszlók magok

sérelmeiket írásba adgyák-bé a' Királynak, na oda folyamodnának, vagy más Bíráknak-is, ha alsóbb Bírák előtt fordulna-elé a' panasz, vagy per, és a' bévádóltatott felek-is azouképpen halgattassanak-ki, a' mely mód annyival jobb vólt, hogy mind a' felek a' magok ügyeknek jobb móddal való elé-adásokra; mind a' Bírák azoknak megvizsgálására, és ítélésére elkészülhettek. — Decretumai nincsenek, Privilegiumai pedig állanak. —

XV. *Imréről.*

30. *Imre Királyról miket emlithetünk?*

Imre 3-dik Bélának halála után Királynak koronáztatott 1190-dik Esztendőnek Aprilis' Hónapja' 23-kán. Ez alatt, legelőbb András az Erdélyi Hertzegséggel meg-nem elégedvén, Horváth, és Dálmát Országokat elfoglalta, melyért közöttök a' versengés folyt 1199-dik Esztendő Majus' 28-káig, a' mely napon kötött békeség szerént, András az említett Országok' birtokában hagyattatott. 1201-ben Serviának István nevű Despótáját kiűzvén, Országát elfoglalta, és azt ennek Vulkus nevű testvérére bizta. Azután Ivanicius Bolgáriai Királyra csapván, ennek-is Országából nagy részt foglalt-el Magyar Országhoz; azomban Velenzéből, a' Német, és Frantzia Keresztesek Dálmátiára ütvén, Jádrát elfoglalták, 's ol-is prae-

dálták. 1203-ban a' Szentföldre készült, de ezen úttól, András Hertzeg ujra ellene támadván, nagyon meggátolta; csak ugyan Imre Király Andrást elfogta, 's rabságra küldötte, a' honnan 1204-ben kibocsátván, fiának Lászlónak gondviselőjévé rendelte, 's e'ként November' végével életét bévégezte. — Ezen Királynak Dékrétumi nicsenek, Privilegiumai pedig állanak.

XVI. Harmadik Lászlóról.

31. *Harmadik Lászlóról mit emlithetünk?*

Atya halálával az ő nevében kormányozta az Országot Tutora András, hanem az özvegy királyné Konstantia, Leopöld Austriai Hertzeghez vette magát fiával együtt, az holt-is 1205-ben Majus' 7-kén László Király meg holt, — ennek Privilegiumai nem állanak a' T. 2. r. 14 t. szerént.

XVII. Második Andrásról.

32. *Második Andrásnak milyen vala Uralkodása, 's mi nevezetes dölgek történtek a' latta?*

Harmadik Lászlónak halálával, azonnal az Országlásra hivattatik, és megkoronáztatik, de belső nyughatatlanságokat szenved mindjárt Királyságának elein Getrud-is Felesége Testvére-

iért, Ekberthért, és Berthóldért, kiket fő Papi Méltóságokra, 's azután világiakra-is felmagasztalt; mert Berthóldot elébb Kalotsai Ersehnék, azután Horváth Országi Bánnak, és végre Erdélyi Vajdának tette, a' kiből végre Aquiléjai Pátriárcha lett; Ekbert Bámbergi Füspöket a' Pápa' üldözése elől befogadta, a' ki azután 2-dik Fridrik Császárnak gyámossága alatt, mint bátor ember Austriát Hormányozta, míg 1237-dik Esztendőben meghalálozott. —

András azonban Galliciát Lodomériával együtt Magyar Országhoz kaptsolta, 's végre Hálmán nevű Fiát odavaló Királynak kenette-fel. — A' Királyné Testvéreiért a' Nagyok megvettette találván magokat, míg Galliciában foglalatoskodnék a' Király, Bánk nevű Bihari Ispány a' Királynét megöli, 's András' visszatérésivel a' Bánk' Véreiből nagy vérontás lesz. Péter Napkeleti Császárnak, Jólánta nevű Leányát Feleségül veszi. — Azután utolsó rendelést téveszen, mely szerént Bélát Magyar Országi Királynak, Hálmánt pedig Galliciainak rendelte, 's Feleségét Királynénak megkoronáztatván a' Szent földre indult. De onnan nem sokára visszatér, Országát zavarban találja, 's azt csak az Országgyűlésén tudta lecsendesíteni. Mik lehettek a' zavarnak okai, 's mi Törvények által csendesített-le, a' Magyar Századoknak szórólszóra itt következő írásaiból megláthatod.

„ Béla' öregebbik Fia több gondot adott né-
 „ ki (Andrásnak) a' ki mint már Koronás, és
 házas, nemcsak nagy Udvar tarta, hanem tel-
 lyes hatalommal-is akara Országlani. — Az Or-
 szág' két egymásra törekedő részből kezdé ál-
 lani, a' hatalmasbak közül kiki Urának nevé-
 be gazdálkodék, gyakran fegyverre kapván ké-
 szülének az Hazafiak az Hazafiakra átkozott pél-
 dával. A' Nemes Rend' Jussait kívánta visz-
 sza, a' Köz-Nép az őtet zaklató Ismaelita, és
 Zsidó ellen kért segédet. — E' veszedelmes kör-
 nyűlállásokban némely jó Lelkűeknek jóvaslá-
 sából Ország-gyűlést hirdetett, és tartott An-
 drás. Imhol az abban hozatott Végzés, mely a'
 Királytól arany pecséttel megerősített; vaj-
 ha meg-is tartatott volna!

A' Szent Háromságnak, és oszolhatatlan Egy-
 ségnek nevében: András. I. K. M. D. II. R. S. G.
 és L. örökös Királlya. — Mivel azon Szabad-
 ság, mellyet Szent István Király szerzett vólt
 Országunkba, mind a' Nemeseknek, mind e-
 gyebeknek némely Királyok' hatalma által, kik
 néha magok haragjáról bosszútállának, néha
 halgatának a' gonosz embereknek tanátsaira,
 vagy kik az ő tulajdon hasznokat keresék, igen
 sokba megkárosodott; a' mi Nemeseink Felső-
 günknek és az előttünk való Királyoknak sok-
 szor könyörgöttek, és esedeztek Országunknak
 megjobbítása végett.

Mű tehát az Ő kéréseknek mindenben eleget tenni akarván, a' mint tartozunk, leginkább mivel mű közöttünk, és Ő közöttök ezen időben már többször nem kicsin keserőségek támadtak, a' mit, hogy a' Királyi Méltóság teljében tartassék, illik eltávoztatni (mert e' senki által jobban nem eshetik-meg, mint Ő általok) mind Ő nékik, mind egyéb embereknek Országunkban a' Szent Istvántól adatott Szabadságot megengedjük; és más egyebeket Országunk állapotjának megjobbítására tartozandókat hasznosan rendelünk e' módon:

1. Rendeljük hogy minden esztendőnként a' Szent István Király' napját, hacsak valami nagyon nehéz foglalatosság, vagy betegség meg nem tiltánd, Székes Fejérvárt tartozunk ülleni. És, ha mű jelen nem lehetünk, a' Nádor Ispány kétség nélkül ott lézen érettünk, és a' mű képünkben megbalgattya az ügyeket. És minden Nemesek, kik jelen akarnak lenni, szabadon oda gyülekezzenek.

2. Akarjuk azt-is, hogy se mű általunk, se utánnunk való Királyok által, valami időben meg-ne fogassanak, vagy nyomorítottassanak a' Nemesek valamely hatalmasnak kedvéért, hanem ha először idéztetnek, és a' Törvények' rende szerént bűnösöknek találtatnak.

3. Ismét: semmi adót, sem szabadospénzelket nem szedetünk a' Nemesek' Jóságától.

Sem házaikban, sem saluikban meg-nem szállunk, hanem ha hivatalosok leszünk. Az egyháznak Népeére sem vetünk teljességgel semmi adót.

4. Ha valamely Nemes fiu nélkül meghalozik; negyed részét birtokának nyerje-el Leánya; a' többivel azt tegye, a' mit akar. És ha Testamentum nélkül történik halála, a' közelebb való Attyafiára száljon Jószága. És ha tellyességgel semmi Nemzettsége nincsen, a' Királyra száljon. —

5. A' Vármegyék' Ispánnyi ne ítéljék a' Nemesek' jószágán lakókat, hanem ha pénz és tized dólgába. A' Várnagyok' mást senkit se, hanem csak a' Megyéjékbéli Népet. — Az Orvokat, és Latrokat a' Királyi Bilokusok, de az Ispányok' lábainál. —

6. Ismét: azoknak, kik egy valakire öszveesküdtek, ne legyen szabad, mint szoktak, lopókat nevezni. —

7. Ha a' Király Országon kívül Sereget akar vinni, a' Nemesek ne légyenek kötelesek vele menni, hanem ha az ő pénzéért. És, a' visszajövet után hadi Ítélet alá ne engedgye őket vétetni. Ellenben pedig, ha ellenség jövend az Országra, tartozzanak mindnyájan a' Nemesek menni. Ismét: ha Orzagunkon kívül akarunk vinni Sereget, és a' Sereggel menendünk, mind azok, kibnek Megyéjek vagyon, pénzünkért tartozzanak velünk menni. —

8. A' Nándor Ispány' minden embereit Országunknak külömbség nélkül ítéllye. De a' Nemesek' perét, mely Fejek', és Jóságok' veszedelmében jár, a' Királynak tudta nélkül el-ne végezhesse. Több Vice Birókat pedig egynél ne tarthasson Udvarában. —

9. A' mü Udvarbírónk, míg Udvarunkba vagyon, mindeneket megítélhessen, és az Udvarban elkezdett pert mindenütt elvégezhesse.

10. A' mely Jobbágyuk Tiszt létében halála történik a' hadban, annak Fia, vagy Testvére illendő Tisztséggel ajándékoztassék-meg. És, ha Nemes azonképpen halánd-el, annak Fia, mint a' Királynak fog tetszeni, ajándékoztassék-meg. —

11. Ha Idegenek, t. i. jó emberek, jönnek az Országba, Tisztségbe az Orzágnak Tanácsa nélkül ne tétessenek. —

12. Feleségeik az elhaló, vagy halálra károztatott, vagy bajvívásban, és akármí módon elvesző Nemeseknek, ne fosztassanak-meg jegy ruhájoktól. —

13. A' Jobbágyok úgy járjanak a' Király' Udvarában, vagy akár hova mennek, hogy a' Szegényeket ne nyomorgassák ne foszszák. —

14. Ismét: ha valamely Ispány nem oly' tisztességesen viseli magát, mint az ő Megyéjéhez illik, vagy Vára' Népeit nyomorgattya; ez rá bizonyodván, az egész Ország előtt Méltósá-

gától szégyenére fosztassék-meg, és a' mit gonoszúl elvett, adja-vezszo.

15. A' Király Lovászi, Petzéri, Kaszási, ne merjenek szállani a' Nemesek' falaira. —

16. Egész Vármegyéket, vagy akármely Tisztségeket örökbe nem adunk. —

17. Ha ki igaz szolgálattya által Jószágot nyerend, attól soha meg ne fosztassék. —

18. Ismét: a' Nemesek engedelmet nyerén töllünk, szabadon mehetnek Fiunkhoz, úgy mint: nagyobbtól kisebbhez, és azért Jószágaikban meg ne károsíttassanak. Azt, ki Fiunk előtt igaz Törvény szerént vesztett, mű előnkbe nem bocsátjuk, sem azon pert, mely ő előtt kezdett, míg ugyan ott vége nem szakad; ellenben a' Fiunk sem. —

19. A' Váraknak Jobbágyi tartassanak a' Szent Istvántól szerzett Szabadság szerént. Hasonlóképpen a' hospesek-is, akármí Nemzetbéliek, az eleintén nekik engedtetett Szabadság szerént tartassanak.

20. A' tizedek ezüstön ne váltassanak-meg, hanem mint a' föld terem, bor, vagy gabona fizettessék. És ha a' Püspökök ellen mondanak, nem segítünk nekik. —

21. A' Püspökök tizedeket a' mi Lovainknak ne adjanak a' Nemeseknek Jószágiról, se a' Királyi Praediumokba tizedeiket azoknak

emberei ne tartozzanak bébordani. —

22. Ismét: a' Nemessek' Erdeire, vagy rétire, ha ők azt ellenzik, a' mi Disznaink ne hajtassanak.

25. Ismét: a' mű új pénzünk esztendeig tartson Husvétől fogva Husvétig. És a' pénz olyan legyen, a' milyen volt Béla Király' idejében.

24. Pénzverő Hamara Ispányok, Vámosok, Só-Tisztek, Országunk' Nemességei legyenek; Ismaéliták, és Zsidók ne lehessenek.

25. Ismét: Só az Országnek közepén ne tartassék, hanem csak Szabóltson, Regetzben, és a' Végekben.

26. Ismét: Jóságok Országon kívül ne adassanak. Ha valamelyek már oda engedtetek, vagy eladattak, az Ország' Népének megváltásra adassanak vissza.

27. A' Marturinak, a' mint Kálmán Király alatt szokásba jött, fizetessenek. —

28. Azt, ki a' Törvénynek rende szerént ítéltetett-meg, senki a' hatalmasok közül ne óltalmazhassa.

29. Az Ispányok Megyéjeknek jussával érvék-bé; a' többi jövedelmek, mellyek a' Királyhoz tartoznak, t. i. Csebrek, Vámok, ökrök, és a' Váraknak két része a' Királyé legyenek. —

30. Ismét: ezen négy Jobbágyot kivéren t. i. a' Nádor Ispányt, Bánt, a' Királynak, és Királynének Ispányt, senki két Méltóságot ne birjon. —

31. És, hogy ez a' mű engedelműnk, és rendelésünk mind most, mind ennekutánna örökké fennmaradjon, és hathatós légyen, hét egymáshoz hasonló Levélben irattuk, és arany petsétünkkel megerősítettük, úgy hogy egy pár küldessék Pápa Urnak, és ő irassa Jegyzőkönyvébe; második légyen az Ispotályban, harmadik a' Templom mellett, negyedik a' Királynál, ötödik az Esztergomi Káptalanba, hatodik a' Kalotsaiba, hetedik a' Palatinusnál, ki idő szerént léend, tartassék, úgy hogy ez' írás mindenkor szemői előtt lévén, se maga ne tévellyegjen a' fellyebb írottakban, se Királyt, se Nemeseket, vagy másokat ne engedjen tévellyegni; hogy ők is örüljenek szabadságoknak, és azért mi hozzánk, 's utánnunk élő Királyaikhoz legyenek hívek mindenkor, és a' Királyi Koronától az illendő szolgálatok ne tagadtassanak-meg. Hogyha pedig mű ezen Rendelésünk ellen cselekedendünk, vagy valaki a' következő Királyok közül ellene járni akarand; ezen Levelünknek erejével, mind a' Püspökök, mind más Jobbágyok, 's az Ország' Nemessi, mindnyájan, és egyenként mostaniak, és utóbbiak hívtelenségnek vétke nélkül nekünk, 's következőinknek szabadon ellenünk állhatnak, 's ellenünk mondhatnak örökre. Adatott Kletusnak Udvarunk' Cancelláriussának, Egri

Praepostnak keze által. A' megtestesült Igének utánna ezer kétszáz huszonkét Esztendőben. Ven: János Esztergomi Ersek; Rev. Ugrin Halotsai Ersek; Desiderius Csánádi, Róbert Veszprémi, Tamás Egri, István Zágrábi, Sándor Váradi, Bertalan Pétsi, Koszma Gyóri, Briecki Vátzi, Vintze Nyitrai, Püspökök létekkor; Országulásunknak tizenheted Esztendejében. —

A' Papságnak részére különös rendelést tett András ezen Esztendőben. Ha ki világi Biró eleibe idéz valamely Clérikut, azonnal elveszti perét. Senki, mihelyt Papságra adta magát, szabad Dénáriusokat, vagy akármilyen adót a' Fiskusnak ne tartozzék fizetni; és ha a' Szedő mérészel kérni, vagy rájok szál, mint lopó, 's ragadó rúttul kergettezzék-el. Ny' gyalázat érje a' legelső tekintetű Bárót-is, ha olyast mérészelend cselekedni. Senkit az Udvarnokok közül, és a' Királyi szolgálathól Papságra felne vegyen egy Praelátus-is. Ez alá világi Tisztségekben lévők-is írták, vagy inkább íratják neveiket; mert amaz alatt csak Püspökök látszanak; íratják mondom, minthogy talán egy világi sem tudott egyebet keresztvonásnál. Vallyon? micsoda vigasztalással tértek haza, minekutánna a' Gyűlésben deákul felolvasatott előttök a' Végzés, melyről arany petsét függött!

Ezután nagyobb csendességet lehetővé remélni, adakozásokban töltötte kedvét dicső

Királyunk; mert elhalgatván a' Magyar Országban tett ajándékjait, Erdélyben a' Barczaságot a' Teuto-katona Keresztéseknek ajándékozta, a' kik abban Honorius Pápától, meg-is erősítették; hanem csakugyan utóbb ugyan ezen Király által, attól megint megfosztattak, és elűzöttettek, a' mint 9-dik Gergely Pápanak 1232. Jakab Préneszti választott Püspökhöz, és Magyar Országban volt Követéhez írt Leveléből láthatni.

Béla a' Feleségétől mi okból megkülönböztetve nem tudhatni, 's a' Püspököknek közbenjárásokkal azt megint rövid időn visszavéve, András Királytól annyira üldözött, hogy az Austriai Hertzegnél kellett menedék helyet keresnie; de nem sokára Honorius Pápa' közbenjárása által, megint megbékéltek, 's azal Bélának Dálmát, és Horváth Országok adattattak igazgatása alá, Kálmánnak pedig Gallicia.

Az Erdélyi Szászok 1224-dik Esztendőben a' 2-dik Geyzától nyert Szabadságaiknak megerősítését kérték, 's meg-is nyerték; A' Zsidók', Sarácénusok', és Ismaélitáknak adattatván által minden Kamarai jövedelmek árendában, ezek a' Keresztények közé házasodtak, azokan sok méltatlanságokat követtek, sokakat pogányszertartásokra, és tévelygésekre általhoztak. Béla ellenben az Attyának ilyen hibáit helyrehozni törekedvén, az elidegenített jókat visszafoglalta, a' honnan Attyával együtt a' Nép'

gyűlölségébe esett, ez őket kiírtani, 's az Országot 2-dik Fridrik Császárnak általadni törekedett, de szándékjok kitudódván, és jószágaik a' tehetőbbeknek tűz által megemésztetvén, szándékjok meggátoltatott, azért 1231-ben Gyűlést tartván, a' Király az arany pecsétetes Décrétumhoz hasonlót hozott (mellyet Kováchich György Syllogéjában olvashatni) oly' hozzátétellel, hogy mind a' Királyt, ha ezt meg nem tartaná, 's megintetvén, hibáját meg nem jöbbitaná, mind másokat. a' kik ez ellen magokat szegeznek az Esztergomi Ersek excommunicálhassa; a' mellyet Róbert Esztergomi Ersek nem sokára látván hogy mindenek csak a' régi lábon állanak, meg is tett, és esztendíg az egész Országot álok alá vetette. A' Király azért észrevéven magát 9-dik Gergely Pápához folyamodott, a' ki is Jakab Kárdinált Magyar Országba küldvén, a' Király több Tanácsok után végre arra kötelezte magát, hogy semmi pénz, és só dólját Pogányokra nem bizza, sőt azon fog törekedni, hogy azokat Keresztény hitre téríttesse, az Ecclesiák' jussai visszaadattassanak, a' Só a' régi árron adattassék, a' jegy Jószág, és házasságbéli perek a' Papi Székek előtt láttassanak-el. Jólánta a' Felesége meghalálózván a' Fiával ellenségeskedésbe jött, harmadszori házasságáért, melyben Beatrixot az Esztei Márchiónak Aldrovándinnak

leányát vevé-el, azért, mert az ettől születendő Gyermekektől féltette a' Királyi Széket. A' Pápa Követének meghagyásából, a' Bosniai Püspök átok alá kívánta vetni Andrást azért, hogy a' mit a' Követ előtt felfogadott, még nem tellyesítette, de Róberth Esztergomi Ersek azt kihirdetni nem engedte, azért ez Rómába hívatatott; Andrást pedig a' Pápa 1253-ban Julius' 28-kán írt levelében a' fogadásnak tellyesítésére sürgette. Bélának továbbá azt hagyta-meg a' Szentséges Atya, hogy a' Görög Vallásban lévő Oláhokat térítené-meg; Kálmánt végre a' Bosniai Erötnekeknek kiirtásokra buzdította. Hát még a' Szent Földnek visszavételére, hány ösztönöző Leveleket nem irtt a' Pápa ezeknek? —

1235-ben továbbá midőn Er'sébeth Leánya Andrásnak a' Szentek' Laistromába iratott. Jólánta az Árrágóniai Királyhoz férjhez ment, András Nóvember' közepén meghölt. Ezeket a' Magyar Századokban bővebben láthatod eléadva, 's egyszersmind annak hogy mi környülállásokban vólt az Ország, és a' Király ez időben, megtanulására útasításúl használhatod.

Hogy ne vádolbass hogy az Erdélyi dolgokról ezen Király' történeteinek hosszas leírásában megfelejteztem, erről a' következőket jegyzem-meg. —

a) A' Szászoknak adott Privilégiumnak rö-

vid foglalattját keresd az Erdélyi közönséges Törvények' esmérettségeinek harmadik részében, a' 4-dik Fő Czikkelyben; erről itt csak azt jegyzem meg, hogy Felmer' a' 141-dik §-ban azt jegyzi-meg, hogy Topeltini, és Haner ezt Históriaikban azzal a' változással irták-bé, hogy egyfelől a' *Hospites* nevezetet kihagyták, más felől pedig ezen Ige *vocavit* helyet, *donavit* tették. — b) Ezen Király alatt Erdélyi Herzeg volt Kálmán; Vajdák pedig: Mihály, Berthöld, Roconi, Benedek, és Lenstáthius, Vajdának a' Fia Gyula. Székellyek Ispánnya Simeon 1224. c) A' mint Benkő' (Tránssilvániájának a' 196-dik §-ban 7. számalatt) megjegyzi, 1223-ban Szeben Városát igen szép Privilegiummal ajándékozta-meg.

XVIII. Negyedik Béláról.

33. *Mi nevezetes dolgok történtek negyedik Béla alatt?*

Édes Attya' halála után megkoronáztatván, azon nagy emberekkel, a' kikre haraguvék keményen báut; kiltömlőtzre, kit halálra, kit számkivetésre vetett. Dionysius Palatinusnak szeméit kiszúratta; nagyobb tekintetnek szerzése kedvéért, az Ersekeken, Püspökökön, és az Ország' némely Nagyjain kívül, a' többi Nemeseznek maga előtt leülést nem engedett, azért ezeknek székeit lerontatta.

Az ügyekre, és perekre nézve a' harmadik Béla által béhozott libellaticus processust, mely András alatt félbeszakasztódott vala, helyre állította, s a' kisebb tárgyakat Tanácsossaira bízta, a' honnan az igazságot a' Király' Szájából hallani szerető Magyaroknak szíve tölle napról napra idegenedett, segítettette erre a' Szerzeteseknek Jószágaiktól némely részében való megfosztatása, mellyel az András alatt kiürült Királyi Tárházat felsegítette. Kálmán Erdélynek, és Schlávoniának Hertzege, és Galli-ciának Királya hasonló foglalásokat tett. — De a' Királyi Váraktól elidegenített Jószágo-kat is visszafoglalta Béla, melyért sokan a' Királyra panaszoltak.

Ezekután a' Pápa ingerléséből Vatacius, és Asanes ellen, kik Bálduinus Latinus Császárt Országától megfosztották, készüléteket tett, ám-bátor mind ketten Sógorai, és Baráttjai voltak.

Dsingiskán a' Mongol Biradalom' felállítója, a' Tatárokat a' Kunokra bocsátotta, kiknek Fejedelme Kuthen, Magyar Országba kéredzett, és Bélától 1230-ben embereivel együtt béfogadtatott; mely a' Magyaroknak újjabb sérelmet okozott, azért, mert a' Kunoknak a' Királyhoz szabad bémenetel engedtetett, a' Magyarok pedig csak közbenjárók által járúlhattak a' Királyhoz; a' honnan ezek azt képzel-ték, hogy a' Kunok az űk elnyomattatásokra

vétettek-bé, nevezetesen a' midőn eunyi Népnak befogadásáról hirtelen Rendelések nem tethetvén, 's azok Marháikkal bėjővén, a' Magyar Lakósoknak károkat okoztak volna; de nem sokára a' Tisza mellett Kőmonostornál Gyűlés tartatván, Kuthen Pestre, a' Népe pedig a' Megyékként a' Magyarok között elhelyeztetett, azért, hogy mind a' Hieresztény Réligióra, mind a' Lakósokkal való barátságra szoktathatnának, és a' nyelvet-is megtanúlhatnak.

Ezekenkívül Gergely Pápától a' Királyi Jövedelmeknek a' Sidoknak árendában való kiadásokra szabadságot nyervén, az András alatt vólt rosszaknak vissza hozatalokra úatkészített; sőt veszedelmét az Országnak siettette, mert az Orosz, és Móldova Országokat pusztító Tatárokat Országainkba szándékozni halván, a' Király, felülést parancsolt; a' Nemesek kik előtt gyűlölségben vólt örömökbe tapsolának 's nem akarák elhinni a' Tatárokról való hírt, azért a' mi népet gyűjthetett-össze a' Király, azzal a' Palatinust elejekbe küldötte, ez az útakot előre bévágatta, de előbb, hogy sem lehetett volna lépzelni, Báthos Tatár Vezér Russia felől rontott bé, Kadan pedig Radna felől borította-el Erčélyt. — Bathos a' Palatinust meg vervén, e' segedelmet kért a' Királytól, de Késvén a' Nagyok, maga jött a' Királyhoz a' mint meg szabadúlhatott. Martius 15-kén már Pesthez

fél napi földre vólt Báthos, azonban a' Magyarok Kuthenkun Fejedelemnek tulajdonitván a' veszedelmet, azt megölték, azért a' Kúnok a' Tatárokhoz állottak, kádán az Erdélyieket praedálta el, Botsétor pedig a' Moldovai Püspökséget.

Ezt látván a' Király, nyár közepin kiindúl Pestről, és a' Sajó vize mellett szembe szál; itt megütközik a' Tatárokkal, de körül vétetvén a' Tatároktól, a' győzedelmet Országával együtt elvesztette, 's meg maradott népével együtt bújdosóvá lett, míglen a' Tatárok három Esztenderg az Országot prédálván, önként vissza tértek; itt veszének-el többön hatvan ezernél. Kálmán Hertzeg nehéz sebével Slavoniába sietett, a' hól meg-is hólt.

A' Tatár sereg öt-száz ezerre kerekedett, és a' Királyi Petsétre reá akadván, azzal biztató leveleket küldött a' föld' népéhez, 's ezt hiteszegésével othon megtartóztatván, nagyon elpusztította, —

Az Austriában menedéket kereső Király, Fridrik Hertzeg által kincseitől megfosztatik, ezzel a' Király Somogy körül tartózkodva azon nyáron hiába igyekezvén sereget gyűjteni, a' tengeri részekre Traguriumba vette magát, a' hová a' Székes Fejérvári Templom' kincseit-is, a' Sz. István testével együtt elvitte. —

A' Tatároknak elmeneteleket halván Béla, Magyar Országba sieté, a' megmaradott

Népét vigasztalta, a' szomszéd Tartományokból éleséget, Barmokat hozatott-bé, és Nemzeteket-is hívott az Ország' elpusztúlt népének helyreállítása végett; azokat kik a' Veszedelemből megmaradtak, megajjándékozta, de hogy a' pert elkerülje, ha ne talán a' földnek elébbeni tulajdonossai haza kerülnének, adomány Leveleiben *Salvo Jure alieno* Clausulát íetette-bé.

A' Tatárok pusztítása okot szolgáltatott arra, hogy magossabb helyeken, és Bértzeken építtetne Várokat, és Erösségeket, 's ennek tulajdoníthatni ujj Budának felépítését-is. —

Fiát Istvánt 1245-ben megkoronáztatta, 's ennek azért, hogy a' Hunokat magához inkább édesíthesse, Erzsébeth Kun Hertzeg Kis-Aszsonyt adta feleségül. — A' Religionak helyreállítására Szerzeteseket hozott-bé, 's nevezetesebben a' Szent Ferentz, szorossabb Szerzetes Fiait.

1251-ben, A' Styriaiak Istvánt, Belának megkoronáztatott fiát, Királyoknak meghívják, de azt 1260-ban Julius' 13-kán nem messze Homburgtól tartatott ütközet után, Béla, és Otokár Cseh Királyok között kötött békeség által elvesztette, innen Erdélyt, a' Kunságot, és Magyar Országnak a' Tisza mellett való részét Istvánnak engedé Béla; nem sokára a' két Király között versengés támad, az Ország meghasonlik, a' mely gonosz 1262-ben (abban,

hogy István azonkívül a' mit bír, többet ne kérjen, se erővel el-ne foglaljon, — Ötsének Béla Hertzegnek Hertzességét ne háborgassa, az édes Attyát ellenségei ellen óltalmazza, a' Só Jövedelmekből egyaránt osztozzanak, és mind Nemest, mind Egyháziakat magok praerogativaikban megtarcsanak) kötött békességgel elenyésztetett. —

De minekutánna Béla Hertzegnek, Slavonia, Dálmátia, és Croátia igazgatás végett 1265-ben általadattatott volna, István ötsének szerencsáját nem nézhetvén, attyára támadott 1267. a' melyért ez ötlet az első szülötségtől megakarván fosztani, véres csata lett a' két Felek' Nemessei között, mely a' vett sebeknek orvosoltatása végett az arany' pecsétetes Decretumnak megújítására adott alkalmatosságot, 's imé az orvosló Decretum' szóról szóra magyarázva így következik:

Mű Béla Isten' Kegyelmeiből Magyar Országnak Királya, és István: Magyar Országnak Ifiabbik Királya, 's Erdélynek Fejedelme, és Béla egész Slavoniának Ifiabbik Hertzege; jelentyük mindeneknek: hogy Magyar Országnak minden Nemessei, kik Királyi fatonának mondatnak, hozzánk jövéen alázatosan, és tisztességesen kértek, hogy a' Szent Istvántól szerzett Szahadságban melyet nyerének, méltóztatnánk őket megtartani: mivel annál hibe-

ben és szivesebben tartoznának nekünk, és a' Koronának szolgálni, mennél drágább szabadságokkal megajándékoznánk őket. Kiknek kéréseket, és Könyörgéseket megvizsgáltuk, és igazaknak, és Törvényeseknek lenni a' mi Báróink tanátságából, 's egyezésiből ítélvén, helyben hagytuk, eszünkben tartván, hogy azáltal kell az Ország-nak jobb állapottyára vigyázni. —

1. Rendeltük tehát: hogy a' Nemeseknek Népeiktől pénz a' Kamara számára, vagy más név alatt soha se szedessék, élelemre való se; de ő nállok szállással-is, akár mi általunk, akár mások által ne háborgattassanak.

2. Ismét akarjuk, hogy a' Vár' minden Földei, vagy Udvarnokoké, kikhez a' mű nevünkben; vagy a' Királyné Asszonyéban népek gyültek-öszve, a' Várnak, vagy az Udvarnokoknak adassanak vissza, és ők privillegiált szabad Hospeseknek tartassanak. —

3. Ismét rendeltük: senki a' Nemesek közül első bémóndásra meg ne fogassék, tömlötöztessek, károsittassék Jóságában, vagy Személyében, hanem a' Birák' jelenlétében, félre tévén, minden haragot, gyűlölséget, vagy kedvezést, a' Törvény' rendje szerint ítéltessék meg.

4. Ismét: megengedtük, hogy a' Nemesek töllünk kért, és nyert engedelemmel akár-melnyikünkhez által-mehessenek szabadon, és azért az ő Jóságok el ne rontassék. —

5. Ezenkívül rendeltük; a' Nemesséknek az ő földeik, mellyeket a' mü szabad belység-béli Embereink, vagy a' Királyné Aszszonyé, akár Udvarnokok, akár Várbéliek, akárminémü alkalmatossággal foglaltak-el, és bírnak, adassanak vissza két Bárónak ítélete, és Bizonyosága szerént, kiknek mü hiszünk, és a' Nemesek-is hinni tartozzanak. —

6. Ismét akarjuk, hogy, ha valamely Nemes örökös nélkül talál meghalni, az ő Jósága fel ne osztassék, senkinek ne ajándékoztassék, senkinek örökbe ne adassék, mig atyafiai, és Nemzetségei előnkbe nem hivatnak, és mig mind az ő, mind a' mi Báróniá' jelenlétében a' Jóságról a' Törvények' rende szerént nem végzünk.

7. Ismét rendeltük, hogyha talám Országok' elfoglalására, vagy nyerésére sereget vezetünk, a' Nemeseket akarattyok ellen seregünkbe nem huzzuk, hanem ha magok kész akarva akarnak jönni, vagy a' mi pénzünkért: fiainknak, vagy másoknak sem kényszerittyük segítségül.

Ismét: rendeljük, hogy minden Esztendőnként Szent István napjára valamellyikünknek Székes Fejér Várra kell jönni, és minden Megyéhől két, vagy három Nemes tartozzék megjelenni, hogy azoknak jelenlétekben, akárkik által tett, s elkövetett károkról, és igazságtalanságokról, kinek kinek elégtétel adassék. —

9. Ismét: ha valamely Nemes, kinek nincs örökösse, a' seregben meghalálozik, az ő akármimódon szerzett Jószága Királyi kézre ne szálljon, hanem rokonira vagy nemzettségére. —

10. Ismét: a' Nemesek ne légyenek kötelesek írásban adni-bé ügyeket. —

Mind ezekben, és Szent Istvántól adattott más egyéb szabadságokban — megfogjuk tartani, 's örzeni a' Nemeseket. Úgy segéllyen minket az Isten, és Istennek Sz. Evangeliumi, 's az Úr Keresztének idvezítő jele. A' ki pedig közülünk e' jelenlő végzésnek, és Szent Istvántól adatott szabadságnak általhágója léerd, a' mi távúl légyen! azt, az Esztergomi Ersek Úr' Egyházi büntetés által hajcsa a' fellyebb említetteknek szentül megtartásokra, a' mit miis hasonló fogadással ígértünk. — Hogy pedig ez a' mi végzésünk örökre fennmaradgyon erejében, saját pecsétünkkel megerősítettük. 1267 Esztendőben.

Guidó Romai Követ Magyar Országra jövén, a' Püspökök, Papok, Esperestek, és egyéb rendbéli Egyházi Személlyeknek választásiról egész ujj régulákat közöl a' Clerussal 20 pontokban, melyeket ide írok:

1. Senkit, hanem csak Praesbytert, és Diaconust, és kinek nincsen Felesége, ne válaszzátok Püspöknek. —

2. Senkit, kinek két Felesége vólt; vagy

egy ágyast, vagy elvált Aszszonyt, vagy kurvát, vagy bordélyost, vagy ki mást, nem pedig szüzet vett Feleségül, ne válasszatok Püspöknek. —

3. Senkit, a' kit Egyházi Törvények tiltanak felvenni, Egyházi rendeket né válasszatok Püspöknek. —

4. Senkit, hanem ha azt, ki egymásután vette-fel a' Rendeket, ne válasszatok Püspöknek.

5. Senkit, a' Királynak tett alattomos ajánlás, vagy viszszádkodás, vagy pénz, vagy különös Kegyelem által, hanem köz tanácskozásból, és egyenlő akaratból, tegyetek Püspökké. —

6. Semmi Püspöktől egy Székből másikba, akármely okból a' Romai Pápanak különös engedelmé nélkül, ne tegyetek által.

7. Semmi Püspököt, a' Romai Pápa engedelmé nélkül, lene tegyetek, se ne fogassatok-meg, ha csak a' hitelenségnek büne reá nem bizonyosodván, mindnyájon egyet nem értetek.

8. Senkit Fő Esperesté, vagy Décánná, vagy Archipraesbyterré, vagy Diákonussá ne tegyetek. 9. Senkit Apátnak, vagy Monachusnak ne vegyetek-fel.

10. Semmi Archidiaconust, vagy Decánt, vagy Archipraeshytert, vagy Praepostot, vagy Apátot egy méltóságból másikba, vagy hasonlóba más helyre, hanemha Egyházi Törvény

szerént, ne tegyetek-által: és senkit a' mondotak közül, hanem ha törvényesen, ne tegyetek-le.

11. Semmi feleséges Embert Praesbyternek, vagy Diaconusnak, vagy Subdiaconusnak ne tegyetek, hanem ha azt, ki Feleségének akaratyából megigérendi erőssen, hogy tisztán fog élni, és Feleségét maga lakásától elveti, de a' kinek, értékéhez-képest, szükséges tartást adánd.

12. Ne engedgyétek-meg, hogy Praesbytereknek fiaik a' Sz. rendeket felvegyék, hanem ha vagy Cenobiumokban, vagy Monostorokban.

13. A' jövevény Clericusokat, kiket ajánló Levél nélkül fogadtatok-fel, Püspökségeitekben megne szenvedgyétek ezután ajánló Levél nélkül, se azokat bé ne vegyétek, se másokat bé ne ereszszetek: és a' kikről tudgyátok, hogy Hit hagyók (Apostatae) azokat úgy tartásatok, mint excommunicalt embereket, és Előljáróiknak, kik őket keresik, adgyátok vissza.

14. Sénkit Diaconusnak, vagy Subdiaconusnak, vagy Praesbyternek ne tegyetek, hanem ha bizonyos helyre 's tartásra (titulum).

15. Semmi Szólgát ne vegyetek-fel Clericusnak, hanem ha őtet Úra felszabadittya, úgy hogy osztán semmi just nem tartbat reá. —

15. A' kétszer házassúttakat, az Özvegyeknek, vagy elvált Aszszonyoknak, vagy kurváknak, vagy bordélyos Szeniéllyeknek Férjeiket

minden Egyházi Méltósághól kiteszszük, és Egyházi Tisztségektől örökre megfosztyuk.

17. A' nyilvánosságos ágyast tartókat, hivatalaikból kiteszszük; és őket eltíltjuk az Egyházi jövedelmektől; e' szabadságot engedvén mindazáltal néktek, hogyha méltó poenitenttiát tartándanak, és néktek fog tetszeni, engedjetelek őket megint szolgálni. —

18. A' Feleséges Papokat, vagy Diaconusokat, kik minekelötte a' Rendeket felvették volna, vagy azután házasodtak-meg, óltári szolgálattól, és Egyházi jövedelemtől elválasztjuk, nem-is engedünk néktek ezekiránt dispensatiot, hogy ezek, kik a' mondott rendek előtt házasodtak-meg, mivel házasságok törvényes, ha minekutánna Feleségeik önkényeken és kényszerítésnélkül megtartóztatást fogadnak, ők-is fognak fogadni, és Feleségeiket a' magok lakásoktól elvetik, az Óltár' szolgálati-ra vissza-mennjenek, és Egyházi Jövedelmeket bírjanak —

19. Azok' pedig, kik valamely felvett Szent Rendek után házasodtak-meg; mivel az efféle öszvekelés Törvény ellen esett, és azért nem-is házasság, ha Feleségeiktől, akár akarják ezek, akár nem, elválandnak, és megtartóztatást az Ecclesia bizonyságában igérendnek, Egyházi hivatalaikat úgy viseljék, hogy többé az elhagyott ündökságokra ne hajóljanak. Mert ha akar törvényes

más Személlyekkel közösülvén, magokat azután főgják úndokitni, őket az Óltár' szolgálattjától elkülönözzük: ha csak vagy a' régula szerént élő Kánonokokhoz, vagy a' rendes Monostorokba nem mennek-által. —

20. A' Feleséges Subdiaconusokról, és Praesbyterekről is ugyan ezt végezzük, de e' felől a' Pápa Úrnak válaszáig időt adunk néktek. Mind ezeket tartsátok meg, és tellyesítsétek, hogy minden Püspökök' esküvéssel kötelezzék magokat ugyan ezeket megtartani.

Ezekután Béla, ^{akit Magyar Ország' uj Fundátorának méltán mondhattunk,} 1270-ben Május' 3-kán meghal.

A' mi csupa Erdélyt illeti: e' következőket jegyezhettyük-meg: a) Hogy ezen Király alatt Erdélyt kormányozták a' következő Vajdák: 1235-ben Lenszathius Vajdának a' fia Gyula. — 1243-ban Lönrintz: 1248-ban Vizaknai Geréb Urban. 1251-ben ennek Veje Frank, 1252-ben Chák, 1263-ban Zonuki Ispány László; azután mint Herczeg és ifiabb Király 5-dik István: b) Hogy a' mint Felmer 144. §. jegyzi ezen alkalmatossággal midőn István lett Erdélyi Hertzeg, az eddig Erdélie, partes ultra Silvanae, ultra Sylvania nevek alatt jött Erdély, kezdett Transsilvánianak neveztetni. — c) A' Tatárok által elpusztított Kolos-Monostori Apáturságot helyre-állittya, 's 1263-ba

adatott uj Donatiojával az első Béla, és Szent László által adatott Privilegiumait, 's szabadságait megerősíti. Lásd Szegedi Decreta et vitae Regum Ungariae, qui Transsilvaniam possederunt, Tomo 2. pag. 181.

Ezen Királynak, noha Pray Úr azt állítja, hogy a' Tatárfutásban mint feunebb-is láttuk, petséttyét elvesztvén, azzal adott Privilegiumai gyanusok, erőteleneknek tartattathatnak, — mű mindazonáltal a' T. 2. r. 14. t. követte azt állitjuk, hogy minden privilegiumai állanak. —

Második Andrásnak, és Bélának, Historiáját bővebben leírni szükségesnek tartottuk azért, hogy az első alatt adott arany pecsétű Decretumnak, (mellyet minden Királyok megerősíteni tartoztak) alkalmatossága bővebben kitéssék, — a' második alatt a' Tatárok által való pusztításnak okai világosságra inkább jöhessenek. — Ha bővebben akarod az ezen Királyok' alatt történt dolgokat látni, olvasd a' Magyar Századokban életeket, és még többeket találsz. —

XIX. Ötödik Istvánról.

34. *Ötödik Istvánról mi nevezetes dolgot jegyezhetünk-meg?*

Ez Attyának halálával másodsor megkoronáztatván, a' Nemeségnek megígérte, hogy minden sérelmét meg orvosolja. — Henrik Pa-

latinus félvén attól, hogy Királlya' parancsolattya'ból ellene harczolt, Ottokárhoz pártolt, kinek példáját többen-is követték; ezenkívül a' két Királyok' között az határok miatt versengés támadván, István Austriába csapott, és húszezer embert elrablott. Ottokár ezt nem szenvedhetvén 1271-be Magyar Országot szörnyen pusztította, és Istvánt békeségre szoritotta, mellyel Stajer, Carinthia, és Carniolia Országokhoz való jussáról örökre lemondott, Ottokár pedig a' Magyar Országi részeket visszaadta. A' következő Esztendőt az éhség, és dög-halál nagyon megkeserítette, 's ugyan azon Esztendőben maga is meghal.

Ezalatt Máté nevezetű 1272 irattatik Erdélyi Vajdának. —

Privilegiumi, mellyeket mint Ifiabb Király', és Erdélyi Hertzeg adott, ha csak a' tökéletes országglása alatt meg nem erősítette, nem állanak, a' mint megtetszik a' T. 2. r. 14. t. 15 §.

XX. 4-dik vagy Kun Lászlóról.

35. *Negyedik, vagy Kun László alat mi nevezetes dolgok történtek?*

Ennek hőldogításáról az édes Attya 5-dik István szorgalmatoskodván, első Károly Siciliasi Királynak leányát Ersébethet házostársúl hozatta.

Istvánnak történt halála után azonnal megkoronáztatott, 's noha csak 10 Esztendős vala,

még-is a' Kormányhoz látott, de úgy hogy képeben az Anyja, 's némely Fő Urak' igazgatták az Országot. Úralkodása elein Ottokár Cseh Orzági Király' haddal támadta meg Országunkat, melyért ő Magyar Országot, mű pedig Austriát dúltuk; de Ottokár Habsburgi Rudólf Császártól, kinek segítsége László-is vala, megaláztatván békességet kért, mellyel Austriát, Styriát, Carinthiát, Carnioliát Rudólf-általengedte, — a' Magyar Országból foglalt részeket pedig Lászlónak vissza-adta, azon Kincsekkel együtt, mellyeket napája Magyar Országból Cseh Országba vitt vala. — Nem sokára 1277. Ottokár megint megtámadta Rudólfot, e' pedig László' segítségével 1278-ba őtet nem csak megalázta, hanem életétől-is megfosztotta, a' midőn a' véres Csatában elesne. Így Ottokártól megmenekedvén mind Rudólf Császár, mind László Királyunk, — László belső lázadásokat szenvedett, mert Loránd nevű hatalmas ember a' Szepességen elkezdve Erdélyig való részét foglalá-el az Országnak; Gergely nevű hasonló gonosz ember hasonló lag belső részét pusztította — Joákím Bánnak a' fia István-is pártot üte; ezeket a' királynak fegyverrel kellett lecsendesíteni.

A' Pápa a' Szent Földnek visszavételére megkivántató költségekben az Ecclesiáktól pénzszedést kívánt, 's ennek felvételére 's a' belső

'sibongásoknak lecsendesítésére, Filep nevű Fírmai Püspököt követül Magyar Országba küldé; kit László szívesen fogada, és mindeneket, a' miket javasolna, hogy tellyesitendene, megígéré; nevezetesen pedig a' Kunoknak Keresztény hitre való térítetéseket; mely végre 1270. Junius' 23-án Gyűlést-is tarta, melyben a' Kunok' készségeket ígérék; csak hogy szakállokat, hajokat, és öltözeteket megtartaniok engedtetnék-meg nékiek. —

A' követ 1270-ben Budán Zsinatot tartott, melyben 69. árticulusokat állított-meg a' Papi Rendre, és ezt tárgyazó Jussokra nézve, a' Patronátusi jusnak nagy megsértésével; azonban azt-is megállittya a' 9-dik pontban, hogy tüzes vasat, és forró vizet a' Papok' megáldani ne mérészeljenek; s ez az ezen bizonyító szernek kiirtása kezdetének a' fundamentuma. Hogy a' Papok halálos bűnösökre ítéletet ne mondjanak. Ugyan csak ezen Zsinat némely végzéseit a' Király bévenni késedelmezett, azért harmadik Miklós Pápától meg-is dorgáltatt; melyre nézve 1280-ban a' fennírt követ előtt hibáját megvalván, Ispotály' számára esztendőnként száz Márcha ezüstet ajándékozott. A' Szepesi Szászok és Oloszok dézma alávetetnek; 1282-ben Péter Erdélyi Püspöknek, a' Szamos Vize körül, és az Országos út mellett, (melyen az Erdélyi részekre járnak) lévő hely-

ségeiben, és Fejérváratt lakó embereit, a' Vajdának hatalma, és ítélete alól kivette. —

Azonban a' Kunok Oldoin', vagy Oldomár' Vezérlése alatt Hazájokba visszaindultak, kiket a' Király Kolo'svártól nem messze utól-
 érvén, részszerént visszahajtatott, részszerént lenyakasztatott, sokakat pedig a' Neugári Tatárokhoz szalasztott-el. Ezen győzedelem után békességet remélve bűt vallott, mert az Ország' Nagyjai ellene támadván, Koronája', és be-
 tsülete' veszedelmére, bizonyos Levelet tsikor-
 tak-ki tőlle; a' mint 4. dik Márton Pápanak a' Magyar Századokban találtató Leveléből lát-
 hatni. Ezekután a' Tatárok az oda futott Kunoktól ingereltetve 1285-ben Magyar Országot,
 's Erdélyt megint meglepik; (a' kikez mint Pál-
 ma írja, az idő' mostohasága kergetett-ki) de Erdélyben Torotzkónál a' Kézdi Székelyek fér-
 fiasan lekaszálták; melyért azon részit Thorda Vármegyének, mely az Aranyos; és Maros Vizek között fekszik, Székely jussal való birtokokba ju-
 talomúl engedé nekik által László; a' melyről költ Privilegium a' Nemes Székely Nemzet' Con-
 stitutiói czimű Könyvből kiírva, szórólszóra így következik:

Ladislaus DEI Gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Daniae, Serviae, Galliciae, Lodome-
 riae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex, omnibus Christi Fidelibus, praesens scriptum inspectu-

ris Salutem in Salutis Largitore. Ut collationes Principum perpetua firmitate solidentur, seu fulciantur, Litterarum solent Testimonio communiri, seu perennari. In concessum quippe permanet, quod Regio sit Patrocinio communitum. Proinde ad universorum tam praesentium, quam futurorum notitiam, harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitatibus, et meritoriis Servitiis Siculorum nostrorum, super terra Oronas commorantium, seu residentium, qui primo Domino Regi Stephano Patri nostro Serenissimo, et per consequens Nobis cum summo ardore fidelitatis, laudabiliter exhibuerunt, ac fideliter, sic devote; quae quidem per singula suo modo, longum esset enarrare, et Fastidium generaret. Sed quaedam de Fidelitatibus, et meritoriis Servitiis eorundem Siculorum praesentibus fecimus inserenda; sane nam cum Cumani, universi in perfidiam, ausu temerario, elevato vexillo Crimen laesae Majestatis non formidantes in Horum contra nostram personam insurrexerant, et convenerant, iidem Siculi, dubios eventus fortunae non verentes, nobis cernentibus contra ipsos Cumanos, et aciem eorundem se viriliter et laudabiliter opposuerant, et in eodem praelio nobis multipliciter meruerunt complacere. Praeterea cum perfida Gens Tartarorum, Regnum nostrum hostiliter, et crudeliter adi-

isset, et maximam partem Regni nostri vastibus duris, et spoliis peragrasset, ac infinitam multitudinem Incolarum Regni nostri in sua feroci captivitate abduceret, et iidem Tartari spoliis, bonis, et rebus Regni nostri onerati ad propria remearent, praedicti Siculi contra insultum, et rabiem eorundem Tartarorum pro liberatione Patriae Gentis, sub Castro Turuscon se viriliter objecerunt, et contra eosdem Tartaros laudabiliter dimicarunt, et in eodem conflictu ultra, quam nulle homines de miserabili, et enormi captivitate eorundem Tartarorum liberarunt. — Nos itaque qui ex Officio suscepti Regiminis metiri debemus, et pensare merita singularum, et unicuique respondere juxta exigentiam suorum meritorum recensentes gratiosa, et laudabilia Servitia eorundem Siculorum Domino Regi Stephano, et nobis exhibita, terram Castri nostri de Torda Oronas vocatam, juxta fluvios Oronas et Morus existentem, quam primo idem Dominus Rex Stephanus, eisdem Siculis contulerat praedictis Siculis, et suis Haeredibus, Haeredumque suorum Successoribus, in recompensatione Fidelium Servitiorum ipsorum Siculorum, et pro octuaginta Equis, quos ab eisdem Siculis in nostra necessitate recepimus; cum omnibus utilitatibus et pertinentiis, suis dedimus, et contulimus, et etiam tradidimus jure

perpetuo, et irrevocabiliter possidendam; Ut igitur hujus nostrae Collationis series robur obtineat perpetuae firmitatis, praesentes concessimus Litteras, duplicis Sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus venerabilis Patris Gregorii, Dei Gratia Episcopi Chendadiensis Aulae nostrae Vice Cancellarii, Dilecti et Fidelis nostri, Anno Domini Millesimo Ducesimo Octuagesimo Nono, quatuordecimo Kalendas Octobris, Regni autem Nostri Anno Decimo Octavo. 1286-ban Mokián Palatinussal az Országoknak egyik részét megjárta a 'Tolvajok', és 'Gonosztévők' zaboláztatása végett, 's e' végre Sáros Vármegyében Patokon Gyűlést tartott; maga pedig más részit vizsgálta-meg; Imé a 'Kálmán Király alatt felállított Palatinális és Királyi Mégális ítélő-Székek' gyakorlása, és a 'Palatinále Judicium' felállítására czélja.

A' Királyi Privilegiális Donációkban ezen kifejezést; és minekutánna ezen jelenvaló *Levelünk'* hozzánk visszahozatik, azonnal *Privilegiumunkat fogjuk adadni.* Ezen Királytól, Sáros Vármegyei Vesveresi Tolpos Tamás Mesternek, Vesveres, és Várhegy nevű földek fellett adatott Donációban, legelőbb feltételeve láthatni, a' Magyar Századokban e' Király' életében.

Hibául tulajdonithatni azon gyarlóságát, mely szerént a' Kun Aszszonyok' Szerelmétől eltsá-

hittatva, ezeknek sokat kedvezett; melyért Felesége' kérésére, kit a' Budai Szigethen rabságra vetett, nemcsak a' Pápától, hanem ez által erre felbuzdított más Fejedelmektől-is megdorgáltatott; a' honnan 1287-ben tartott Gyűlésben a' királyné előbbeni Szabadságába visszatétetvén, Jóságai-is visszaadattak. 1288-ban Péter Erdélyi Püspököt, az Ugocsi Dézmákkal megajándékozta.

1289-ben a' Szepesi Dézmákat Lodomerus Esztergomi Erseknek adja. 1290-ben Körös Szegnél sátorában a' Kunoktól éjjeli nyugalomban megölettetett. —

Kelemen Úr azt jegyzi-meg rólla, hogy a' Veszprémi Univerzitást helyreállította. —

Erdélyt ezen Király alatti kormányozták a' következő Vajdák u. m. 1272-ben Máté 1273: 1274. Miklós 1281-ben Pausa.

XXI. Harmadik Andrásról.

36. *Harmadik Andrásról miket jegyezhetünk-meg.*

Negyedik László Fiu maradék nélkül múltván-ki e' világhól, Második Andrásnak 2-dik Feleségétől Estei Beatrixtól maradt és Oloszországban nevededett István Fiának (a' Magyar Századok' 1. kötettye 508 lapja szerént) egy Ravennai gazdag embernek Leányától született Andrást, egy Árpád' fiu ágából e' tájban

utolsó, és egyedül való fiut, a' Magyarok' ősi Törvényeik szerént, Sclavoniai Hertzegből mely méltóságra 4-dik László emelte vala fel, Királyoknak választák, és Lászlónak halála után 15 nappal megkoronázták. A' kinek Országlása elein mingyárt belső lazaadást kellett látni, tudniillik: János, Henrik Báunak a' Fia reá támadott, de azt szerencsésen leültette. Azután egy valaki, László' Testvérének állitván magát a' Thronust kereste, de csak hamar megszégyenitetett. — Rudólf Császár azt állitván, hogy Béla a' Romai Császárnak ajánlotta Országát, magának kívánta; a' Romai pápa, a' Romai Szék Országának praetendálván, a' Nápolyi Király Károly Fiának Martellus Károlynak (kinek Anyja Mária 5-dik Istvánnak Leánnya vala) akará megszerezni; azért mind ezekkel bajoskodása lévén a' szelid Királynak, sokat kelle vele küszködnie, azért Országgyűlést tartván 1201-ben SzékesFejérváron, mind a' világi, mind az Egyházi Rendeknek Jussaikat, és Szabadságaikat megerősítette, mely Gyűlésnek Decretuma ilyen értelmű.

1. Igérjük, hogy mind a' Papokat, mind a' világiakat azokban sérthetetlenül megtartjuk, a' miket a' Szent Királyok Országunk' Nemesseinek adtak, ajjándékoztak. 2. Az Ecclesiáknak minden Jussaikat, piatzokat, Vámokat, s a' t, mellyeket a' Szent és más Királyok ad-

tanak, fentartjuk, és a' mellyek elfoglaltat-
tak, vissza-adjuk. — 3. Semmi Vármegyét nem
adunk örökre az Ecclesiának, vagy azonok'
Praelatussinak, Bárokknak, Nemeseknek, követ-
vén ebben a' Magyar Országi Szent Királyok'
nyomdokit. — 4. Igérjük hogy méltóságokat,
vagy Vármegyéket Országunkban, vagy Vára-
kat Jövevényeknek, vagy Vendégeknek, vagy
Pogányoknak, és Nemteleneknek, és azoknak,
kik gyakor' károkat tettek Országunknak, so-
ha sem adunk, sem őket bémem vesszük Ta-
nácsosink közzé. — 5. Nem fogjuk megenged-
ni, hogy a' Bárok pénzért árendába kiadják
méltóságokat; sem hogy magok helyett Me-
gyéjekben bíróságot adjanak Nemteleneknek.
6. A' Káptalannak, vagy Conventnek Bizony-
ságlevele nélkül, senki se idéztessék az Ud-
vari Biróhoz; a' ki négy Nemes nélkül ne mér-
jen ítélni. Itt láthatod a' Relatoriáknak kezde-
tét, és az Assessoroknak eredetét. 7. A' mi-
ket 4-dik Béla, és 5-dik István' ajándékozott,
maradjanak-meg erejekben. 4-dik László' Ado-
mányai, mellyek törvényeseknek taláztatnak
maradjanak-fen: — Mivel László Király Test-
vérünk gyenge korában űlt Kormányra, és
Magyar Országot a' Tatárok gyakran megro-
hanták, némely Nemeseinknek Attyak, és Test-
vérek az Haza' védelmében megölettek, érde-
mikért, igaz jutalmokat vettek, juxta Consilium

Archiepiscoporum, Episcoporum et Consiliariorum nostrorum, per Regnum deputatorum conservari faciemus. — 8. A' nem Törvényes adományokat pedig, mellyek László' idejében történtenek, erőteleneknek tartjuk, — 9. Palatinust, Tárnok - Mestert, Vice - Cancelláriust, Udvar - Birót, ex Consilio Nobilium Regni nostri ex antiqua consuetudine Regni nostri faciemus; Salvo tamen jure Albensis Ecclesiae, et Privilegio, quod Albensis Ecclesia nostra in ipsa Vice Cancellaria habet, et habere dignoscitur ab antiquo. — 10. Ha külső hatalom támad Országunkra, vagy valamely része a' Királytól, és az Orzágtól eláll, vagy akárhogyan elidegenített; Országunk' Nemesi, és az Erdélyi Szászok, „praedia tenentes, et more Nobilium se gerentes, mellettünk tartoznak állani, és minket segíteni. De ha Külső Országot foglalni megyünk, csak a' mű pénzünkért tartozzanak menni 's a' t. Datum per manus discreti Viri Magistri Theodori Albensis Ecclesiae Praepositi, Aulae Nostrae Cancellarii, dilecti et fidelis Nostri. Anno Domini MCC nonagesimo primo, octavo Calendas Martii, Regni autem nostri primo Anno.

Ezen Gyűlés után, mely Februárius' 22-én végeztetett-bé, Albert Austriai Hertzeg ellen fegyvert fogott, és arra kényszerítette, hogy mindeneket, a' miket Magyar Országból elfoglalt,

viszsaadja, és Magyar Országhoz sórmált Jus-
sairól-is lemondjon. Ezekután békességben élt
vólna, hogyha Mártellus Károlyt az Anyja Cae-
lestinus Pápa által Magyar Királynak meg nem
koronáztatta vólna; azonban Károly a' nélkül
hogy czélt ért vólna, meghólt. 1206-ban Fele-
sége Fenenna egy Er'sébeth nevű Leányt hagy-
ván maga után, meghal. András pedig, Austri-
ai Hertzeg, azután Római Császár' Albertnek
a' Leányát Feleségül veszi.

1208-ban Lodomérus Esztergomi Ersek meg-
halálozván, Gergely nevűt emel a' Király ezen
méltóságra, a' ki 8-dik Bonifacius Pápa' ked-
vére a' Pártosok mellé állván, Róbert Károly'
pártyát fogta, 's azt 1300-ban Zágrábban meg-
is koronázta. — Ezen közben 1208-ban Augustus-
ban Pesten Gyűlést tartott András, melynek
Dékrétuma így következik:

Mi tehát János, Isten' Kegyelmeből Kalotsai
Ersek, a' Királyi Udvarnak Cancellarius: Pé-
ter Erdélyi, András Egri, Tamás Bosniai, Be-
nedek Veszprémi, Pál Pécsi, Képviselei által,
Haab Váczi, Teodor Györi, Mihály Zágrábi,
Imre Várad, Antal Csánádi Ecclesiák' Püspo-
ki, a' Fráter Francischanusok' Ecclesiájánál Pes-
ten Urunk' ezer kétszáz kilentzven - nyóltzad
Esztendejében, boldog Domokos Konfessor' nap-
ján, Magyar Országuk minden Nemeseivel, a'

Szászokkal, a' Kunokkal, egybegyűlvén a' Király Úrnak egyetértéséből, 's az egész Ország' Báróiéből, 's másokéből, segítségül híván a' Szent Lelket, kezdtünk tanakozni azokról, a' mik által a' Királyi Felségnek, és az egész Ország'nak állapotján, és egyházi Személlyeken, és más rendeken lehetne segíteni; azért végeztük:

1. Hogy András Urat, ki Királyi Nemzettségéből származik, mint az Orzágnak természetserént való Urát tiszteljük. — 2. És hogy az ő Személlyében a' Királyi Méltóság, az ő Magasságához képest fényeskedhessék, a' Királyokat, 's Királynékat illető minden Jóságok, mellyeket akárki méltatlanul foglalt volna-el, tellyes jussal adassanak-viszsa. — 3. A' gonoszúl elvett akármikor, és akármik által Egyháziaknak, és Nemeseknek jussaik, jószágaik egészen adassanak-viszsa. — 4. A' Bárók, és más hatalmasúl cselekvők a' dűlásoktól, és ragadozásoktól tellyességgel szűnnyenek-meg; és hogy rossz tetteik által a' Királyi Felséget megbántották, a' Király Úrnak kegyelméhez térjenek, bocsánatot kérvén. És hogy ezután a' dűlások, latorságok, és külömbféle sérelmek szűnnyenek-meg. — 5. Kik az Ecclesiáktól, és Nemesektől földeket foglaltak-el erővel, és három hónap' alatt vissza nem adnák, úgy tartassanak, mint excommunicált emberek, 's az átoktól csak a' Kalocsaai Ersek által, de egyéb Püspökök egyot-

értéséből óldoztathassanak-fel; 's efféle nyakas emberek' jószágai, kielégítettvén azokból a' kárt-vallottak, a' Királyi jussokhoz tartozzanak, úgy, hogy gyermekeik se részesüljenek azokban, ne is tartassanak soha Nemeseknek. — 6. Ha valakik ezek közül ellen vetnék magokat, 's a' mi Urunk Magyar Ország' Királya öszvegyűjtött Népével, és mondott büntetések által le nem nyomhatná, józan észre nem hozhatná, Szabad legyen néki másunnan kérni segítséget, mely által a' vad vétkezesek megszégyeníthetessenek: — 7. És ha azon Király Urunk efféle vétkezesek ellen nem akarna támadni, és elmúlatná őket megbüntetni, lemondván minden Privilégiumról, ha mivel bír, hogy excommunicatio alá nem vettethetik, a' Kalocsai Ersek Úr által, a' többi Praelátusok arra figyelmeztvén, a' mint a' Király Úr' különös Levele által kötelezte magát, a' Római Szék által Kápolnájától tiltassék-el. — 8. Azok a' Bárók, és Nemesek-is; kik ilyen átkozottakhoz, és átokra méltókhoz állandnak, hasonló büntetés alatt legyenek. — 9. A' Püspökök, kiknek Megyékhez a' hűnös tartozik, hirdessék-ki a' Nép előtt — a' Királynak ítélete szerint óldoztassák-fel, — 10. Erősségek, és Kastélyok ujjonnan a' Király Úrnak engedelmé nélkül ne építtessenek; azok, mellyek károsok, vagy károsok le-

hetnek töröltessenek-el — az ellentállók excommunicáltassanak, és még-is a Király Úr, vagy a Palatinus által, a ből találatnak rontassanak-el, a hozzájuk tartozó földek tartozzanak a Királyi jushoz, ne-is váltathassanak-ki; ha másoké, igaz és saját Uraiknak adassanak-viszsa. — 11. Ismét végeztük, hogy három hónap alatt, e jelenvaló Gyűléstől kezdvén, azoknak kik megsértettek, fosztattak, raboltattak, azok, kik őket megsértették, fosztották, rabolták, adjanak tellyes elégtételt. — 12. Ha az elengedés erőszakosan zsaroltatott-ki, az annyi mint nyilvánvaló bántás; a vétkes átok alá esvén, a Királytól mint pártütő fog büntettetni; jószágai a Királyi Fiskusra szállanak. — 13. Négy Nemesek rendeltetnek mostanra; és ezutánra, kik a Királynak emberével egyetemben megfogják igazán vizsgálni kitől mi, és mennyi raboltatott-el. 14. Ha pedig a mondott Nemesek kedvezésből, vagy féltélemből, vagy pénzért nem akarnak igaz tudósítást adni, vagy hamisat mérészelnek adni, excommunicatusok; és még a Király büntesse őket. — 15. Ezen Gyűlésnek idején tett ragadozások iránt végezzük; ha hiteles emberek adnak tudósítást a Püspöknek, mindenik Püspök a maga Megyéjében a vétkeseketátkozza-ki, és kiki meszsze távozzék tőlök. — 16. És ha a Szerzetesek ilyen kiátkoztatott embereket az Ekklesiának Szentsé-

gihez eresztik, éltekben, vagy halálokkor, akkor ezen Szerzetesek közül senkinek se adasék alami'sna egész Országban. 17. És akárki az Ország' Lakóssi közül azon Szerzetből való Frátereknek alami'snát adand, már excommunicatus. — 18. A' Király Úr pedig azon excommunicatusokra törvénykezés nélkül, ha igaz, 's bizonyos tudósítást vett, méltó büntetést szabjon. — 19. A' Bárók-is, vagy az Orzágnak Nemesi, ha valamely gonosztévőkért esedeznek, a' most' hozatott átok alá-esnek, — 20. Rendeltük még, hogy valamint másoknak parancsolatik visszaadások azoknak a' mit elfoglaltak; úgy a' Király Úr az Ekklesiáknak, és Nemeseknek, ha valamit elvett, 's foglalt vólna, tartozék visszaadni; ha nem, az Ersek Úr egyetértvén más Praelátusokkal, hozzon reá excommunicatiót. — 21. És ha valamely része az Orzágnak, akárhogyan, akármely Király által idegen kézre adatott vólna, tartozék visszavenni, excommunicatió alatt; kivévén ha törvényes akadály miatt nem érne rá. — 22. Ismét, két vagy több Testvérek közül, kik nem osztotak-meg, egyik, de a' mellyik hasznosbb, és elevenebb a' Király Úrnak Seregéhez menni tartozék, a' ki ha nem ment, (egy birságot köteles volt fizetni. — 23. Hogy a' Király Úrnak Udvarát Méltóságosabban lehessen igazgatni, és Magyar Országot tisztességesebben kormányoz-

ni, a' mi Király Urunk minden harmad hónapban két Püspököt a' két Ersekségből, Esztergomiból, és Kalotsaiból, 's annyi és mintha az Országnek minden Nemesit, kiket mostan választottunk, tartson maga mellett; 's a' Királyi jövedelemből őket illendő módon fizesse: egyébként adományi, 's a' Tisztségek, mellyeket adand, ne érjenek semmit. — 24. A' Magyar Országi Királyné Asszonyinak Udvara tisztségek által, a' mint illik, fényeskedgyék; legyenek azon Méltóságok Magyar Nemesek, nem pedig idegenek: legyenek Udvarában azok a' Bárók, kiket a' Király Úr választott. — 25. Végezzük minden Harminczadok, mellyek László Királynak idejétől fogva állittattak, tellyességgel töröltessenek-el. — 26. Az Ekklésia, főre, 's tagokra nézve bírjon Szabadságaival. Mikor Egyhazi Tisztség marad üressen az Ekklesiák jószágai se a' Király Úr, se a' tőlle küldetett ember, se a' Párochiánusok által ne foglaltassanak-el, se ne sértessenek vagy részben, vagy egészben. — 27. A' meghalt Püspöknek jóvait a' Király Úr, vagy akárki más el ne ragadhasa, hanem azon Ekklesiának hasznára fordittassanak ha Testamentum nélkül hal-meg Praelatus. — 28. (Egy része vagyon csak meg ezen §-plusnak mely imigy jegyeztetik) Episcopi liberam habeant testandi facultatem. — 29. Ha ki ezek ellen mérészelend jöni, a' mi távul le-

gyen, most' hozatott excommunicatióba esik. 30. És ha ki akármí adót vet, vagy vettet az Ekklesiák' és Nemesek' embereire. — 31. Kik megszállanak a' Monostorokban, hól jussok nincsen, és a' Nemesek' Népén erőszakosan, a' most' hozatott excommunicatióba esnek. — 32. Minden ügyek, 's perek midőn Megyéket ítélt, a' Palatinus' eleibe, midőn nem ítélt a' Megyebéli Birákhoz vitessenek 's a' t. — 33. Ismét végeztük, hogy a' Nemesek', a' kiknek akarnak, önként szolgálatot tehetnek. És ha ki a' hatalmasok közül efféle Nemeseket erővel, vagy hatalommal szorongat, vagy őket Személyekben 's Jóságokban megsérti, a' most hozatott excommunicatióba esnek. És ha a' Király Úrnak tudtára leszen a' Nemeseknek ezen elnyomatások, az olyan elnyomókat tartozék üldözni, 's méltó büntetéssel illetni. — 34. Se a' Királyi Udvarnak Birája, se más Birák; akármik legyenek, ne merjék a' bübökös Nemes embert megfogatni, tisztség vesztés alatt. — 35. A' Palatinus' ne Falukban, vagy Városokban, hanem mezőn, Tavasszal, Nyáron, Őszszel, és nem Télen itéllyen. — 36. Más tisztséget ne is viselhesen. — A' 37. 38. 39. 40-dik §-sok szólnak a' pénzről; 41-dik a' Királyról, hogy a' mit koronáztatásakor ígért tartsa meg; 42-dik a' Király ne szedessen, se az Ország' Bárói ne kívánnyanak adót az Ekklesiák', és Nemesek' Né-

pitől; 44-dik béfejezés: Hogy ezen Végzéseek, mellyek mind a' Király Úrnak betsületére, mind a' Hazafiaknak hasznokra szolgálnak, erősek, és állandók légyenek; a' Király Úr, és az Ország-nak Bárói, mint a' Praelátusok petséteiket ezen papirosra tették. — Így kívánák a' szelid Király, és Státusok, az Ország' romlott állapottát felszegíteni; azonban 1200-ben egy néhány rossz érzésű emberek a' Pápához folyamodának új Király' adásért, — Bonifacius pedig örömet rendelé Róbert Károlyt Királynak, mert ez által az Apostoli Széknek Magyar Ország-hoz praetendált jussát, még inkább megerősítette, 's ezt a' Pártos Esztergomi Ersek Gergely 1500-ban Zágrábban meg is koronázta; az honnan 1301-ben Januárius' 14-dikén András szívbéli fájdalmában Budán meghalálozott, 's magával együtt az Arpád' egész fiuág ország-ló maradékát eltemette. —

Negyedik László által Aranyos Széknek adattatott privilegiumot Confirmálta. Privilegiumi hacsak Róbert Károly által nem confirmaltattak, nem állanak a' T. 2. r. 14. t. szerént.

Ezen Király alatt Székelyek' Ispánnya volt Moyses nevezetű, Vice Vajdák pedig Benedek Ispány, és László.

XXII. Ventzelről.

37. Cseh Ventzelről, és Bavariai Ottoról mihet jegyezhetünk meg?

Első Ventzel Cseh Országi Királynak a' ki Arpáduak Leány ágon való maradéka vala, ajánlották a' Magyarok a' Szent Koronát, melyet e' megköszönvén fiát megint Ventzelt ajánlotta; kit-is a' Magyarok 1301-ik Esztendőben megkoronáztak; de a' Róbert' factioja miatt az Ország' Nagyjai között szakadások támadván, az ifiu Király' Attya által Cseh Országba hivattatván, a' Szent Koronával együtt 1304-ben haza ment, 's 1305-ben Bavariai Ottonak a' Koronát általadta. — 1307-ben pedig Olmützban megölette.

XXIII. Bavariai Ottoról.

Bavariai Otto megint Arpád' Leány ágbéli maradéka, Ventzelnek hazamenetele után 1305-ben a' Neápolyi Királynének Máriának azon törekedése ellen, hogy a' Koronát Unokájának, Róbert Károlynak örökös jussal 8-dik Bonifaciusnak közbenjárása által megszerezze, — a' Királyi szabad választás jussát híven védelmesező Magyaroktól oly feltétel alatt, ha a' Szent Koronát Ventzeltől vissza-nyerheti, Királynak választatik, 's a' szereucsésen vissza-nyert Koronával meg-Koronáztatik: Rudólf Császárnak, és Róbert Károlynak a' Magyar Koronára való vágyódásaikat elébb ugyan keménnyen lenyomta, hanem csak ugyan Úradalma zürzavarba hozattatott, mert a' midőn 1307-ben Er-

délyt megjárná, az idevaló Apor László nevű Vajdától, Királyi Méltósága ellen, a' meghittt alatulói kötelességgel, és engedelmisséggel ellenkezőleg, tömlöztze vettetett, 's addig míg a' Szent Koronát által nem adta, 's az Országról le-nemmondott, ki-sem hocsáttatott; így 1308-ban Királyságáról lemondván, Lengyel Országban által Bavoriába haza ment.

Ezen két Királyoknak Decretumi nincsenek, Privilegiumaik sem tartatnak, vagy csak azért-is, hogy Verbötzi ezeket a' 2. r. 14. t. még Királyok' sorába sem helyhezetti, a' midőn 3-dik András, Successorának egyenesen Róbert Karolyt teszi, hihető talám azért, hogy a' Pápa, a' ki mint a' 2-dik András, 4-dik Béla, 's több fennebb leírt Királyoknak Historiáikból láthatni, még a' Királyságok' osztogatása hatalmát-is magának tulajdonította, Karolyt már 3-dik András, életében megkoronázta vala.

XXIV. Robert Károlyról.

38. *Róbert Károly' Uradalma milyen vala, 's mik az emlékezetesebb dolgok alatta?*

Frater Gentilis Kardinál, az Apostóli Széknek Magyar Országba rendelt Követe 1308-ban Országgyűlést tartatván, abban Róbert Károlyt Királynak választatá, 's a' következő szabásokat rendelé: 1. A' ki Károlyt Magyar Királynak nem akarná esmérni, vagy mást hív-

na, és szántszándékkal nevezne, excommunicatio-
 tioba essék ha személy; ha helység Egyházi
 tilalom alá: hólta után Egyházi szertartással ne
 temetessék-el, ha valaki Károly Úrra vetendi
 gonoszúl kezeit, vagy Személyét megsértendi,
 minden jószágaitól, minden Kegyelmeiktől, bú-
 csuktól, jó téteményektől, privilegiumoktól,
 melyek akármely Eklesiától adattattak néki,
 örökre megfosztassék. 2. Mivel a' Korona, va-
 lamint más egyéb földi Jószág tűz, tolvaj 's
 a' t. által elveszhet a' Praelatusoknak, és Bá-
 róknak egygyetértéséből, azt itéltük, hogy a'
 Korona, mely most László Vajdánál vagyon,
 ha csak a' jövő Gyűlésig vissza nemadattatik,
 e' jelen való rendelésünk szerint légyen tila-
 lom alatt: úgy tartassék mint szenteletlen,
 és erőtlen, a' míg másnál maradand, készít-
 tessék más Korona melyet mi a' Romai Ekle-
 sia nevében ez Országának ajándékul adunk, és
 megszentelünk. 3. A' Király és Királyné' Jó-
 szágait senki elne merje foglalni törvénytelen-
 nül; vagy ha azokat elfoglalta volna, három hó-
 nap alatt adná vissza, ha pedig nem, a' Sze-
 mélyek átokba, a' helységek tilalom alá es-
 senek. — 1308-ban Budán December' 3-dikán
 ezen végzésnélfogva elkészűlvén az új Korona
 Gentilis által megszenteltetvén, Tamás Eszter-
 gomi Ersek által megkoronáztatott Károly, mi-
 nekutánna a' következőkre magát hittel kö-

telezte, u. m. a) Hogy Istennek engedelmeskedni, és parancsolatit megtartani fogja. b) Hogy a' Katholika hitet vallja, mellyet a' közönséges Romai Anyaszentegház vall, és tanít. c) A' Romai Eklesiát, a' Budait, az Esztergomit, és a' többit az egész Országban, a' Püspököket, a' Praelatusokat Isten szerént tartya, tiszteli, és védli. — A' Romai Pápát, és Követeit nem támadja-meg, sőt védli, a' Romai Eklesia jussait meg nem bántya, sem az ő Földeihez nem nyúl, sem rendeléseit készakartva meg nem sérti. e) A' reá-bízott Országot, és Királyi Jusokat meg nem kissebbíti, el nem idegeníti, sőt inkább nagyobbítani fogja; a' mi eddig az Országtól elszakasztatott azt vissza hozza. — f) Az Ország' Nemeseit régi jó Jussaikban tartya, őket a' Tyrannusok ellen, kik elnyomni akarnák, óltalmazza. — g) Törvényes házassággal megelégszik. h) Az Isten' népének, melyet a' gondviselés nékie adott, használni, nem pedig ártani fog, és senkit meghalगतatlanúl nem fog kárhoztatni. —

Ezekután 1309-ben Gentilis Követ azokat, a' kik Károlyt Királynak nem esmérték, és a' Királyi Jussokat vissza nem adták, úgy szintén Lászlót az Erdélyi Vajdát a' Koronának eltartásáért, és hogy Leányát a' Rátz Országi Schismaticus Királynak adta Felesegül kiátkozta.

Nem sokára Posenban Zsinatott tartott,

melynek ezek valának summás végzései. —

a) Hogy a' Praelatusok meg ne bántassanak.
 b) Semmi Egyházi Személy' ne adgyon segítséget, tanátsot valamely világi embernek az Eklesiák, 's Egyházi Személyek ellen. — c) Senki ne vegyen-el Egyházi Tisztséget, világi ember kezéből. d) Az Egyházi Jóságok el ne foglaltassanak, és az elfoglaltak adassanak vissza. e) A' nyilvánosságos Concubinariusokra, excommunicáltakat pártfogolókra, büntetések Szabattatnak. — f) Keresztény Aszszony, hitetlenhez ne mennyen férhez. g) Az Apostoli Szék, és az ő Követei által adott parancsolatok megtartassanak. —

Továbbá ugyan Gentilis hatalmat adott a' Káptalanoknak Püspököket választani magoknak, kiket nem a' Métropolita, mint eddig, hanem a' Pápa erősitené-meg, — de ezen hatalmat a' Pápák nem sokára magokhoz vették, és magok rendelték Püspököket.

Nem sokára Tamás az Esztergomi Ersek, Udvardadon tartott egy más Zsinatot, melyben azokra, a' kik a' Papokra erőszakkal szállanának, jóságukat elragadnák, a' kik feljelentés nélkül Plebánusokat visznek, vagy efféle Tiszteket titkon keresnek, vagy Püspöki engedelem nélkül egy helyről más helyre változtatják, vagy tilalom alá vetett helyeken szölgálnak, átok mondattatik, — valamint azokra-

is, a' kik nyilvánvaló Gyilkosokkal társalkod-
 nának. Némely excommunicalt Búdai Pölgá-
 rok újra megátkoztatták, és jószágaiktól meg-
 fosztatni rendeltetnek; végre azokra - is átok
 mondattatik, kik Károlyt Királynak nemes-
 mérnék, 's néki nem engedelmeskednének. A'
 rebellisek ellen kereszties had támasztatni ha-
 tároztatik. —

Íly sok lelki fenyitékkel sem mehetének
 arra, hogy a' más Koronával megkoronáztatott
 Királyt törvényes Királynak esmérnék, míg Ta-
 más Ersek bizonyos jutalom mellett Lászlótól
 a' Koronát vissza nyervén, 1310-ben Székes
 Fejérváron, újra megkoronáztatott volna. Csé-
 ki, vagy másként Trenchini Máté excommu-
 nicáltatván, fegyvert fogott, 's úgy védelmezé
 magát, — e' mellé adá magát Amadé a' Pala-
 tinus, de ez a' hartzpiatzán életét élvégezte.
 Meg menekedvén a' Király a' több pártütők-
 től, Mátéval völt terhesebb baja, kivel a' Roz-
 gondi mezőn egy ütközetet kiállván, haláláig,
 (melly 1318-ban történt) minekutánna sok puszt-
 itásokat tett volna, többet nem próbált, ki-
 nek halálával csendesen úralkodott. Azomban
 a' Szent Szék, a' Szent hadra elszánt pénzsze-
 dőket küldött-hé, kik sokat zsaróltak, mert
 csak a' Bétsi Püspökségből 15034 arany forin-
 tokatt gyűjtöttek. (A' Magyar Századok' 2-dik
 kötettye 109 Lapja szerént;) 1312-ben a' Tem-

plarista híres Katona Szerzetesek, minekutánna Száz esztendőig fenállottak, eltöröltettek.

A' Papság megsértetve találván magát. Kaloocsán Zsinat lesz 1310-ban, melyben a' papi jussok' sértői ellen átok mondottatik, és a' Király, a' ki Tömösvárt felépítvén, lakhelyül választotta vala, átok alatt Országgyűlése tartására szállittatik-meg, de félbe maradt. Meghalálozván Károlynak első Felesége Mária, Kazimir Lengyel Hertzegnek Huga, — János Cseh Országi Királynak Hugát Beatrixat, vészi Feleségül 1310-ben. Nem sokára Urosius Serviai Király, 's egy András nevű rebellis, a' csendeséget felháborítván Urosuissal megbékeltt a' szerént, — hogy Károlyt Fő Úrának esmérje és a' Romai Eklesiához térjen. E' közben Beatrix meghal, 's így harmadszor kellett megházasodnia, — mely alkalmatossággal Ersébetet Uladislav Lengyel Király Leányát véré-el, kitől születtek, Károly, László, Lajos, András és István, ezekből a' két első csak hamar meghaltak, Lajos Magyar, András Neápolisi Királyok lettek; István pedig Erdélyi, Szepesi, és Sárosi Hertzeg lett. 1320-ban Dalmatiában Mladin, 1325-ben pedig Erdélyben a' Szászok Ispánnya Henning támadtak-fel, a' kik csak rövid időn le-ültetettek, az első el-fogattatván, a' Második Tamás Vajda által megvertetve a' Csatában elösvén. Ugyan azon 1325-

dik Esztendőben az Esztergomi Káptalannak az Esztergomiakkal a' piatzi Vámért, 's némely lakósokért peres ügye lévén, az Ország' Birájától appellála a' Káptalan a' Pápához. 1326-ban Aprilis 24-kén, a' Szent György Vitézi Rendét állitá-fel Károly, a' Thronus', és Haza' óltalmára ötven Személyekből. 1328-ban Dalmátiát elveszti a' pártütők miatt; ugyan ezen Esztendőben a' Szent Inquisitio, mely 1225-ben és 1228-ban ide-is bé-hatott vala, ujra elkezdődék az Eretnekek ellen.

Nevezetes Károlynak 1328-ban a' Peaelatusok ellen a' Pápához tett azon panaszsa, hogy az újjonnan megtért Hunokat, Oláhokat, és Tótokat igen keményen zsarólnák a' Dézmákért, azért hogy Katholikusok, mert azelőtt nemszoktak vólt Dézmákat adni. — 1329-ben hogy a' harmadik András, Ventzel, és Ottó alatt, az Ekklesiáktól elvett Jóságokat fogadása szerint vissza-adhassa, az ezekről költ Adomány - Leveleket Birák által megvizsgáltatta, és a' mellyek megálbatóknak á littattak, K. betűs petséttye alatt megerősítette. — 1330-ban, Felicián Trentsini Máté által tétetett Palatinus, minekutánna megtért vólna a' Király' Kegyelmehe, Klára Leányának megfertéztetéséért, a' Királyt, és Királynét Visegrádon Aprilis' 17-kén gyilkoló szándékkal megtámadta, 's a' Királynénak négy ujját elvágta, a' Királyt-is megsebesítette;

ezért Felicián nemzetsége notáztatott, és nagyobb részében vele együtt kiirtatott. —

Továbbá Oláh Országi Bazaráb Sándor Vajdát megtámadván Károly, nagyon megvertetett, és ezáltal a' Vajda függetlenné lett. Az Olosz Országi Örökségeit vissza-kivánván, 22-dik János Pápa közbenjárása által a' dolog oda vitetett, hogy a' Neápolyi Király Károly, Joanna nevű Leányát a' mi Károly Királyunk' Fiának Andrásnak adná, 's ezzel Örökössének vallaná. — 1333-ban Károly, Magyar Országot Lajos Fiának szánván, a' Pápától szabadságot nyert, hogy a' Kalocsai Ersek, Váradi, és Zágrábi Püspökök közül valamelyik, megkoronázza.

András Fiát pedig hat Esztendő korában Olosz Országba vitte, 's Joannával megmátkásván, ott hagyta. — 1335-ben Azon rossz szokást, mely szerént a' megölettetett Embernek teste, addig míg a' szokott fizetésen-kivül azon Esperestnek, kiúck Megyéjében találtatik, egy márka nem fizettetett, 's ha meg nem adatathatott, tilalom alá esett, és temetési tisztességétől megfosztatott, a' Pápa által eltiltattata, — de fogonát nélkül, mert még az utóbbi Királyok' Decretumaiban hozott Articulusok által-is alig irtathatott-ki. 1338-ban Februariusban, Cseh Országi Királynak Jánosnak Leányát Margitot, Lajos Fiának' Feleségül eljegyezte, és

Septemberben elvitette. Ugyan azon esztendőben a' Papok panaszolának a' Pápának Károly ellen, a' ki őket arra erőltette, hogy a' Pápa részére kért adót megfizessék, — hogy nagyon megterbeltetnének, midőn a' Klerikusok világi Birák által ítéltetnének, kettős viadalra kényszerítettetnének, Országgyűlés nem tartattatnék, a' Nemesek meghalगतatlanúl Tisztektől 's Jóságaiktól megfosztattatnának, — egy szóval, hogy minden Jus, és szabadság, mellyet Szent István, László, és András adtak, eltöröltetett, noha a' Királytól gyakran esküvéssel megígértetett mind ezeknek vissza-állítása; 's azért kérték hogy ezeknek jobbitásokra a' Királyt megintené, — mellyekre a' Pápától meg-is íntetett. — 1330-ben Kazimir Lengyel Király Fiú örökös nélkül lévén, Károlynak a' Fiát Lajost a' Lengyelekkel Örökössének választá, és fogadá. — 1340-ben A' Sásák pusztították nagyon az Országot. 1341-ben Albert Austriai Hertzeggel a' régen kötött békességet megújította, 's ezen békesség kötésben vala az egyik Biztos, Tamás az Erdélyi Vajda. — Ersébet Királyné a' Kolosmonostori Apáturságot minden Bárok', és Nemesek' kezeitől, János Apátnak kérésére, mentnek rendelé. — 1342-ben Visegrádon tartott Gyülekezetben, a' pénz' dőlgát intézte-el. —

Ezüstből ő kezdett lapos garasokat (latos

grossos), 's arany pénzt a' Florentziai pénz' formájára veretni, mert addig a' görög pénznek formájára készítették. Károly az ő pénzére keresztelő Szent János' képét nyomtatta; Lajos a' Szent Lászlóét; Hunyadi Mátyás pedig legelső volt, a' ki a' Bóldogságos Szűz' képit nyomtatta pénzeire. —

Ezen pénzverésből jött a' Kamarai nyereség, — a' Pápa számára szedett adóból pedig egy harmadrész adattatott a' Királyi Kamarának. — 1342-ben Julius' 10-kán megholt Visegrádon, a' hová Székes Fejérvárról költözött vala által. —

Ezekből látható hogy: a) Károlynak a' Pápa által szerzett Királysága mely zavaros volt, mind addig, a' míg a' Szent Koronával megkoronáztatott. — azután b) Az által hogy a' Seheknek orvoslására Ország Gyűlest nem tartott, mely sok panaszokra, és vissza lésekre szolgáltatott alkalmatosságot. — c) Hogy a' Corpus Jurisban találtatott 61. §-sokra osztott Decretuma, a' melyben jön-elé a' néhez arany Gyra (marca aurea 72 florenorum) úgy szintén a' Judicum Nobilium névezet legelőbb a' mi Királyaink' Decretumaitban sem hozattathatott tellyes Országgyűlésében.

Nevezetes még a' következőkről, hogy:

a) A' tüzes Vas, és forró vízzel való bé-bi-

zonyítás; a' Szent László Koporsójára való esküvés el-töröltettek, 's ezek helyet a' Conjuratorok hozattattak-bé. b) A' Törvénykezés Rendét Frantzia Országból hozta-bé. c) Három pectétye vólt, az elsőt 1322-ben elrontotta azért, hogy némely csalfaságok történtek vele; a' másodikkal kezdett élni 1325. 's ez az Oláh Országi veszedelemben, Fejérvári Praepost és Vice Cancellarius Andrással együtt elveszett 1330-ban, azért a' harmadikat készíttette Szepesi Por kaláb, és Vice Ispánnyal Péterrel, és csak az ezzel megerősített, vagy adatott Privilégiumi állandók; ezt meglehet arról esmérni, hogy két felől két Sárkány fogja, a' közepén vagyon kettős kereszt, és k. befű.

Ezen Király alatt Erdélynek Hertzege vala István a' Károly' fia, Vajdái pedig László 1307-től fogva, 1313. Miklos 1315. Gyúla 1319-ben, Tamás 1320, és megint Tamás 1325-től fogva 1342-ig.

Vice Vajdák Chellus 1314. Péter 1315. Mihály 1325. Simon 1335. Petheu 1338.

Csak Székellyek Ispányi, István a' Dénes' fia 1315. Lachk 1329.

Megjegyzésre méltó, hogy a' két Tamás közzül az egyik vala Farkas Tamás, a' ki kistette Károlyt Bázaráb Sándor Oláh Országi Vajda ellen, 's ez a' Csatában elveszett. (Benkő Transsilv. § 98. n. 10. et 99. n. 6.). Azomban

a' fennebb kísértakat ha kívánod bővebben látni, olvasd Károlynak dőlgeit a' Magyar Szazadok' 2-dik Kötetében. —

XXV. Első, vagy-is Nagy Lajosról

59. *Első, vagy másként Nagy Lajosról mi emlékezetre méltó dőlgeket hozhatunk-elő?*

Attya' halála után csak hamar megkoronáztatik azért, hogy megbasonlás ne történne; 1343-ban a' fellázadott Erdélyi Szászokat, kik a' szokott adót megtagadták, fegyveres kézzel zabolázta; a' mely alkalmatossággal az Oláh Országi Bazarád Vajda-is Lajosnak magát önkéntesen megadta. Azonban András Öttsét (kit a' Néápóllyi Király Vejének és Örökössének fogadott vala) a' Tarentumi, és Dirakiumi Hertzegektől bojgattatni hallván, az édes Annyát arra vette, hogy oda utazna; de ez nem csak, hogy kívánt tzélt Fiának megkoronáztatásában nem ért, sőt minekutánna követtyei által 6-dik Kelemen Pápától jó Summa pénz mellett arra engedelmet nyert volna, azt okozta, hogy fia Joánna' álnokságai által megölettetett; a' melyért Lajos a' Pápától a' kért elégtételt meg nem nyerhetvén, nagy hadi Sereggel ment Olosz Országba; Károly Dirachiumi Hertzeget, és más gyanúsokat megölette, Nápóly Országát elfoglalta, — de hogy megkoronáztassék a' Pápától (kinek óltalma alá vette magát Joánna,)

meg nem nyerhetvén Erdélyi István Vajdát jó bereggel ott hagyta, 's maga haza jött. Mellyet megértvén Joanna, Dirachiumi Lajossal, kihez András' megöletése után ment vala férjhez, az Országot viszsza akarván venni, Istvánt megtámadta, — de ez emberül ellent állott, Lajos pedig ujra béúta, 's az akaratos Oloszokat megzabolásván, Latzkovits Andrást Neápoly Országi Fő Kapitánynak tette; Szalernot Drugeth Miklóstra, Aversát pedig Frater Maviótra az Auraniai Priorra, (a' mely Priorságot az Joánnitáknak, kik equites Jerosolimitani S. Joannis, Melitenses, et Rhodii nével-is nevezettek, az Olosz Országi expeditionban' való szolgálattokért állított vala-fel) hívván Országába viszsza-indult, és 1351-ben a' Pápának jóvására, a' Joanna ellen való perről, — az Hadi kölcségeknek megfizetése mellett lemondott; 1352-ben pedig Szalernói, és Szent Angyal hegyi Hertzegségekben hívül, mellyek atyai Örokségek valának, minden Olosz Országi jussairól lemondott, 's így a' hoszas pernek, és kölcséges Hadnak végét szakasztotta, Ugyan ezen Estendőben a' Litvanusokat, kik Galliciát púsztitgatták keménnyen megverte, és Országától elhajtotta; és végre Országgyűlést tartván, a' 2-dik András' Decretumát, 4-dik Articulussát kivéve (melyel a' Nemeségnek szabadság engedtetik vala, a' leányi negyednek

kiadása mellett maga jóvairól, a' magva-szakadtság' esetében-is szabadon rendelni) megerősítette; azon 4-dik Articulust pedig úgy változtatta-meg, hogyha a' Birtokos meghal, Jóságga Testvéreire száljon, vagy Unokáira; kik ha nem lennének, a' Királyra térjen-vezessé. A' mely változtatással az amortizatio' Törvényét, (melyről az A. 1. r. 6. t. 2. Art. szól, 's a' mely abból áll, hogy megsemmisítés' büntetése alatt az Ekklesiáknak, Szerzeteseknek, 's Egyházi Személyeknek Nemes Örökségeket, és ingatlan jókat senki se testálhasson)- hozta-bé egyfelől, másfelől pedig a' T. 1. r. 64. t. szerint, a' Királyi Just megbővítvén, a' Regius Consensus szükségét, melyről a' T. 1. r. 63. 64. és 66. titulussai szóllanak, állította-meg; az az, hogy ha mely örökösiben fogyatkozó Nemes birtokos Jóságát el akarná idegeníteni, vagy abban valakit örökössének vallani, arra Királyi egyezést tartozék venni. —

Ezen megerősítéssel még a' következő Articulusokat állíták-meg. 1. A' Praelatusok, vagy más Egyháziak a' Nemesekre, míg köztök a' perfüggőben vagon, interdictumot, és excommunicatiot (a' mint eddig szoktak, cselekedni a' mi hirünk 's tudtunk-nélkül ne hozzanak; ha azon Egyháziak a' Bíró előtt el-vesztik pereket, azon büntetés alá eszenek, melyel a' Nemeseket akarák terhelni. — 2. A' megőletett em-

bernek eltemettetéséért az Esperestek gonosz szokásból, mint eddig, semmi Márkát ne vegyenek. — 3. A' kevés számú Személyekből álló Conventek szűnnyenek-meg lenni hiteles helyek; és psetsétek minden erőtől fosztassanak-meg. 4. A' Kamara' jövedelme (az adó) mint Károly alatt úgy légyen: minden egész helytől fizettség három garas. A' Királyi pénzszedők felesleg való denáriusokat p. o. Rovás váltságot, élelmet, ne merjenek venni. 5. Azokról szöll, kiktől a' Róvóknak nem kellett adót venniük, a' millyenek valának: Villici, et Servientes. — 6. Királynak, és Királynénak Tisztviselői kilentzedet vesznek minden Királyi jobbágyságtól, minden szabad Falukban, vagy akárhogyan neveztessenek, lakoktól; kivévén a' kerített Városokat. A' Bárók és Nemesek hasonlóképpen mindenből kilentzedet vegyenek. — A' praelatusok, és Japi Úrak eloször tizedet, azután kilentzedet vegyenek jobbágaikon borból gahonából. A' mit kik nem cselökendendnek, mi azon Rebellisektől a' kilentzedet magunk számára elfogjuk foglalni: — ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regniculae nostri Nobis fidelius possint famulari, - mond Lej s. 7. Szól Levél váltság-ról a' Cancellariában midőn valakinek a' Királytól jóság ajándékozott. 8. Szárazon, és vizen akár alá, akár fel, igazságtalan Vámok

ne vétessenek; hanemha a' hídakon, és hajókon, ahultra transeuntibus, minthogy azon-okkal Országunk Nemessei, és Nemtelenei sokszor, és igen terbeltetnek a' mint értettük. — 9. A' Nemes Embert, minekutánna főben járó vétké miatt megítéltetett, és kárhoztatott, három nap fogva tartotta a' Bíró, hogy azon idő alatt egyezne az ellenkező Féllel: ha meg nem egyezhetnék, a' vétkes Nemes által adatott ellenségének a' szokás szerént való büntetésre 's a' t. 10. Fiai, Testvérei, 's a' t. a' megöletett vétkesnek büneiért ne szenvedjenek, hanem jószágokban, házaikban meghagyassanak; ha pedig a' vétkes megegyezhetne az ellenkező Féllel, a' Bíró 50 márkát bizonyos időre vehet rajta; ha meg nem akarná fizetni, annyit érő jószágot, a' Királyi Ember' jelenlétében, elfoglalhat tőlle: addig bírja azt, míg vissza nem váltatik ugyan annyi tudniillik ötven márkán. 11. Abban-is meghalgattuk kéréseiket a' Nemeseknek, hogy az igaz Nemesek mindnyájan Országunkban még a' Hertzegi földeken-is, egy és azon egy Szabadsággal bírjanak. 12. A' Dráva 's Száva folyói közt lakó Nemesek, és a' Posgaiak, 's Valkójak tartozzanak fizetni Kamaránknak mint más igaz Nemesek Országunkban. Marturinák ne vétessenek rajtok, se más egyéb Collecták, mellyeket eddig szoktak fizetni, hanem legyenek szabadok ezen terhtől.

13. Ha a' Nemesek' fundusin Arany, Ezüst, Réz, 's a' t. bánya taláztatik, azon Jószágért más Jószágot cserébe ad a' Király: ha pedig nem akarja, a' Királyi Just illető részt, veszi a' banya' jövedelmiből. 14. Ha valakinek Jószágot adandunk mond Lajos, vegye-el; de ha ellenmondó találkozik béiktatásakor, a' perbe ne keverje a' mű nevünket. 15. A' Nemesek Vámhellyekre menni ne kényszerítettessenek; hanem a' réveken, a' hova akarnak szabadon, és minden akadék nélkül bortsáttassanak. 16. A' Jobbágyok, kik a' Királyhoz, vagy Királynéhoz, vagy az Ecclesiák' Praelátossához, és Országunk' hatalmassihoz tartoznak, Uraiknak engedelmével nélkül hatalmasul ne vétessenek-el. 17. Azt a' szokást mely szerint Országunk' Nemeseitől, midőn házasodván Feleségeiket haza viszik, a' Hidakon, és Vámokon egy márkát vonnak, eltöröltük. 18. Ennek imez rubrikája vagyon: *Coloni pro pristinis excessibus non possint arrestari, si migrare velint.* 19. Attyának vétkéért senkinek Fia, se Személyében, se Jószágában meg ne károsittassék. 20.—24. Az egymással Perlekedők akármely nagy és nehéz ügyben ha egyezni akarnak, őket a' Bíró meg ne akadályoztassa, ha megbékéltenek, három márkát, és nem többet vehet-el. 25. A' Jószágokról támadt, vagy támadandó Perek a' harmadik terminuson végeztessenek, ne-is halasztassanak-el. Most

sok a' Per, mond Hatona, és azért nem lehet megtartani ezen Articulust; de már oly' Rendeléseket tett Ő Felsége (II. József,) hogy az új perek hamarabb végeztetnek.

A' mit Lajos így rendelt, és a' mely Szabadságokat megújított, adott, engedett, hogy az, és azok örökre fennmaradnának, és se ő, se a' következő Királyok által, el-ne rontathatnának, ezen Dékrétumba foglalta, 's függő pecsétjével erősítette-meg December' 11-kén. — 1352-ben a' Magyar Országra rohanó Tatárokat, Latzkóvits András Erdélyi Vajda által, az Országba való bėjöveteltől győzedelmesen elrekeszté, 's minthogy a' Lengyeleket-is gyakran pusztították, Lodomériát, és Galliciát Kazimir Lengyel királynak oly' formán adá által, hogy ha Feleségétől Fia lenne, az adjon érte Száz-ezer forintokat a' Magyar Királynak, és birná miud a' két Tartományt; ha pedig Fia nem lenne, szállana-vissza az ez előtt tett alkú szerént Lengyel Országgal együtt. A' Pápától a' hitetleneknek Országaik elfoglalására szabadságot nyervén, 1355-ban a' Bosniai Bánnak, a' Királyi Udvarban neveltetett Er'sébeth nevű Leányát Feleségül vevén, és 4-ik Károly Császárral, és az Austriai Hertzeggel újabb szövetséget kötven, 1354-ben a' Tatárokra mene, 's annyira megrettenté őket, hogy békességet kérve adót-is fizetnének, 's a' Keresztény Ré.

ligiónak bévételét-is megígérnék. — 1355-ben A' Lengyel Országi Successióról való egyezés megújittatván, 1356-ban lassan készülgetvén, a' Venetusokra fegyvert fogott, mellyet a' következett 1357, és 1358-ban folytattván, ezeket arra kényszerítette, hogy Dálmátiát minden oda bíratott Városokkal együtt, békességet véve, visszaadnák. — 1360-ba 6-dik Innocentius Pápát védelmezé Vasconti Bernabó ellen. Nagy Szombathban Károly Császárral, és Rudólf Austriai Hertzeggel öszvebékélvén Dálmátiáról, mellyet a' mirigy halál pusztított, gondoskodott. — 1361-ben a' Brassai Plébánusoknak elfoglalt Tizedeket visszaadatta. — 1362. Károly Császár, és Cseh Országi Királyra azért, hogy a' Cseh Országi Nemesek ellen, kik gyaborta Magyar Országba kárt tettek, elégtételt nem adott, vitte Táborát, de hamar megbékéllének Kazimir Lengyel Király' közbenjövele által Brünben 1364-ben. Ugyan ezen esztendőben az Országot szorongatta az éhség, melyre-nézve azt rendelé, hogy minden Birtokos vallja-meg mi gabonája vagyon, 's ebből a' mi szükségére szolgálhatónak állittatott, nálla meghagyattassék, a' többi pedig illendő árron a' Szűkölködőknek adattassék; az éleség béhozóktól semmi Vám, és adó ne vétessék. — 1566-ban Kis Károlyt, a' Dirácbiumi Lajos Hertzegnek Fiát Udvarába hozatta, 's ottan neveltette örökösse reménysége

alatt; azonban idővel visszaküldötte Olosz Országba. A' Bánátban találtatott Rátzokat a' Katólika Réligióra téríteni igyekezett. Bosniában térítő Franciskánusok által sok ezereket térített. — Bulgáriát rendbeszedte. Ugyan ez' esztendőben Paleologus Jánosnak, azon hittel erősített ígérete mellett, hogy a' Római Anyaszentegyházzal egyesülni fog, a' Törökök ellen segítséget adott. — 1307-ben pedig, 5-dik Orbán Pápától szabadságot nyert, hogy Pécsen Aca-démiát állitson, 's ugyan azon Szentséges Atyával Julius' 31-kén Viterbiumban szövetséget kötött. — Ugyan ezen Esztendőben az Erdélyi Nemeseknek hadi felülést parantsolt, a' Törökök ellen a' Görög Császár' óltalmára; a' ki ezen Esztendőben Lajoshoz jöve Visegrádra, 's azt ígéré, hogy 5-dik Orbán Pápához-is elmegy. — 1308-ban, térítő Minörítákat küldé-bé Bolgár, Rátz, és Bosnyák Országokba Lajos; megértvén pedig hogy Lajos Andégávi Hertzeg, Joanna Neápollyi Királyné Tartományából jó darabot elvett, a' Pápa által azt visszaadatta, 's egyszersmind kérte; hogy mivel Joannának maradéka nem lenne, az ő Országait hólta esetiben adná-néki; de a' Pápától csak biztató választ nyert. — 1309-ben megújította Kazimir Lengyel Királlyal a' szövetséget. 1370-ben November' 5-dikén, Kazimir Lengyel Király meghalálózván, ugyan azon hónap' 17-ken Lajos, Len-

gyel Országi Királynak koronáztatott, 's édes Annyára, mint a' vólt Királynak Húgára hízá az Országot, maga haza sietvén; Er'sébeth pedig a' vólt Tiszteket újjakkal felcserélvén, az Ország' meghasonlott, 's a'ként oda-is hagyta. 1371-ben Dalmátiában lévén Lajos, az Oláh Országi Pártos László Vajda ellen, Miklóst Erdélyi Vajdát küldötte, a' ki elébb győzedelmes vólt; de helyebb nyomúlván a' leselkedő Oláhok' sokaságától körülvéttve, Péter Vice Vajdával, Vas Désövel, és Veres Péter Küküllő Vári Kapitánnyal együtt elesett, de ezért Gara Miklós Vezér által megaláztatnak az Oláhok, a' Vajda pedig kegyelmet nyert. — A' Rátzok a' Törököktől nagyon megverettéttvén, a' Pápától megintetik Lajos, hogy menne a' Törökökre; ő azonban Károly Császár ellen, Ottó Báváriai Hertzeg mellett fogott foggyvert, mely csak hamar egy ígért bázasság által megszüntetett, tudniillik: Károly Sigmund Fiának eljegyzi Máriát, a' Lajos Leányát, mely által mind ezek, mind Ottó között az előbbeni békesség helyreállott. Azután a' Venetusok ellen Páduai Hertzeg, Karák Ferentz mellett fogott foggyvert, kinek Istvánt Erdélyi Vajdát küldé segítségül; ez eleintén győzött, azután a' Venetusoktól elfogatott, melyért Karara kéntelen vólt meghétkelleni, Lajos azonban a' Lengyel Országi zendülést csendesíté-le, az Opuliai Hertzeget és Pa-

latinust Lászlót Galliciai Igazgatóvá, és Bubek vagy Bebek Imre Erdélyi Vajdát Palatinussá tévén. — A' Lengyelekkel új baja érkezik; Uladislav Kioviai Hertzeg, Hertzegségét Kázimirnak eladván, Szarándok, azután Cistercita, Végre Benedictinus Fráterre lett; ezt a' Lengyelek (Er'sébeth kormányát megúnván) a' Koronára meghívták, ez Gergely Pápához folyamodott, de semmit sem nyert, eljött Lajoshoz, ettől követekkel újra Gergelyhez útasított, 's végre Szent Mártoni Apátnak tette; de újra Királyságra vágyódván, az Apátságot is elvesztette, mert Segédekre nem kapván, az Országon kívül kén-telenített vándorolni, míg idegen helyt életét bévégezte. — 1374-ben Neápolyt kéri a' Pápától, 1375. szép szókból álló választ kap. Hedvig Leányát Vilhelm Austriai Hertzegnek eljegyzi, 's azt Udvarába hozza neveltetés végett; Galliciában Ersekséget fundált, 's Schismaticusoktól sok Templomokat veszen-el a' Katólikusok' számára. 1376. Dirákiumi Károlyt Neápolyba küldi Feleségével Margittal, Joáanna Királyné köszöntésére. — 1377-ben a' Lengyel Országot pusztító Litvánusokat leültette. —

Hatodik Orbán, és 7-dik Kelemen Pápák' választása miatt, a' Római Székben hasonlós támadván, Lajos 6-dik Orbán mellett fogott, Joáanna pedig Kelemenhez állott, mellyel Lajos rést nyert Neápolyhoz jutni; azért Dirákiumi

Károlyt, kit Udvarában nevelt Sereggel Neápolyba küldötte, és részire az Országot elfoglaltatta; Joanna nyomorúttul Tömlétzben megöltetvén. — 1381-ben A' Lengyelek Sigmundot Máriának Férjét, Lajosnak Vejét Királyoknak fogadják, 's így Lajos-is 1382-ben September' 11-kén Nagy Szombatban életét-is, Királyságát-is e'hagyá, 's az Örökkévaló-ágha áttalköltözék. Ha ezeket hővebben kívánod látni, lásd a' a' Magyar Századokban ezen Király' életét —

Ezekből általláthatod hogy: a) mennyire gyakorolta Népét a' Fegyverben, b) Országa, és a' Réligió őhtalmába mennyit fáradott, és az elidegenített Országokat mint szerezte- vissza, .u. m. Dalmatiát, és Oláh Országot. — c) Lengyel Országgal mint emelte-fel hatalmát. — d) Neápolyt Vérének szerezte. — e) A' Neemeséget mint kívánta Jussaiban megerősíteni az András Bulájának megerősítésével. f) A' Tudományokat e-lémozditá a' Pécsi Académiának felállításával.

A' mi Erdélyt nézi alatta vóltak a) Vajdák. 1. Tamás 1342-ben. 2. Miklós, Honth Lőrincz' Fia 1344-ben 1351. 3. Latzl', vagy Latzl' fi István a' László Vajda' Fia 1345. 1347 ezzel utazott Olosz Országba. 4. Latzkóvits, vagy Latzki (András, László' Fia) Neápolyi Fő kapitány 1352. 1357. 5. László, a' Sándor' Fia 1359-ben 6. Dénes, István Vajda' Fia 1360. 66. 7. Miklós 1363. 8. Záz. 9. Bubek Imre 1371. 1374. 10. Bálk,

a' Záz Vajda' Fia 1373. 11. Csáki István 1376. 12. László 1377. 1384. — b) Vice Vajdák pedig valának: 1. Szathmári 'Sigmund 1345. ugyan ekkor. 2. Szeredahellyi Farkas János. 3. Járai Péter 1346. 1348. 1366. 4. Egyed 1351. 5. Domokos 1357 6. Mihály 1359. 7. László 1370. 8. János 1371.

A' Vajdákból, Latzki István; és András, azon Apór László Vajdának Fiai, a' ki Ottótól a' Koronát elvette vala; mind a' kettő Neápolyba Vitézül viselé magát, 's István Vice Királyságot-is viselt, András pedig ugyan ott Fő Kapitányságot, ez veré-meg Vajda korába a' Székely földre bérobant Tatárokat 1352. ez alatt rebelláltak az adóért a' Szászok, és Lajos által leültettek; ez volt segítségére Hazimír Lengyel Királynak, a' Tatárok ellen. A' mit a' Szászok' rebelliójáról mondok, öszvevetve Vajdasága idejét a' Szászok' rebelliója idejével, ne tudáld mert a' mint Benkő Transsilvaniája 99. §. a' 8. szám alatt feljegyezi, ezen felírásból:

„ Nos Magister Andreas, Comes Sicularum, Brassoviensium, Szathmariensium, et Máramarosiensium „ ez, a' Vajdasága előtt Székellyek', és Brassaiak' Grófja lévén, az adó felszedésére-is rendeltetve lehetett a' Szászok közé, 's így semmi ellenkezés ezek között nintsen. Bubek, vagy másként Bebek Imre Palatinusságot ért a' Vajdaságból. — Lajos Királyunk, re-
1. Darab.

ánk Erdélyiekre nézve, onnan-is nevezetes, hogy 1366-ba költ Diplomája által, az idevaló Nemesiségnek Gladii just adott a' gonosz emberekre; a' Conjurátorok', és perlekedés' Rendét meghatározta, és a' Vajda Székét minden egyéb Perekre nézve végső Itélő-Széknek rendelte; kivéven az őllyan Pereket, mellyekben a' nyert Donatio ellen contradicaló ^{Con}Contradictor, maga praetensióját csak bizonyságok által kíváná megtámogatni, ezen esethen azt rendelte, hogy végső Itéletre a' Király eleibe vitessék a' Per; hasonlólág az Erdélyi Püspök, és Nemeség között némely tárgyak felett támadott differentiát más Privilégiuma által igazította-el, melyben minő Perek tartozzanak a' Papi Székhez, nyilván megállította. — Ezen két Privilégiumat Kósa Miklósnak, de potestate Vajrodali irt Dissertációjából szóról-szóra leírom, csak hogy elébb jegyezzem-fel még azt az egyet, hogy Lajos első petsettyét Bosnyák' Országban elvesztvén, új petsétet állított-fel 1364-ben, 's egyszermind azt rendelte a' Decrétumában megirt forma szerént, hogy csak az ezen második petséttel megerősített, vagy kiadott Privilégiumok álljanak-meg, 's ezen megerősítés' hatalma és módja terjedjen a' Róbert Károly' két első petséttel adott Privilégiumokra-is; ezt megjegyezve, ímé az elébb említett Erdélyi Nemesek' Privilégiuma így következik:

Ludovicus etc. Regalis benignitatis provida deliberatio, et circumscripta benignitas remediis invigilat subjectorum; quia dum pro Studio subjectorum nostrorum onera alleviamus, dum scandala removemus, nos in ipsorum Statu pacifico et tranquillo quiescimus in pace. Proinde ad Universorum Notitiam harum serie volumus pervenire, quod quia Fideles nostri Universi Nobiles Terrae nostrae Transsilvaniae, propter praesumptuosam astutiam diversorum malefactorum, specialiter Olahorum in ipsa terra nostra existentium, eorundemque Statum simul, et usum inordinatum, incommoda patiebantur, quotidiana, et infinita; igitur iisdem Fidelibus Nobilibus nostris, et nostrae Terrae Transsilvaniae, ad exterminandum seu delendum de ipsa Terra malefactores, quarumlibet Nationum, signanter Olahorum, talem de plenitudine Regiae nostrae potestatis, et gratia speciali concessimus libertatem; quod quicumque homo in furto, vel latrocinio, aut alio criminali facto fuerit notorie inculpatus, quamvis non sit manifeste protunc, quum inculpatur, apprehensus, si erit Nobilis; cum approbatione 50 Nobilium, si vero fuerit ignobilis cum attestatione 50 hominum ignobilium iuridice interim possit, per partem adversam.—Is autem qui in aliquo praemissorum Malefactorum publice fu-

erit apprehensus, necari per suum adversarium possit juridice, sub attestatione septem sibi personarum coaequalium, et si Olahus communis fuerit inculpatus, vel manifeste apprehensus, possit fieri contra ipsum probatio per quoslibet homines communes: et e converso Olahus communis in casu consimili contra hominem communem alterius Nationis, per communes Olahos, vel alios homines communes suam legitime probare possit actionem. Si vero communis Olahus aliquem Nobilem hominem in publico maleficio inculpans, non posset totaliter per Nobiles suam probare actionem; tunc probationem ipsam faciat prout potest, videlicet per Nobiles, vel per Kenezens. 1. aut per communes homines seu Olahos usque ad plenarium numerum 50 Nobilium personarum, ubi unusquisque Kenezens per nostras Litteras Regales in suo Kenezionatu roboratus, pro uno vero Nobili acceptetur; communis autem Kenezus pro villico fideli unius fertonis computetur. 2. et communes seu Olahi recipiantur pro hominibus fidei mediis fertonis in approbatione praenotata; et eodem modo Olahus communis suam actionem probare possit contra Nobilem, quem publice apprehenderet, in aliquo hujusmodi maleficiorum. Deinde volumus quod Nobiles dictae Terrae, et eorum Jobbagiones in Civitatibus vel villis

liberis non detineantur pro furto, vel latrocinio, aut alio criminali facto, si non fuerint in aliquo ipsorum factorum ibidem manifeste apprehensi; nec in ipsis Civitatibus, vel villis aliquis Nobilis de Provincia proscribatur. 3. Praeterea volumus quod patiens violentiam, seu potentiam se non vindicet per consimilis violentiae, et potentiae perpetrationem; sed contra suum in hac parte adversarium legitime procedat, alioquin poenam dupli hujusmodi perpetrationis contra partem adversam incurrat, et adversus Vajvodam nostrum Transsilvanum in facto potentiae succumbat. Praeterea statuimus, quod nullus Jobbagionum nostrorum, aut Nobilium, vel aliorum quorumcumque in ipsa Terra nostra Jobbagiones habentium alibi in rebus, vel persona arestetur, vel impignoretur, aut judicetur, nisi per suum Dominum, vel Officialem; qui quidem Domini, vel Officiales, si querulantibus satisfacere non curaverint, possint, et debeant coram Vajvoda, vel vices ejus gerentibus juridice conveniri per querulantes. Facientes autem contra praemissa poenam actus potentiae incurrant. Castellani et Officiales tam nostri Regales, et Vajvodales, quam aliorum quorumlibet hominum possessiones in dicta Terra nostra habentium, de damnis vel super excessibus, quos in quasunque personas committerent, possint in eo-

rum Officiolatihus ad praesentiam Vajvodae, vel Vice Vajvodae legitime citari, rationem sufficientem de commissis reddituri. Caeterum volumus, et committimus quod quilibet homines communes seu Olahi, qui fuerint in Congregationibus, vel iudicibus Vajvodae, aut Vice Vajvodae, vel ejus Comitum habentium tamen ad haec facultatem juridice extradati; et proscripti, dum et ubi per quoscunque homines apprehendi poterunt, si nostram Regiam gratiam non habebunt, secure capiantur, et secundum demerita sua puniantur, absque omni requisitione, et nota gravaminis aliqualis. Nobiles autem qui non alias, nisi in specialibus Vajvodae Transsylvani Congregationibus, seu iudicibus prescribi possint, quum fuerint per aliquos apprehensi, et detenti, Regiamque super indulsione suorum excessuum gratiam non labuerint, eidem Vajvodae assignentur puniendi, Infideles vero nostrae Regiae Maj' stati, et proscriptos quicumque capere possent, et non caperent, et captos regis manibus non assignarent puniendos, vel eorum scoverent, ipsi tales cujuscunque etiam existant Status aut Conditionis homines, eandem incurrant notam infidelitatis, et proscriptionis eo facto. Item si aliqua causa contra hominem, litteras Regias super donatione possessionaria, aut alia gratia habentem, coram Vajvoda, vel Vice Vaj-

voda suscitaretur, si ille qui causam suscitavit, non habuerit in ipsa causa aliquas ex adverso litteras rationabiles, volueritque suam humano solum testimonio probare actionem, causam hujusmodi committimus in Curiam nostram transferendam, et ibidem judicandam. Aliae vero dictorum Nobilium causae per Vajvodam, vel Vice Vajvodam in eadem Terra nostra Transsilvana judicentur, prout hactenus fuit consuetum. Nec possunt praelati vel Barones nostri possessiones in ipsa Terra habentes, causas suas communes in Curiam nostram transferre, de praesentia Vajvodaë, vel Vice Vajvodaë Transsilvani. Caeterum quia dictos Nobiles et eorum possessiones a solutione lucri Camerae 4. Victualium administratione 5. et exercitiatione invitus facienda gratiose duximus eximendos; igitur volumus ut iidem Nobiles teneantur, et debeant nobis, vel in persona nostra Vajvodaë nostro Transsilvano, aut ejus Vice Vajvodaë auxiliari ad conterendum, seu destruendum nostros, et Sanctae Coronae nostrae illarum partium infideles, Contumaces, et rebelles. — Insuper statuimus ordinando, quod homo Capituli, vel alicujus Conventus, quum per aliquem causantem fuerit ad Provinciam eductus, si proprium habebit equum, tunc unum fertonem denariorum: si vero equum ejusdem causantis equitabit, tunc

medium fertorem denariorum pro tempore currentium et non plus singulis diebus recipere possit pro labore suo: causans tamen ipse teneatur hominem (sic) eidem quotidie dare comedere, et bibere sufficienter; sed homo ipse diligens, et sollicitus esse studeat in causantis negotii prosecutione. Litterae autem Capituli et Conventus eorundem, ac aliarum Ecclesiasticarum personarum Communes, si fuerint clausae X. denariorum; patentes vero si fuerint XX. denariorum pro tempore currentium solutionem non excedant. — Datum per manus Ven. in C. P. D. Nicolai Eccl. Strig. Archiepiscopi, locique ejusdem C. perp: Aulæ Nostrae Supremi Canc. fid. et dil. nostri ab anno Incarn. Dom. Millesimo tercentesimo Sexagesimo-sexto, quarta Kal. Julii. Regni autem nostri vigesimo quinto. Ven. in C. P. P. D. D. Thoma Coloc. Nicolao Jadren. Hugolino Spalat. Archiepiscopis; nec non Colomanno Jaur. Vilhelmo Quinque-Eccl. Comite Capellæ nostrae, et Secretario Cancellario nostro: Stephano Zagrab. tenente vicariatum totius Banatus Regni nostri Slavoniae. Demetrio Várad. Michaelé Agriens: Dominico Transsilvan. Dominico Chanad. Ladislao Veszprémien. Demetrio Sirmiensi. Petro Bosnensi, Joanne Váciensi, Stephano Nitriensi, Nicolao Tinin: Sede Carbaviensi vacante, Nicolao Tragur: Joan-

ne Sibensi, Demetrio Nonen. Michaelae Scardon: Stephano Faren: et Michaelae Cortzulen: Item Magnificis Viris Nicolao Konth Regni nostri Palatino, et iudice Coman. Stephano Deubeh Jud. Curiae nostrae, Dionysio Vajvoda Transsilvano, et Capitaneo Civitatis, et Districtus Bidinensis; Regni nostri Bulgariae, Nicolao de Zech totius Dalmatiae, et Croatiae, et Nicolao de Gara Machoviensi Banis; nec non Joanne nostrorum, et Georgio Bewbek Reginalium Tavernicorum. Emerico ipsius Dionysii Vajvodae Fratre Agazonum, Petro dicto Zudar Pincernar. Paulo de Lizkow Dapifer, et Joanne Filio Thomae de Ginev Janitor nostrorum Magistris, ac Ladislao Filio Zobonya C. Poson. — Az Erdélyi Püspöknek adott Privilegium ez:

Nos Ludovicus DEI Gratia Rex Hungariae, memoriae commendamus, quod licet inter venerabilem in Christo Patrem D. Andream eadem Gratia Episcopum Transsilvaniensem ab una, et universos Nobiles, Siculos et Saxones partis Transsilvaniensis, parte ab altera rixae, discordiae, et diversae Materiae quaestionum, in mutua acquisitione jurium utrarum partium, quibus debent frui, et poliri, versae et ventilatae diutius exstitissent, tamen nos de venustate pacis Regnicolarum nostrorum partis Transsilvaniensis congratulari volentes, ut dictae par-

tes, et quaelibet ipsarum suo jure gaudeant pacifice, et quiete, materias dictarum contentionum tramite juris, ne tractu temporis sicut attentatur, aliqua partium in acquisitione vacillet sui juris, taliter duximus moderandas. Quod factum Nuptiarum, item causae dotis, et rerum paraphernalium, item causae quartae filialis, item percussione Clericorum et Mulierum judicia Ecclesiastica tangentes, ad forum Ecclesiasticum debeant pertinere; ita tamen quod aliquis Judex, vel Justitiarius Ecclesiasticus, nullam personam laesam, vel offensam ad litigandum cogere valeat, atque possit, nec partem offendentem, aut laedentem de suis commissis vindicare, aut punire, nisi pars offensa injuriam sibi oblatam coram ipso Judice Ecclesiastico Ordine Juris exequatur. Item violatores Virginum, Mulierum adulterorum, et adulterarum, nisi extendat se ad Sangvinis effusionem, item causae Testamentariae similiter ad Forum Ecclesiasticum dignoscuntur pertinere, hoc tamen declarato: quod in causa Adulterorum intentatur, civiliter ad Forum Ecclesiasticum; si vero criminaliter ad iudicium Seculare dignoscitur pertinere. Praeterea habita mutua deliberatione Praelatorum, et Baronum Regni nostri, de facto possessionario lite pendente, ratione Possessionis litigiosae neminem possit interdicere, vel excommunicare,

praeliis tamen injuriis, et factis Contrariosis
 Ecclesiae illatis, interdicendi, et excommuni-
 candi liberam habebit facultatem. Item pos-
 sessiones occupatas per Dominum Episcopum
 Transsilvaniensem debite, vel indebite judicio
 Vajvodae Transsilvaniensis duximus commit-
 tendas ad discutiendum finaliter terminandum;
 nec a modo in dicta Transsilvania praefatus Domi-
 nus Episcopus aliquo colore Possessiones Nobi-
 lium possit occupare, vel sine nostra licentia,
 et permissione occupare. Item idem Dominus
 Episcopus ad Possessiones, ad Ecclesias Nobi-
 lium, Sacerdotes ponere nullatenus queat, et
 locare violenter, aut invite. Item pro decimis
 Regnicolae nostri partis Transsilvaniensis, di-
 cto Domino Episcopo de singulis decimalibus
 capetiis solvent unum pondus denariorum Ca-
 merae nostrae ad computum denariorum, si
 vero Dominus Episcopus hoc non acceptaret,
 extunc capecias suas decimales in campo sive
 in rure praediai solvere, et relinquere debe-
 ant iidem Regnicolae Transsilvanienses, exce-
 pto anno praesenti pro eo, quia dicti denarii
 nostro Cambio partibus in eisdem expositi ad-
 huc non existunt, Et hanc moderationem Or-
 dinationemque nostram, debita matura delibe-
 ratione Praelatorum, et Baronum nostrorum
 per nos factam, inter partes volumus perpetuo,
 et inviolabiliter sit duratura, ita videlicet,

quod nec Dominus Episcopus Transsilvaniensis memoratus, nec sui Vicarii, et Archidiaconi ad jura Secularia, exceptis casibus declaratis intromittere, nec dicti Regnicolae Saeculares partis Transsilv. ad jura Episcopalia, et Ecclesiastica superius expressa, similiter se intromittere possint, audeant, et praesummant, sed utraque partium suo jure pacifice gaudeant, ut superius praemisimus, et quiete. Praeterea volumus, ut nullus litigator in Foro Ecclesiastico coram Archidiacono, ultra unam marcam in aliquibus causis convincatur. Datum Albae in partibus Transsilv. tertio die festi beati Jacobi Apostoli, Anno Domini Millesimo Tercentesimo quadragesimo-quarto.

XXVI. Máriáról.

40. *Mária Uralkodása alatt mik történetek megjegyzésre méltók?*

Lajos Király' dicséretes tettei a' Nemzet előtt oly nagy becsben valának, hogy Mária Leányát Sigmondnak jegyessét 1382-kben September' 17-kén Királynak koronáztatú, és az Annyát Özvegy Er'sébeth Királynét segédnek tenné. E' meglévén, Er'sébeth intő Leveleket küldött a' végre mindenfélé, hogy az új Királynénak hívséget esküdgyenek. Azon úttal, a' Lengyeleknek, kik a' Lajos által Igazgatónak adatott Sigmond Marchiora', Máriának je-

gyessére Domarát Kapitánynak hivatalában való megtartásáért nehezteltek vala, Leányaihoz való hűségekét megköszölvén, megparancsolta, hogy Sigmondtól semmi függéssel ne legyenek, 's ezzel Sigmond a Lengyel Koronát elvesztvén Magyar Országba jött. A Galliciaiak-is némely hitetlen Tiszteknek megbüntetésekért fel-támadtak; a Horvát, és Dálmát Országiah, sőt a Magyar Országiak-is azért, hogy Pálatinus Gara Miklósnak tanácsából, sok Fő Urakat hivatalyaiktól megfosztott, felzudultak, Sigmondot pedig megkoronáztatni nem engedte, 's így rövid időn az egész Tartományok zendülésbe jöttek.

A Lengyelek Majus 9-kén Sandeczben Országgyűlést tartván, Ersébettől Hedvig Leányát kérték magoknak Királynéjoknak általküldetni, kinek egy alkalmas védő Férjet adván, az Országot bírhatná, Ersébeth megígéré, de sokáig nem tellyesítette ígérétét, míg 1384-ben azt nem izenték, hogy ők más Királyról fognak gondoskodni, Ekkor Hedviget Demeter Esztergomi Érsekkel, és több Fő Urakkal általküldvén meg-is Koronáztatott, 's 1386. Litvániai Fő Hertzeg Jagello Uladislavhoz férjhez adattatott Ersébetnek búltaután; 's ekként vála-el Lengyel Ország Magyar Orságtól.

A Galliciaiakat, a Dalmátiai Bán, Bubek Imre csendesítette valamennyire le; a Király-

nék pedig Dálmátiának lecsendesítésében foglalatoskodának. — Hogy lecsendesíthetné a' Magyar Országi felboszszantott Statusokat-is Mária Királyné Országgyűlést hirdete, 's abban 1384-ben Junius' 20-dikán a' 2-dik András, és Lajos Király' Decretumaikat megerősíté, de tökéletes Czél mégsem érhetett a' mint a' következőkből világos: *a*) Laczk István Erdélyi Vajda, kit a' Dálmátiai Bánságtól ugyan azon Esztendőben megfosztott vala, békétlenkedett; kit többen-is követtek; mert Kállai Ubúlt ezen Gyűlés után u. m. 1384-ben. Nagy Aszszony' hőjtében, Temesvárról írt Levelében Er'sébetet arra inté, hogy Laczk Istvántól őrizkedgyék. — *b*) Pál Zégrábi Püspök Neápolyba utazott, 's Károlyt az Ország' Státussinak nevében Magyar Országi Királyuak meghívta. *c*) Sigmondot, a' kit Gara a' Palatinus, 's mások-is azzal vádoltak, hogy tékozló, mert mi-nekelötte az Országláshoz fogna, már a' Duna és Vág Vize között való részt, Jodok, és Prokop Hertzegeknek zállagba vetette. Ersébeth Királyné nem akará megkoronáztatni, 's azért Testvéréhez Cseh Országi Királyhoz méne-el, ezek pedig Máriát a' Francia Király' Testvéréhez az Aureliai Hertzeghez akarák adni, de ez már akkor mátkás volt mással; ilyen zavarban azért a' Királynék újra Országgyűlést tartának, 's az Ország Rendgyeinek jussaikat me-

gint megerősíték, és Károlynak jövetelét ért-
 vén Mária, 'Sigmonddal össze-kél, és 'Sigmond
 Cseh Országba megyen segítségért. d) Kis Ká-
 roly azomban Zágrábba jövéen sok követőkre
 találta, onnan Budára méne atyafiságos láto-
 gatás, és békességszerzés végett, az holott a' Ki-
 rálýnéktől szívesen fogadtatott; kevés napok
 múlva a' Királýnéknak ízen, hogy mondaná-
 nak-le az Országról, mert ő Királýnak válasz-
 tatott, Er'sébeth azonnal hozzá menvén, mint
 Királýt köszöntötte, Mária pedig emésztődött,
 de fájdalmiban-is csak lemondott, 's így ez uttal
 Er'sébethGara' tanátslását követve magát a' Kor-
 mánytól, Leányát pedig az Országtól megfosztá.

XXVII. Kis Károlyról.

41. *Neápolyi Király Kis Károly meddig
 Uralkodott, 's mit jegyezhetünk-meg rólla.*

E' szerént ez Királýnak választatva 1385-
 ben December' 31-kén Székes Fejérváron meg-
 koronáztatik. 1386-ban Budára vissza megy,
 és Februarius' 6-dik napjáig uralkodik; ekkor
 Ersébeth valamely titkos beszélgetésvégett ma-
 gához invitálja, — Károly semmi rosztól nem
 jartván elmegy, beszélgetés közben, azomban
 Forgáts Balás a' mentéje alatt vólt Csakánnyal
 fejét behasítva, és több halálos sebeket ejt
 rajta, onnan Visegrádra vitetik, és Februarius'
 24-kén 1386. szerentsétlenül életét bévégzi.

Mária Másodszor.

42. *Máriának, és Er'sébethnek Károly holtá után milyen volt uralkodások?*

Károly halálával a Királynék megint hozzá jutnak az Ország Kormányához, 'Sigmondot pedig az öszvekelés után-is attól eltiltották, azért köztök egyenetlenség támadván, annak eligazítására Veutzelt Cseh Ország Királát, a' ki a' kért segítséggel Györrig jött vala, Közbírónak választák. Ez mindenik féltől sérelmét írásban kívánta beadattatni, azokat bévéve pedig így békéltette-meg a' Feleket 1380. Esztendo Majus 12-dikén. 1. Minden kedvetlenségek megszűnnek a' Királynék, és Bárók között, a' Praelatusok Nemesek, és Magyar Országnak minden lakosi között egy részről, 'Sigmond, Jodok, és Prokop között: más részről. — 2. Szabadságaik, jussaik, szokásaik a' Magyar Praelatusoknak, Báróknak, 's a' t. sértetetlenek maradnak. — 3. Mind a' két részről esett Károk és Károsítások elfelejtetnek. — 4. Er'sébeth férjhez menetelével nyert jószágait fogja birni, és jövedelmeit venni. 5. 'Sigmond méltóságához képest egész Vas Vármegyét, Trentsin Várát a' hozzávalókkal egyetemben, 's még azon részt, mellyet hajdon István; Lajosnak testvére birt'vala Austria, és Morva felé, fogja birni. — 6. 'Sigmond Feleségével

Máriával mint házasokhoz illik, ugy fog élni, járni, kelni. 7. Az adósságokat, mellyeket ezen háborgásban tett 'Sigmond, Mária fizessen ki az Ország' pénzéből, mivel, a' mint mondatik, nem kész akarva, hanem kéntelen tette ezokat. 8. Az elzálogolt földért a' Duna és Vág folyói között fizessen-le Mária Jodoknak kétszáz ezer aranyat a' békeség' napjától fogva Szent Márton napig; a' mi meglévén Jodok azon földeket Várakat, 's a' tartozik kezébe adni 'Sigmondnak. —

Ezzel Ventzel vizszatátérven, 'Sigmond öt tet baza kísérte, 's mivel Ventzel Királyné erős beteg vala, úgy hogy December' végével megis hala, ottan maradott. — Ersébeth pedig Budára viszá - térven, Jagelló Uladislav vejével, költsönös véd felött való frigyet kötött.

Azomban a' Horvátok és Dalmaták kis Királynak gyilkoltatásáért nagyon felzudáltak, a' Királynék' Gara Miklós (kinek jószágait leginkább praedálták) tanátsáéból, Garával 's kevés számú kísérőkkel a' lázzadás' lecsendesítésére sietének; de a' midőn Diakó-Várhoz érnének, a' Horváth János vezérlése alatt lesben álló pártosoktól megtámadtatnak, a' védlő Gara, és Forgáts Balás, több társaikkal megölettetnek, a' Királynék minden kintseiktől megfosztatva elébb a' Zagrábi Püspök Gonnech várába, on-

nan pedig Novigradba vitettetnek; a' holott-is minap az Auraniai Priorságtól Er'sébeth által megfosztatott Palisna János' vigyázata alatt fogva tartattatnak, 's kevés idővel ezután Er'sébeth, Leányának szemeláttára, megölette. mind ezeket bővebben megolvashatod a' Magyar századok' 2-dik Kötetében, ezen Királyok életében.

Ezekből láthatod az Ország' szomorú állapotját az Aszszonyok' uralkodása alatt, és a' magáéval meg nem elégedőnek sorsát. Továbbá, hogy ezen időben három Országgyűlések tartattak, de csak az egyiknek, melyben Mária az András, és Lajos Decretumit megerősítette, Decretumit' vagynak a' Juris Corpusba iktatva. Privilegiumaikat a' mi nézi; a' Máriáje csak úgy állanak, ha 'Sigmond azokat megerősítette.

Erdélyben e' zavaros időben *Vajdák* valának, 1. Laczkfi István 1383. 2. László 1384. *Vice Vajdák* 1. János 1383-ba 2. Laczk Jakab. 1384-ben.

His Károlyról Virág Benedek Magyar Századaiban azt jegyzi-meg, hogy Bethlen Gergelynek a' János fiának, és Almakerék János fiainak, Péternek, és Lászlónak, Doboka Vármegyében Ench. Borgo, Epinanoh nevű Jóságokat adta' légyen, Budán Januarius' 15-kén 1380-ban.

XXVIII. 'Sigmondról.

43. 'Sigmond mikor lett Király, és minő nevezetes dolgok történtek alatta?

Megértvén 'Sigmond a' Királynéknak elfogattatásokat, Magyar Országba sieté, 's Országgyűlést tartá, a' melyben Ország Fő Kapitányának, és Urának esmértetett, de nem Királynak. Horváth Országba sietett a' pártosok ellen; azonban Tvark a' Bosniai Király pártos lett, 's egynehány Várat elfoglalt. Pál Zágrábi Püspök, Czimboráival Neapolyba Margith Királynéhoz útazott a' végre, hogy László fiát Magyar Orzági Királynak ki hívja, de ezt Margittól meg nem nyerheté. — Illyen balsors' habjai között az Ország' Nagyjai Barbo Pantaleon Venetusok' Kővettye által arra bírattaták, hogy 'Sigmondot Királynak koronáznák, e' meg is lőn 1387-ben Martius' 31-kén; mindazonáltal több hatalmas Úraktól, nevezetesen pedig a' pártos Dálmát, és Horváth Országbeliektől nem esmértetett Királynak. Ezekre keményen parancsolt hogy hűségére térnének, 's egyszersmind sietett a' Királyné kiszabadítására, Mácsoi Báru Gara Miklós, a' megöletett Palatinus' fia, Losontzi István Horváth és Dalmát Országokban Fő Kapitány, Marothi János, Lósonzi László, Frangépán János, és a' Venetusok, a' Király mellett harczolának, 's nem sokára a' pártosokat leültették. A' Királynét Horváth János, azon ígélet mellett hogy nékie megkegyelmez, a' Novigrádi rabságból li-

szabadította. — 1388-ban Mária Székes Fejérváron nagy Gyűlést tartván, az Ország' Rendgyeit arra vette, hogy 'Sigmondot egész Országostól újra megkoronáztatnák, és Királyoknak esmérnék, a' ki-is Pünkösöd napján Majus' 16-kán megis Koronáztatott. —

Ezekután Tvárk Bosnyák Királyt némű-némű hűségre, úgy* Dálmátiát, Horvát, és Rácz Országokat-is valamely csendességre hozta, de tökéletesen lecsendesíteni nem leheté, — mert veres Russia, és Moldova a' Lengyelekhez hódolt, melyet követő vala Mirtse Oláh Vajda-is; azért a' Lengyelekkel békességet kötött egy egész esztendőre. 1389-ben Amurát Rácz Országot megtámadván, ennek segítségére siet Tvark, és az odavaló Despóta Lázárnak a' Veje Gura, azért Kosova, vagy-is Rigó mezején öszvecsapván, Lázár, és Amurát a' csatában elesnek; Tvark pedig győzedelmet hirdet, és az Amurát következőjével Bajázettel megbékéllé. Serviának Despotája Lazarevits István pedig Miliava nevű hugát feleségül adá Bajázetnek, 's a' szerént igyekezék a' pogányt megszelídíteni; — azért 'Sigmond a' Rácz Despotát megalázta. Ez alatt Hedvig Lengyel Királyné, elfoglalá Galiciát, 's Lodomeriát, 's 'Sigmondnak kérésére sem adá vissza. Orbán Pápa helyett 9-dik Bonifacius választatik, a' ki Lászlót, Kis Károlynak fiát Királynak teszi Neápolyban.

Bájázet Bolgár Országot pusztította, 'Sigmond ennyi zajban elébb Móldovai Péter Vajdát meggyözi, 's a' Kegyelemért esdeklőt Kegyelmeben viszsza-fogadja. Bájázetet Marotbi János által jól megzaklattya. Mirtse Oláh Országi Vajdát Török segítőjivel együtt megfutamtattya; Tvark meghalálózván, következője Dabiscia hűséget esküszik 'Sigmondnak; iffiabb Pálsina Jánost, ki Attya' halála után Auránát, és Miklóst ki Osztroviczat bírát, Vasics Horváth Országi Bán által, úgy Zágrábi Pál Püspököt-is elfogattya, 's e' szerént Croatiát, Dalmatiát, és Serviát lecsendesíti. — Palatinale Judiciumat tartat Ilsvai Leusták Palatinussal Vármegyénként. — Ventzel a' Cseh Országi Király, a' Prágai Ersekkel, egy újjonnan felállítandó Püspökség felet egyenotlenkedik, és Nepomuk János Vicariusát, (a' ki 1720-ben canonizáltatik) 1395-ban Martius' 21-kén a' Móldova vizébe vetteti, 'Sigmond ezért neheztel, 's az Austriai's több Hertzegekkel frigyet köt, Ventzelt pedig elfogattya, kit János Hertzeg nagy bajjal szabadithatott-ki. 1394-ben Dabiscianak a' Törökök, ellen segítségét küldte. Ventzel Cseh Országi Királyt meginté, hogy az ajattavaló Úrakkal egyezue-meg, külömben jót ne várna. — A' Jádraiak hatalma alól Pago Szigetét kivesszi, 's így készíti előre öket az ellens való pártütésre. 1395-ben a' Frantziák' segítségével Bajázét ellen Erdél-

Ilyen által Oláhországba utazik, — a' mikor-is Mirtse Oláh Országi Vajda, Brassóba 'Sigmund-hoz jön, 's hűséget ígér, ezzel 'Sigmund Kis Nicopól ellen menvén, azt meg-is veszi. — Ez alatt Mária Királyné meghal. — Hedvig Férjét Magyar Ország' elfoglalására küldi, — János Ersek, fegyvereseivel Jagelló elleibe a' Szélekre siet, hogy Magyar Országtól eltıltsa; fegyverszünést veszteséggel nyer, mert Podolia, és Móldova, melynek Vajdája hűséget esküszik Jagellónak, Lengyel Országhoz esnek, 'Sigmund ezeket halván haza siet, uttyába Mirtse Vajda lest vetett, — de Gara Miklós, Perényi Péter, és a' Frantzia Katonák az Oláhokat széllyel verik, és 'Sigmund hántódás nélkül jön Budára.

Ithon Hedervári Honth István harmintzad magával ide 's tova tekeregvén 'Sigmund ellen a' hazafinkot lázasztani igyekezék, mintha nem illetné őtet a' Korona, — hanem csak hamar kézre kerítettnek, és Budán lenyakaztatnak, mellyel 'Sigmund örök gyűlölséget szerze magának. — Ezzel Krákóba utazván Hedviget arra bírja, hogy Magyar Országról lemondana. 1300-ban Csehországba utazik, 's Ventzellel őlly költsönös alkúra lépik, hogy valamellyik közülök maradéknélkül elébb kihalna, Országga a' fenmaradandónak bírtokába szálljon; 's egyszer'smind 'Sigmundat Ventzel Német Országi Helytartónak nevezé. — Bájjazet

Bulgáriát megtámadgya 'Sigmund ellene mégyen, de September' 28-kán Nagy Nikopólnál megverettetik, 's Constantzinapolyba evezve, onnan Dalmátiába vette uttyát.

Míg ezek történnek, a' Neápolyi Királyt Lászlót, belső ellenségei ide csalogaták, de ez, hihető az Atya esetére emlékeztvén nem jött el. Azomban 'Sigmund a' mint Dálmátiából Budára igyekezne, sok leselkedőkretalált, 's ez uttyát akadályoztatá; a' pártosok azért halálát hírelelték, a' honnan szüksége vala hogy az Országot szerteséjjel megjárja, — mely közben hiv embereit megjutalmazá, a' többek között Hermán Czilei Grófot Varasd Várával ajándékozta-meg. Hogy a' Törökök ellen magát megerősithetné, Tomösváron Szent Mihály nap után Nagy Gyűlést tartott, melynek végzése ide ment ki: Hogy minden Várak, Városak, mellyeket 'Sigmund eddig zállogba vetett, adassanak vissza a' Királynak. —

Az Ország' védelmére minden Nemeseknek és jószágos Uraknak jobbágyi számláltassanak, 's fizessenek. — 1307-ben Augustusban, Nagy Szombathban Gyűlést tartván, e' parasztoznak szabad költözést (liberam migrationem) enged, mellyel már azelőtt-is bírtak. 1308-ban Körös Udvarhelyen nagy Gyűlést tartván, abban Latzhovits Istvánt Uuokájával együtt lenyakaztatya, mellyel az ellene törekedő ellenségeinek

számát nevelte, és erősítette, mert ezek újra Neápollyi Lászlóhoz folytamodnak, 'Sigmund Hervoja ellen indúlt, a' ki Bosniai Bánnak tartá magát, 's a' Törökhöz pártolt vala, Ventzel Cseh, és Római Király, a' Frantzia Királlyal a' Pápáknak egyenőtlen ségek lecsendesítéséről gondoskodva, 'Sigmundot-is a' tanátskozásra meghívják; ez a' Lengyel Királlyal Ventzelt arra veszi, hogy kilentzedik Bonifaciust pártfogólná, Zágoria Vármegyét a' Czelei Grófnak ajándékoza. — Az Imperiumbéli választók Ventzelt Thronussáról levetni törekednek, e' 'Sigmundot tanátskozásra hívja, 's nem megy; a' királyné koronáztatására pedig megjelenvén Jodokkal szövetséget köt. Prokop, és János Cseh Hertsegek ellen, 's Jodokot Magyar Országi Örökössének vallja. A' Válosztók Junius' 4-dikén Ventzelt leteszik, 's helyébe Rupertet Báváriai Hertzeget teszik, Bonifacius Pápa jóváhagyásából; — a' mely letétel csak 1403-ban jött-kí közönséges világosságra; mert addig Ventzelt a' Pápa-is Romai Királynak nevezte. 1400-dik Esztendőben Bonifacius az Erdélyi Ekklesiáknak azon részét, mely régentén a' Milkoviai Püspökséghez tartozott, János Esztergomi Ersebnek (kit 'Sigmund kérésére Legatus Natus, és Primássá tett vala), hatalma alá adta. — Ezeket ily hosszszason íram azért hogy lásd-meg, 'mint készítette magának

'Sigmund a' reá következett veszedelemnek törét; tudnillik: 'Sigmund a' Magyaraktól gyűlöltetett, a' levágott harmintzkét Nemesekért, kiket Hedervári Konth Istvánnal együtt Budán lenyakaztatott vala; a' Nikopoli veszedelmes ütközetért, — és feslett életéért. Ennélfogva 1401-ben Aprilis' 28-kán némely Praelatusok, és Bárok tanátskozás' színe alatt a' Királyi Palotába gyülekezvén, hibáit szemére vetve, megfugták, és Visegrádon őrizet alá tették, onnan pedig Siklós Várába, (mely a' Garánaké vala) vitetett, a' holott 18 hetet töltött rabságban. Ezen idő alatt a' felzendült Ország' Nagjai, más Királyról gondoskodván, némellyek Alberti Austriai Hertzegnék, mások Néapolyi Lászlónak kívánták általadni a' Koronát, némellyek pedig 'Sigmundnak akarák azt meghagyatni. Azomban Garánaké, fiait a' Király' kiszabadítására unszolá, Herman Czilei Gróf, (kinek Borlára nevű Leányát már eljegyezte vala 'Sigmund), Anna Leányát, Gara Miklósnek adá feleségül; illy környülállásokban azért, Garának 'Sigmundot az Ország' Nagjaival annál inkább megbékéltették, hogy már sokfelől az Országban 'Sigmund mellett villagott a' fegyver. Megszabadulván 'Sigmund minden megbántásról örök engedelmet (amnestiat) hirdetett, 's így Országát lecsendesítvén, sietett Csehországba Battyának az odavaló nagy Urakkal

való megbékéltetésére; itt Ventzellel, kit Romába Koronáztatás végett menni készitete, és a' kitől Hellytartói hatalmat nyert, rövid időn űszre-vész, 's Toronyba zárattya, Jadok Morvai Marchiót-is elfogja, 's mind köttővel Bétsbe megyen. Itt az idevaló Hertzégekre bizván Ventzolt, Posonba Diaetát tart, Albert Austriai Hertzegot Örökösének választattya, és 12 ezer fegyveressel Cseh Országba megyen. A' Magyarok tőlle megint elidegenednek, és Neápollyi László Királyt kiálták Királyoknak, kivált a' tenger széllyeken lévő Tartományok. — 'Sigmund Cseh Országban nagy adót szedvén, és az Országot Ventzel ellenségeire bizván hazasietett, Azomba László Dálmátiába érkezett a' Pápanak meghatalmazott Követével. 'Sigmund a' Csehekhez ír, 's meg tiltja hogy a' Pápa számára semmi collectát ne tegyenek. Esztergomat megszállja, de János Ersek Kegyelmébe tér; innen Budára megy, és amnestiát ad; melyről lásd a' Juris Corpusban béirt 1. Decretumat, Ludány Tamás Egri Püspök Erdélyben lázasztott; azalatt pedig Rozgóni Simon Ország' Bírúja Eger Várát megszi szép intéssel, és édesgető szókkal, 'Sigmund ekkor, Bonifaciustól a' Praelatusok' kinevezésére való just vissza-veszi, László Hervóját Spalatumi Hertzegnek, úgy Harváth, és Dálmát Országoknak Igazgatójává tétén, csak a' Ma-

gyar Királyi titulussal, (mellyet a' Spalatumban történt koronátiójával nyert vala) Neápolyba visszatért. Ventzel pedig kiszabadulván Bétsből Prágába ment, az hollott-is örömmel fogadtatott, mert adóval nem terhelte az Országot, mint 'Sigmond. — 1404-ben 'Sigmond Posonban Országgyűlést tart, melyben a' Bullások ellen ezek végeztettek u. m. 1. Senki ezután Apostoli Levélnek erejével el-ne merjen venni semmi Egyházi beneficiumat, Tisztiséget, méltóságot a' Király' különös engedelmével nélkül; a' ki ezen háborgásokban valamit, ilylyast nyert, elveszti. — 2. Semmi Prélátus akárki légyen, se világi Nemes, a' Pátronussi Just ne gyakorolhassa. — 3. A' Pápától, Követektől, Kárdinalóktól 's a' t. akármiféle ügyben Papi vagy világi perben küldetett, 's adott Levélnek nem lehet ereje. — 4. A' ki ez ellen akár tudva, akár nem tudva vét, annál inkább ha ezen parancsolatnak ellenemond; mint Felség' ellensége fog lakólni. — 5. Végre hogy a' Papi Elöljárók a' Római Széknek semmi Rendelését a' Király' híre, és engedelmével nélkül Fejek', és Jóságok' elvesztése alatt ki-ne hirdessék. —

'Sigmond, Ventzel és Szövetségesei ellen, Albert Austriai Hertzeggel Morvába csap, Znoimot megszállja, de 'itt' mérges borral veszedelmezettettek, melyért ő betegséget kapott, Albert

pedig meghólt. — Ezzel Budára jöven az Országának jobb rendbe hozataláról gondoskodván, Gyűlést tartott a' Praelátusokkal, és Bárókkal, melyben Augustus' 51-kén 1404-ben végezték: 1. Hogy a' Papok világi, a' világiak Egyházi ügyeket ne ítéllyenek; a' kétséges, vagy egyes dólgookban a' Király' eleibe vinnék a' pert. 2. Egész Országban keletben légyen a' Budai mérték, és font. — 3. A' kúrta forint szűnyékmeg. — 4. A' Lakósoknak más helyre szabad menés engedtetett, ha elébb Földes Uraiknak eleget tettek. — 5. A' Hívteleneknek szállást senki se adgyon. — 6. A' ki aranyat, ezüstöt 's a' t' találna saját Jöszágában, megtarthatná ugyan, de felét az efféle jövedelemnek tartozzék adni a' Királyi Fiskusnak. — Ugyan ezen esztendőben, Bosniában Ostoját Tvark, Skurius ellen; Serviában Lázarevits Istvánt, a' Török ellen; úgy szintén Emmanuel Görög Császárt, és Mirtse Oláh Országí Vajdát ugyan a' Török ellen, szerentsésen védelmezé; a' honnan sokan a' Nagyok közül, lik a' Neápolyi Lászlóval tartának, 'Sigmond' részére tértek. —

1405-ben Aprilisben Budán tartott Gyűlésben, a' Praelátusokkal, Bárókkal, Városok Köteteikkel és főbb Urakkal, miként lehetne a' köz csendességen segíteni tanátskozott; mely Gyűlésnek végzéseit a' Juris Corpusban 2-dik Decretumát teszik, 's rövideden e' következő-

dökből állanak: — 1. Egész Országban keletben legyen a' Budai Mérték, és Font. — 2. A' Külső Posztósoknak posztójok' árúztatása réguláztatik. — 3. Egyházi Nótárius, ne legyen Prókátor két világi között. — 4. A' Pólgárok Városi Birájoktól, a' Tárnok Mesterhez vigyék ügyöket, vagy más Városnak (a' melynek Szabadságaival élnek) Birájához. — 5. Eddig az a' szokás vólt, hogy a' Nádor Ispány, Fő Ispányok 's a' t. ítéltek, 's büntették a' Tolvajokat, latrokat, 's minden gonosztévöket, úgy azon Nemesek-is, kik a' Királytól afféle Szabadságot nyertek. — Mi most (úgy mond 'Sigmund) a' Városoknak-is ilyen Szabadságot engedünk 's a' t. a' Latrok, 's Tolvajok ellen, hogy annál nagyobb bátorságban lehetnének. — 6. Szabadon költözhetnek a' Lakósok, — 7. Egy Pólgárt, más Pólgár-társának vétke miatt megne merjen fogni, vagy bántani, se Nemes, se Praelétus, se Báró; a' bűnössel maga Birája előtt végezzen, a' mint az Ország' igazsága régi szokás szerént magával hozza. — 8. A' ki megsértetett, és károsított, a' bűndst először a' maga Birája előtt keresse, ha nem nyér elégtételt, a' Vármegye' Fő Ispánnyahoz vigye dolgát, ha ez nem tészén igazságot, a' Királyi Felséghez; a' Városi Pólgárok magok Birájoktól a' Tárnok Mesterhez, innen a' Királyhoz kérhessék-se! pereiket. — 9. Híltzedet, Tizedet a'

hiteles helyen letett pénzből ne vegyen a' Bíró attól, a' a' ki ügyét, vagy perét megnyerte, hanem attól a' ki elvesztette; mert nem illik hogy az igaz ember a' nem igazért büntetessék, és hárosittassék. — 10. Minden Városi Pólgár, és Lakó, Jószágához képest fizessen a' Királyi kintstárba, e' kötelességtől senkit meg nem menthet a' néki adatott különös Szabadság. — 11. Budának egyéb Szabadsági között vólt, hogy minden hazabéli, és Külföldi Árusok akár fel, akár alámennek eladandó portékáikat Budán rakják le, s árúlják, ne is vinnék tovább; azért, ne hogy egy Városnak haszna, s gyarapodása miatt, a' többi Városok, és az egész Országnek Lakóssi kárt, és rövidséget szenvedjenek, minden Magyar Országi Árusoknak, Halmároknak, Kereskedőknek tellyes Szabadság engedtetik oda menni Jószágaikkal egyetemben, a' hova nékik tetszenék; a' Külföldiekre nézve a' régi szokás megtartatván. — 12. A' Szabad Királyi Városok, ha a' Birájoktól hozatott ítéleten nem akarnának megállapodni, a' Tárnok Mesterhez vigyék ügyeket, más-hoz senkihez sem; ha szükség vólna a' Királyhoz. — 13. A' Királyi Városok Új Esztendei ajándékat tartozzanak adni a' Királynak, az újjolag vele tett egyezés szerént. Ha a' Királyné vagy Király nállok megszáll, ebédre, és vacsorára elegendőt tartozzanak adni. — A' Királyi

Fő Lovász Mesternek minden mester emberek ajándékozzanak magok Műveikből egy egy darabot, p. o. a' Szijgyártó Czéh Kantárt, a' Szűtsők egy bundát, 's a' t. egyéb Királyi Tisztviselőknél pedig semmit sem; ez ajándékozástól kivételvén azon Városok, mellyek régi szokás szerint nem voltak erre kötelesek. — 14. Az Egyháziak világi, 's viszont a' világi Bírák Egyházi ügyeket folytatni megtiltattak. — 15. Veretlen Arany, és Ezüstnek kivitele-is keményen megtiltatott, és az Harmintzadosoknak hatalom adatott, hogy ha kit rajta kapnának, attól az értzet, és nálla találtató egyéb Jóságot-is vennék-el. — 16. Se Kalmár, se más akérki légyen, a' 'Külföldiek' portékáját magájé gyanánt ne merje árulni, cserélui, a' mint eddig némellyek álnokúl szoktak cselekedni; egyébként mind azon portékát elveszti, mind más büntetést-is várhat. — 17. A' Kalmárok és Kereskedők a' Vám-fizetéstől felszabadítottak, de a' Harmintzadtól nem. — 18. A' Királyoknak Arany és Ezüst pénzverésre kiváltképpen való Szabadságok lévén, a' veretett pénzt senki se merje visszavetni, se megvagdalni, rontani; egyébként elveszti portékáját, és mint hamisító, más büntetést-is kap. — 19. Minden Városokon pénz váltók rendeltettek, a' kik a' pénzt Arannyal, és Ezüsttel felcserélnék; ezeken kívül a' kik ezen felváltást mérészólnék, a' bécse-

rél: Arany vagy Ezüstnek elvesztésével, és a Királyi Kints Tár' számára való elfoglalásával büntetődnek. — 20. Külföldi Sót senki bé ne hozzon, csak a' legyen keletben, mely ithon ásatik, egyölként elvesztli a' Sót, vagy ha azt eladta a' bévott pénzt. — 21. Aranyat, és ezüstöt, mely ezen Országban ásatik, darabosan ki ne vigyen senki; egy Bányász se merje azt eladni akár nyilván, akár titkon; ha valaki olyast találand, tartozik adni a' Királyi Kamarának; azonban edényeket, és ékességeket csináltathat magának belőle, a' ki ellenkezőt cselekedend elveszti az aranyat, és ezüstöt, fele annak a' Királyi Fiskusé, fele pedig a' bémondójé lészen. — Az Ötvöseken kívül más senki se tartson próbakövet, és választóvizet, vele ne-is merjen élni.

Ezen Decretum' kelése után egy végzés adott ki, melyben megállittatott, hogy ezen esztendőbéli Szent György' napjától kezdve, egy egész Esztendő alatt azon Privilégiumok, melyeket Lajos titkos petséttye alatt, nem különben Mária, és Er'sébeth Királynék írattak, sőt maga 'Sigmond-is adott, megerősítés végett mutattnának-bé, különben semmit érők lennének. Tudniillik ez' időben az alnokság elhatalmazván, sok hamis Levelek költtek, azért új petsétet csináltatott, 's e' szerént kívánta e' rosznak elejét venni. Ekkor élt, és fábricált rút-

tentő sok Jószág feletti Leveleket Zemplini Gábor Deák, kit a' T. 2. r. 14. t. hosszasan leír. Ezen leírt parancsolatot a' Juris Corpusban béirt első Dékrétuma előtt, maga valóságában béirattatva olvashatod. — Ezután a' Mórvai és Bosniai dolgoknak eligazttásában foglalatoskodván, Csák-Tornyát 40,000 forinton Czillei Grófnak Hermánnak eladta; Ugyan azon 1405 esztendőben, Augustusban, Országgyűlést tartott Budán, a' melyben hozott Végzések a' harmadik Dékrétumát tészik, 's röviden ezekből állanak; 1. A' Praelátusok, Bárók, Nemesek, és akárcik légyenek, Táborozáskor, vagy midőn más egyéb dologban Felségünkhöz jönnek, vagy velünk járnak, akármely részeiben az Országnek, hiv Lakósinknak kárt, rövidséget, sérelmet ne merjenek tenni, Isten, és annak igazsága ellen; ha ki ilyenekben vétkesnek bébizonyittatik, a' Király, vagy Ország' rendszerént való Bírāja, a' Panaszlónak minden további per nélkül eleget fognak tenni. — 2. Senki akármely nagy tekintetű, méltóságú, 's állapotú légyen, maga kénye szerént el-ne merjen Zálogot venni, 's vinni a' mi Királyi Jószágunkan, az Ecclesiáén, a' Nemésekén, vagy akárkién, és hól lakó embertől, akármely tette miatt. A' vétkes büntettetni-fog, mint erőszakkal hatalmaskodó. — 3. A' Bíró, vagy akárki, a' Fő Urak közül-is

esonkává, és bennává ne merjen tenni valakit, hanem csak azok, kiknek tollúnk törvényes hatalom adatik. — A' ki ez ellen vét, mint erőszakkal hatalmaskodó fog büntettetni. — 4. Végeztük, hogy a' Praelátusok, a' Nádor Ispány, és Ország' Bírāja, a' Tárnok Mester, és más Bárók, és Fő Ispányok, 's egyáltalában az Egyházi, és világi Bírák, Urak, Nemesek, Várnagyok, Városbéliék, fosztani Országunk' hiv Lelőssit, tollők ragadozni Jovakat, véreket önteni, őket arestálni, ne merjék. — 5. Az arestálás hatalmasság' büntetése alatt megtiltatik. 6. A' Budai mérték mindenütt megtartatni parancsoltatik. — 7. A' Forint 100 Dénárokból állani megállittatik; melyről ezen Decrétum' és Ártikulus' glossájában ezek jegyeztetnek-meg: hogy az 1-ső Béla' Bizántimos forintya 40 Dénárokból, mely azután 60 Dénárra emeltetett, Károly alatt 1342 körül 90 Dénár, Lajos alatt 84 Dr. vagy-is 14 garasokra, 's így végre 'Sigmund' alatt 100 Dénárokra emeltetett. — 8. A' Külsöldi Sónak béhozatala tilalmaztatott. — 9. A' kitiltottakat, bitetlenségről vádoltattakat befogadni, és tartani, 's pártfogolni tilalmaztatik. 10. Szolgáló ember ellen, Törvény kérettetni, Földes Urától parancsoltatik. — 11. A' Városi Pólgárok' Itélő-Székei a' fennebbi Decrétumban megírt módon állittatnak-meg. — 12. Hogy Egyházi Bíró világi ügyeket, világi Bíró pedig Egy-

háziakat ne ítélne. — 13. Az Értz termő helységeket Földes Uraiknál meghagyattatnak oly formán, hogy a' mivelendő bányákból jövő értznek felét magoknak megtarthassák, felét pedig a' királyi Tárba beadni legyenek kötelesek. 14. Ismét parancsolta, hogy engedtetnék-meg a' Jobbágyoknak szabad költözés. — 15. Hogy a' költöző Jobbágytól, volt Ura, a' szokott bért egy hólnap alatt felvegye; külömben elveszesse. — 16. A' felszabadított Jobbágyot Földes Ura, boszszuságába ne rongálja. — 1406 Herman Czillei Grófnak Borbára nevű Leányával öszvekel. — 1407-ben Eperjesnek népesítésére nézve mindenféle oda kívánczók Jobbágyoknak Földes Urak tartozása lefizetése mellett, szabad bemenetelt engedett, sőt a' pártfogoltatásokat a' Vármegyei Fő, és Al-Ispányoknak-is megparancsolta.

A' Jászoknak szabadságait megerősítette. Tvark Bosniai Usurpátor ellen menvén, nevezetes győzedelmet vett rajta. Ugyan ekkor Garázda Miklóst, és Szilágyi Lászlót, Erdélyi Nemeseket, Doboka Vármegyében Balá'sfalvával, és Fejér Vármegyében Szent Imrével megajándékozta. 1408-ba a' Király, és Királyné, úgy az Ország' jó és törvényes szokásainak védelmekre, 24. Regni Bárókból a' Sárkány rendet, melynek szimere egy arany keresztről függő arany Sár-

kány vala, felállította. — 1409-ben Neápollyi Király László, Dálmátiát a' Venetusoknak eladta, 's ezzel azt okozta, hogy valamint ezen Országot a' Venetusok elfoglalták, úgy Rác, és Bosnyák Országok-is a' sok viszontagságok után ('Sigmundnak majd a' Csehokkal, és Lengyelekkel baja lévén, majd pedig az Anyaszentegyházban támadott Szakadásoknak lecsendesítésében, és az Hussitáknak kiirtásokban kelletvén foglalatoskodnia) elestének. — Ugyan-is, 1411-ben Posonban Országgyűlést tartván, melynek végzései a' Juris Corpusban találtató 4-ik Dékrétumát teszik, az adónak állapotját a' következőkben határozta-meg. — Hogy a' Királyi Rónók, és Szedők, azokon, kik tölleők a' lefizetett adó felől nyugtató Levelet kérnek, se pint-bort, se más egyébét ne vegyenek, hanem csak két keleudő Dénáriust, a' mint Lajos alatt szokásban vala. — 2. Az egész ház-hellyesek (vagy-is a' kiknek szekér járó kapujok vagyon) ha mindjárt többen-is lagnának azon egy Telken, tartoznak fizetni harmincz Dénáriust, és a' fél ház-hellyesek (az-az a' kiknek csak gyalog utza-ajtójok vagyon) 15. Dénárt. — 3. Nem fizetnek adót a' falusi Birók, Napszamosok, és azok, kiket Uraik ruháznak, és tartanak; ezekért elég bizonyság a' Földes Urak' szava, távullétében pedig Tisztartójának, vagy a' Falus Birónak esküvése. — 4. So'g' Ki-

rállyi Adó-Szedő ne merje, se az ő emberei ne merjék húzni, vonni azokat, kik a' rendelt időben nem fizetnek, se kények szerint tollök zállagot ne végyenek, hanem a' Vármegyehéli Fő, vagy Vice Ispány, és a' Szólga-Bíró szedje-bé a' hátramaradott részt. — 5. A' Tized Szedők tetszések szerint ne merjék felróvni a' hepeket, hanem azon Gazda, kinek a' gabonáját róvják, keresztet vetvén magára, esküdjék-meg, és vallja-meg hány, s mennyi Képeje volt azon esztendőben; s a' Tized-Szedők tartozának hinni. — 6. A' Tizedelő se a' Fő, se a' Vice Ispáynak segítségével ne mérje megvenni, vagy kitsikorni a' meg-nem adott Tizedeket, hanem a' Törvényes írás után Egyházi büntetés által. — 1412-ben A' Lengyeleknek Galliciát, és Lodomériát általengedé, a' Szepességben pedig 13. Városokat zállagba ada, az Alsó részeknek védelmek' kedvéért, mellyeket a' Venetusok ostromolnak vala. 1413-ban a' Venetusokkal megbékélt minden nyereség nélkül, sőt veszteséggel; mert oda hagyá nékik a' Dalmátiából foglalt Városokat, és azzal sietett a' Konstantiai Közönséges Zsinatra, melyben a' már az 1378-tól fogva tartó Szakadás, a' Pseudó Pápáknak (kik bárman-is valának egy időben) letételekkel, új Pápa választatván, lecsendesített; és Husz János, és Viklef Cseh Ország: újjítók, kik az Úr' Testét két szín alatt

adatandónak állíták, elkárhoztattak, és megégettettek. 1414-ben Aquisgranumban Római Királynak koronáztatott, 1415-ben a' Zsinat elkezddődet ugyan, de mivel 13-dik Benedek Pápa sem a' Zsinatra jöni, sem hivataláról lemondani nem akara, ennek engedelmeességre való hajtásában 'Sigmond hasztalanul fáradozott 1417-kig; a' mikor-is a' Zsinat Benedeket letette, 's helyébe 5-dik Mártont választotta törvényes Pápanak, 's e' szerént ez alatt 1418-ban Április' 22-kén a' Szent Zsinatnak, melyben a' Keresztény Fejedelmek, kik az Ecclésiát Fejében, és Tagjaiban megjobbitani kívánák, az egy Pápa' választásán, és az Huszszitáknak kárhoztatásokon kívül egyebet nem nyertek; 'Sigmond pedig a' Magyar Országi Királyok' azon hajdoni jussoknak, melynélfogva Egyházi Fő Méltóságokra Egyházi Fő hivatalosokat nevezhetnek, helybenhagyását kieszközlötte, vége lön. — Mig ily' Szent dolgokban foglalatoskodik 'Sigmond Királyunk, a' Törökök Európában nagy erőt vevének; Bolgár, Rác, és több Országokat zaklaták; 'Sigmond azért ellenek méne; 's Bolgár Országban nagyon megveré. Azonban, szerentséjének folytatásától a' Cseh Országi dolgok visszavonák, t. i. 1419-ben Augustus' 16-kán Ventzel meghalálózván az Ország 'Sigmondra szállott; de a' Huszsziták Husz Jánosnak kárhoztatásáért 'Sig-

mondra nagyon boszongkodván, Hussinecz Miklós, és Ziska Vezérek alatt feltámadtak, Venzel özvegyét 'Sopbiát fegyver szünet kérésre szoritották; sőt 'Sigmondot-is, kit a' Csehek Uroknak köszöntvén Cseh Országba meghívtak vala, megtámadták, és Prágánál véres ütközet lőn; mely közben 'Sigmond megkoronáztatván, Prágát oda hagyta, 1420-ban. Míg ezek Cseh Országban történnének Mahomet Török Sultán Erdélybe ütött, Csáki Miklós Vajdát, Seregével Hátzegnél megverte, és Szász-Várost elprédálta; a' Venetusok pedig egész Dálmátiát magokévé tették. — 1421-ben midőn 'Sigmond a' Huszszitákkal bajlódna, a' Török a' Barczaságot nagyon elpusztítá, a' Szászokat, és Székelyeket elrablá, 's majd csak nem egész Erdélyt magáévé tévé Aprilis' elején; melyre 'Sigmond Juliusban béjövén 2-dik Amuráttal őt esztendőre kötött békeséget; a' Huszsziták pedig más Királyról gondoskodának, de a' Vezérek között támadott ellenkező vélekedések miatt nem hódolhatának. 'Sigmond ezeket megtudva, a' Vérontást elkivánván kerülni, 1431-ben Basileában közönséges Zsinatot tartatott, mellyel azt nyerte, hogy sokan ajánlották magokat az Huszsziták ellen; de a' nagy számú Seregek ezeknek dühe ellen keveset értek, sőt Magyar Országot-is nagyon pusztították; míg végre 1454-ben a' Catholikus Sereg Prágára ütvén, 's az

Huszitáknak két Vezérei elesvén, széllyel verettek, és lecsendesítették. Ezzel 'Sigmond, minekutánna 1433-ban Rómában Eugenius Pápa által Római Császárnak megkoronáztatott, 1435-be Posonba jött, a' holott-is Országgyűlést tartván, a' következők határozattak; mellyek 6-dik Dékrétumát teszik: — 1. Először ugyan, hogy a' Birák és az igazságnak kiszolgáltatói iránt balúl ne gyanakodgyanak az emberek, és ne gondolják, hogy kedvezésből, vagy gyűlölségből ítélnék, rendelte: ezután mindenkor a' Birák, Világiak, és Egyháziak, midőn Tisztséget vesznek-fel, megesküsznek, Istenre, a' Bóldoságos Szűzre, és minden Szentekre, hogy ők félretévén kérést, jutalmat, kedvezést, szeretetet, gyűlölséget, gazdagnak és szegénynek igaz ítéletet tésznek. 2. Minden Vármegyékben azok választásának Szolgabiráknak, kik egyebeknél előbbelők, és nagyobb birtokukak, és kiket a' Nemesek mind nyájon méltóknak ítélnék, — A' választottak tartozzanak 25 márka büntetés alatt a' Tisztséget felvállalni, és Esztendeig viselni, — ha letették azt, vagy készakarva, vagy kéntelenül, csak a' Esztendő után vehetik-fel. 3. A' Biráságot magok között igazán osszák-el a' Fő Ispányok, és Szolgabirák. 4. Minthogy Szomorúan tapasztaltatott, hogy az erősebbek az erőtlenebbeket sokféle módon nyomják, és terhelik, fosztják, verik, sebesítik, ölik, házaikat rontják,

jószágokat ragadozzák, a' kárvallottak panasz-
 zsaikat tegyék-le a' Fő Ispányok, és Szólgabí-
 rák előtt, a' kik tartoznak Gyűlést hirdetni,
 őket meghalgtani, és nékik igazságot tenni, 's
 törvénytelenül elvett Jószágokat vissza-
 adatni, Ha a' Bárok, és Bírak ellen 's a' t. támad
 panasz és per, mi magunk, vagy különös em-
 berünk által, tészünk igazságot. 5. Az elégté-
 tel után az ilyen esetekben a' hatalmas cse-
 lekedetért a' hatalmaskodók a' Királyi Udvar-
 ban idéztetve, a' megbántódott Fél által meg-
 pereltetvén, capitalis Sententián marasztassa-
 nak, — azomban békeségre lépniük mindenkor
 Szabadságokban álljon. — 6. Ha Udvari Tisz-
 tek tennének valamely hatalmas elfoglalást,
 ekkor a' földes Úr, esküdjék-meg hogy tudta
 nélkül tetetett, és csak a' szerént menekedgyék
 meg a' tellyes elégtételtől, 's a' hatalmaskodó
 Tisztyének jovaiból tegye meg, — kinek ha jo-
 vai nem lennének, Személyéhez-is nyúlhas-
 son az elégtételig. 7. Mértékletes bírságokat
 rendelt, melyeket a' Vármegye Gyűlésén ki-
 vül, imez esetekben vehetett a' Fő Ispány, és
 Szólgabíró. 1) Attól ki a' Jóbbágot, mineku-
 tána lefizette a' föld' váltságát, erőszakoson
 megtartóztatta, három márkát. 2) Attól, a' ki
 másnak Jobbágot erőszakkal vette-el, három
 márkát. — Attól, a' ki a' lopva elment Job-
 bágot, kérésre nem akarná vissza adni, há-

rom márkát. 5) Attól, ki a' Vármegye Itélete ellon szegeszte magát, 25 márkát. 4) Ki a' fogólytólva, latrat, gonosztévőt, kezéből kieresztette, fogólynak homagiumát. 5) A' Hellységektől melyek jokor lenemfizették a' lucrum Camerae, három márkát. 6) Azon Hellységektől, mellyeket az interdictum sem bírhatott tized fizetésre, három márkát. 7) Azoktól, kik három márka büntetés alatt hivatalosok voltak a' Gyűlésre, de megnem jelennek, hanem ha betegség, őregség, szegénység miatt, három márkát. 8. Ezen bírságokból a' terhelő Itéletnek kimondása után egy harmadat a' megbántódot Félnek kiadván, a' Bírák, a' két részt magok között feloszszák. 9. A' Káptalanok és Conventekből törvényes munkálkodásokra bizonyságúl kibotsátott Személyek, azon Káptalan, vagy Convent beneficiatus Papjai, és az igaz munkálkodásra meghűtöltetve légyenek; a' Regiusok pedig a' munkának bévégzésével a' Convent, vagy Káptalan előtt hitet tegyenek igazságos munkálkodásokról, 's a' t. 10. A' Statutiokban, metalis reambulatiokban, oculata revisiokban, Vicinusok, és Cometaneusok véteszenek fel, 's ezeknek neveik a' kiadando Relatoriákban, a' csalárdságnak elkerültetésé véget, íratassanak-bé. 11. A' törvényes lépések felett adandó Leveleknek taxái határozatnak. 12. A' nagyobb Cancellarián adandó Levelek-

nek taxája irattatik-le. 13. A tulajdon helyyén való arestatio tilalmaztatik. 14. Azon Bírónak, a' ki az árestált Személynek kedvez, büntetését állittya-meg. 15. A' Városi Pólgárokat árestálóknak büntetése állittatik-meg. 16. Az Arestum' hírájának fizetése állittatik-meg. 17. Midőn valamely Nemes örökös nélkül meghal, és nemtudatik, hogy a' Királyt illetik-e, vagy az atyafiakat, 's rokonokat a' Jószágok, — a' Varmegye tégyen közbírót a' közép birtokú Nemesekből. nem pedig a' gazdag Bárókból, a' melly közbíró mind addig minden kárnélkül tartsa magánál a' Jószágokat, melyekre mértékletesen költhet, és a' jövedelmekből mértékletes hasznat vehet, míg azokról az Országos Tanács nemvégez mennél előbb, — példának okáért három octáva alatt. — 18. Feleségeiktől vagy Leányaiktól, a' meghóltaknak örökös nélkül, ne vetessenek előbb-el a' Jószágok, mint sem megvizgáltassék az ő jussak; ha ki jő, hogy nem Aszszoyt illetők, zárassanak-ki azokból, de elegittessenek-ki, és nyerjenek jegy ruhát. 19. A' Leányok pedig míg kinem házassittanak, az Atyai házat az Atyai Jószágok negyed-részével, Országunknak szokása szerint bírják, ha férjhez mentenek, pénzel elegittessertek-ki. 20. Ha Nemes Leány nemtelennel kél öszve, Országunknak szokása szerint a' negyed-rész birtokába, és jussában örökké megmarad, — de

úgy mégis, ha Testvéreinek egyetértéséből
 mégyen Férjhez, egyébként elégtessék - ki.
 21. Semmi Fő Ispány, Bán Vajda, vagy más
 Királyi Tisztviselő akárki, 's akár mely méltó-
 ságú legyen, a' Királynak különös parancso-
 lattya nélkül nemerjen elfoglalni Egyházi Jósza-
 gokat, tizedeket, földeket, Apátságokat. — 22.
 Adó, vám, mellyet régóta minden Istent fé-
 lelem nélkül az igazság ellen a' Királyi, és más
 egyéb Tisztviselők gonosz kívánságból nem
 csak idevaló, hanem külföldi emberektől-is kik
 portékákkal járnak, szoktak venni, ezután mér-
 téketesen vétessék. 23. Megállittatik hogy í-
 rattassanak-fel hól, és hány Vám vóljon, — a'
 birtokosok mutatnák-meg, az első Levelet, mely-
 ből kilehetne látni mitől és megnyit venni enged-
 tetettvölt-meg nékik. Új utakat azon helyeken,
 mellyeken soha azelőtt nem vóltak, az útasok' há-
 rára senki-se merjen feltalálni, hogy vámot sze-
 l-hessen. 24. Semmi Praelatus, Báró, Nemes, a'
 Királyhoz nyilvánvaló hitetleneket, tólvajokat,
 latrokat, gonosztévőket, hé-ne merjen várába, há-
 zába fogadni, ott tartani, segíteni; kivéven a' vég
 helyeken álló Tiszteinket, a' kiknek szabad leszen
 befogadni 's tartani, míg kegyelmet nyerendnek;

Továbbá az Insurrectio regulatiójára nézve,
 más Decretumot adott mely ötödiknek íratta-
 tik-bé a' Juris Corpusban e' következendőkben.
 Mi 'Sigmund akarván csendes békeséget sze-

tezni határinknak Cseh és Morva Ország részéről, melyről a' múlt Esztendőben gyakran bérohant az ellenség, és ezen Országot púsztította; Posont Nagy Szómbatot, Trencsint, Szakóltzát, és egyéb Városokat, Várat, és helységek azokkal egyetemben melyek a' Vág mellett vagynak, sőt minden egyebet az Országnak szélein, magunk kölcségén megfogjuk erősíteni, megfogjuk rakni élésséggel, néppel, fegyverrel, és mindennel a' mi szükséges; fogjuk védelmezni a' Csehek, és egyéb ellenségek ellen: 1. Ha pedig a' mi népünk meg nem gátolhatná az ellenség hatalmát; azon részekbéli Praelatusok, Fő Ispányok, és Nemesek Királyi Zászlóink alá kötelesek lesznek állani fegyvereseikkel, és egyesült erővel menni az ellenségre: 2. Végeztük a' Praelatusokkal, Bárókkal, és Országunk fiaival, hogy midőn közönséges felkelés szükséges, minden Bárók Fő Úrak, és birtokos Nemesek, Jóságaihoz képest tudni-illik harminczhárom Jobbágyaikkól egy katonát adgyanak. — Százból hármat, és így tovább. Fegyverek, ha más nem, legyen Nyil, Kard, Csákány. A' kiknek pedig nintsen harminczhárom Jobbágyok, mások Jobbágyival kapcsolván-össze a' magokét, adgyanak egy fegyverest. 3. A' jóbbágytalan Nemesek, kiknek Úrak vagyon, azonok Zászlói alatt Személyesen táborozzanak. Azok pedig kiknek nincsen

Úrak, a' Fő Ispány Zászlója alatt magok kölcségén, fegyveresen a' minttőlők kitelik. Kivévén azokat, kik öregek, betegek, özvegyek, 's a' t. 4. A' még együtt-lakó, 's élő Nemes Testvérek közül csak egyiknek kellett elmenni a' hadba. Azok pedig, kik a' Királynak, vagy valamely Bárónak Zászlója alatt szolgáltak; magok helyet másokat tartoznak küldeni Fő Ispánnya-hoz azon Vármegyének, a' melyben jószágot bírtak. 5. A' Praelatusok, Bárók, és Nemesek, kik Várat, erősségeket bírnak, Katonáik, és Tisztviselőik közül, némellyeket, kik igen szükségesek otthon hagyhatnak. — 6. Minden Vármegye nevezzen - ki egy közép rendű Nemest, ki a' Szólgabíróval minden jobbágyokat írjon - fel; azon Lajstrom adassék a' Fő Ispánnak. 7. A' kirendelt napra, 's helyre késedelem, és tétovázás nélkül kiki jelen legyen; Annak, ki makatskodik, és nem megyen, vagy igen későn, midőn már a' többi kifáradt, és eloszlott, vagy az ütközet megosott, akkor megyen oda, vagy elébb engedelm nélkül a' Seregtől vakmerőleg elmegyen, jószágai elfoglaltatnak. — 8. Falukba ne szállyanak-meg, hanem mezőkön, a' vetéseket ne tiportassák lovaikkal, semmi kárt ne tegyenek, kaszált fűvet, fát, vizet tartozik ingyen adni nélkül a' Gazda. Annak a' mire szükségesek vagyonnak a' Katonáknak, és lovaiknak; minden Várme-

gyében a' Katonaságnak oda menetele előtt szabassék illendő árra, vigyáztván az Esztendőnek mivóltára, bő-é a' termés, vagy nem, hogy a' gonosz kívánságú emberek ne nyerekedhesse-
nek. — 9. Azon bároknak, melyeket a' 8-dik Articulusban megírt szállásolás ellen vétők által a' faluki lakóssainak tétetnének, megfordításokra-nézve, az határoztatik, hogyha a' megkárosított Nemes ember, maga személyében, ha pedig szolgáló ember a' falusbíróval, és két tő-szomszédgyaival a' Fő Ispány, és Fő vagy Szólgabíró előtt megesküvéu káraitra, arról vett Testimoniumot a' Királyi Udvarnak mutatassa-bé, 's azon bizonyítás szerint azonnal hozatassék ítélet, és tétessék elégtétel. — 1435-ben Az Erdélyi Szászokat, kik a' papi tizedet eltagadták, vagy rossz borból adták, annak illendő megfizetésére szoritotta, 1436-ban Budáról Junius' 9-dikén megindulván, Cseh Országba utazott; 12-kén Iglóban a' Cseh Nemeseikkel, és Urakkal lett több alkudozások-után, azoktól törvényes Uroknak, és Királyoknak esmértetett. Ezután, Rokiczán nevű Husszita Pap, Prágai Erseknek választatván, és Sigmondtól helyben bagyattatván, az Iglói piatzon engedelmességet esküve az egész Papság' nevében a' Római Anyaszentegyháznak; Filibert Római Kővet pedig megengőlé, hogy tetszéseik szerint egy vagy két szin alatt vegyék az Úr' testét,

mellyet 'Sigmoidnak Iglóban 1436-ban Julius' 3-dikán Kólt Levele bizonyít; Ez a' népnek-is de a' Pápának-is bírül adaték, 's mind a' két-felől örömmel fogadtatott. Augustus' 23-dikán nagy pompával, és örömmel fogadtatott 'Sigmoid Prágában, nevezetes itten, bódog Aegidius napján, az Erdélyi Nemesekekhez írott következendő értelmű fenyegetőzése. —

Felségünknek nagy panaszt tett az Erdélyi Püspök, hogy közületek vólnának, kik Isten' félelmét félre tévén, tizedeket, melyeket készpénzen kell, és tartoznak fizetniék, nem fizetnek, a' reájok hozatott Egyházi büntetést megkeményedett Szívvel szenvedik, sőt Jobbágyaiknak sem engedik-meg, hogy tizedeket fizessenek lelkeknek veszedelmére, és azon Püspöknek Kárára. Parantsollyuk tehát, hogy mivel a' tizedek' öröksége a' megfeszítettetek, Isteni Törvény, és ezen Országnak régi jó szokása szerént fizessétek, és fizettessétek azokat, egyébként a' Fő vagy Vice Ispány, és Szólga Bírák megvegyék rajtok. 1437-ben Erdélyben veszedelmes támadás történe, mert a' paraszt-ság Vizözön módgyára felzendüle, 's végre lecsendesítettvén a' pártosok, a' Fők halállal, mások orroknak, és ajjakiknak levágatásokkal büntetődtek.

A' háborgásnak okai imezek :

Lépes György Erdélyi Püspök azon tizedekért, mellyekkel néki a' Magyarok tartozának, bitván

pénzt a' millyen akkor vala, majd három esztendeig nem vett-el; most azon tízedeket jobb pénzben (cum magna ponderosa moneta extorquere) akarta rajtok megvenni; mivel nem adták, Interdictumot hozott reájok, a' mely Interdictum alatt az Atyáknak, és Anyáknak Testvéreiket, 's Rókonikat minden Szentség nélkül az Ecclesián-kivül mezőn kellett eltemetniek, Fiaikat, és Leányaikat Egyházi szertartás nélkül kellett kibázasitniok. —

És: Magyar 's Oláh Jobbágyaikkal a' Földes Urak keményen hántak. Nem engedték meg nékik a' költözést, melyre szabadságot adott vala az 1298. Országos Gyűlés, és utóbb 'Sigmund büntetésül három márkát rendelt azokra, kik a' költözőket erővel letartóztatnák. Szólnok Vármegyében Alparét falunál gyülekezének-öszve fegyveresen, 's Csáki László Vajda, és Lépes Loránd Vice Vajda, Tamási Henrik, és Fusalí Jaaksch Mihály, a' Székellyek' Ispánnyi, Népeiket reájok vitték, talám minekelölte békességes gondolatokra bisérették volna őket. A' verekedés nagy és káros volt, da a' dólgot el-nemigazitotta. October' 6-kán fegyver szünetet tőnek a' Felek, a' Nemesek' részéről Zsuk János, Thur Péter, 's mások, am azok részéről pedig Budai Nagy Antal, Kolo'svári János Mester, Vajdabázi Nagy Pál, 's a' t.

ily' feltételek alatt: Mind a' Nemesek, mind a' Parasztok követeket küldének a' Királyhoz, és Földes Uraikhoz három jeles Ünnepeken ajándékot, Fundussaikhoz, és barmaikhoz képest egy forintot vagy felet fizetnek; minden esztendőben egy napot, a' mint Uraiknak tetszik, szolgálnak, és Malmok' készítésében dolgoznak. Költözésre engedelmet kérnek, a' föld' váltságot leteszik, 's adósságaikat lefizetik. A' mely Nemes ezen Czikkellyek ellen vét, mint hitsegő büntettetik a' Vajdától, a' Jobbágy pedig ha vét mindenét elveszti. —

Midőn ezek így lőnek, 'Sigmund Cseh Országban vala, de nem olvassuk, hogy valamit tett volna Királyi hatalmával, a' pártütések' csendesítésére. Nem sokára Nagy Antal újra fellázasztotta a' Parasztokat, Kolo'svár Vidékén, szerentsétlenül, mert elfogatott, és darabokra vagdaltatott, kilentz társai pedig Thordáu Károkbá húzattak. Sokan a' verekedés helyén halva maradtak, sokan Enyedre szaladtak, mely Várost ő miattok a' Nemesek December' 15-én pusztították; még sem győzetett-le egészen a' Pártütő Sereg ezen esztendőben, melyben 'Sigmundnak egy kevéssel halála előtt Felesége Borbára nem kis bajt, és gondot okozott, tudniillik: — Harmadik Uladislav Lengyel Király, azt kérvén 'Sigmoudtól, hogy mivel Albert Austeriai Hertzegnek (kit 1421-ben Vejének, és Suc

cessorának fogada 'Sigmond) fiu maradéka nem lenne; ötöt és Testvérét Kázimirt fogadná fiainak. Borbára Királyné ezen megállapodni lát-szata, azért 'Sigmond betegen szép szín alatt magát Znoimába Alberth' Vejéhez viteté, a' ki-nél 1437-ben minekutánna a' Cseh Uraknak Albertet, és Feleségét Er'sébetet, igen ajánlotta volna, Décember' 9-dikén meghólt.

44. *A' mi Erdélyt egyenesen illeti, ezen Király alatt mik a' nevezetesebb dolgok?*

A' mi Erdélyt illeti nevezetesebbek még ezek, hogy: a) 1427-ben a' midőn a' Törökök Erdélyt pusztíták, a' három Nemzetek, úgymint: a' Vármegyei Nemesek, Székellyek, és Szászok Gyűlést tartván magok között, egy védő egyes-ségre léptek, úgy hogy egymást óltalmazzák ezen Nemzetek, akármely hitetlen ellenség ellen. — b.) Ugyan ekkor Brassóban tar-ta Országgyűlést 'Sigmond, melynek Végzései ezek: — 1. A' Táborozó (Exercituans Insurgens 's a' t.) akárki légyen, ha Kényeret, Bört, és Abrakot, Szénát, Hust, Sajtot, Halat, Lentsét, Borsót, Lüdakat, Csirkéket, Malatzokat, Bárá-nyokat, Vajat, 's más effélét ki nem fizet, vagy nem igazán elveszen, vagy ezekben kártészen, és megszóllittatván eleget nem téend, vádol-tassék a' kárt vallott Ember által, az Ország' Birái előtt, a' Királyi Curiában azon időben,

melyben valamely Octávában Judicium Regni tartatik; és a' dolog megbizonyosodván a' bévádoltatott elégtételre szorítottassék. — 2. A' ki Lovakat, Ökrököt, Disznókat, Szalonnákat elvett, vagy Házakat, Pintzéket, Szekrényeket törtfel, vagy több efféle nagyobb károkat tett, maga vagy Ura bizonyos Octávákban a' királlyi Curiába idéztetett, ha meg nem jelent, Sententiáztassék-meg a' Vétkes a' tett kárért négy annyi fizetésre. — 3. A' ki nagyobb gonoszságokat követett-el, embereket gyilkolt, Aszszonyokat, Szüzeket ragadott, Templomokat, és Nemes házakat tört-fel, és fosztott; Curiában idéztessék, ha nem megyen, vagy elszökik, Ura tégye-le a' bomágiumat, és a' kárért tégyen eleget. — 4. A' most mondottakban a' bűnös Insurgens, Urának lakásából, és Urának Szólgái által idéztessék. — 5. Ha valamely Báró Serogével vagyon, és néki panaszolkodnak Katonája ellen, 's még sem gondol az elégtétellel, ő rajta kereshetik károkat a' panaszolkodók. 6. Nyáron és máskor mezőn légyenek, télen szállás, és tűzre való fa adassék, és fű; ha valamely' helyen nem volna elég fű, a' rétbe, 's kaszállóba eresztessenek, míg le-nem haszálattik a' fű, ha lekaszállatott ne vétessék-el erőszakosan, és ingyen. — 7. Egy köböl Zab, Árpa, Rozs, szűk terméskor fizettessék 31 dénariussal, termékeny esztendőben huszonöttel.

Ismét: a' Szénáért egy Lóra egy nap, és egy éjszaka, egy Dénárius adassék, de alája ne vetessék, sed quantum equo petiturtantumdem.

Ismét: Egy portió kenyér két Személyre egy ebédre egy dénárius, 1. Lúd öt dénárius, nagy csirke három, kisebb két dénár; egy bárány 8. dénár, egy malatz 5. dénár, Hal, Bab, Borsó, Sajt, 's a' t. illendő árron a' környülállásokhoz képest. A' kik Ökrököt, Disznókat, Szalonnákat, akarnak venni, a' mint megalkhatnak, úgy vegyék. 8. Úgy látszik, hogy minden helyeken, mellyekben elég hazahéli só vagyon, megtiltatott légyen az idegen sónak árútatása, és vétele, a' ki ellenkezőt cselekedendene, az árus előbbször ha rajta kaptik, minden sót elveszt, másodsor mind a' sót, mind a' marháját szekerstől elveszti; ha harmadsor, vagy többsör rajta kaptik, maga fogatik és büntetetik-meg, a' mint a' Só Tisztel egyezhet. — 9. A' Királlyi só szárazon, és vizen szabadon vitetik, senki, hanem ha különös just mútathatna, ne merjen tőlle Vámot venni; azon sótól se, mely a' Táborozóknak adatott, míg azt elnem adták. Minekutánna pedig a' Kereskedők' kezére jutott, látszik hogy azok tartoznak adni Vámot (Mercatores ipsi videntur tenere ad tributum) a' ki vámot véend akár ettől, akár amattól, és a' Királlyi Kamparás a' Vám' Urának béjelenti, tartozik, a' Vám' Ura a' mondott

Vámost kezére adni a' mondott Kamarásnak e-
légtételre, ki őtet a' mint akarja képszerítheti
ezen Levelünk szerint "Datum Brassoviae Fe-
ria secunda post Dominicam Reminiscere, An-
no Domini Millesimo quadringentesimo vige-
simo septimo,, Szoros senyítéket, és kemény
büntetéseket a' Praelátusoknak, 's Báróknak Ka-
tonáikra fogauattal hozni nehéz vólt. Azonban
'Sigmund a' vele tanakodókkal egyetemben nem
marad dicséret nélkül, hogy a' mit eddig más
nem cselekedett, az irgalmatlan hadakozónak
dühe ellen, a' tehetetlenebb emberiségnek ü-
gyét pártúl kezdette fogni, és nyilvánságosan
írásban foglalván szándékát, másoknak okot és
alkalmatosságot adott jobb gondolkozásra. c)
Nevezetes az 1457-béli Unionis pactuma-is, e-
zen három Nemzetnek, mellyel magokat a' Job-
bágyok ellen való'óltalomra obligálák, mely-
nek Párját Kósa Miklósból ide írom: Nos Lo-
randus Lépes de Városkéry Vice Vajvoda Trans-
silvanus per praesentes omuibus, tam praesen-
tibus, quam futuris recognoscimus, quomodo
Feria secunda próxima post festum Exaltatio-
nis Sanctae Crucis, nobis cum Magnificis Mi-
chaele Jacobs de Kusal, et Henrico de Tamásy
Comitibus Siculorum una cum Regni Nobili-
bus septem ac duarum Sedium Saxonicalium,
ac Bistriciensibus Saxonibus, omniumque Se-
dium Siculorum in Oppido Capolna congrega-

ti, et constituti eramus, arduas causas harum partium tractaturi, inter praedictos Nobiles, ac Siculos, et Saxones talem fraternam disposuimus unionem, factoque ab his Dominicae Crucis signo Juramento proclamato aevo tempore juraverunt observare, quod S. Coronae atque invictissimo Principi, et D. D. Sigismundo Romanorum Imperatori ac Ungariae, Bohemiae, Dalmatiae- Croatiae, etc. Regi Domino nostro naturali metuendissimo, fidelitatem aeviter observandam, et ad resistendum omnibus hoc Regnum impugnantibus amici futuri sint, seque inseparabiles defendant. — Exorta aliqua hostilitate, et impugnatione parte una aliam in subsidium vocante, invocata II-a die exire teneatur. Datum Anno Domini Millesimo quadringentesimo trigesimo septimo. d) Ezen Király alatt Vajdák valának ezek: 1. Drág Zázna a' Fia 1387-ben — 2. Bubek Ferentz 1391-ben 3. Fránconus, Kónyának a' Fia 1395. — 4. Stibor 1398. kit nagyon szeretett Sigmund, és sok ajándékokkal meggazdagított; vólt-is miért, mert nagyon szerette a' hasát, Fiának Lakadalmát egész Esztendeig tartá, hogy a' legnagyobb bonvivámusok-is megúnták vala. Bolondjának kedvéért a' Vág folyó Vize mellett Betzkó Várát felépité 1412-ben, melynek csufondáros neve Bolondok Vára vala. Lásd Benkő Transsilvania 99. §. a' 9. számát. — 5. Martzali Miklós 1403-

ban 1404-ben, — 6. És Krákói Bikaf György 1405-ban — 7. Martzali Dénes 1405-ben 1408-ban. — 8. És ugyan ekkor Henrici János, Tamási Vajdának a' Fia — 9. Losontzi István 1415-ben, a' ki az Oláh Országi Vajdák között támadott egyenetlenségnek lecsendesítésére büntetve, a' Csata piatzán halt-meg, és hatonáiból sokan vele együtt veszének-el. Lásd Benköt a' megírt helyben. — 10. Csáki Miklós 1416 1422. ki alatt a' Törökök legelébb pusztították Erdélyt. 11. Csáki László 1431. 1435-beu — e) Vice Vajdák a' következők valának ezen bírály alatt: 1. Faragói György 1388. — 2. János Váradgya Péter 1366-béli Vice Vajdának a' Fia 1391. — 3. Veres Péter 1394; ugyan ekkor 4. Görtsöni János, — 5. Lőrincz a' Chák' Fia 1402. és Nádas István, 6. Mihály a' Salamon fia 1406. — 7. Dobokai János, Sztigei Péter, és Madán László 1407-ben. — 8. Nádosi László 1412 1414-ben 9. Báthori Staniszloffi István 1422. 10. Városkery Lépes Loránd, és Páni Demeter 1437. mikor a' Parasztok feltámadtak vala. — 11. Cseh Péter 1434-ben. — f) Székellyek' Ispánnyai: 1. Deső Fia Miklós 1394 előtt — 2) Peréni Péter 1403. — 3. Nádosi Mihály, a' Salamon' Fia 1409, 1416. — 4. Kusalji Jaks Mihály 1435-ben. g) Ezen Király építette a' Kolo'svári nagy Templomat. h) P. vi égiumai mellyek 1406 innen adattattak állanak, az előtvalók' nem máskép-

pen, hanem ha 1405-béli Szent György naptól 1406-béli Szent György napig tartott esztendő alatt megerősítették. i) 1423 Szent György Mátyás nap előtt való Vasárnap, Szepesben a' Czigányoknak László nevű Vajdájok kérésére oly' Privilégiumat adta, hogy mindenütt szabadon járhasanak, és csak a' tulajdon Vajdájoktól ítéltethessenek. Lásd életét a' Magyar Századokban. —

XXIX. Albertről.

45. *Albertről miket jegyezhetünk-meg?*

'Sigmund, Fiu-maradék nélkül lévén, mint fennebb láttuk Er'sébeth Leányát Albert Ausztriai Hertzegnek adván, ezt mind a' Csehekkel, mind a' Magyarokkal Successorának választatá; 's ennél fogva 'Sigmund hólta után mindjárt Országgyűlés tartattatván 1438-ban Januarius' első napján Székes Fejérváron megkoronáztatott. Ugyan azon Esztendőben választatott Római Császárnak, és Cseh Országi Királynak koronáztatott; de ezen fényes Thronusokkal sokáig nem bírhatott, mert 1439-ben Neszmélyen Dinnye ételből kapott has-mönésben, October' 27-kén megholt; maga után Er'sébeth Feleségét terbesen, és e' mellett két Leányokat Annát és Er'sebetet hagyván. A' Juris Corpusban találtató Decretumában a' Nemességnek szabadságait megerősíti, 's több szép Törvényeket

hoz, a' visszaadott Szabadságokhoz tartozók ezek: *a)* a' második Ártikulus, mellyel a' régi szokás szerint a' Palatinus, a' Státusokkal köz tanátskozással a' Király által választatni határoztatott. *b)* a' harmadik Ártikulusban a' hadi felülés' kötelessége állittatik-meg. — *c)* az 5, 6, 12, 15, 16, 25 és 26 Ártikulusokban, a' köz hivatalok, Királyi jövedelmek, és a' Jóságok csak Hazafiaknak conferáltatni határoztatnak. — *d)* a' 27-dikben a' Nemes Ember, ítélet' kimondása előtt elfogattatni tilalmaztatik. — *e)* a' 28-dik által régi szabadságok' szerint a' Nemesek Dézma adástól kivételnek. Az új Törvényekhez tartoznak ezek: *a)* a' 23-dik Ártikulus, hogy a' Fiskus' Prokurátorai a' Fiskális pereknek ellátásakor az Itélő-Székekből kellyenek-ki, és a' Feleknek Levelüket meg-ne vizsgálják. *b)* a' 24-dik Árt. másnak törvényesen bírt Jóságát, Juris Regii tituluson csalárdúl elnyerő (impetrans) örök betsű büntetéssel marasztatni határoztatik. *c)* a' 54-dik Ártikulustól fogva a' 57-ig az elfoglalt Jóknak visszaszerezésekre szolgáló processus' rende irattatik-le; t. i. hogy előre botsátván egy kétszeres evocatio, és háromszori ki kiáltatás, az Alperes felelni köteleztessék; feleletre három terminus adattassék, 's ha Levelt idegen kézben lenni állittya, azoknak visszaszerezésekre egy esztendei idő haladéka engedessék. *Megjegyzésre méltó a' kétszeres evoca-*

tio, azért, hogy ez nem azt teszi, hogy kétszer kellessék evocalni, hanem kétsserezett terminusra, vagy-is kétszer 15. vagy 30. napra. Az feleletre való terminust pedig úgy kell érteni, hogy az illetén perekben két menedékekkel élhetett az Alperes. d) A' 38-dik, hogy a' Nemes ember Egyházi Személy által, 's az Egyházi Nemes Ember által perbe idéztetvén, homagiumán feljül soha se convincáltassanak. Lásd a' Decretumat a' Juris Corpusban.

Ezen Király alatt Erdélyi Vajda vólt Lo-sontzi Dészö.

Er'sébeth Özvegy Királynéről.

46. *Özvegy Er'sébeth Királyné' alatt, mik történetek megjegyzésre méltók?*

1430-ben October 27-dik napján Urának történt halála órájától egyedül uralkodott 1442. esztendeig Viselősön maradván-el Urától 's a' Töröknek nevedő hatalma a' Magyaroknak gondot adván, arra vétetik, hogy Jagelló Ulászló Lengyel Királyt férjének, és Királynak lett választásában megegyezze; a' mely belső háborura, sok vérontásra, és nyughatatlanságra szolgáltatott okot. Mert az alatt mig Ulászló béjött vólna, 1440-ben Februarius' 22-kén Komáromban fia, (kit Attyának hólta után lett születése miatt Posthumus, vagy 5-dik Lászlónak, a' Királyok között nevezünk) születvén

azt Martius' 15-kén megkoronáztatta; 's végre látván azt, hogy Ulászló ellen Griska János' vezérlése alatt kibozott Cseh Katonasággal semmit sem tehet, fiát a' Szent Koronával együtt 3-dik Fridrik Császárnak, (fiát ugyan Tutor-ságba, a' Szent Koronát pedig egy néhány Magyar Országi Várakkal zálogba) általadván, 1442-ben December' 24-dik napján megbalálozott. Lásd Palma notitia veteris, et novae Hungariae, czimű Könyvben ezen Királynénak bővebben leírt életét.

Decretumi nintsenek; privilegiumaiból csak a' Székes Fejérvári Templomnak adott Donatioja Posthumus László által megerősítettve áll.

Ezen időben Erdélyi Vajda volt Kanisai István 1440-ben, és Hunyadi János, kimellé 1442-ben rendeltetett Ujlaki Miklós; kikről alább többet szóllunk.

XXX. Első Ulászlóról.

47. *Első Ulászlóról miket jegyezhetünk-meg?*

Er'sébeth jóváhagyásából Királynak választatván, noha Er'sébeth Cselekedetét megbánva ellent kívánt állani, még-is 1440-ben Julius' 17-kén Székes Fejérváran a' Szent István Király' Statuáján találtatott Koronával megkoronáztatott, és uralkodott egészen 1444' November' 9-dik napjáig. — Er'sébeth Királynénak ellenkező igyekezetet és a' Törökök el-

len magát szüntelen védelmeznie kellett, míg-
 leu a' Törökkel kötött békességnek (Julianus
 Római Szentszék' követyének unszólására) lett
 felhontása mellett, 1444-ben November' 9-kén
 Várnánál tartott ütközetben, életét, és király'
 ságát elvesztette.

A' Juris Corpusban semmi Decretumi nin-
 csenek; feltaláltattak mindazáltal három De-
 cretumi, egyik 1440-béli a' Koronáztatásáról
 szöllő a' Leleszi Archivumban; a' 2-dik 1445-
 béli; a' harmadik pedig 1444-béli a' Szent
 Mártoni Apáturság leveles Tarjában. Minthogy
 a' Törvényes Koronával nem vala megkoronáz-
 tatva, privilegiumai nem állanak.

XXXI. Posthumus Lászlóról.

48. *Posthumus László alatt mik történetek
 szélunkra feljegyeztethetők?*

Ez 1440-ben megkoronáztatott, 1452-ben
 pedig az Országláshoz fogott, és uralkodott 1457-
 ki November' 22-kéig.

A' Várnai szerentsétlen ütközet után, az
 Ország' Rendjei az Orzágnak (addig míg Po-
 sthumus László felnevekednék) igazgatására 7,
 Vicariusokat választottak, — de minthogy ezen
 Kormány' módja több akadályokkal vólt össze-
 ve kapcsolva, 1446-ban Hunyadi János Erdélyi
 Vajda, Magyar Országi Gubernatornak tétetett
 addig, míg László a' Kormányra elégséges le-

hetne. Mind a' Vicariusok, mind a' Hunyadi János' Gubernátorsága alatt az Ország' Statusai, több Decretumokat adtanak-ki, de a' Juris Corpusban csak kettő taláztatik, mellyekből az első hozattatott Majus' 7-kén 1445-ben, a' 2-dik pedig 1446-ban Pünkösöd nyöltzada alatt, melyben Hunyadi Gubernátornak választatik, és hatalma a' következendőkben határozatik. — 1. Hogy világi és papi méltóságokat, csak a' Magyar Országi Tanátsnak egyetértésével osztogathasson. 2. A' Hazáról magokat érdemesítőket jószágokkal is megjutalmazhassa, csak hogy 32. üléseknél többeket egy Személynek ne ajándékozhasson. 3. Ötödik Lászlót a' Magyaroknak vissza szerezni törekedjék. — 4. Számára új petsét készítették. 5. Egyedül néki adattatik a' pénzverő hatalom. 6. Megállittatik hogy ő néki, minden lakósi a' Magyar Koronához tartozó Tartományoknak engedelmeskedjenek, és erre hittel is köteleztessenek. — Ennek Gubernátorságában költ privilegiumai tartattatnak, ellenben a' Vicariusoké nem.

Ezen Hazának bajnoka (*Benkő Transsilv. Tomo 1. §. 99. nota 12*) Buti Oláh Nemes, és Paleologa Er'sébethnek fia, 1440. első Ulászlótól Ujlaki Miklóssal Erdélyi Vajdának tétetvén, ugyan azon Esztendőben Fejérváron innen, Szent Imrénél, a' Mezetes Bég vezérlése alatt beütött Törököket keményen megverte,

úgy hogy Vezérestől együtt 20,000 estenek-el, a' miénkekből pedig 5000. Lépes György Erdélyi Püspökkel, és Kemény Simonnal együtt (a' ki hogy Hazáját Hunyadival megtarthassa, vele köntösét felcserélvén képében a' Török sokaságtól megtámadtatva, életét vitézül végezve) vészték-el. Ezen ütközettel Hunyadi, Oláh és Móldova Országokat-is a' Magyar Koronához (melytől elállottak vala) visszászerezte; ezen győzedelemből nyert prédából, a' Fejérvári, Szent Imrei, Tövisi, és Nagy Bányai Templomokat állítá-fel — 1441-ben 2-dik Amuratesnek, ki a' most írt vesztésért nagyon dült, Abedin Romaniai Basa alatt, Magyar, és Erdély Ország' Pusztítására küldött 80 ezerből álló hadját, 15 ezer katonáival Vaskapunál Vezérestől eltörölte, 's így békeességre kényszerítte Amuratat. 1444-ben a' Várnai ütközetből nagy nehezen szabadúlhatván, midőn Oláh Országon-által hazájába igyekezne, Dragula Vajdától eltartóztatott, de nagy bajjal ettől-is megmenekedvén haza jött, 's innen Budárasietett. Gubernátorrá tétettetvén Dragulát fiastól leuyakasztatta. —

Harmadik Frideriket 5-dik Lászlónak által adására kényszerítvén, minekutánna ez 1252-ben Uralkodásához fogott, János a' Gubernátorságról lemondván, Besztertzei örökös Grófsággal ajándékoztatott; Gubernátorságában-is

megtartotta a' Vajdaságot, a' mint nemely Levelekből ezt Beukó Úr megmutattya, 1450-ban September' 10-dikén a' Belgrádi győzedelem után Zemlinben megholt, és Gyula Fejerváron eltemettetett. —

Posthumus László 1452' végefelé Magyar Orságra jövén, 1453. Országgyűlést tartván első Decretumát adja, melyben híveit meggyújtatya arról, hogy őket szabadságokban, és Törvényeikben megtartya. -- Ezen Esztendőben a' Török Constantzinápolyt elfoglalván a' Napkeleti Imperiumot Török Biradalomná változtatta; azért László a' Veszedelem látván 1454. megint Országgyűlést gyűjte, és rendkívül való hadi felülést határozának, — mely alkalmatossággal Hunyadi Jánost Ország' Fő Kapitányának tették. — Czillei Ulrik Gróf, a' Hunyadi háznak esküdt ellensége, Hormányozá az ifjú Királyt, azért a' Magyarokhoz való hűdelmet is elvesztette, — kivált minekutánna 1457 Martiusban Hunyadi János, nagyobbik fiát Lászlót lenyakasztatta, Mátyást pedig magával elvitte volna. Így 1457-ben Prágában, 7-dik Károly Frantzia Királynak Magdólna nevű Leányával kötetendő házasságra készülvén, November' 23-dikán meghalálozott, Privilegiumai, melyeket 1452-től fogva adott, megálhatók, Iasd Kelemen és Szlemenitsen kívül Pátmában ezen Királynak életet, úgy szinten a' Hunyadi dolgait is.

Ezen Király alatt a' fennebb leírt Vajdák-
 kan kívül, Pelsőzti Imre-is visele Vajdaságot
 1448-ban, a' ki Amurát ellen Hunyadi János-
 sal felkelvén, Misiai Despota György' elárulá-
 sából, az ütközetet a' Rigó Mezején elveszt-
 vén, a' Csata Piattzán elesett.

Vice Vajdák pedig valának ezek: 1. Den-
 gelegi Pongrátz 1444-ben. 2. Vizaknai Miklós,
 Görgényi Boda György, és Herepei Márk 1446.
 3. Somkereki Balai György, és Nádosi István
 1448. 4. Bodó György 1450-ben. 5. Siboi Bre-
 nuzláv 1453-ban. 6. Magyar Gyerő Monostori
 Kemény Vitéz István 1450.

Székelyek Ispánnya pedig vala Bethlen Ger-
 gely 1445-ben. 1456. Az Erdélyi Nemesek, Szé-
 kellyek, és Szászok megint költsönös védelem'
 egyesületére lépnek. — melynek némely Arti-
 culussait Schlötzerből, Kósa Miklós de potesta-
 te Vajvodali írt Könyvébe, a' 73 § éként írta-bé.

Capitulum Ecclesiae Transsilvaniae omni-
 bus Christi fidelibus tam praesentibus, quam
 futuris praesens scriptum inspecturis salutem
 in omnium salvatore! Ad Universorum Notitiam
 harum serie volumus pervenire, quod dum his
 superioribus diebus proximis in Dominica pu-
 ta, qua Inolytae Virginis Catharinae annum
 celebratur Festum, nuntio magnifico Regiae
 Majestatis Johanne de Lábotblan Temesiensi,
 I. Darab.

et Sicularum Comite, inde et super variis, pluribusque et magnae importantiae rebus et negotiis paulo ante superveniente Credentionali duntaxat facultate suffultus, quorum occasione et praetextu, propter rerum ipsarum seu legationem scilicet nuntii praefati Maiestatis regiae celeriore, prout res ipsae, et legationes ac magnificentia ipsius nuntii expectabant, expeditionem, Egregia, spectabilisque, nec non strenua, et agilis atque circumspicissima Universitas tota Nobilium et Procerum, Sicularum quoque omnium generum, nec non Saxonum Sedium singularum septem totius partis huius regni Transsilvaniae in seu ad Oppidum Medgyes in unum pariter conveniendo, et generalem faciendo congregationem. Reverendo etiam in Christo Patre, ac Domino Domino Matheo Episcopo Transsilvano, Domino et Praelato nostro dignissimo, personaliter ibidem existente, ac Statutis fassionibus et dispositionibus ut infra nominibus et in Personis totius Universitatis Nobilium, Sicularum, et Saxonum totius partis Transsilvaniae factis, quod omnes eorum sensus, clausulas, et Articulos, consensum et assensum sponte et libere praebendo praesentibus etiam ibidem venerabilibus Dominis Gothardo Praeposito nostro, necnon Nicolao de Hykelló, et Dominico de Doboka Archidiaconis, fratribus, et

concanonicis nostris nostra concapitulari auctoritate per nos pleno cum mandato illuc deputatis, et transmissis, Egregii, spectabiles ac strenui, ac agiles, nec non circumspectissimi viri Joannes Filius Dionysii de Illye, Ladislaus de Folth, item Martinus de Nagylak, et Andreas Chyko de Veresmarth, nec non Jacobus Magister Civium, ac Joannes Zeoldt, et alter Joannes Bagachy jurati Cives Civitatis Cibiniensis, pro se in personis propriis ac Universitate totius communitatis Singulorum Nobilium, pro totaque communitate omnium trium generum singularum Sedium Siculicalium, nec non Saxonum omnium regalium, in et sub 7. ac duabus Sedibus Saxonicalibus, nihilominusque Civitatibus Brassoviensi, et Kolo'svár, earundemque contractis Districtibus, et pertinentiis ubi libet constitutis, et commorantibus, nominibus et in personis, cum Litteris procuratoriis dictorum Nobilium, Sigillo ViceWayvodarum praecedenti (fors pendent) sigillatis, in nostram personaliter venientes praesentiam, et eisdem coram nobis comparentibus, fassum existit per eosdem confirmiter, et relatam in 1. articulum in hunc modum.

II-dus Articulus fassionis per eosdem factae is est:

Quomodo ipsi omnes singuli Nobiles vi-

delicet Siculi, et Saxones tota quoque eorum Universitas, et communitas volentes omnino et intendentes, prout et velle decet, eorum et prolium ac posteritatum suarum tranquiliiori Statu ac commodo uberiori, paceque prospereiori, et nihilominus rerum ac bonorum suorum praeservatione pacifica, omni qua possunt efficatia perspicatius providere, in eorum ab hoc omnibus et singulis praerogativis, libertatibus et Privilegiis antiquis, olim per eorum praedecessores non sine laboriosissimis servitiis acquisitis, et obtentis quo ad omnes ipsorum libertatem, et Privilegiorum suorum articulos, clausulas, et modificationes voto parili, ac voluntate unanimi libere persistere, perseverareque, et permanere promisissent, atque assumisissent, imo assumserunt, et polliciti sunt coram nobis, fide eorum DEO, debita mediante.

VI-us Articulus subsequenter insertus est:

Quod quia demeritis ut vero simile est eorum exigentibus jamjam inpraetermisse in immanium Turcarum crebrescentibus insidiis, Spoliis, praedisque, ac vastationibus variis, et aliis pervastationibus, undique exitialibus, etiam per abductiones crebras Parentum, liberorum, conjugum, Fratrum, proximorumque eorum in captivitatem perpetuam, et execrabilem Servitutem, nihilominusque rerum omnium, et bonorum ipsorum depraedationes in-

numeras, ad ultimum usque et nummo et domesticis bonis essent, et forent admodum imminuti, praeterea vero, quod deterius, afflictiusque sufferent, et paterentur internis etiam Guerrarum bellis, dissensionibusque, et acerrimis simultationibus, nec non inimicitiiis intestinis praecedenter attriti saepenumero extitissent et affligerentur etiam in praesentiarum. Horum equidem omnium consideratione perspicua volentes per omnia et accurratius intendentes, prout congruit eorum Republicae, et communi utilitati opportune efficacius providere, et jam tanti mali inopinati forti vallatione praeccludere universali Decreto Statuissent, imo statuerunt, et disposuerunt irrefragabiliter pro semper observandum, quod Nobiles et Siculi tam eorum propriis in Personis, quam Conthoralibus prolibus Orphanis, et Viduis, rebusque cunctis ipsorum et bonis ad Civitates Saxonicales, et alias quascunque mallent munitiones, patulum semper obtineant ingressum, accedendique, intrandi, confugiendi et ingrediendi tutelae, et defensionis causa securam semper, absolutamque et pacificam facultatem habeant et Authoritatem libertatis. Tali quidem pacto, et conditione expressius subinsertis, quod Nobiles ipsi atque Siculi universi una cum Saxonibus Civitatensibus scilicet et cum Provincialibus singulis omnium

adversitatum Guerrarum, insidiarum, et inimicorum quoruncunque insultantium temporibus secundum, quod res ipsa exigat, belligerantium more, armis resistentiae percincti simul et pariter Campum aggrediendi rapidis, ipsorum inimicorum insultibus obviare, atque resistere, seque eisdem strenue opponere debeant, et obligentur, mutuisque auxiliis sese protegere sint constanter adstricti, tali adjecta poena, quod si quis, seu, quispiam partibus ex ipsis se Nobilibus, Siculis, et Saxonibus, Status dignitatis, Conditionis, Privillegii, et praeeminentiae, cuiuscunque sit, his praemissis omnibus Articulis in toto vel in aliqua ipsorum parte exquisito quovis colore, ac fictis adventionibus, praesumptioneque seu dolo, sive temeritate, quibus motus vel moti contravenire attentarent praescripto modo, quo superius articulatim connotata, aut praeconnotatorum alterum in sui parte tota vel singulari infringere molituri, tunc talis vel tales refragatores, ruptores contravenientes atque de facto contrariantes, Sententia capitali, rerumque omnium ac bonorum suorum, et possessionum amissione eo facto sunt plectendi, ipsorumque talium haeredes, et posteritates exhaereditati perpetui habeantur, et exilio relegati. Datum Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto.

XXXII. Hunyadi Mátyásról.

49. Hunyadi Mátyás mikről nevezetes?

Attyának dicsőséges érdemeiért, és Szilágyi Mihály Anyjáról való Bátyjának segítsége által, maga nagyra mutató túljajdonságai miatt, 1458-ban Januariusnak 24-kén, Királynak választatott. A' hadi Mestersége, a' Religionak őltalma (melyért 2-dik Pál Pápától felszentelt Kardal, és lialappal ajándékoztatott), a' Tudományoknak, és Tudósoknak, szeretete, 's clémoxiditása, halhatatlan névet szereztek néki.

Azonkívül, mely a' Szilágyi Mihály Gubernátorsága alatt hozattatott, a' Juris Corpusban 6 Decretumai taláttatnak, mellyekből a' következők nevezetesebbek, *n. m. a)* A' Szilágyi Mihály Decretumának 4-dik Articulussa, melyben a' közönséges hadi felülés idején kívül Esztendőnként négy, Octávák, úgy mint Szent György, Szent Jakab, Szent Mihály, és Vízkereszt nap, nyóltzad napjaiknak eltélések után, negyven napokig, a' Pálatinus, és Ország' Birája jelenlétekben, tartatni határozattanak, — melyet Mátyás 4-dik Decretuma 13 articulussában megerőssített. — A' 10-dik Articulus mely szerint a' Papok, tanulók, és Nemesek, a' Dézmáktól és Vámaktól kivételnek. *b)* Mátyás *első* Decretumának, mely 1462-ben hozattatott 3 Articulussa; melyben megállitta-

tik, hogy az Egyházi ítélő Székekben, a házassági és lelki Tárgyak felett való pereken kívül, még a következők, úgy mint a Testamentum, jegyruba, menyegzői ajándék, Leányi negyed, Dézmák, és Usurák felett való perek, úgy szintén az Özvegyeknek, Árváknak, valóságos Szegényeknek, ha birtokokról nintsen szó, és az hitszegettekek pereikis, láttassanak-el. c) Második Decretumának mely 1464-ben hozatott, és a melyben 2-dik András arany pészétű Decretuma, úgy az első Lajos és 'Sigmond Király' 6 Decretumának megerősítése-is foglaltatik, 4-dik Articulusa, melyben a rövid Evocatiók kiíratnak. 5-dik Articulusa, melyben az Octavalis Itélő Székekre az Országnak minden nagyobb és rendszerént való ítélő Birái, magok Vicesgerenseikkel együtt megjelenni, és insinuationalis Evocatiók tétetni, parantsoltatnak. — A' 17. Art. melyben a házassági, Testamentumok jegyrúha, Menyegzői ajándék, hitszegettség, Klerikusok, és Aszszonyoknak megverettetések, és fosztások felett való perek, a papi Székeken el láttatni parantsoltatnak. — A' 20. Art. azt állítja-meg, hogy azoknak, a kik az idők' mostohasági miatt Leveleiket elvesztették, és Jószaigaiknak Birtokában vagynak, új Donatiók adattassanak. — d) Az 1471-ben hozott harmadik Decretumának 12. Art. melyben az hatá-

roztatik-meg, hogy a' Király az itélő Bíráknak ítéleteiket megne semmisítse, hanem új ítéletre való Kegyelmet (Novigratiam) adgyon. A' 20 Art. hogy az erőszakkal ki-csikort Contractus erőtelen legyen.

Ezután a' Juris Corpusban találsz a' Statuoknak 1474. Költ Decretumára, melyben a' Törökök ellen hadi segítséget ígérnek. e) Az 1478-ban hozott 4-dik Decretum 8 Art. melyben megállittatik, hogyha a' Királyi adományból jószágokat nyert Személy, Statutiójának alkalmatosságával közbenvetett ellentmondással nem gondolván, a' nyert jószágot elfoglalná, annak örök bűnsűjével büntetessék. f) Az 1481-ben hozott 5-dik Decretum, melyel a' Dézmálásnak módgya határozatik-meg; 15 art. melyben az ellentmondás okadására indítandó Perek határozatnak-el. —

Ezután következnek a' 12 *palatinalis* Articulusok, onnan mondattatva, hogy ezek által a' Palatinusnak hatalma, ezekben határozódik. 1. Hogy a' Király' választásában első votuma legyen. 2. Hogy ő legyen a' kisded-keru Királynak Tutora, és Curatora. 3. Hogy ha Király uintsen, vagy még Csöcsmös, Országgyűlést gyűjthet. 4. Hogy hadi felülés alkalmatosságával, hivatalánál fogva, Ország' Fő Kapitánya legyen. 5. Az Ország' lakóssi között támadott egyenetlenségeket hivatalánál fogva lecsen-

desíteni, a' hűnösöket érdemek szerént megbüntetni hatalma vagyon; de úgy, hogy e' mellett a' Királyi méltóság sértetlenül fenntartassék. 6. A' Nép és a' Király között egyenesen megindult egyenetlenségeket megegyeztetni, és lecsendesíteni törekedgyék. 7. Abban az esetben, ha a' Király az Orátorokat, és követeket kinem halgathattya, a' Palatinusnak azokat kihalgatni, és felelettel elbocsáttani hatalma légyen. 8. A' más' kárára szolgáló Dónációknak ellentmondóit kihalgatván, ezeknek panaszszit bejelenteni, azoknak ellátározásokra idő pontot, és helyet nyerni köteles légyen. 9. Hogy a' Király után ő légyen a' legnagyobb Biró. 10. A' Királynak jelen nem létében Helytartója. 11. A' Hunoknak Birája; fizetése pedig 5000. Arany légyen. 12. Dálmát Országnak Birája.

g) Az 1480-ban hozott 6-dik *Decretum*, mely nagyobbak-is mondatik, 4. Árt. melyben meghatározatik, hogy a' Nemesi fekvő Jóságok felett indítandó perek, 4. Octávák alatt mulhatatlanul látattassanak-el. 15. Árt. hogy nagyobb hatalmasság' büntetésén, ezen öt eseteken kívül, úgy mint: a' Nemes Udvarházra való hatalmas bérohanás, és saluknak elfoglalása, Nemes embernek elárestálása, veretése, megsebesítése, vagy megöletése esetein kívül, senki se marasztassék. A. 10. Ártikulushan a' Repulsióknak büntetése állittatik-meg. A' 17. Árt. mely-

ben az állittatik-meg, hogy a' ki mint kötelezte magát, úgy vegyen Törvényt, és Igazságot. A' 25. Árt. melyben a' késedelmező zálogban tartók ellen büntetés szabattatik. Az 54. Árt. melyben az állittatik-meg, hogy a' Bírónak gyaláztatója talion marasztassék. Az 58. Árt. hogy az Itélő-Szék megsértője, 25 nehéz Gy-rán marasztassék.

Ezen Híralynak 1458. 1459. 1463. 1465. 1466. 1467. 1468. 1470. 1472. 1475. és 1476. Esztendőkről költ több Decretumai találtattak fel közelebbről. Ez törölte-el a' Palatine Judiciumot, a' proclamata Congregatiokat, a' Trina Forensis Proclamatiokat, és a' Duellumat, a' mint ezt láthatni a' 6. Decretum 1. 2. 17. 18. és 21. Ártikulussaiból.

Mi reánk Erdélyiekre nézve, nem csak onnan nevezetes, hogy Kolo'sváron, az Óvárban, a' hól ma a' Katonák' Ispotállya vagyon, született, hanem e' felett onnan-is, hogy: a) A' mint Kovacsich Márton György ezen című Könyvében: *Scriptores rerum Hungaricarum minores* 2-dik Tomussában az 384, 387 lapjain feljegyezte 1463. esztendőben az Erdélyi Státusok által, az Inásurrectió módgyáról hozott 12. Ártikulusokat megerősítette; mellyek szórólszóra így következnek: 1. *Nobiles Universi et ceteri Possessionati homines, dum in extrema necessitate Exercitus generalis proclamatur, per*

singula Capita insurgere tenentur; nisi gravi morbo, aut senio impediuntur; ita tamen ut in Comitatu de Hunyad, tamquam praedatorum incursionibus magis exposito, tertia in ceteris vero Comitatibus Transsilvaniae quarta eorumdem Nobilium pars domi relinquatur 2. Jobbaciones Nobilium similiter capitatum ire ad generales expeditiones obstringuntur, equis et armis instructi, quibus facultas suppetit, reliqui autem Rustici pauperiores pedites pixidarii, vel saltem armis Rusticanis induti; quinta nihilominus parte eorum, more antiquo ad custodienda confinia, et Castella, atque alia loca domi retenta. 3. Nobiles unius Sessionis seu nullos Jobbaciones habentes, pariter viritim insurgere obligantur, quartus quisque tamen horum intra fines Transsilvaniae reservatur; locupletiores eorum inter Equites, pauperes inter Pedites militare debebunt. 4. Proceres et Nobiles quoque senio adfecti, qui non nisi curru ad Exercitum venire valerent, sed alioquin bene Possessionati reperiuntur, uti etiam talium Viduae, hominem Nobilem, et Reipublicae peritum loco sui ad Exercitum mittere tenentur, ut qui publico bono fruuntur, publice junctis Viribus etiam pro eodem desudent. 5. Comites Parochiales obligati sint cum Probis Viris Nobilibus ad minus quinque, illis ab Universitate Nobilium cujuslibet Co-

mitatus ad hoc negotium ordinatis, tam ipsorum Nobilium, quam Rusticorum nomina, et Numerum quolibet anno in Regestrum consuetum conferre, et juxta illud gentem Comitatus, cui praesunt, ad exercituandum assumere, ut requirente tempore, coram Universitate trium Nationum rationem reddere queant, quam recte hoc officio suo defuncti fuerint. 6. Dum hujusmodi Regestrum conscribitur, debent iidem Comites, et delecti Nobiles perlustrare equos, arcus, pharetras, hastas Clypeos, et reliquos apparatus bellicos hominum registratorum, ut si necessitate ingruente generalis Insurrectio, sive litteris Domini Vajvodae Transilvaniensis, sive ense cruento, aut alio quolibet modo velociter promulgetur, ad locum denominandum protinus convenire, et parati esse possint, indeque sub Ducatu Domini Vajvodae procedere, altero Comite cujuslibet Comitatus cum signo publico illis praeunte. 7. Item: in hujusmodi Registro haec limitatio habeatur, ut etiam tunc, quando belli generalis tempore per singula Capita Insurrectio demandatur, ubi Pater cum Filio uno pane vescitur, pariter si duo Fratres indivisi fuerint, talium unus tantum ad exercituandum ire adigatur, et si is in illo bello cadat, alter loco ejus mitti non debeat. Et haec constitutio ad tres Nationes aequaliter extendatur. 8. Item: pro cu-

stodia Castellorum ad publicam securitatem facientium Castellani, pro Curiiis vero praecipuorum Dominorum Magistri Curiae, cum illisve Nobiles im possessionati, et Jobhagiones hungarici sanguinis, eo numero, quem Comites, et Nobiles ad hoc ordinati definiunt, domi relinquuntur. Sed horum quoque Nomina cum Nominibus quartae partis Nobilium in Regestrum inferantur, veluti caeterorum exercituantium. 9. Tandem Universum Exercitum Nobilium alter Dominorum Vajvodarum, tanquam generalis Capitaneus Transsilvaniae, ductabit, alter vero, si ambo fuerint, simul constituti, si vero minus, Vice Vajvoda, in his partibus Transsilvanicis pro tutiori rerum statu permanebit: Vajvoda vero casu, quo non existente, Dominus Vice Vajvoda Capitanei munus obibit. — Sed neuter Dominorum Vajvodarum Exercitum generalem Nobilium ultra metas Regni Hungariae educet, nisi casu poscente, sponte Nobiles ipsi contra infideles, et aemulos Sacrae Coronae exire voluerint; Intra limites vero Regni de cibatu Regali, Nobilium, et suarum Gentium provideri curabit. — —

10. Siculi, juxta suum modum antiquum, ad Exercitum generalem mittere obligantur duas gentis suae partes, tertia ad omnes eventus domi relicta. Eorum vero convocatio ad insurgendum fiat, vel gladio Sanguine tincto,

vel litteris Comitis eorundem Siculorum, vel Domini Vajvodae, si is simul Comes fuerit; Dum tamen necessitas tumultum excitare cogit, Capitanei Sedium cunctarum tympanis, et Záldobonibus, atque accensis Struibus lignorum in sciundis locis Tűzhalom vocatis conclamationem faciant; et qui ad haec non concurrit, Caput amittat. 11. Ne tamen defectus vel in motione, vel in bello contingat, singularum Sedium Capitanei tenentur pacis tempore neque admodum raro, lustrationem Armorum, et reliquorum apparatusum peragere, quod si neglexerint Capitanei, vel non obdixerint mandati — — quisque luat, teneatur. — 12. Si aliqui temporis Successu his declaratis Constitutionibus se Contumaciter opponerent, et rebellionem concitarent, non tantum bona sua amittant, sed Capita etiam eorum amputentur, vel de ligno suspendantur; Excitator vero si reperietur, qui caeteros seduceret contra Serenissimum Dominum Regem, et Charam Patriam, is ferro candente ad mortem ustuletur; ne gratia quidem Domini Regis in contrarium vires habente.

Praeter has, Constitutiones quas pridem Anno 1435. in Decreto suo Serenissimus Dominus Sigismundus quondam Imperator, et Rex cum Regni ordinibus edidit, nunc quoque fideliter acceptamus. b) Hogy 1474-ben, a' mint

Eder Károly Úr a' Breviarium Juris Transsilvanici, Czimű Könyvének előljáró beszédében Pray Úr után feljegyezte, Erdélyben Országgyűlést tartott, melyben megállíttatott; hogy Fagaras, Omlás, és Radna Vidékek a' Királyi Jushoz alkalmaztassanak, a' végre, hogy mikor a' szükség kívánná, valamely havasalföldi, vagy Móldovai Vajdának assignáltathassanak.

c) 1473-ban A' Székelyeket lustrálván, azokat három Classisokra osztotta, úgy mint: Primorok, Lófő, és Pixidariusokra. Miképpen ment véghez előmenetele a' Székely Nemzetnek, és minémű szabadsággal birt légyen 1-ső Mátyás Magyar Ország' dicsőséges Királyának parancsolattyaából, kitetszik; mellyet (az Erdély Országi Nemes Székely Nemzetnek Képe nevezetű Könyvéből, mely nyomtattatott Kolosváron a' Rpf. Kol. betűivel 1806. Eszt.) itten szóról szóra leírni tetszett: Tulajdon parancsolatja Ő Királyi Uraságának.

Mi Mátyás, Magyar, Cseh, (és a' többi-) Országoknak Királya, Méray Magyar Balás, Erdély Országunk' Vajdájának, a' Székelyek Ispánnyának, ő hűségének, és az ő alattavalóinak a' mi Kegyelmeinket ajánlyuk. Sajnoson panaszokodnak mi előttünk a' mi Udvarhely, és Maros Székekből való Lovas, és Gyalog Ratonáink, a' kik ezen Táborunkban jelen vannak; miképpen az ő tulajdon Nemzetekből va-

16 Fő Rendek közül némelyek bizonyos pénz-
 béli fizetésre őket kényszeríteni próbálnák, és mi-
 képpen ez által az ő három részre osztott Nem-
 zeteket megrontani kívánnák. Minthogy pe-
 dig a' mi legfőbb Királlyi gondunk, és igye-
 kezetünk a' volna, hogy mindnyájan azok, a'
 kik a' mi Királlyi megmaradásunkat, és előme-
 telünket eszközlik, mi tőlünk az ő hozzánk va-
 ló hűségeknek méltó jutalmát vegyék. Annak
 okáért méltó tekintetbe vévén az ők, és az e-
 gész Székely Nemzetnek mi hozzánk-való nagy
 hűségét, és hadakozó mindenkori különös kész-
 ségét, hűségeknek parantsoljuk ezen Királlyi
 parantsolatunk által legkeményebben, hogy vé-
 vén ezen Rendelésünket, azonnal minden ha-
 lasztás nélkül e' dolgot megörvösolják, és ki-
 váltképpen a' mi az első illeti: minthogy a'
 mi hű Székellyeink, sem minékünk magunk-
 nak, sem pedig mi embereiuknek semminémű
 adózással eleitől-fogva nem tartoznának, hanem
 önként való jó akarattokból a' mi, és más
 jövőendőbeli Királlyok' lakodalma, és Szülő-
 työknek örvendetes tiszteletére, úgy szintén az
 ő tőlök mi hozzáuk, és mi tőlünk ő hozzájuk
 való Követségekre a' magok jövedelmekből i-
 gazságos mérték szerint (a' mint ezt a' mi más
 Kegyelmes, és már Privilegium' formájában né-
 kik kiadott Levelünköl' bőven megérthetitek)

valamit ajánlani kívánnának. Annakokáért minden húzás-vonásokat, az egész Nép közt léendő kihirdetés által eltilalmaztatok, úgy-annyira, hogy ha mégis találkoznának némellyek, a' kik ellenkezőt cselekedni mérészelnének, mindgyárt azonnal az ő bevett szokások szerint, minden jovaiktól megfosztassanak. A' mi illeti a' másodikat, azonnal megvísgálván átallyában az egész Székely Lovasságot, őket az Öseiktől maradt állapottyok szerint különös Laistromba vegyétek, a' kik az ő maradandó különbségek végett Ló-főknek fognak neveztetni. A' Gyalogokat hasonlóan más Laistromba fogjátok jegyezni, a' mit nem különben senki a' főbkek között betsületének örökös elvesztése alatt ne mérészeljen megváltoztatni, és sem ezek, sem pedig a' más Rendbeliek között senki a' mostani, és jövőendőbeli Erdély Országunk' Vajdájának, és Székelyek Ispánnyának bírek nélkül fellyebb való Rendbe, hacsak három annyi földel; és Jószággal, a' mennyi egy maga rendin való Katonának vagyon, bírni meg nem próbáltatik, fel-ne vétessék. — Mely ti általatok elkészítendő Laistromokat nébünk felküldeni, és ezen Parancsolatunkat megolvassván, a' panaszolkodó Feleknek visszaadni kötelességteknek lenni esmérjétek., különben sem cselekedvén. Kélt Modra Várát vívó Táborunkban, Ezer négyszáz hetven-harmadik esztendőben, Karátson Ha-

vának kilentzedik napján; Magyar Országi tizenhatodik, és Cseh Országi Királyságunknak ötödik esztendejében. — d) Hogy a' Beszterzei Szászokat, Franklinius szerént, ő tette szabadokká Szilágyi Mihálynak veszte után. —

Ezen Királynak koronáztatása után (mely 1464-ben Nagy-Csötörtökön történt, azért, mert csak ezen esztendő' elein válthatták-ki a' Szent Koronát 3-dik Fridrik Császártól 63-ezer aranyon) költ minden Privilegiumai megálhatók, valamint az előbbeniek-is, ha ezen esztendő után megerősítették. — Ezen dicső Király alatt a' ki 1490-ben Aprilis 6-kán halmeg Bétsben, mellyet egész Austriával 3-dik Fridriktől fegyverrel vett vala-el, Erdélyt a' következő Vajdák kormányozták. — 1. Újlaki Miklós 1464. — 2. Szilágyi Mihály. — 3. Szentgyörgyi és Bozini Gróf János. — 4. Vingarti Geréb János 1469. — 5. Vízaknai idősebb Geréb Miklós, és Somkerekai Erdélyi István 1469. 6. Bördő Miklós 1462. — 7. Dengelegi Pongrátz János 1462. 1476. — 8. Szentgyörgyi, és Bozini Gróf Sigmund 1467. — 9. Monyorókeréki Elderbach Berthöld 1467. — 10. Monyoszlói Csupor Miklós 1468, 1473. — 11. Magyar Balás 1473, 1474. 12. Vingarti Geréb Péter 1478. — 13. Báthori Istvánnak a' Fia István 1478. — 14. Sarmasági Autal 1486. — Ezekből a) Szilágyi Mihály, a' ki Mátyás alatt öt esztendeig Gubernátora

vala az egész Magyar Birodalomnak, 1463-ban a' Törököktől elfogattatván, Konstantinápolyba vitetett, és a' Török Császár' parantsolattya-ból lenyakaztatott. — *b*) Pongrátz János alatt Ali Bég, a' Misiai Kormányozó Erdélyt véletlenül meglepte, és büntetlenül pusztította, de a' midőn újra gonosz tettét újítani kívánná, Pongrátz, Mátyás' parancsolattya-ból, Temes Várnál ellent állott, a' Dunáig visszaverte, és majd egész Táborától megfosztotta. Báthori István' Vajdaságában, Ali Bég 40,000, vagy mások szerint 60, vagy 100-ezer Törökkel pusztitván Erdélyt, 1470-ben October' 13-kán Fejérvár, és Szászváros között lévő Kenyér-mezején, Báthori István, és Tömösi Ispány Kínisi Pál által, annyira megverettetett, hogy alig menekedhettemeg Ali Bég maga egyedül; ezen ütközetben Magyarok, és Székellyek 8000. Oláhok és Szászok, pedig 2000. estek-el. — Vice Vajdák valának. 1. Szeredahellyi Farkas János 1458. 2. Szentiványi György 1461. 3. Gebhardti, és Székereki Benedek, Illyei Dénes János, és Nádosdi László 1465. 4. Rhédei János, és Bethlen Domokos 1470. 1478. 5. Kendi Antal 1479. Székellyek' Ispánnyai pedig valának ezek: 1. Rozgoni Rumóld 1459 előtt. 2. Lábotlan János Tömösi Ispány, és Erdélyi Kapitány, 1459. 3. Rozgoni Osváld, és László, Losontzi Désznek nagyobbik Fia 1460. 4. Rozgoni Sebestyén

1461. Lásd Benkő Transsilvania §. 96, 98. 99 101. úgy Pálmát, és Felmert ezen dicső Királyról.

XXXIII. Második Ulászlóról.

50. *Második Ulászló alatt mik nevezetesek?*

Második Ulászló Cseh Országi Király, 1490-ben Pesten tartatott Országgyűlésen Királynak választatik, és minekutánna Cseh Országból, Magyar Országba való úttjában Farkas Hídánál eleibe tett feltételeket megerősítette volna, October' elein Székes-Fejérváratt megkoronáztatott, 's a' szerént uralkodott 1516 esztendőbeli Mártiusig, mikor is az örökkévalóságra általköltözött. Mátyásnál a' Katonai Virtusra, és egyéb tulajdoságokra nézve igaz ugyan hogy sokkal kissebb volt, a' mi mindazonáltal a' Törvény-hozatalt illeti, hozzá hasonlónak méltán mondattathatik. Ezen Királynak a' Juris Corpusban béírva 7. Decretumai találatnak, melyek közül a) *Az első* 1492 esztendőben költ, 's ennek elein olvashatók a' Farkas Hídánál megerősített feltételek; egyébaránt pedig többnyire a' Mátyás 6 Decretumabéli Árticulusokat repetállyá, bővebben megmagyarázva, és megerősítve; ez nagyobb Decretumnak is nevezetik; és Árticulussai közül a' nevezetesebbek ezek: 1. A' 9-dik mely azt állittya-meg, hogy a' Praelátusok', és Regni Bárók' jóváhagyása

nélkül, a' Király 100 Jobbágyoknál többet sen-
 kinek se adhasson, ajándékozhasson. 2. Az 51
 melyben megállittatik, hogy a' Prokurátori meg-
 hívás csak a' pernek folyása, és el-nem látá-
 sa előtt tétethessen' hogy új Itéletet az utolsó
 terminusban lehessen nyerni, vagy-is hogy új
 Itéletre az utolsó terminusban-is lehessen ké-
 redzeni; ezzel mindazonáltal az Executió meg-
 ne gátoltathasson, kivévén, ha az Itélet meg-
 nem jelenésén hozattatott, 's az Alperes törvé-
 nyes okokból nem jelenhetett volna-meg. 3.
 Az 55-dik, mellyel a' kisebb hatalmasság' bü-
 tetése 25. nehéz Gyárakban határozatik, a' kár',
 és költség' megtérítésén kívül. — b) A' máso-
 dik mely 1795-beu hozattatott, melyben több-
 nyire az elsőre provocáltatván, az abban fog-
 lalt ártikulusok bővebben megmagyaráztatnak,
 ezekből megjegyzést érdemlők. — a' 7-dik ár-
 tikulus, mellyel a' Trina Forensis proclama-
 tio helyet az Insinuatióval való evocatio ál-
 lítottatik-meg. 2. A' 32-dik, melyben az állitta-
 tik-meg. hogy Egyházi Vikáriusoknak idegenek
 ne tétetődgyenek, hozandó ítéleteknek megse-
 misítése terhe alatt. — c) A' Harmadik, mely
 kisebbnek-is mondattatik, hozattatott 1498-ban
 melynek nevezetesebb ártikulusai ezek: 1. A'
 2-dik mely szerént az határozatik-meg; hogy
 esztendőnként két nagyobb, és két kisebb (25
 napokból álló) Octávák tartassanak, mellyek

hen a' rendszerént való Orszâg' Biráin kívül, még két Praelátusok, két Regni Bárók, és két Nemesek, a' nagyobbokban felváltólag 10szor, a' kisebbekben pedig 8szor jelennyenek-meg. 2. Az 55-dik, melyben az állittatik-meg, hogy a' Papok se Donatioval, se pénzen világi embereknek jovaikat, magoknak, vagy Ecclésiáik' számokra meg-ne szerezhessék, a' világiak pedig Ecclésiái jókat elfoglalni ne mérészeljenek. d) A' *Negyedik*, mely 1500-ban holt az előbeninek folytatása, a' melynek Ártikulusaiból a' következendők megjegyztetendőbbek. 1. A' 8-dik, mely azt határozza, hogy a' mely Bírónak pere foly, se maga, se vicesgerense a' pernek elévételében jelen ne lehessen. 2. A' 9-dik, melyben azok ellen, a' kik Népekkal erő hatalommal repellálnak, büntetésül a' pernek elvesztése határoztatik, valamint szintén azok ellen-is, a' kik nem gondolván a' közbenvetett Repulsióval az exequalandó Jóságot elfoglalják. e) Az *ötödik* holt 1504-ben, melyben ezek a' nevezetesebb árticulusok: 1. Az 7-dik, mellyel a' 100 forintos zálogos perek a' Vármegyei Itélő-Székeken elláttatni határoztatnak. 2. A' 8-dik, hogy a' tíz jugerumos földeknek, és Erdőknek hatalmas elfoglalása felett indítandó perek-is, a' Vármegyéken íteltessenek. 3. A' 18, mellyel a' Jobbágyoknak 3 forint bíróság alatt a' vadászat tilalmaztatik. f) A' *Ha-*

rodik 1507-ben hozattatott, melynek 4-dik ártikulussában az állittatik-meg, hogy a' törvénykezésbéli dolgokra szolgáló petséket, érdemes világi Személy tartsa. g) A' *Hetedik* 1514-ben hozattatott, melynek 1.) 1. 2. 3. ártikulussában az elidegenített Koronai Jóságok visszaszereztetni parancsoltatnak; a' 3-dik ártikulusban elészámláltattaknak elidegenítése pedig tilalmaztatik. 2. A' több Ártikulusok pedig a' Dó'sa György' vezérlése alatt feltámadott parasztságnak örökös szolgálásra lett vettetését tárgyazzák, ezeknek állapotját, és sorsát megállíttják. Ezen királynak Privilegiumai megtartatnak, kivévén azokat, mellyek az 7. Decretum' 33-dik, 49-dik, 53-dik, és 59-dik árticulussainak értelmek' ellenére adattattak volna. Ezen Király még a' következőkről-is nevezetes, úgy mint: a) Hogy alatta és parancsolatnyából, irattatott-meg a' Decretum Tripartitum; tudniillik, látván a' jó lelkű király azt, hogy az alsó Székektől felhatott Itéletekben külömbféle szokások emlittetnek, sőt az Itéletek azokon építetnek, ezek pedig a' Felsőbb Birák előtt esmétlenek, 's azért az igazság' kiszolgáltatásában nagy csonkulás, hátramaradás, és elmozdithatatlan akadályok legyenek; ezeknek elhárításokra-nézve elébb ítélő Mester Ádámnak parantsolt, a' Törvényes szokásoknak, és sarkalatosabb Törvényeknek egybenszedések felől; de

minthogy ez a' Czélnek nem felelt-meg 1503.
 12. Férjakat rendelt e' végre; de ezek sem cse-
 cselekelvén semmit-is, Ország' Bírája Itélő Mes-
 terére Verhőtzi Istvánra bízta a' felvett dólgot,
 a' ki-is munkáját elkészitvén, azt az 1514-ben
 tartott Országgyűlésének beadta; ez megvi'sgál-
 ván helybenhagyta, 's azt végezte felőlle, hogy
 annyi párhan íratassék-le, a' mennyi Várme-
 gye vagyon, 's a' szerént Vármegyénként
 osztogattassék-ki a' mint e' kitetszik az 7-dik
 Decretumnak 63-dik articulussából, és maga a'
 Confirmatorium Diplomának ezen szavaiból;
*demum nobis in praesenti Conventu, et Con-
 gregatione generali eorundem Universorum
 Praelatorum, Baronum, et Regni hujus No-
 bilitium etc. constitutis, iidem Praelati et Ba-
 rones, ac Nobiles Universi nostrum acceden-
 tes in conspectum, quemdam Libellum, gen-
 tititia, municipaliaque jura, ac Leges, et
 Consuetudines eorum vetustas, et receptas
 continentem nostro jussu ac praefato Magi-
 stro Stephano collectum et conscriptum no-
 bis obtulerunt, supplicantes ut quia ipsi eum
 Libellum in suis cunetis clausulis, articulis,
 et capitulis per Venerabilem Paulum de Var-
 da Praepositum S. Sigismundi Proventuum
 nostrorum Regalium Administratorem, ac
 Magnificum Benedictum de Battyán, hujus
 Castri nostri Budensis Castellatum, nec non*

Egregios Magistros Joannem de Elwewlgh Palatinalem, ac Albertum de Bell'én, et Paulum Bolyár Personalis praesentiae nostrae Protonotarios, item Stephanum Kesz-rü de Gybarth Regni hujus nostri Hungariae Vice Palatinum, Georgium de Mekhe Secretarium nostrum, Michaelem de Zób, ac Paulum de Dombó Juratos Assessores dictae Sedis nostrae Judiciariae, et Stephanum Henzely de Potrovez Directorem Causarum nostrarum Regalium perlegi, revideri, discuti, et examinari faciendó, super eorum Legibus, et approbatis consuetudinibus recto ordine, et debito modo conscriptum esse agnovissent, propterea ipsum Libellum, et omnia in eo contenta, quoad omnes clausulas, Sensus, Capita, et Articulos, in formam nostri Privilegii redigi faciendó admittere, et approbare, eisdemque, et eorum haeredibus, ac Posteritatibus pro perpetuis Legibus, et Consuetudinibus valiturum auctoritate nostra Regia, et de Regiae nostrae Potestatis plenitudine roborare, et confirmare dignemur. Cujus quidem Libelli tenor sequitur in haec verba: Midón az 63-dik Articulusz az öszveszedett Törvényeket Vármegyénként kiosztani rendeli, a' Confirmatorium Diploma pedig azt, hogy azon öszveszedett Törvények, melyekről az articulus szól, maga a' Tripartitum

Jett légyen nyilván bizonyította. Decretumnak nevezetik ez a' Könyv azért, hogy az említett Országgyűlése által decernáltatott; Tripártitumnak pedig fő három részeiről, mivel ezen Könyv áll egy bevezetésből, mely 10. Titulusokban, az ezen Törvényes Könyvben foglalt Tárgyaknak megértésére szolgáló első esmeretségeket foglalja magában; és három fő Részekből, melyekből az első 134. Titulusokban előadgya a' Nemesség' állapotját, annak megszerzése módját, a' Jóság' megszerzésére szolgáló utat, és annak birtoka körül előforduló több Jussokat. A' 2-dik Rész a' Törvényhozó hatalmat, a' peres Leveleknek tulajdonságait, és a' Perek' folyamatját terjeszti előnkbe 80 Titulusokban. A' harmadik Rész a' Magyar Országai Koronához tartozandó némely Országoknak szokásait, és különös Constitutióit, úgy azon hatalmat, mely szerént a' Törvényhozó Testhez tartozandó Közönségek magokra, kébelekben szolgálható Statutumokat hozhatnak. Továbbá az appellatiók' módgyát, a' Városi Pólgárok' állapotját, peres ügyeiknek eligazítása módgyát; végezetre a' Jobbágyok' állapotját, és a' 'Sidók' esküvése formáját 30. Titulusokban, adgya-elé,

Ezen Titulusok, paragraphusokra vagynak felosztva, melynélfogva ha ezen Törvényes Könyvből valamit előhozni kívánunk, legelőbbször arra kell vigyáznunk, hogy az, a' mit citálni

akarunk, a' bévezetésben-é, vagy pedig valamelyik Fő Részben találatik? 's ha bévezetés-béli, akkor tészünk egy nagy T, utánna egy P. mellyel jelentyük a' Prologust, ez után egy kis t, mely titulust tészem, utánna vettyük a' Titulusnak számát, végezetre egy paragraphi nótát, mely ál két öszvesfont kis s-ből § ezután a' paragraphus számát; és e' szerént szoktuk kimondani: Tripartiti Prologialis Tituli p. o. 3-ii paragrapho 1. Ha pedig valamelyik Részbeli Titulusnak paragraphussát akarjuk citálni, a' nagy T. után mindgyárt a' Résznek számát vettyük, azután a' kis t, mellyel a' Titulust jelentyük, követvén a' többit a' fennebbiek szerént, és e' szerént mondgyuk-ki: Tripartiti p. o. partii 1-ae, tituli 4-ti §. 1.

Ezen Törvényes Könyv ellen némellyek azt az ellenvetést tészik, hogy mivel Ulászló király, a' ki maga Diplomájával-is megerősítette, minekélőtte annyi Exemplárokban, a' mennyi Vármegye vagyon, leíratathatott volna, meghalálozott a' nélkül, hogy pecsétjével megerősithette volna, tökéletes erővel nem írhatja, mely ellenvetés annyival erőtelenebb, mennyivel bizonyosabb az: —

1. A' fen citált 7-dik Decretum' 65-dik Titulussából, és magának Ulászlónak Diplomájából, hogy ez az Országgyűlése által megvizsgáltván, helyben hagyattatott 's következendő-

leg az Országgyűlése actávája vált. — Ha tehát Ulászló 7-dik Decretuma, erejére nézve semmi kétség alá nem vonattatik, ezen Törvényes Könyvnek-is mint az itt Decretum Szüleményének, a' Királyi petsét nem léte miatt kötelező ereje annyival inkább nemfogyatkozhatik, mivel. 2. A' fogyhatatlan ususon kívül, Erdélyben 1609-beli Ország' Articulusai által-is újra megerősített, sőt a' Fejedelmek Conditioniban, és Esküvésekben az Approbata és Compilata 2-dik Részai 1-5-ö Titulussok' bizonyítások szerint, megtartás végett mint tökéletes erejű Törvényes Könyv, kitétetik. 3-or A' Leopoldinum' Diploma (melyet mint az Erdélyi Fejedelemség és a' Felsőleges Austriai Ház között való fundamentumias kötetést, az 1701-dik Esztendőbéli 2-dik Articulus szerint, minden következő Fejedelmek megerősíteni kötelezettek) 3-dik pontjában mint tökéletes erejű törvényes Könyv, helybenhagyattatik :

Végre erőlt azt-is méltó megjegyezni, hogy többen találtattak, a' kik magyarra fordították, sőt kik 2-dik Mátyás idejében németre-is de minthogy ezen fordítások Országgyűlésén meg nem állítottak, kötelező erővel csak a' Deák kiadás bír. —

Utóljára a' mi Verbótzai István' származását, és életét érdekli, erről különböző vélemények vagynak; mert Severini Magyar Ország'

régi Lakósisiról írt elmélkedésében Nograd Vármegyei alsó Perényinek írja; Heltai András, és Homoród Szentpáli Ferentz versekbe fordított Tripártitumának a' kezdetén így írván.

Verbőtz Istvánt-is Küküllő Vármegye,
Szülte Szőkefalván, és Adámos völgye.

Övé volt Szent Márton, Bozzás, Majos hegye,
Désfalva, Kárpólna Dombó, Páúád 's Benye.

Erdélyinek, Küküllő Vármegyeinek, Szirmai Antal pedig Ugotsa Vármegyének leírásában, Diplomákból kívánnya megmutatni, hogy Ugotsa Vármegyei Verbőtz nevű helységi Verbőtz Jánosnak és Deák Apolloniának a' ki Zápolyaék Familiájából való volt, fia lett legyen. Mely állításokból azt lehet kijozni, hogy nem utolsó Házból való, és mind Magyar Országban, mind Erdélyben nevezetes nagy birtokú ember lett legyen; a' ki Zápolya János Erdélyi Vajdának pártfogása, és segedelmezése alatt Budán, Betsben és Bononiában a' Törvények' tanulását folytatván, hazájában lett visszatérésével elébb Ország' Birájának ítélő mestere, azután personalis praesentiae Regiae Locumtenens, (az az a' Királyi személyes jelenlétele' Helytartója), az 1525-évi, Hatvanban tartatott Gyűlésben Palatinussá lett ugyan, de a' következett 1526-béli Budai Gyűlésben Királyi Tábla Biró Zósb Mihályal együtt proscribáltatott, és az előbbi volt Törvényes

Palatinus Báthori István Hivatalyába vissza tétetődött; melyért a' Mohátsi Veszedelem után, fő eszköze vólt a' Zápolya János Királya lett választásának, ki által Cancellariusnak tétetett, — a' mint ezt az 1540-ben Szász Sebesben tartatott Országgyűlésének Articulusai végén találtató Subriptionja, némely jóvainak zálogban lett vetésekről találtató Contractussa, és a' Sepsi és Miklósvár Székek között a' Jurisdictio felett támadott, és Mátyás Király' parantsolattyából, az akkori Székelyek' és Tömosi Ispány által ellátott egyeneltenségről költ Sententiának, János Király által 1551-ben lett megerősítése aláírása is bizonyították. János Király hólta után Isabellának tanátszója vólt abban, hogy a' Török Császár' védelmét kérje 1-ső Ferdinánd ellen, sőt e' tárgyban akkori Pétsi Püspök Eszeki Jánossal követye-is; minekutánna pedig Isabella Erdélybe utasított vólna a' Török Császár által, és Buda, a' Török birtokában maradott, a' Budai Basa mellé rendeltetett a' végre, hogy az oda folyamodó Magyaroknak Törvényt tegyen; mely' hivatala folytatása alatt, az ottan támadott Pestisben 1542-ben meghalálozott, és a' Budai Zsidok temetőjébe temettetett-el. — b) 1405-ben Királyi Táblát állított-fel Magyar Országban. — c) 1505-ben Székely Udvarhelyen a' Székely Nemzet Gyűlést tartván, bizonyos tör-

ványas Statutumokat hozott magának, mellyeket a' Székely Nemzet' *Constitutioi* című *Főnyvből* szóról szóra ide béirva olvashatsz.

Mi az egész Székely Földének lakóssi, és minden Székeknek akár mitsoda renden lévői, adjuk emlékezetekre mindeneknek, a' kiknek illik, ezen Levelünk rendében; Hogy mikoron mi ezer ötszáz öt Esztendőben, Szent Ersebeth Királyné nap után ötöd nappal Udvarhely Várossában, a' mi Országunknak régi szokása szerént, némü-némü, szükséges dolgaink' ez mi fellyül megirt, Országunknak véghez viteliért, és némely ítemen szokásoknak megjobbitásáért, közönséges Gyűlést hirdettünk, és celebráltunk volna, holott több szükséges sok dolgaink között, nem utolsónak tetszék, és ítéltök lenni: hogy a' mi Országunknak ritka Gyűlése miatt sok Pereknek, mellyeknek appellatiója, és újjabban való megrázása, Országunknak közönséges népet illetné, véghezvitele napról napra haladozna, mely tovább-tovább elmulások, es haladozások sokaknak nagy károokra, és nyilvánvaló fogyatkozásokra volna. Ezt-is igen világoson megpróbált dologból tapasztalhatóképpen eszünkbe vettük, hogy a' Szeretet, a' Ilrag, a' Gyűlölség, és a' magok hasznoknak keresése, a' Bírakat, és a' Törvénytévőket, itt a' mü Székely Országunkban gyakorla nem engedi-meg, hogy igazat lássanak,

és itéllyenek. Melly Pereknek halogatására, és a' Törvénytévőknek, Biráknak magok illetlen viselésére nézve, hogy jó idején gondviselésünk által igen szükségesnek ítéltük lenni, és ugyan meghihatalanképpen örökösön mindenféle lakóitól Országunknak, hogy megtartassék, elvégeztük, és rendeltük: Hogy az Udvarhely, és Heresztur Székén lakó Székelly Atyafiaknak az Elsők között négy embereket, és ugyan azon Széken lakó Lófejek között tizenháromat, a' mű Székelly Országunknak régi, bevett Authoritásából és hatalmából Biráknak és az igazság' kiszolgáltatásának véghezvitelére rendeltünk, kik egy Summában lesznek tizenheten; a' kik minden Székeknek, és Országoknak, akármilyen renden lévő Székellyeknek Személlyeket, és képeket viselleyék. Mely Birák a' választás után elsőbben Istennek tartozó hiteket depónálván ezen: Hogy ők sem szeretetre, sem gyűlölségre, sem pedig magok hasznokra nézve nem; hanem csak az egy Istenre, és annak igazságát szemek előtt viselvén, valami a' két Fél peres között igazság legyen, azt tselekszik, és végezik, melyet ha megcselekesznek igen jó, ha hól pedig nem, kit Isten eltávoztasson; ha a' Birák között valamelyik Istenét elfelejtvén, és a' maga Idvességét-is hátra hagyván, vagy Könyörgésért, vagy ajándékért; vagy pedig maga hasz-

I. Darab.

náért az igaz utból valamely-felé kitérne, az olyan mingyárt örök számkivetésre sententiáztassék, melynek minden ingó-bingó marháit, és örökségét-is elveszesse, és annakutánna, mint olyan hamis bitű, és névbéli Székely Országunkban ne maradhasson, és lakhassék. Az olyan-is pedig, valaki az olyan hamis bitű számkivettetteknek haza jövéseken, vagy megmaradásokban fáradna, és munkálkodnék, hasonló számkivetésre, mint olyan embereknek óltalmazója ítéltessék, és kárhoztassék. Továbbra, hogy a' megnevezett Birák, mellyek a' megírt mód szerént megesküdtenek, Törvények, és Ítéletek, hogy hijában ne legyen, azt végeztük: hogy valamelly dologban Törvényt mondanak, azt az ő Ítéleteket állandóképpen véghez-is vigyék, igazságokat megadván. A' Kapitányoknak, és Király Biráknak Esztendőnként, a' kik egyik a' másik helyébe következnek, a' Tisztviselők között, ha valamellyik az idő forgásában megtalálkoznék halni, akkor mindjárt hasonló Rendek közül a' megholt helyébe, kik ugyan azon megmondott Székben laknak, az mű Székely Országunknak arra rendelt Authoritássával, és hatalmával mást válaszszanak, hogy a' tizenhét szám a' mi Országunkbéli Birák közt megne fogyatkozzék; és kevesedjék. Hogy pedig a' megírt Rendeletünk, és végzésünk illendőképpen véghez-is vitessék, ez o-

kon rendeltük a' gyorsaságos Pataksalvi Pétert; hogy az ide alább megírt végezésünket megérthető szóval közönségesen mindeneknek hallására itt az egész Gyűlésben mindenütt kihirdesse, és jelentse. Végezetre az egy néhányszor megmondott Birák hasonloképpen elválasztásának, ugyan itten mostan az egész Gyűlekezethek jelenlétében, az ide alább megírt okon Országunknak Birául; az egész Orszagnak pedig első, és kiváltképpen valói közül. A' Lófejek közül-is ugyan a' megmondott Udvarhely, és HereszturSzékieket választásának, tudniillik: Nyujtódi Pált, Kontzai Antált, Benedekfi Jánost, és Pétert, Bethlensalvi Pataksalvi Pétert, Kedei Kelelent, Lohodi Pétert, Kedei Ferentzet, Szombatsalvi Gergelyt, Vágási Imrét, Pataksalvi Kelelent, Márkos Mihályt, Bíró Balást, Lengyelsalvi Böldisárt, Fantsali Balást, Akadátz Mihályt, Pálsalvi Lukátsot: melly Birákat a' mű bizoyos 'Tudományunk' szerént elválasztván, az elébb megírt végezésünkre, és rendelésünkre, a' megmondott hit szerént ugyan a' közönséges Gyűlésünkben megeskötők; mint annak rendi, és modja kívánnya vala, Azokáért mű-is hasonloképpen valók Lófejek, és közrendek, felémelvén jobb kezünket, erős hittel megesküvénk, hogy mind ezeket a' végezéseket örökre meghihatalanúl megtartyuk;

és másokkal-is megtartattuk. Mellynek bizony-
ságára adtuk ez mű Rendelésünkről írott Le-
velünket, Petsétünkel megerősítvén. Költ Ud-
varhelyt a' selyül megírt napon és Esztendő-
ben. Fő Kapitány Bögözi János, ugyan Bögözi,
d) Ugyan azon Nemzet' 1506-ba (midőn a'
Király' számára kért ökrökért felállottak volt,
és fegyverrel csendesítették-le) Agyagfalván
hozott Constitutioi, a' fennebb megírt Nemes
Székely Nemzet' Constitutioi című Könyvből
szóról szóra így következnek.

Mi Székely Ország' Földének lakóji, és az
egész Székely Földön lévő Székelyeknek köz-
ségeesen minden felső és alsó Renden lé-
vői: adjuk emlékezetére mindeneknek, a' kik-
nek illik, ez Levelünk' rendiben: hogy mi az
ezer öt szász, és hat Esztendőben, az Urunk'
születésének négy idejének ötödik napján, Ud-
varhely Széknek Agyagfalva Majorjában az mű
Országunknak községeesen való szükséges dől-
gaiért kiváltképpen való Gyűlést hirdettünk,
és rendeltünk volna, hogy a' külömb-külob-
féle egyenetlenségeket, és hitván szokásokat
eltörlenénk, és hagynánk; tetszék azért akkor mi
nékünk, és ugyan világosan megis jelenék,
hogy a' békességnek ellenkezője, az irigység,
és az egyenes egyességnek ellensége a' kevély-
ség, minden nagy Országokat elpusztitanak,
és az előbbeni állopotokban megrontanak;

hogy azért a' községre eleve látó jó Tanácsunkal gondot viselhetnénk, és pártütések miatt való veszedelmeket megelőzhetnénk, ezt rendeltük: hogy az Országban minden lakótól hibatlanul megtartassanak, elvégeztük; hogy senki a' kiváltképpen való, és Elsők között, vagy Lófővek, és Tisztviselők között, vagy pedig a' közönséges Renden lévő emberek között, valamelyek Székely Országban laknak, ennekutánna ebben az Országban kiváltképpen Fejedelmünk tisztessége, és hivsége ellen, ugymint: László Istennek kegyelmességéből, Magyar és Cseh Országban Királyának, nekünk Kegyelmes Urunknak, és az ő Tisztviselőjének, tudni-illik az Erdélyi Vajdának, és a' Székellyeknek Ispánnyanak, vagy hogy a' mű Országunknak romlására igyekeznék, és megmérészné azt próbálni: hogy ehez társat-is keresne magának; senki pediglen ennekutánna pártütésnek okáért se közönséges, se pedig részszerént Gyűlést ne indíthasson, és celebrálhasson, és magának oly hatalmat, és méltóságot ne tulajdonítson, hogy valami kevés észvesztő embereket maga mellé ne mérészellyen venni, hogy így a' mi Országunkban tólvajságok, latorságok, másnak megnyomortása, kergetése, megöklése, rátamadása, egyenetlensége, veszekedések, boszúállások, pusztítások, és égetések, házaknak elhagyások, ha-

dak, és üstökvonások, és egyéb akármilyen veszedelmek ne támadhassanak, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek, hogy az Országunkban valami taplója, és kovácsa a hitetlenségnek, vagy pártütésnek a támadozók között tellyességgel elszáradjon, és hervadjon; hogy így a Szentséges Király méltóságának tsömört, és megúnást, és a Király Tisztviselőjének gondot, és valami búsulást ne hozzanak. Még úgy-is, ha a Királynak megmondott Tisztviselőitől valami törvénytelen háborgatás, és kárvallás Országunknak szabadsága ellen, vagy közönségesképpen, vagy csak részszerént, mint a Pártütők szoktak cselekedni, pártütéssel álljanak ellene; hanem közönségesen egy helyre gyűljünk, és a megbántott Félnek segéljünk; ha csak a szerént, vagy közönségesképpen lett-is a megbántás, vára-koztató, és haladóztató óltalommal segéltsük közönséges egyenlő akarattal illendőképpen, hűségeinket-is megtartván, Királyunkat tanállyuk-meg, hogy így közönségesen tanátsot tartván, jobbmóddal állhassunk-ellene, míg a helynek meszezo-volta miatt mű-is a Kútfőhöz, tudni-illik a Királyunknak kegyelmességéhez, és Magyar Országunk segéltségéhez, kinek-is, mi-is Tagjainak hívattatunk, vagyünk-is, illendő orvosságért mehetünk; hogy így az igen-igen nagy Scythiából reánk maradott tökéletes hívségnek

dítséretét, a' mely még eddig minden Pártütéstől, árútatástól, makula - nélkül közöttünk megmaradott, ezután-is közöttünk győzhetetlenül maradhasson-meg; ha pedig valakit közöttünk, vagy az elsők, vagy a' Lőfőek között, vagy a' Tisztviselők között, a' mint előbb megírók, pártütést, vagy arra való Gyűlést tenne, vagy cselekedni meggyőzöttetnek; akkor mindgyárt mint igaz Tagtól elszakasztatott, és közönséges végezésünknek rontója, ki közöttünk méltatlan, és Nemzetünknek árulója, minden tisztességét, és betsületét elveszesse; ne-is légyen azután soha örökké szabad Törvénybe venni, semmi Tisztet-is ne viselhessen, és itt' Székely Országban soha ne-is lakhassék. Mindazonáltal ha mi Öröksége lészen, az ő igaz Örökössire maradjon, és az ilyeneknek mint hitetleneknek, senki a' Fejedelmen kívül grátiát, kegyelmet néki ne adhasson, hanem ha az egész Székelység egyenlő akaratból, és minden ingó, bingó marhája prédára, kapsira hányattassék, és maga örök számkivetésre üzetessék, ha pedig ilyen árútatásban a' Köz-Nép közül-való találtatik, az-is hasonlóképpen számkivetésre vettessék, és minden jovai prédáltassanak-el; annak-is Fejedelmen kívül senki kegyelmet ne adhasson; hanem csak az egész Székelység. Hogy pedig a' megírt rendelések, és végezesek erőssen megtartassanak, azokáért mindnyájan miud a' Na-

gyok, és Elsők; mind pedig a' Ló-Főek, és Közrendek' felemelvén jobbkezünket, megesküvének mindnyájan ezekre az ártikusokra, végzésekre, hogy minden pontyait változhatatlanképpen megtartsák, a' Mindenható Istennek tisztességére, s' Királyunknak búségére, és az Egyességnek megmaradására, állására. Továbbá a' mely fogatkozást az elmúlt ezer ötszáz-öt esztendőbéli Gyűlésünkben, mely Udvarhelyt volt, mely végezésen esmértünk, most azt újjabban ennyivel újjittyuk, és erősittyük, és mindeneknek megtartani parancsollyuk; hogy ennekutánna a' mű Országunkban semmi Tisztviselő az Ecclesiától rendeltetett ünnepoapokan, annak megütálására Törvényt ne tehessen. Ha mely pedig a' mű töllünk rendeltetett Bírák közül Törvényt tenne, azt a' Törvényt erőtelennek hagyjuk, és Végezzük; azonkívül pedig az őllyan Bíró két marha bírsággal büntetessék, mely bírságot közönséges Tisztviselőn a' Fő Kapitány exequáltasson; ha pedig a' Fő Kapitányon esik-meg, tehát a' Király-Bíró a' Fő Kapitányt-is megbüntesse. Végezetre ez-is tessék minékünk, ez-is ugyan azon Gyűlésünkben noha hites Törvénytévőket, és Bírákat rendeltünk, kik minden embereknek az Istennek igazsága szerént igaz Itéletet szolgáltassanak; még-is mindazonáltal látjuk, hogy kevés haszna vagyon, holott azt osztán senkitől végbe vinui

nem láttyuk, azokáért jelenvaló Gyűlésünkben Szentül rendellyük : hogy minden Bíró itt' a' mű Országunkban valamely valami dólgot ezután megítél, és annak igazságát, úgymint a' kit tisztaságnak hívnak felveszi, tehát az óllyan tizenötöd napra a' meggyőzött Félnek jovaiból a' győzedelmesnek eleget tegyen. —

Ha hól pedig eleget nem akarna tenni, avagy ha ereje nem vólna, hogy igazat tehesen, akkor tartozék az ő Székinék Kapitányától, és Tisztitól segítséget kérni, kinek ereje által igazat vehessen; de ha ugyancsak elvesztetlené, tehát a' magájából a' Bírónak a' győzedelmes Félnek tegyenek eleget, hogy a' Szegények, és együgyűek az elégtételnek halgatásával nagyobb, és több kárba ne essenek.

Lettek ezek a' Végzések a' fenn megírt helyen, esztendőben, és naptájat, a' Gyergyai Lázár András' Elsőségiben, az Udvarhelyszéki elsőknék jelenlétiben, úgymint: Bögözi János, Nyújtódi Pál, Katzai Antal, Benedekfi János, és Péter Bethlenfalviak, és Gergely János. Marus-Székről pediglen, és Aranyos-Székről: Apafi Lénárt, Gyalakuti Mihály, Bartsai Gaspár, Tót Miklós, Alárd Ferentz, Tatár Gergely, Dénes András, Csik és Kézdi Székből, Lázár Balás, Bláskó János, Györfi Sándor, Betz Imreh, Csákó János, Urbán Dimjén, Czirják Bernárd, Kun Antal, Apór István, és Csomortán Lász-

ló, Sepsí és Orbai Székből: Kálnoki Bálinth, Latzok Mihály, Czirják Balás, Daczó Péter, Mikó Mihály, Mihályfi István, Bíró Miklós. Ezen kívül számtalan sokaság, a' kik a' mi Szé-
 lely Országunknak javáért meghalni készek vol-
 nának, és a' Szent Koronához-is hűséget tartan-
 nak. — Ezen Király' idejében Vajdák valának
 a' következők: 1. Báthori Istvánnak a' fia,
 István 1492, 2. Losontzi László, és Drágfi Ber-
 talan, kikről Benkő Trans. Tom. 1- §. 99. Nro
 17. azt írja, hogy ezek alatt az Erdélyben puszt-
 itás végett hérohant Ali Bég, Veres Torony-
 nál a' felkelő Székelyektől keményen megve-
 rettetett, 's minden prédától megfosztatott, to-
 vábbá hogy mivel ezen két Vajdák, kik az i-
 devaló belső mozgások, és egyenetlenségeknek
 lecsendesítésére küldettek vala-bé, egymás el-
 len dőlgozván, még több rosszakra adtak al-
 kalmatosságot, azért Losontzi László Királyi
 Udvar Mesterének vitetett, 's így csak Drágfi-
 ta maradt az Erdélyi Vajdaság. Ez a' latro-
 kat és gonosztévőket keményen megbüntetvén,
 a' belső rosszat Erdélyben megfőjtotta. —

Ez alatt Ulászló Erdélyből 60,000 forinto-
 kat vett-sol, 3. Bozini, és Szent Györgyi Gróf
 Péter 1499. — 1506-ig — 4. Zápollya János, Ma-
 gyar Országi Palatinus' Zápollya Istvánnak a'
 fia 1510-től fogva 1526-ig. Ez alatt nevezetes
 a' Parasztoknak fellázadások; t. i. Bakats Ta-

más Esztergomi Ersek a' Törökök ellen keresztes hadat nyervén a' Pápától, 's e' végre a' hűtsus Bullát kihirdetvén, nyóltzvan ezerezen költék-fel, kiknek Vezérül adattatott Dálnoki Dó'sa György; a' ki midőn nem szivelhetné azt, hogy a' Földes Urak, és Gazdák Jobbágyaikat, és Szólgáikat a' Keresztes Vitézei közül kiragadnák, a' Törökre intézett Fegyverét az Ország' Nemessei ellen fordította, és sok kegyetlen Dúlásokat tett, míg Zápollya János Vajda által Tömösvárnál keménnyen megverettetve elfogatvatván, tüzes Királyi Thronusba elevenen megsüttetett volna. Lásd Benkő Trans. Tomo 1. §. 99. 18. sub a) Továbbá 1521-ben midőn 2-dik Lajos Menyegzőt tartana, maga a' kísérői között lévén, 's az alatt a' Török Erdélyt, de nevezetesebben a' Székely földet pusztítván; a' Székellyek azért János Vajda ellen támadtak, a' kiket csakugyan Darótz, és Homoród Szent Pál között, Zápollya keménnyen megvervén engedelmességre hozott.

Vice Vajdák valának. 1. Dobai György 1495. 2. Thelegdi István 1497. 3. Thari Benedek 1506. 4. Schechtinge László a' ki egyszersmind Dévai Porçaláb-is volt 1507. 5. Turotzi Miklós 1512. egyszersmind Székellyek' Vice-Ispánnya.

Székellyek Ispánnyának csak Tarcianus Jánost 1507 előtt jegyzi Benkő Úr.

XXXIV. Második Lajosról.

51. Második Lajos mikről nevezetes?

Ez még attya' életében 1507-ben Királynak választatott, és Koronáztatott; meghalálozott Attya' helyébe 1516-ban jutott a' Tronusra, mellyet életével együtt 1526. Szent János Fő vétele napján a' szerentsétlen Mohátsi Ütközetben veszte-el.

A' Juris Corpusban 7. Decretumi találatnak, de csak darabólva, mellyeknek hejánoságaik, Kovátsich Márton által közelebbről helyre-hozattattak; ezen Decretumok többnyire a' Törökök béütése ellen való készüléteket, és az Országnak ez időben hanyatlatt állapottyát tárgyazzák. — Privilegiumai állanak;

Ezen Király alatt Erdélyi Vajdák valának: Zápolya János; a' ki még 1510-ben jutott vala e' méltóságra, és 1518-ban társúl kapá Újlaki Lőrintzet, Zápolya a' Mohátsi ütközetre megnem jelenhetett azért, hogy a' jelen vólt Praelatusok, és Bárok módnélkül siettették az Ütközetet, ugy hogy sem Zápolya a' ki Erdélyből negyven ezerrel ment, se Frángépán Christóff a' ki Horváth Országból 15,000 Emberrel jött, az Ütközetre megnem jelenhettek.

Vice Vajdák vóltak. 1. Hagymási Miklós, Székelyek Vice Ispánnya. 2. Barabási Leonhárd 1520. 3. Stanisloffi István 1523. és Csutsi Tomori István.

XXXV. Zápollya Jánosról:

52. *Mit jegyezhetünk-meg Zápollya Jánosról?*

Meghallván Zápollya a' veszedelmet, Tokajba méne, a' hól Verbötzi István az Ország' Nagyjainak nagy részével, Királynak köszöntötte; innen Budára sietett népével, — a' hól az Ország' lakossinak nagy részétől Verbötzi Istvánnak közbenjárása által Királynak választatott, és November' 11-dikén Székes Fejérváron megis Koronáztatott: Azonban Palatinus Báthori István, Verbötzinek nagy antegonistája az Ország' lakossinak, más részét az özvegy Királyné részére vonván, Posonban Országgyűlést tartott, és Első Ferdinándat választotta Királynak, a' ki 1527-ben November 11-kén csak ugyan Székes Fejérváron megkoronáztatott, 's így már az Ország'nak két koronás Feje lett, 's az Ország' kétfelé válván, nyughatatlan vólt mind a' két Királynak Uralkodása a' sok belső háború miatt, — mellyek csak az 1535-ben némelyek szerént Váradon, mások szerént Vátzou kötött békességgel szüntettek-meg. Így Zápollya 1540. esztendő Julius' 27-dik napjaig uralkodott, a' mely nap Szász-Sebesben gutta ütésben meghólt.

Ennek ugyan a' Magyar Országi Juris Corpusban béirt Decretumai nintsenek, de vagyott egy az Erdélyi' Articulusok között, mely 1540-

ben a' Szász-Sebesi Gyűlésből költ, a' mint ezt a' királyi Gubernium Archivumában találtató Decretumok' első Könyvében láthatni.

Privilegiumai, kivévén azokat, mellyek az hozzája való állásért adattattak, mind állanak.

Ez alatt Vajdák Erdélyben valának. —

1. Peréni Péter, a' ki az előtt korona őrző lévén, a' Szent Koronának Zápollya' koronáztatása végett lett általadásáért Erdélyi Vajdasággal, és Sáros Patak nevű Mező Várossal jutalmaztatott-meg: de minekutánna János Ferdinánd által Lengyel Országba üzetetett volna, Ferdinánd részére állott 1527, és hasonló érdemért ettől-is az Erdélyi Vajdaságban meghagyattatott. 2. Somlyai Báthori István, Zápolya Jánostól, (a' ki Solimán Török Császár' segítségével Országát visszányerte) Erdélyi Vajdának tétellett, 's azt Zápollya részére fegyverrel visszászerezte 1529-ben. 3. Czibák Imre a' ki mint világi ember' a' Várad Püspökséget-is adminisztrálta. Ezt Griti Lajos, Magyar Országának Solimán által, János király mellé rendeltetett Gubernátora, 7000. Törökkel a' János és Ferdinánd között való egyenlenségeknek lecsendesítésekre Brassóba jövéen, midőn a' Király' parantsolattyából válogátott néppel köszöntésére méne, Felmernél ejszakai álmában meggyilkoltatá; melyért az Erdélyiek megboszonkodván, fegyverre keltek, 's Gritit

Meggygyesen elfogván hohér általlenyakasztatták 1534. két fiait pedig Péter Moldovai Vajda rabságra vivén, megölette, 's így Griti, a' ki kénye szerént a' Király' híre 's akarattya ellen sok Magyar Fő Urakat megöletett vala, Familiájával együtt csufoson végeztetett-ki a' világból. — bűn büntetelen nem marad. 4. Maylát István, és Balassa Imre 1534-ben, János Királytól Vajdáknak neveztetnek; de 1530-ben Maylát ugyan Sógorának Nádasdi Tamásnak (az akkori Ilirikumi Bánnak, kinek Anna nevű testvérét tartotta), Balassa Imre pedig Ferdinánd Vezérének Balassa Menyhárdnak intselkedéseik által, Jánostól Ferdinándhoz állanak; mellyet megértvén János Király, Erdélybe siet, — Balassát megveri, Almás és Diódt Váraitól megfosztja, de alázatos kérésére megkegyelmez; megint, Máylat István ellen vivén Seregét, Szász Sebesbe János meghal. Azomban a' Vezérei Fagarasba ostromolják Maylátot, és a' két Oláh Országi Vajdáknak Mesterségeik által elfogattatván, a' Török Császárnak küldetett, kitől Galatába küldettétvén, ottan sanyarú rabságban végezte életét 1551-ben; Vice Vajdák valának; 1. Bethlen Elek 1550-ban. 2. Telegdi Miklós 1531-ben. 3. Kendi Ferentz 1532.

XXXVI. Első Ferdinánd.

53. Első Ferdinándról mi ket jegyezhetünk meg?

Ez a' mint fennebb említettük, Palatinus' Báthori István által, 1515. Bétsi házassági Kötésnél fogva is Királynak választatván, és, megkoronáztatván, változó szerentsével Uralkodott 1504. Julius' 25-éig. — Ezen Királynak a' Juris Corpusban 20. Decretumi vagynak, mellyek nagyobbára az Ország' külső bátorsága megszerzését, és az elfoglalt Jóknak vissza- adatását tárgyazzák.

Ez a' Tripártitumot, azért, hogy Verbőtzi, Zápollya részén volt, az élésből kitenni akarta, és Biztosságot rendelt, a' végre, hogy újabb munkát készítsen, — meg is készült Quadripártitum név alatt, de maga Ferdinand nem confirmálta, azért a' Tripártitum maga erejében megmaradt.

Ezen Királynak, az hozzávaló általállásért adott Privilegiumokon-kivül, a' többiek a' Törvényben megálhatók. Miként jutott későbbre Erdély Ferdinand' kezére, alább az Isabella Historiájában meghallyuk 's ezért a' 3-dik Szakaszra által-lépünk.

Harmadik Szakasz.

Erdélyről a' Nemzeti Fejedelmek alatt.

54. Erdélynek Magyar Országtól való elválására mi adott alkalmatosságot?

Erdélynek Magyar Országtól lett elválását gyökeresebben megtekintve, a' Magyar Ország szabad választás által lett Királyok, 3-dik Fridrik, és 1-ő Maximilián Római Császárok között az iránt kötöt Egyezések, hogyha a' Magyar Ország Királyok Fiu maradék-nélkül meghaláloznak, Magyar Ország örökösön szálljon azon Római dicsőült Császárok' maradékaikra, okozták; ilyen egyezések válának a' következők, ugymint: Az 1463-dikbéli Mátyás Király, és 3-dik Fridrik között, mely szerént Fridrik a' Magyaroknak a' Szent Koronát úgy adgya által 63000. aranyért, hogy Mátyás ötet Attyának, ő viszont amazt fiának tartsa, 's ha Mátyás fiú maradék-nélkül halna-meg, tehát akkor Magyar Ország' menne által Fridrik' maradékaira, úgy mindazonáltal, hogy Szabadságokban állyon a' Magyaroknak azok közzül azt, kit inkább akarnának választani Királyoknak (Palmae Hungariae nova Tomi 2-di pag. 309. — 311.)

Ílyen vala az 1491-béli Ulászló és Maximilián között, mellyel megint Ulászlónak fiú

1. Darab. 16

maradék-nélkül történhetõ halála' esetében, az maximiliánnak és maradékinak lekötöttetik (Palma nova Hung. T. 2. pag. 405 — 409.)

Ílyen volt az 1515-béli, mely által 2-dik Lajosnak Ulászló' Fiának, Maria a' Maximilián Fiának Spanyol Országi Fülöp Királynak Leánya, és 1-sõ Ferdinád' testvére, viszont Ulászló' Leánya Anna, 1-sõ Ferdinándnak, vagy testvérének Károlynak; és ha ezekbõl egyik se venné-el, magának az özvegy Maximilián Császárnak oly feltétel alatt jegyeztettnek Feleségül; hogyha 2-dik Lajos, Fiu nélkül halna-meg, tehát Magyar Ország szálljon Ferdinándra, vagy arra a' ki az hármak közül Férje léend. Lásd Palma nova Hung. T. 1. pag. 442. 446. és maradékira.

Ezen egyezések láttattak azon ditsõ Császároknak, és maradékaiknak Magyar Országra nézve haereditaria Successioját megállítani, és bizonyossá tenni, azomban e' helyett magát az Országot siralmas veszélybe hozták, leginkább azért: hogy a' nép, mely szabad választás jussával bírt, ezen egyezésekben tökéletesen soha sem egyezett - meg:

Nem az elsõben; mivel egyfelõl az a' Koronának visszaszerezhetése tekintetébül, nem a' legtellyesebb akaratból folyó vala (Lásd Istvánffi Lib. 2. pag. 12) más felõl pedig: Fridrik attól elálván, 's Mátyásra ellenségképpen reá üt- vén, a' Lintzi vagy mások szerint Kornuebur-

gi 1477-ben December' 1-ső napján tett hékeség által eltöröltetett. Lásd Palma nova Hung. pag. 344. — 349.

Nem a' másodikban, mert ezt az Országgyűlése telyessen soha sem erősítette-meg. Palma Hung. nova. pag. 408. Istvánffi Lib. 2. p. 12.

Nem a' Harmadikban. mert az Országgyűlésében soha sem confirmaltatott, és a' Palatinus ellene mondott; már pedig Ulászlónak ki szabad választás által lett Magyar Ország' Királya, absoluta haereditaria successioja nem volt, tehát ezt másnak által nem adhatta; a' Nép tehát minekutánna a' siralmas Mohátsi veszedelemben az Ország' Nagyjai ártatlan Királyjokkal együtt 1526-ban Augustus' 26-kán 26,000-ren elestek volna, maga között meghasonlván, egyik része Verbőczy István' közbejárása által, Erdélyi Vajdát Zápolya Jánost ugyan azon esztendő' Novembernek 11-kén Királynak választja, és meg-is koronázza, 's a' Királyi Residentiát ez elfoglalja. A' másik része pedig Mária Királyné, és Báthori István Palatinus által Po'sonba hirdetett Országgyűlésen, 1-ső Ferdinándot választja Királynak, ki-is más Országában lévén elfoglalva, csak a' Következett 1527-dik esztendő' Novembér' 11-kén koronáztatott-meg Királynak, mely után Zápolyát Budától megfosztotta, sőt az Országból is

kiüzte, de 1520-ben Solimán Török Császár segítségével Királyi méltóságát, és lakhelyét visszanyerte, melynélfogva ezen két Királyok között a' versengés tartott egész 1535-dik esztendeig; a' mikor-is Vátzon vagy mások szerint Nagy-Váradon, oly' békességre léptek, hogy:

1. Mindketten a' Birtokok alatt lévő Ország' részeit holtokig Királyi hatalommal bírassák; Zápollya' hólta után pedig az egész Magyar Ország mennyen Ferdinándra, és maradékira.
2. Ha Zápollyának Fia maradna, az elégednék meg a' Magyar Országi Apai Jóságokkal, és Erdéllyel mellyekhez még Silésiában az Opáviai Hertzegséget vagy más' adni tartozzék (Istvánfi Lib. 12. pag. 128) Ferdinánd. — Zápollya annakáért 1540-ben a' Ferdinánd' részére hajlott Maylát István, és Balassa Imre Erdélyi Vajdák által indított lázszasztásnak lecsendesítésében foglalatoskodván, Szász-Sebesben meghal, Fiának Zápollya 'Sigmond Jánosnak Tutorokká rendelvén Petrovits Pétert, Martinusius Györgyöt, és Török Ventzelt. János Királynak Székes Fejérváron lett temetése alkalmatosságával az erre gyülekezett Ország' Nagyjai a' kis Zápollya 'Sigmond Jánost Magyar' Országi Királynak választják, és mig ez arra való lenne, az Ország' Kormányát a' Tutoraira bizzák, vide Felmer §. 107. — János Király' halálát megtudván Ferdinánd, az Özvegy Királynét l'sa-

bellát azonnal megszóllította a' Vátzi vagy mások szerint Nagy Váradí egyezés' erejénél-fogva az Ország' általadása iránt. De a' Királyné ezt a' Báltya 'Sigmond Lengyel Országí Király' híre-nélkül megcselekedni nem akarta, azért Ferdinánd segyverrel kívánta visszavenni; melyrenézve Verbótzí István, és más tanátsossainak unszolásából a' Török Császárhoz folyamodott. Hi-is kérésit meghalgtván 1541-ben nagy hadal Magyar Országba jött, 's ez a' maga eleibe vitetni parantsolt Csöcsömöt Zápollya 'Sigmondot Atyai módon fogadván, alattomban Buda' Várát elfoglalta, és Isábella Királynét Fiával együtt Erdélybe küldötte, azzal az ígérettel, hogy minekutánna Zápollya 'Sigmond arra való lesz, az Országot nékie vissza fogja adni, az alatt pedig részére maga fogja kormányozni, hogy ne kellessék többször haddal Magyar Országba jöni, 's ezen szín alatt 1541-ben Augustus' 16-kától-fogva egészen 1686-dikbéli September' 2-dik napjáig, a' mikor-is Nagy Leopöld Császár Buda' Várát Magyar Ország' nagy részével együtt a' Török iga alól kivette, Magyar Ország a' Török' járma alatt nyögött; Erdély pedig örökre elvált Magyar Orzágtól úgy: hogy soha többé, mint az előtt azzal magát nem hapsolta-öszve, melyrenézve Erdélyt már ezután úgy nézzük, mint magára álló különös Országot, mely maga Fejedelmei alatt kormá-

nyoztatik. Lásd ezekről bővebben Bethlen Libr. 2. Benkő Trans. Tomi 1. §. 102.

I. I'sabella Királynéről, és Zápolyya 'Sigmondról.

55. *Az elválás után ki vólt első uralkodója, kinek védelme alatt, 's mi változásai történtek, 's ugyan ez alatt mi nevezetesebb törvényes tárgyak állittattak-meg?*

Első tehát vólt a' ki Erdélyt magára kormányozta a' Török Császár' védelme alatt I'sabella Királyné; a' ki is minhelyt Erdélybe jött, azzonnal az Ország' Rendgyeivel együtt tanácskozva, egyik Tutort Petrovits Pétert, Fő hadi Kormányozónak, a' másikat pedig Martinusius Györgyöt Kints-Tartónak rendelte. —

Belső Tanácsot állított hat Tanácsosókból. A' megszaporodott Udvari, és köz-költségeknek kipótlására, a' Dézmákat a' Vármegyéken a' Fiskus' számára elfoglalta, mellyek azután 1545-ben a' Birtokosoknak a' Dézma árrának 11-dik részében a' Királyi Tárbán léendő befizetése mellett Árendába általadattak. (Lásd Extractum Articularum Diaetalium de Bonis Fiscalibus) 's innen vette eredetét a' Királyi Dézma' Árendája. (*Arenda Decimarum*) melyről az Approbata 2-dik része 10-dik titulussa, és a' Leopoldinum Diploma' 16-dik pontya szól.

Ugyan ezen Királyné alatt az Igazság' kiszól-

gáltatása végett felállittatik Erdélyben-is a' Királyi Tábla 1542-ben azon-módon, mint valaha 2-dik Ulászló alatt Magyar Országban állított volt fel 1405-ben, a' mint ezeket az 1542. és 1550-béli árticulusokból láthatni; de lásd Benkő Trans. Tom. 1. §. 105.

Igy némű-néműképpen organisalva csendes békességben volt Erdély' Országá I'sábella alatt 1551-ig, a' mikor-is Martinusius György a' Királyné előtt azon gyanuba esvén, hogy az Országot kezéből kiakarja játszodtatni, 's ezért, de azért-is, hogy: mint hints-tartó sáfárságáról számat-adni nem akart, a' Török Császár előtt bévádoltatván 1-ső Ferdinánddal Erdélynek általadásáról megögyezik; 's Kásztaldus Fő Vezérnek bėjövetelével, a' Királynét arra veszi, hogy a' következendő feltételek alatt Erdélyről lemondana, 's a' Szent Koronát a' többi Királyi Clénodiumokkal együtt Ferdinánd' Biztosainak, a' Kolo'svári Piatzi Templomba tartott Gyűlésben általadná, és magát Silésiába venné; a' feltételek ezek valának: 1-ször Hogy I'sábella Erdélyért vegye-által a' Ratisboriai, és Opuliai Hertzegségeket Silésiában. 2. Ferdinánd' száz-ezer aranyat fizessen, és 3. Ha a' fia "Sigmond felnevekedik, kinek a' Magyar Ország Jóságai meghagyattatnak, valamellyik Unokáját adgya Feleségül. Lásd Bethlen Wolfgang Histor. Lib. 1. Benkő Trans. Tom. 1. §. 105. a. b.

Igy már Erdély 1551-től-fogva 1-ső Ferdinánd Király' birtokában ennek biztossai által kormányoztatik. Martinusius György pedig ezen cselekedetért Ferdinánd' közbenjárása által Cárdinálissá leszsz; de ezen méltósággal nem sokáig fényeskedhetett; mert nem sokára Kásztáldus által szegődött Gyilkosoktól az Alvintzi Kastélyában éjszaka orozva megölettetett. Ezen megölettetése okot szolgáltatott arra, hogy Erdély újra elpártoljon Ferdinándtól; ugyan-is egyfelől Ferdinánd I'sábellának az ígért Dóssát megfizetni, 's az által ígért Hertzegségekben való residentialis Épületeket lakhatóvá tenni elmúltván, I'sabella a' Török Portának panaszolt; másfelől pedig a' Martinusius' esete miatt az Erdélyiek Ferdinánd' Kormányjától megijedvén, a' Török Portának 1555-ben azon parantsolatyát, mely-szerént a' Királynénak visszahozatalát meghagyta vala, könnyen elfogadták, 's így 1556-béli Dominica Oculi tartatott Gyűlésben Ferdinánd' Uralkodásáról lemondottak; a' Királynét pedig Országába visszahívták, mely-renézve az 1556-béli Octoberben nagy pompával Kolo'svárra kísértetik, a' holott-is Katalin napján tartatott Országgyűlésin hozott árticulusok által, a' papi Jóságok, és Dézmák egészen a' Fiskusnak adattatnak-által; mely általadás *Saecularisatio Bonorum Ecclesiasticorum* nevezet alatt fordul-elé. Nevezetes még ezen Ki-

rállyné Uralkodása arról-is; hogy az alatt sokféle Religióbéli Szakadások kezdettek harapozni Erdélyben a' papságnak meggyengítése miatt. Uralkodott 1560-ig, a' mikor-is Fiának háziasításában törekedvén, Nizóvi nevű Követtyét Ferdinándhoz valamely Hertzeg Aszszony' megkérésére küldötte. Kendi Ferentz és Bebek Ferentzet pedig azon gyanuból, hogy az Országot magokénak akarják tenni, Fejérvárt tartott hosszúsas vendégség után kegyetlenül megölette, nem sokára hirtelen halállal meghalálozott.

Nevezetes megjegyzést érdemel itten az a) Hogy 1541. és 1542 a' három Nemzetek megint egy újabb egyezésre léptek, magok költsönös óltalmak' végett; mellyet Kósa Miklósnak de potestate Vajvodali írt dissertációjából ide béírtam: — *Articulus I. Tres Nationes conveniunt de obedientia Domino Locumtenenti praestanda secundum libertatem, et antiquam consuetudinem Regni. — Articulus II. Delegatus ex Dominis Nobilibus de quolibet Comitatu unus; eodem modo Domini Siculi eligant de 7. Sedibus, et Domini Saxones de ipsorum Civitatibus similiter 7. eligant, qui vocati ad aliquem tractatum teneantur venire, ac sub iuramento fideliter agere, et consilia secreto tenere. Art. III. Convenerunt tres Nationes de mutua pace fovenda. — Art. IV. Convenerunt tres Nationes de rebus omnibus Regni eodem*

modo ac pari Consilio, ac consensu gerendis.

Art. V. Omnes tres Nationes convenerunt in hoc, quod si aliquis hostis externus venerit ad hoc Regnum, vel etiam internus hostis fuerit, tunc teneantur singulae Nationes cum omni apparatū bellico, alias ordinato venire persingula Capita, vel in ea parte sicut Dominus Locumtenens in Litteris suis mandaverit. —

Articulus VI. Omnes tres Nationes onera patriae, sive defensionem, sive pecūniarum solutionem, sive aliquid aliud ejusdem temporis conditio postulaverit, juxta antiquam consuetudinem; et constitutionem Regni aequaliter perferant, cum utilitas, quae ex conservatione Regni esse consuevit, ad omnes ex aequo pertineat. Hi Articuli conservantur in Archivo Nationis Saxonicae Cibiniensi sub Nris XXI. XXII. in Congregatione Regnicolarum Oppidi Székely Vásárhely Anno Domini 1541 et 1542 propositi, sed nondum confirmati. —

b) Hogy Ferdinánd' uralkodása alatt 1555-ben Aprilis' 28-dikán a' Székely Nemzet Udvarhelyen Dobó István, és Kendi Ferentz Vajdák' Elölülések alatt Gyűlést tartván, Nemzeti Statutumait megállította, mellyeket a' Nemes Székely Nemzet' Constitutioi címűi Könyvből szóról-szóra ide írtam-bé, úgy a' mint következnek. — 1. A' mely Széken az per elkezdetik Bíró, vagy Hadnagy előtt, ha az első Széken ellenmondás

nem léssen; tehát a' pert azon Prokátor végig viheti: ha ből ellenmondás léssen bizonyítsa meg a' Bíróval, vagy Hadnagygyal hogy vallott Prokátora; ha megbizonyithattya, a' más Fél dólját elveszti, ha meg nem bizonyithattya Székely Földön három Gyra marad, ki (1. f. 1/2 Forintot téssen, és a' pert elveszti, 's külömben fel nem veheti perét, hanem ha letészi az három Gyra; azután ha akarja, ismét ugyan azon emberét Prokátorává teheti. 2. Ha Prokátor hívás léssen, Székely Földön 1. 1/2 forintot téssen. 3. Valamely pethhez akár hány Személy lögyen kereső, együtt egy új Itélettel, és egy Sententiával esik meg. 4. Az új Itélet' árra egy forint; a' Sententia' árra is egy forint, ha pedig valaki feles Örökösök, vagy malmot nyer nemeg, a' Sententiának árra 3. forint. 5. Székely Földön a' Széktörés 24 Gyra. 6. A' Székelység között való Patvar 24. Gyra, és a' pernek örökös elvesztése. 7. A' méltatlan keresetnek bírsága a' Székelyek között 3. Gyra. 8. A' pernek letétele a' Széken egy forint; a' Fejedelem' Tábláján 3. forint. 9. Székely Földön a' Széken egy Gyra téssen 50. pénzt, vagy 1/2 flört, a' Fejedelem' Tábláján egy forintot. 10. Valamely dologban Sententiát mondanak, kétszer terh nélkül bentilthattya, harmadszor terhe vagyon. 11. Valamely dologban Sententiát törnek, a' Sententia' árra azé, a' ki a' Senten-

tia' árrát megadta vólt. 12. A' Sententia törés
 ha tizenkét forintot érő dologban jár, 1. forint,
 ha pedig annak felette lészen, mindenkor 3. fo-
 rint. 13. Valamely dologban Sententiát mon-
 danak, ha a' meggyőzött Fél új Itéletet kér benne,
 miglen a' Sententia ki nem adatik, a' meggyőzött
 Fél nem tartozik a' Sententia' árrát megfizetni.
 14. Ha új Itélettel érik a' Sententiát, miglen
 velle elnem járnak, tehát elne járhatnak a'
 Sententiával; ha eljártanak vólna-is, ha új Ité-
 lettel érik, a' Sententiával elvitt marhákat tar-
 tozik kiadni, miglen az új Itélet mellett vé-
 ge szakad. 15. Valamely Alperes a' Felperes-
 nek hitére hagyja az ő keresetét; ha megeskü-
 szik a' Felperes, megnyeri dőlgát, ha pedig
 megnem esküszik az Alperes ment lészen. 16.
 A' Felperes kérdőre nem veheti önnön hitét
 a' Bíró elől, az hól a' per lészen. 17. Minden
 Hadnagy, és Bíró tartozik minden Törvényt el-
 nápozni, és ha elnem akarná napozni, Ad-
 monitioval kérdőre veheti a' ki akarja. 18. Va-
 lamely Peres más Székre akarja dőlgát halasz-
 tani, szabad légyen; de tovább ne halaszthas-
 sa, hanemha Szék vagy Ország dőlgában Vaj-
 da Urakhoz, vagy Fejedelemehez küldettetnék.
 19. Valamely per csak 3 forint érő dőlgában
 jár, azt egyik Székről a' másokra ne vihesse,
 miképpen önnön hitét. 20. Valamely Ember-
 nek Fia, Leánya vagyon, az Örökség a' Fiat

illeti, de úgy: hogy a' Fiú a' Leányt kiki a' maga Székének Törvénye szerint kiházassítsa. 21. Ha két Férfiú egy Embergyermek, egyiknek Fia, a' másiknak Leánya vagyon, a' Leány olyan örökös az Attya örökségében mint a' Fiú. 22. Valamely Embernek két Leánya vagyon, Fia nintsen, Attyokról maradott örökségek egyaránt illetik őket: de úgy; hogy a' kisebbik választhasson a' lakó helyben, de úgy; hogy a' másiknak hozzája hasonló legyen, egyaránt örökösödhessenek benne; ha pedig a' kisebbik a' nagyobbiknak hasonlót nem adhatna, tehát az örökség két felé osztassék. 23. Valamely Embernek két Leánya vagyon, egyik Leánynak Fia, a' másiknak Leánya vagyon, a' Leány-is olyan örökös az Attya Jóságában, mint a' Fiú, de ha a' Leánynak Fia, és Leánya leszen, a' Fiú a' Leányt kiházassítja belőle. 24. Valamely Székely, örökségben 32 esztendő eltelik, indulatlan vólt benne az ember, a' más Fél nem tartozik reá felelni. 25. A' zálagos Jóságban idő múlás nem tártatik. 26. Valamely Ember Vérgyökér valamely örökségben, abban időmulás nintsen, mivel a' Vérttyafiai között a' Decretum szerint idő múlás nem lehet. 27. Atyafi Attyafia ellen, idegennek: semmijét elne adhassa, sem elne válthassa; ha elváltotta vólna-is, ha 32 Esztendő közben tilalom lett vólna benne, a' Vérgyö-

kér vissza-veheti, hanem ha öröksége' helyébe ismét örökséget adtanak volna. 28. Ha valamely Örököt eladnak, és a' kit illetve meg nem kínálnák véllé, ha ellene mond 15-öd napig várják-meg véllé; ha megveheti az Örökséget, adják néki, ha pedig meg nem veheti, vagy a' kínáláskor ellene nem mond, adják annak a' ki az árrát letészi, 's azután az Atyafi neperelhessen érette. 29. Az elveszett pert Attya életében a' Fia elnem kezdheti. 30. Székely Ember Örökségét semmiképpen elnem veszheti; ha a' Fejét hitetlenségért elvesztenié-is, hanem Attyafiaira marad. 31. Ha a' pere-vesztett Ember a' Törvény' kimondása után hozzája szállana, ha helyt nem adnak szavának, maradsága semmi nützen. 32. Ha valakit Kurva fiának, árulónak, hitetlennek mondanak, és Törvénybe jutván megtagadja, hogy nem mondotta; ha más Fél meg-bizonyította, hogy ő hozzája büntelen mondotta, eleven Díjján, az az, tizenharmadfél forinton marad; mert tisztességében jár. Ha pedig a' Bíró előtt szemébe mondja, hogy ő mondotta, és meg nem bizonyíthatta, a' más Fél meg menti magát; ő pedig nyelvéen marad érette. 33. Ha valaki Orvnak mond valakit, ki őtet nem illeti, és réa nem bizonyíthatta, a' más Fél meg menti magát tőlle, eleven Díjján marad érette; ha pedig káráért keres valakit orvnak, tólvajnak,

vagy égetőnek mondja Birája előtt, érette semmin sem marad. 34. Orozásról való gyanúság szabad Személy ellen ha támad; ha azelőtt suspicio nem volt felőlle, csak ő maga hitivel mentse magát, ha pedig a'féle dolognak meglételekor a'félének találatik lenni, az ilyen Személynek maga mentségére harmadmagával kell megesküdni. 35. Parantsolattal senkit-se hivassanak se Vajda Urak', se Ispány' eleibe; hanem kit-kit Székén keressenek előbb-szer, és ki mit nem igazúl, az kérdőjével meghessen-el Ország' Törvénye szerint; de a' Székben mindjára Törvényt láttassanak; ha pedig halasztás lenne Perében, mindjára appellálhassa az ő szokott Kérdőjét. 36. Az örökös Székelly megne tartassék a' Vajda Urak' Tábláján, hanem ha halált érdemelne. 37. Szántszándékkal való halálért a' gyilkos meghallyon; a' Vajda Urak' Kegyelme, még a' Király-is mególtalmazhassa a' peres ellen. 38. Ha a' szántszándékos gyilkost a' véren megfoghattyák, ugyan szolgáltatassék Törvény reája; ha pedig megne foghattyák a' véren, úgy-is meg sententiázzák, és a' mely Széken megtalállyák, ugyan ottan Törvény szolgáltatassék reája. 39. Történettel való halálért a' Vajda Urak' Kegyelme használ Esztendeig, és három napig, de úgy; hogy a' közben a' halálosokon több boszszút ne tégyen; annakutánna ha az alatt meg-

nem békéllik, Törvény szolgáltassék rája. 40. Ha valakinek szántszándékkal Házára, vagy ekéjére mennek, vagy meglessik uttyában, 's megölik, valamennyin vólnának, mind halált szenvedjenek érte. 41. Valamely Ember valakinek házára megyen hatalommal, 's házánál megölheti, a' Dijja-is elvesz. 42. Ha valaki valakinek Házán, vagy ekéjén, vagy szekeren hatalmat téssen 24 Gyrán maradjon. 43. A' hatalom cselekedés Ló vagy Barom elvételében 12 Gyrát téssen, ettől megválva egy hatalom három Gyrát téssen. 44. Ha valaki egyik a' másikat a' Földre leüti 6 gyrán maradt; ha a' Földön veri, vagy verét ontja 24 Gyrán marad. 45. Ha valaki egyik a' másikat meg akarná ölni, a' más ember általmazása miatt maradhat megélete, 24 Gyrán marad. 46. A' tetem törés téssen 12 Gyrát, a' nagy seb-is annyit; a' Szablya vágása-is annyit, egy iznyi seb téssen egy Gyrát. 47. Valamely peres valakit Biró eleibe hívat, az alatt meg békéllik velle, a' Biró Bíróságot 3 Gyrát vehet rajta. 48. Ha egy Személy valamely Birónak Tisztibe hág 3 Gyrán marad élete. 49. A' Földnek foglalása nem megyen fellyebb 12 Gyránál, néha 3 Gyra, néha 9 Gyra, néha pedig 12 is, a' föld földnek mivóltához képest. 50. A' Biró tilalma téssen 3 Gyrát, t. i. ha egész Falú szegi meg. 51. Az egész Falú csak annyiba marad a' potentiáért, mint hatalmat

cselekedett három Személlyek; mert három Személlyek egy egész Falu felől mindenkor szabadon felelhetnek. 52. Valamely Faluban a' fő Embernek, vagy Lófőnek Öröksége vagyon, a' Falu ellen-is, a' kinek pedig ott Öröke közöttök nintsen, ellének ott Örököt nem vehet; ha kivett volna-is, ha kiakarják vetni 32 Esztendeig kivethetik. 53. A' megítélt Örökségnek megbotsátásakor, az adversa parst meg kell kínálni; mert külömben a' Sententiának semmi ereje nem lészen. 54. Ha valaki Székely Örökségért mást perbe akarna fogni; tehát tartozik az Actor minden Attyafia felől felelni, hogy ő velle más nem perel. 55. A' Székely Örökségért, ki 3 forintot ér, Királyig elmehetnek; Tisztesség dőlógával-is elmehetnek, de ha elmennek, mind a' két Fél elmennyen, 's kiki maga tulajdon dőlógát folytassa. 56. Székely Földén minden dőlgot megítélhetnek, csak baj viadalt nem ítélhetnek; és újj Itéletet nem adhatnak. 57 Székely Földén a' viz Határt nem tehet, hanem csak a' régi fóllyása. 58. Valaki adós egyik a' másiknak, önnön hitére valahól találja, megfoghattya, 's megtarthattya. 59. Valamely Ember egyik a' másikkal Törvénybe vagyon, ha az alatt valamelyik újabb törvényteleniséget tenne 6 Gyrán maradjon, ha pedig megnem akarná adni, dőlógától

elmaradjon. 60. Az Itélet a' Székely Földén ilyen: hogy a' Falú három igaz jámbort fogad, és az a' három Ember megfelel a' faluért, és valakit ki-ád nyilvánvaló tudással, azt megbüntetik, a' mi marhája vagyon, az ő részét elveszik, Felesége', Gyermeke' részét meghagyják, valakit pedig hallomással felelnék-ki, annak helyt nem adnak. 61. Ha földön lakó büntettetik-meg, és annak megítélésében a' Hadnagy, és Király-Biró jelen vagyon, a' marhának fele része, a' Szék-ülőkkel a' Hadnagyé, és Király-Birójé, más fele része pedig a' Földes Urájé; de ha az Ura a' gonosztévő' földén lakott, míglen a' Király-Biró, és Hadnagy oda mégyen, megbünteti, minden marhája-az Urának marad. 62. A' hűn alatt senki magát földön laková nem teheti, ha kitenné-is erőtelen léssen. Ha ki Lajos Király után földön laková tette magát, erőtelen, mert Király' Nemesse. 63. Székely Földéről ha kiakart menni, szabad vólt mindenkor, és ha valaki valabonnan Székely Földére akar jönni, az is szabad, erővel ki nem vethetik; de a' Nemes Jobbágyot bé nem fogadhattyák, el se vethetik. 64. Valamely Székely szolgálni akart menni, bár más Országban-is, ki Országunknak védelmére nem vólt, szabad szolgálni menni, de a' szegődött szolgát megtartóztathatták. 65. Valamely Embert Szent Mihály napjáig Tör-

vénnyel ki nem vethetnek házából, azután Szent György napig ki nem vethetik; mert téli időben nem szokott az Ember Házat csinálni. 66. Valamely Ember peressének valamit hitere hágy, és megesküszik, újj Itélet abba nem lehet. 67. Valamely dologban Arbitér Biróra fog a' peres, és addig új Itélettel elnem tiltják, abban azután új Itélet nem lehet. 68. Örökös Székelyt Törvényben éretlen megnem foghatnak, hanem ha véren talállyák, vagy marhát fognak kezén. Ha Törvénybe elérik, míglen marhájába tart, addig örökségéhez nem nyúlhatnak, ha sem marhája, sem öröksége nem lészen, Fejéhez-is hozzá nyúlhatnak. 69. Három Törvényvel való tilalmat Törvény-látatlan senki el nem szabadithat, de ha harmad nap réa nem akar szállani, a' ki megtiltotta, a' más fél' kérésére a' Biró megszabadithattya. 70. Ha valaki kezességen valakit kivészen, és a' praefigált napra elő nem viheti, három kereső napot adnak annak az Embernek, a' ki kezességen kivette, és ha akkor-is elő nem adhattya, azon marad a' Kezes, a' mint a' dolog tartya. 71. Székely Földön a' Nemesek között való jegyruha 24 forint; a' Ló Fő Székellyek között való Jegyruha 12 forint, a' Darabont Székellyek között való Jegyruha 6 forint, a' paraszt Székellyek között való Jegyruha 3 forint. 72. Va-

laki eddig Követtséget vitt a' Táblára és akkor a' Törvény elhaladott, a' Követtséget pénznélkül írták-bé; mert két Követtséget a' Követ nem viselhet. 73 Valamely Székely Ember Sóval akar kereskedni, Segesvár Székben, Köhalm Székben, és Fogaras Földén szabad volt kereskedni, de úgy, hogy a' Király-Bírótól petsétet kell váltani, hat járombéli ökörtől három pénzen kell váltani, két Ló vonása terhétől 2 pénzen. De ha petsét nélkül elmegyén, a' Király-Bírójé marhája, szekere, a' Só pedig az Emberé légyen. Ha igaz petsét vagyon nálla, és jó okkal jár, és a' Király-Bíró mégis háborittya, a' szegény Ember maga óltalmába ha megölheti-is, egy só Díjja. 74. Székelységnek emlékezetére nem tudjuk azt, hogy Sereg ilyenképpen lakott volna Székely Földén; mert soha, Törvényünk nem volt; annakokáért most-is Könyörgünk Vajda Uraknak ő Nagyságoknak, mint Kegyelmes Urainknak, hogy a' régi szabadságunk szerint éltsessenek, és ennekutánna azzal ne terhellyenek. 75. A' Király-Bírák' dólga ez; hogy a' Székellyeken üllyenek, vagy lakjanak-is, és a' Bíráktól várjanak, esztendeig a' Bíráktól háromszor számat vehessenek; ha nem hiszik, hiteket vehetik; de ő magok Bíró nélkül birságot nem vehetnek. 76. Valamely Széken vagy Bíró, vagy Hadnagy, vagy Király-Bíró törvénytelenül cselekednék,

azon Székenn Törvényye légyen benne; de ha bírságért vagyon a' per, azért a' Székről kérdőt nem viselhet. 77. Bíró, Hadnagy, Király-Bíró másért nem prokátoroskodhatik; hanem maga Személlye' dólját viselheti. 78. A' Király-Bíráknak ilyen Bírságból vagyon részek, Orv-bírságból, vér-bírságból, parázna-bírságból, azoknak mindenike három három Gyráttészen, annak Felével a' Bíró és Király-Bíró osztozik, a' más Felével a' Hadnagy a' Szék tartókkal. 79. Ha házias Ember vétkezett, annak része - marháját elvették. 80. Bírák, Hadnagyok, Király-Bírák, ki-ki csak az ő idejebéli bírságot vehetett; de a' Vajda Urak' bírságát valamely Király-Bíró' idejében esett; de a' jelenvaló Király Bírák megvehetik. 81. Valamely Bírónak, Hadnagynak Tiszti vagyon, addig vele nem perelhetnek annakelőtte való dóljáért, hanem ha Tisztiben esett dologért, és mikor Tiszte eltelik, más Szék napján perelhetnek vele. 82. A' kit megölnek tetem emelésben, három forint a' Bírójé; ezt a' Gyilkoséból fizetik de ha azon meg nem vehetné-is, az övéből megkell fizetni. — 83. Kézdi Széknek Törvénye epanyiben különbözik, hogy valaki peresét hatalmon éri, a' Bíró' igazsága 45. oszpora, mely tészén 2 forintot, és 25. pénzt, a' Király-Bírónak-is 45. öszporán marad, ez-is tészén 2. forintot, 25. pénzt, az Hadnagynak 32 öszporán marad, mely tészén 1 forintot 60 pénzt,

Vér bírságban, parázna bírságban-is, ugyan ezen fellyül megírt bírság vagyon. — 84. Továbbá a' Vajda Urak' Itélete felől a' vólt a' Székelység' Törvényne, hogy mikor a' Nemes Uraknak Octávájok vólt, a' Vajda Urak' akarattából, annakutánna való Szent György, és Pünkösöd között a' Vajda Urak a' Székelységről Itéletet kívántak. 85. Minden Széken Itélhetnek 15-töd napig, 's az alatt tartozott a' Szék 40. Lóra éléstadni. Azon Székek, Biró, Hadnagyal, egyetemben 12 Személyt adtanak melléjek, és valami bírság a' Vajda Uraknak jutott, annak fele azon 12. Személyké vólt. 86. A' Törvényre való hivatalra, két pénzért adtanak czédulát. 87. Valamikor Hadat, fegyvert, adtanak Székely Földéről, annak készítését a' föld' Népe készítette, kit ha a' Vajda Urak' Zászlója alá adtanak, ha kik akarattyok nélkül haza szöktének, azoknak büntetése a' Vajda Uraké vólt. 88. Valamely Ember a' Széken vagy a' Vajda Urak' leült peresse előtt, a' Biró időt adott benne, hogy reá bizonyithassa, és ha reá nem bizonyithatta, Törvényne lett benne.

56. 'Isábella' hólta után az Országglás hire szállott, és miket jegyezhetünk-meg Zápolya 'Sigmondról?

Az Ország' Kormánnya e' szerént egyedül Zápolya 'Sigmond Jánosra marad, a' ki 1572-dik eszteudóbéli Aprilis' 14-dikéig uralkodott,

's Maximiliántól az 1551-béli pactum szerint. Feleséget kérvén, előbbször ugyan arra szorítottatott a' Spirai békekesség által, hogy a' választott királyi Titulusról lemondván, elégednék-meg a' Fejedelmi Titulussal. Lásd Benkő Trans. Tom. 1. §. 103. N. 2. a. és Bethlen Hist. T. 2. lib. 5. pag. 197. 198. azután pedig 1571. újjabb követet küld, az említett tárgyban, de minekelölte ezen követség valamely választ nyert volna, a' következett Esztendő' Aprilis' 14-kén reméntelenül meghal, az Ország' Nagyjai pedig Fejedelmeknek halálát több ideig titokban tartván, elébb az Orzágnak ilyen Interregnumba léendő igazgatását megállíttják, a' Fiscale Bonumok' Administratióját rendbeszedik, és Junius' Hónapjára Fejedelmi választás végett Országgyűlést határoznak oly' rendeléssel: hogy a' Vármegyék', és Székely Székek' Fő Tisztjei tized magokkal, a' Szász Székeknek Előljárói pedig hatod magokkal jelennének-meg. Lásd Bethlen Lib. 5. pag. 209. 213. Ezen Fejedelem alatt megjegyzésre méltók ezek: 1. Hogy a' Katholika Religióból már ez előtt béharapozni kezdett Szakadások nem csak előmenetelt nagyot tettek; hanem e' felett meg-is gyökeresedtek, és az Ország' Rendgyeitől tellyes szabadságba helyeztettek, a' midőn maga a' Fejedelem, a' ki Katholika Religióba született, és neveltetett. Csábellának Silésiából, és részszerént Lengyel

Országból a' fennebbirt visszajövetelével béjött több Lengyel, és más Nemzetekbéli újitást szerető Udvariak által, a' kik közül legfőbb volt. Blándráta György a' Királyné Orvossa, és Tanátsossa, Réligiójának megváltoztatására birattatván Katholikusból Unitárius lett, 's ennél fogva mindenik Szakadást pártfogolta, sokat segített ezen romlásának a' Tutora Petrovits Péter-is, a' ki alattomba a' Sociniánismust követte. (Lásd Ortus, et progressus variarum in Transilvania Nationum Könyvét, itt' könnyüszerral mindenik Religiónak kezdetit, folyását, és megállapodását találod) úgy az 1557. és 1570. esztendőbéli árticulusokat) 2. Ezen Fejedelem alatt 1562-be Balassa Menyhárd által a' Székelyek' nagyobb szabadság' megnyerése ketsegtevével elszédítettve, a' Fejedelem ellen Pálfalvi Nagy György' Vezérlése alatt feltámadtak, de azonnal Maylát Gábor, és Radák László Fejedelmi Vezérek által Nyárád-tő, és Vaja között széllyel verettettek, és az elfogott Coripheusok azon esztendőben Segesvárt tartatott Gyűlés által halállal büntettettek, a' több bűnösök pedig Privilégiumos Szabadságoktól megfosztatva Jobbágyságra vettettek, az honnan az eddig egyenlő Szabadsággal élt Székely Nemzetben a' szolgaságnak béaradása vette eredetét. A' Nemes Székely Nemzet' Constitutiói czimű Könyvből a' Segesvári Gyűlésnek ez iránt irt végzését szó-

rólszóra ide béírom a' mint következik : — Mi Második János Isten' Kegyelméből Magyar Országának, Dálmátiának, és Horváth Országának választott Királlya etc. Emlékezetére adjuk mindeneknek a' kiknek illik: nyilván vagyon mindeneknél a' múlt napokban a' Székely Község, Marus, Udvarhely, Csik, Gyergyó, Kézdi, Seps-i, Orbai Székbeliek mi ellenünk, és Országunknak békességes állapottya ellen mely hírtelen nagy támadást tettek vala; ki ha Isten' kegyelmességéből meg nem tsendesül vala, félelmes vala; hogy Országunkra nagy veszedelem következék, és a' Székely földé tellyességgel el-ne veszne; mely támadás megtsendesítésének okáért tetszett vala nekünk, és Tanátsunkbéli Uraknak, és Országbéli két Nemzet Híveinknek, hogy Szent János Havának húszadik napján ide Segesvárra Közönséges Gyűlést tennénk, mely Gyűlésbe a' Székelységen lévő Fő Népeket, és Lófejeket, fejeket fejenként, a' Község közzül pedig minden Székből tizenhat, - tizenhat válogatott Székellyeket örök hitetlenségnek alatta hívatnánk, hogy megértvén a' támadásnak okait, a' közönséges békességnek tsendeséggel való megmaradásáról végeznék; mely Gyűlésben mikor a' fellyebb megmondott Község közzül a' választott Személlyek jelen volnának, adtanak vala minden Székekről nekünk Supplicatiós Leveleket-hé; kikből értettük va-

la: hogy a' sok nyomorúságok, kéntelenségek, és erőszak, kiket a' Fő Népek a' Községen miveltenek, a' Támadásnak okot adtanak volna, azért akarván e'féle gonoszságnak okait eltávolztatni, hogy Országunkban a' közönséges békesség tsendességgel mególtalmaztassék, a' fellyül megírt Hiveinkkel a' békességnek állapotját ilyenképpen rendeltetni végeztük: 1. Mint-hogy a' Székelyek régi szabadságokban bízván, hogy ők Jóságokat, Örökségeket el-nem vesztenék, a' Király' méltósága ellen, és Országunknak békességes állapotja ellen sokszor feltámadának, és uly' dolgokat mertenek sokszor késérteni, kikből Országunkra nagy romlás következett; azért hogy minden e'féle gonoszságnak, és támadásnak okai közzüllünk kivettesse- nek, végeztük; hogy ezután valamikor ők uly' dologban vétkeznének, kiből örök hitetlenség szokott következni; ők-is azonképpen mint a' Nemesség, és Országbéli több Hiveink, örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejeket, Jóságokat, és örökségeket elveszessék; miképpen ez' dologról más Articulusok között Országunkbéli Hiveinknek közönséges végezéséről articulus vagyon. 2. A' Fő Népek' az ő Főségeiben, és a' Ló fejek, az ő Ló Főségeiben minden Széken szabadon éljenek, úgymint a' Nemesség, az ő Nemességeiben, és az Földön lakókat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy miat a' Nemesség, bír-

ják az ő Jobbágyokat, ők-is Jobbágyúl bírják, kik a' rovásnak idején e' több községgel együtt megrótassanak. 3. A' Fő Népek, és Ló fejek minden Dézmának fizetéséből kivétessenek, mint a' Nemeség; de úgy hogy ők-is Lóvakkal, Pántzállal, Sisakkal, Pai's'sal, Kópjakkal hadakozóképpen jó móddal készen legyenek mindenkor, úgy, hogy minden Ló-fő az ő Ló-főségéről a' mi parantsolatunkra, és Országunk' szükségére valamikor kelletendének, egy-egy Lóval indulhassanak; kik egy Hónapban az ő költségeken éllyenek, azután mi nékik minden Hóra segítségül egy egy forintot adatunk: a' Fő Népek-is az ő Rendeknek, és állapottyoknak mi volt szerént, ki három Lóval, ki négygyel, ki ötten legyenek készen jó szerrel, kiknek mi Esztendő-által egyegy Lóra nyöltz-nyöltz forintot adatunk, mikor pedig Országunk' szüksége kívánnya, és szolgálatban lesznek, két-két forintot Hópénzt adatunk nékik. 4. A' Székely Község mi szabad biradalmunk alatt legyen, kiket sem a' Fő Népek, sem senki, akár kik legyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszerítsék őket, ha kik a' Fő Népek, és Ló fők közül e' végzés ellenvétkéznenek, a' megbántott Személlyeknek Díjjakat megadják, kik az ő nyomorúságokat a' Király-Biráknak megmondgyák, azok a' mi Directorunknak hírré tegyék, és ezeket a' Director

Causarum Törvényre mielőnkbe hivassa; kiket ha a Törvény megsujjosít, azoknak Dijoknak megfizetésére, elvett marhájaknak viszsza adására, és Személyekben való megbántásoknak elégtételére kényszerítettessenek. 5. Láttuk, hogy a közönséges Békeség Törvénynek folytatása nélkül csendességben meg nem maradhat, végeztük azért: Hogy mind Székekben, mind Fő Székekben, a mi Király Bíráink, Szék Bírák, és Szék Ülők minden tizenöt-öt napon Széket üllyenek, Törvényt szolgáltatassanak; holott a Király Bírák, vagy mind ketten, vagy egyik Személy szerént tartozzanak jelen lenni; hogy pedig a Törvénytétel méltóságosan; és csendességgel légyen, minden Széken tizenkét Fő Személyek légyenek Törvéntudók, Istenfélő, Jámborok, a Fő Népek, és Ló-fők között, kik megesküdjenek, hogy minden barátságot gyűlölséget, Adományt, és Jutalmat hátravetvén, a peresek között igaz Törvényt Szolgáltattanak, kirekesztvén mindeneket a Törvénytévő Helyről, a dolgokat tsendesen, Isten, 's Igazság szerént, és Lelkiisméreték szerént megítélik. 6. Mindeneknél nyilván vagyon, hogy a Község a hosszú perfolýásnak miatta elszokott fogynakoznia, és egyik Székről más Székre való Kérdő vétellel híjánvaló Költséget, munkát fáradságot, és gondot kényszerítettnek felvenni; úgy annyira: hogy efféle kérdőknek egynéhány Észlendeig való hordo-

zásában elfogyatkoznak; végre látván, hogy semmiképpen nem érnek véget dólgoiban, nagy károkkal kényszerítettnek pereket veszni hagyni, mely dologban a' községről kegyelmesen gondot akarván viselnünk, végeztük; hogy ha mikoron a' peresek között valamely Fél meg nem elégszik, a' Székekre való Törvénytétellel; de kérdővel elébb akarja vinni, tehát a' Király-Bírák Hadnagyok, és Szék-Úlök, minden dólgot appellatio által, és nem Követek által, kiknek felelősségekből sok fogyatkozás szokott esni, mi előnkbe bősassák. 7. Légyenek a' Székekben esküdt Notariások, kiket vagy a' peresek azon fizetéssel, mellyet a' Követeknek munkájokért adtanak, vagy egyébünnét, a' mint nékiek tetszik, elégítsenek-meg. 8. A' községnek panaszolkozásából értyük: hogy a' mi Dézmásink, és a' Fő Népek-is, kik a' Bárányokat, Süldöket, Ludfiakat megszokták a' Dézmásoktól venni, azokat a' szegénységen sok ideig hadgyák tartani, néha kiteleltetni-is a' községnek nagy költségével; azért akarván a' Községet-is efféle bántásoktól kegyelmesen megkönnyíteni, végeztük: hogy mikor a' Dézmások a' Bárányokat, Süldöket, Ludfiakat megdézmmállyák, a' Gazdák három hónapokig tartoznak azokat tartani, és gondját viselni, azután a' Dézmások elvegyék; kik ha erregondat nem viselnének, ha mi kárunk nekünk esik, a' Déz-

mások magok tartozzanak megfizetni. A' Dézmákban pedig mind Bárányokból, Súdökből, Ludfiakból, és Rajméhekből tizedik vetessék, a' hól a' tiz szám bénom telik, a' Gazdák a' régi szokás szerént pénzel váltyák-meg. Mely Dézmát ha ki valaki magának hatalmasúl megtartana, vagy belé kapna; mivelhogy a' Dézma a' mi Tárházunkat nézi, kiből Országunknak sok külömbkülömb szükségére kell takarogatnunk, az mint ezelőtt-is Országunk' Hivéinkel végeztük vólt, a' Dézma' dólgaért a' mi Directorunk mindeneket mű előnkben hívasan, és Dézmák dólgából mindenkoron, haladéknélkül Törvény légyen. 9. Értettük azt-is a' közönséges panaszokodásból, hogy sokan a' község közzül szegénységeknek miatta kényszerítettek a' Fő Népektől Házokra, és egyéb Örökségekre pénzt költsön felvenni, és azokat nékiek elzállagosítani; kiktől mikor megakarnák váltani, a' mennyiben zállagba vetették, azon Summáért nem akarják meg eresztetni; de valamennyi adó a' zállagosítástól fogva vólt, mind megkívánnyák aztat a' Summával együtt, mely dolog Isten' igazságának, és a' világi Törvénynek ellenek lévén; azért végeztük azt: hogy minden Fő Emberek; mind egyéb rendbéliek, valakiknél afféle zállagos örökség vagyon, meglévén a' zállagosításnak Summája, tartozzanak azt felvenni, és az Örökséget kibotsáttani, kik

ha nem mivelnék, az affélek első Székre Törvényhez hivattassanak, és ha valamint jó okát nem adhatták engedetlenségeknek, a' Király Birák Hadnagyok, és Szék-Birák, és Szék-ülők az örökösöknek a' fele örökséget pénznélkül megadják, és e' felett Ország' végezése szerént való terhen, mint a' Decretumban vagyon, Jure maradgyanak. 10. Azon panaszokdásból ezt-is értettük: hogy sokan vagynak az Országbéli Híveink között, kik az Mólduvaiaknak, és Havasalföldieknek Barmokat, és egyéb marhájakat elragadozzák, kikért azok ismét a' Községnek Barmokat, és marhájakat ragadozzák-el; mivelhogy pediglen efféle dolgokból Országbéli közönséges háborúságok következnének; akarván annakokáért aztat eltávoztatni, hogy minden rendbéliek afféle kapdosástól, 's kártételétől, sejek 's Jóságok vesztese alatt megszűnyenek, végeztetett. 11. A' Király Birák ellen való panaszokdásokat-is értettük, kik régi szokásan - kívül a' kifeleltetésnek idein a' Fő Népekkel a' Község között járván, azonkívül Dézmáláskor-is külömb - külömb szokatlan fizetésekkel terhelnék őket, azért végeztük hogy a' Király-Birák, és a' Fő népek mikor a' Község között járnak, semmivel az egy szálláson kívül neterhelteessenek a' Községek, a' Dézmáláshoz-is a' szerént: de a' kiadott Orvokat, paráznákat, Gyilkosokat, Égetőket, és a' többit

Ország' végezése szerént büntettessék-meg, és a' ki halált érdemel, halállal, a' ki verést, veréssel; a' többit-is azonképpen büntessék; az halálra való Embert semmiben megne sattsoltassák az Országnek közönséges Articulussiban való büntetésnek alatta. 12. Azon közönséges panaszolkodásokon-kivül, egyenként való Személyektől-is a' Község közzül sok panaszolkodások vagynak a' Fő Népre, kikről mondják: Külömbkülömb bántásokkal, nyomorúságokkal, illettettek; azért végeztük: hogy a' mi Rovóink, kiket mostani Császár adójának újonnan való felszámlálására kényszerítettünk kiküldeni Székes helyekre, mindeneknek panaszolkodásokat megértsék, és végire mennyenek, 's nekünk írva meghozzák, kiket megértvén Tanátsunkbéli Urakkal azt akarjuk mivelni, a' mi Isten szerént, és a' világ szerént igaznak láttatik lenni. 13. A' mi adóinkban, és egyéb Jövedelmeinkben sok tékozlást értettünk lenni, Fő Népektől, és kiváltképpen a' Népnek ötödének felszámlálásában, a' melyet végeztünk, hogy azon Rovóink meg czirkáljanak, és írva nekünk meghozzák. 14. Továbbá: az Országbéli Híveink három Nömet az hatalmas Császár Hadának, ki Szathmár alá a' mi Ellenségünknek ellene jött vala, ezer-ezer Forintot, a' mi Hadainknak pedig, ágyunkal, porunkal, golyobisunkal ő hozzájok kibotsá-

tottunk vala, fizetésére - két két ezer forintot ígertenek vala, kiket két Nemzet, a' Nemesség, és a' Szászság engedelmesen megadtanak: de a' Székellyek között a' feltámadás miatt szedetlen maradott vólt; azért hagytuk a' mi Róvóinknak; hogy a' kik az három ezer forintba való fizetést megnem adták, minden szokott bírsággal kiszedgyék, és nekünk a' mostani Császár' adójával együtt beszölgáltassák; Ezen Róvók minden Falukban négy jámbor Személyt válaszszanak, kiket megesküssenek, és hit szerént megkérdjék tőlök, kik vették-fel, és kik üzték őket a' Hadban, az elmúlt támadásnak idein. 15. Nyilván vagyon mindeneknél, hogy Balassa Menyhárt' árúllatása miatt, hogy Magyar Országban való Biradalmunknak, és Jövedelmünknek nagy része tőlünk elszakadt, és a' Terhnek viselése Országunknak megmaradására, és őltalmazására - való fizetésünk nem kevesedik, sőt inkább naponként őregbedik. E' mellett ez-is nyilván vagyon; hogy a' Köz Székellyeknek ellenünk való feltámadások, mely nagy romlást, sok vérontást, kárvallást, és nekünk Országunkbéli Híveinkkel együtt kölcséget, gondot, és fáradságot szerze, azért a' fellyül megmondott okokból, és hogy minden Országunkban a' Só kamarák Császároknak Hirallyoknak, és Fejedelmeknek Tárházokra néz-

nek, a' Székely-földén való Sót a' mi Tárlházunkhoz végeztük foglaltatni, de a' Fő Népeknek Házok' szükségére való Sót adatunk, mint a' Nemességnek régi szokás-szerént Só adatik. 16. Értettük azt-is azon közönséges panaszolkodásból; hogy mikor mi valami büne miatt elesett Embernek ó közzüllök Királyi Méltóságunk szerént Fejeknek, Jóságoknak, 's marhájaknak megkegyelmeznénk, a' Király-Birákat, Hadnagyok, és Székülök a' Széket elbalasztyák, hogy Levelünket megne magyaráztassák Széken, és afféle vétkezett Személyeknek a' mi KeGYelmünk alatt marhájakban Zsákmányt tésznek, és köztök felosztják; azért végeztük: hogy a' Széken kívül-is a' Király-Birákat, Hadnagyokat, Székülöket, és mindeneket, a' kiket a' dolog illet, a' mi Levelünkkel meglelbessenek, és tudására adják a' mi kegyelmességünket, hogy az alatt senkitől megne károsodjanak.

Mely Articulusokat hosszú ideig való megmaradásoknak okáért Petsétünkkel megerősítettünk.

Datae in Civitate nostra Segesvár, Die vigesima mensis Junii, Anno Domini Millesimo, quingentesimo sexagesimo secundo. 3. Maradék nélkül halálozván-meg Zápolya 'Sigmond, utat nyitott az Erdélyi Rendeknek a' Fejedelmi szabad választás jussa' gyakorlására.

II. Báthori Istvánról.

57, 3. Szabad választásnál fogva kivölt az

első Fejedelem, és ez alatt a' közönséges Törvényekben befolyó mi dolgok történtek?

Szabad választás által tehát 1572-ben Junius Hónapjában Fejérvárat tartatott Országgyűlésében, Kornyadi Békesi Gáspár Tanácsos, és Fejedelmi Palota Mester, a' ki ekkor Maximilián Császár Magyar Országi Királynál Leánykerői Követségben vala küldetettve, és Szilágy Somlyai Báthori István Várad Fő Kapitány Követei között támadott hosszas vetekedések után, a' Voxok' többsége mellett Báthori István választatik Fejedelemnek, és hivatalába-is iktattatik, Békesi azomban Bétsből ekkor érkezvén-meg Fejérvárra, 's Báthorinak hűségére megeskünni elmulatván, a' Maylath Gábortól mesterségesen megvásárolt Fogaras Váraha vette magát, 's azonnal Maximilián Császárnál azon munkálódott, hogy Báthori István mellé rendeltetnék a' Fejedelemségbe. Lásd Bethlen Lib. 5. p. 225. — 226.

Báthori István azomban az Országának hitet tészén, Zápollya 'Sigmund Jánost eltemeteti, 's azonnal mind Maximiliánhoz mind a' Török Császához folyamodik fejedelmi Választásnak helyben hagyása-véget; még pedig a' Török Portában kételkedvén, 's a' rosszabb következéseket előre elkerülni kívánván, úgy hogy Maximiliántól csak clientelaris Vajdaságot kér-

ne, mind a' két Császártól a' kiyánt megerősítést megnyerte. — Békesinek practicait megtudván Báthori, Fogaras Várát megszállotta, a' honnan elszalasztván a' Megygyesi Gyűlésben nótáztatta. Lásd Bethlen Lib. 6. p. 273 — 279.

Békesi azonban Maximilián engedelmevel Magyar Országban szabadakaratú Hadi Népet gyűjtván magának, a' Török Portától Antalfi által a' Fejedelemséget kereste, a' Székelységet újra fellázasztotta, a' kik-is Báthori István Fejedelemnek parantsolattyára azt jelentvén: hogy külömben mellette felnem ülnének, ha tsak elvesztett szabadságokat viszsza nem adná, azzal a' válaszszaal botsáttatva: hogy szégyen lenne jútalmat kérni, minekelötte azt megérdemlenék azomban tudnák-meg: hogy ha parantsolattyát megvetve Békesihez állának, elnem fogja múlatni e'béli cselekedeteket megköszönni, Békesihez hódoltak, — melyet ez megértvén Kolo'sváron keresztül Nyáradtőre, a' húlott a' Székellyek ötet várták, sietett. De Báthoi István 4,000 főből állott felkelő Nemesek' seregével, 's egy néhány Török katonákkal mindenütt nyomba követve Kerelő Sz. Pál és Vidrátszeg között utól-érvén egész Hadjával együtt porrá tette, úgy annyira, hogy század magával valamely Malmok Gáttjain a' Marost keresztül futva, alig menthette-meg életét — melyet azután Magyar Országban magánosságban folyta-

tott, mind addig, míg Báthori István Lengyel Király lett, mert ekkor tölle engedelmet, és tisztes hivatalokat-is nyert; a' Székellyek pedig Kolo'sváratt tartatott Országgyűlésen újra notáztattak — a' lázadás' kutfejei közzül 24-en Kolo'svárt megölettettek, a' több elfogattattaknak pedig Orrok Szamosfalván levágattatott, és a' szerént haza botsáttattak. Mind ezeket ha hővebben olvasni akarod, lásd Bethlen Volf-gángi Historiarum Lib. 5. p. 213. — 230. et Lib. 6. p. 231 — 386.

Báthori István pedig azután az Országot tsendesen kormányozta, míg 1576-ban Lengyel Országí Király lett, hogy lett Lengyel Országí Király, lásd Bethlen Lib. 6. p. 388 — 420.

III. Báthori Kristofról.

58. 4. *Ki vólt Erdélyi Vajda Báthori István Lengyel Országí Királyságában? mind István, mind Báthori Kristofról tárgyunkra - nézve miket jegyezhetünk-meg?*

Lengyel Országí Királlyá választatván Báthori István 1576-ban Jánarius' 28-kán, Medgyesen Országgyűlést tartat, maga helyett Bátyát Bárhori Kristofot commendáta, kit az Ország' Rendjei örömet-is fogadják Vajdájoknak a' következő Feltételek alatt: 1. Hogy magát hittel kötelezze a' Statusoknak, (mint István-is kötelezte vala) hogy az Ország' Rendjeit, magok

régi szabadságokban, és Religioiknak szabad gyakorlásokban megtartja. 2. Hogy az előtte való Fejedelmeknek Donatioikat, és Privilegiumaikat, magok erejekben megtartja. 3. Azon Donatiok és Sententiák, melyek eddig a Cancelláriáról kinem vétettek a Kristof pecsétje alatt kiadattatva telyes erejüek légyenek. 4. Hogy Kristofnak azon hatalma légyen az igazság kiszolgáltatásában, Donatiok' 's Privilegiumok' adásában, 's egyszóval az Ország' igazgatásában, melyel Fejedelomségében élt Báthori István. 5. Minthogy Kristof podágrás volna, az Ország' Rendjei közül mindenkor mellette légyenek némelyek, kikkel az Orzágnak békessége, és hadakozása tárgyait köz tanátskozásból intézze-el. 6. Ne hogy Istvánnak kimenetelével a' szomszéd Nemzetek Hazánkra támadhassanak, a' Nemesek és fizetett Katonák Kolo'svár körül, a' Székellyek pedig Maros Vásárhelynél Táborba száljanak.

Ezen Diaetának végével István azonnal Lengyel Országi választott Királyi Titulussal kezdett élni, az Erdélyi Fejedelmi Titulust-is megtartván, a' végre, hogy annál inkább védelmezhesse Erdélyt, mind a' Töröknél, mind egyebütt, az Erdélyiek-is Uradalmát úgy megtartották, hogy híre nélkül semmi nagyobb dolgokhoz nem fogtak, és nagyobb Diplomákat-is vele Confirmáltattak, (Lásd Bethlen. Lib. 6 pag.

420 — 424.) a' ki Erdélynek boldogsága előmozdítására Királyságában-is sokat törekedett.

Báthori Kristof Uralkodott e' szerint 1582-beli Majus' 27. napjáig, a' mikor-is Podágrában meghalálozott. Ezen két Fejedelmek alatt Erdély békességben virágzott; meggyjegyzésre méltók a' következők: 1. Hogy Báthori István volt az első választott Fejedelme Erdélynek, a' ki hogy magát és Országát bátorságba helyeztesse, mind a' két Császár' Confirmatio-ját exoperálta, 's úgy-is intézte-el dólgaikat: hogy egyik ellen sem fogott fegyvert. 2. Hogy az elnyomatott Catholica Religio ezek alatt nyugodalmat nyert, és elterjedésit-is remélhette, a' midőn 1570-ben ezáltal a' Jésus Társasága szerzete Erdélybe plántáltatott, Kolo'svárt a' Catholikusoknak Universitás állittatott, melyet a' Kolo's-Monostori tulajdon pénzeken visszacszerzett Dominiummal megajjándékoztak. 3. A' Szász Nemzet Statutumai Báthori István Lengyel Országi Király által Confirmáltattak 1583-ban. 4. Báthori Kristof a' Regius Funduson való Dézmáknak, melyeket Isabella alatt 1556-ban történt Secularisatio alkalmatosságával, a' Fiscus' számára elfoglaltak vala, de a' Szász Papságnak megint vissza-adattattak, egy negyedét Kamarai árron, a' mint némely írásokból kitetszik megváltotta. — 5. A' Convent, és Káptalanok' Leveles Tárjai 1571. világi Emberek-

re bízattattak. Bethlen Libr. 6. p. 245. 6. A' Török Portának Isabella, és Sigmund János alatt 10,000 aranyban adott protectionale Quantum 5000 arannyal felneveltetik. Bethlen Libr. 6. pag. 294. 7. Az új Kalendárium, 1582-ben Erdélyben bévétetik, Bethlen Lib. 6. p. 458. 8. Feljegyeztetésre méltó az-is, hogy 1571 November' 19-kén a' Nemeseknek elegendendő Só adattatni határoztatik, Darabjától 10 Denár fizetés mellett.

Megjegyzés. A' 2-dik pont alatt említett Jésuiták' Donátiója Decreta et Vitae Regum Hungariae, qui Transsilvaniam possederunt: Czimü Könyvnek 2-dik része 220. 225. lapjaiból, ide annyival-is inkább, hogy ez a' Fundamentuma a' Kolo'svári K. Lyceumnak, szórólszóra béírjuk, Nos Stephanus DEI Grátia Rex Poloniae, Magnus Dux Litvaniae, Russiae, Prussiae etc. Nec non Transsilvaniae Princeps. Ad perpetuam rerum, temporumque memoriam. — Duo sunt, in quibus Principis munus, potissimum consistit: quorum alterum est; ut Cultus Divinus, verus et germanus inter suos retineatur; qui homini praecipuus statuitur finis. Alterum, ut cuique Jus suum reddatur: quod Civilis vitae fundamentum judicatur. In utroque, ab initio Regiminis nostri in Transsilvania, etiam praestare aliquid conati sumus: imprimis autem, in depellendis erroribus Religionis, quibus il-

la Provincia, Divino munere nobis oblata: implicita est. — Quibus in rebus, nulla praestantior ratio, se nobis obtulit, quam ut exemplo caeterorum Principum, Doctos Viros, Pietate, ac vitae commendatione insignes in Transsilvaniam accerseremus: quorum doctrina, et piis Institutis; vera pietas, in suam antiquam Possessionem restitueretur, et Sacrarum Litterarum, atque Humanitatis studiis Juvenes instructi, alii ad tractandas res Sacras, alii ad Civilitatis studia, aptiores redderentur.

Quarum quidem rerum causa nostrae Gentis homines, longissimas peregrinationes, magno sumptu suscipere sunt coacti: cum neque in Transsilvania, neque in Ungaria, Collegia, aut Academiae ullae haberentur, Imo saepe permultis praeclaris ingeniis, alio ob sumptuum inopiam proficisci cum non liceret (rebus Ungariae Turcica Potentia aucta, vehementer afflictis) hinc intermissis honestis Litteris, inter Militares homines, Scientia destitutos; etiam Pietatis studia refrixerunt, et omnis vitae elegantia sublata est. Quamobrem ut Deo, et hominibus vixisse, atque adeo de posteritate bene meriti videremur, ex certa Scientia, et matura deliberatione nostra; cum Beatissimo in Christo Patre, et Domino Domino Gregorio Papa XIII. P. M. et Illustrissimo Principe, et Domino Christophoro Báthori de Somlyó, Vaj-

voda Regni Transsilvaniae, et Sicularum Comite etc. Fratrem nostro Charissimo, communicato consilio, scriptis praeterea ad Venerabilem P. Laurentium Magium, S. S. Theologiae Doctorem, Provinciale Societatis Jesu, per Bohemiam, et Austriam, litteris; visum est Claudiopoli alias Kolo'svár, Transsilvaniae Urbe, in Provinciae limine sita, et Hominum aditu ex Ungaria, Polonia, aliisque locis, frequenti; Collegium Societatis Jesu instituere.

Quae de Familia Societatis Jesu, eo potissimum nomine suscepta Nobis est cogitatio; quod testatum jam illa, apud omnes fere Populos Christianos fecerit; de suo praeclaro, utilique in Ecclesia et Republica instituto, et munere, quo ex praescripto Ordinis sui, tam Bonis, Humanioribusque Litteris, et Disciplinis omnibus, quam moribus bonis Juventutem imbuere, et erudire; et tam in Ecclesia, quam Scholis, piis Ministeriis, Studiisque (quibus assiduo, ejus Societatis Patres incumbere debent) ingeniorum Cultui, et Animorum saluti, studere tenentur. — Quare Nos, respectu et causa istius Muneris, praedictae Societatis Jesu — quod cum Pietatis, Religionis, ac bonorum morum propagatione, ab ea praestari debet; pro Nostra, in Religionem, Humaniores Litteras, et ipsam Provinciam nostram Transsilvaniae (cujus saluti, Utilitati, Humanitati, ac Ornameu-

tis, consulere hac in re voluimus) ex certa Scientia nostra, animoque bene deliberato et maturo Consilio; In Jesu Christi Domini Nostri Sacro Sancto Nomine, in Civitate Nostra Claudiopolitana alias Kolo'svár nuncupata; Collegium Societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus, et erigimus, et bonis, Redditibusque infrascriptis afficimus. Quam Foundationem, perpetuis futuris temporibus, et in omnem aevum valere volumus:

Attribuentes praedictae Societati Jesu (accedente autoritate Apostolica) Monasterium desertum, olim Ordinis Franciscanorum Fratrum liberalitate Regum Hungariae erectum, in platea Farkas Utaza, muro Civitatis contiguum, cum Templo, Hortis, Aedis, Turribus, atque adeo locis omnibus circumjacentibus, juxta Maenia Civitatis, in quorum usu ac Possessione, praedicti F. F. Franciscani, antiquitus fuerunt. Praeterea Domum proximam, in qua olim Religiosae Virgines habitabant; ut in ea Schola aedificaretur, cum omnibus rebus, ad eam, quomodocunque pertinentibus (quae omnia hodie, Calviniano Reformatae Ecclesiae Ministri tenent, Vide Approb. Constit. Part. 1. tit. 10. art. 2.) Liberando eadem loca, et ipsam Societatem Jesu, ab omni Jurisdictione, onere, et servitute Civili: causarumque Saecularium, et earum, quae Fori Ecclesiastici non sunt,

notionem; tantum Illustrissimo praedicto Fra-
 tri nostro Charissimo, reliquisque Successori-
 bus nostris reservantes. — Ut vero isti Colle-
 gio, a nobis, ut supra dictum est, instituto;
 nec ad Jura, Ornamenta, Praeeminentias, ad con-
 suetudinem reliquarum, in Orbe Christiano A-
 cademiarum, quidquam desit; Ex Regia nostra,
 singulari gratia, vigore praesentium statuimus,
 et decernimus, ut qui in humanioribus Litte-
 ris, Hebraeis, Graecis, et Latinis, cum laude
 versatus fuerit, et postea, ad alterutrius facul-
 tatum, sive Theologiae, sive Philosophiae fasti-
 gium (argumentis prius Doctrinae suae editis)
 Judicio Collegii pervenire voluerit, ad Gradus,
 et Baccalaureatus, et Magisterii, et Doctoratus,
 promoveri possit. — Quae quidem promotio,
 tantum dein Juris, Dignitatis, Praeeminentiae,
 et Ornamenti habeat, quantum istiusmodi pro-
 motiones, in Italiae, Galliae, Hispaniae et Ger-
 maniae Academiis, de Jure et consuetudine ha-
 bere solent, et possunt. Quod ut Authoritate
 quoque Pontificis Maximi sanciat; et Privi-
 legia justae Universitatis, hoc Collegium omni
 ex parte obtineat, apud sedem Apostolicam
 contendimus. — Pro Societatis autem ejusmo-
 di sustentatione; Abbatiam Beatissimae Mari-
 ae Virginis de Kolo-Monostira; cum antiquo
 pago, qui pene conjunctus est suburbio Civita-
 tis praefatae Kolo'svár, et aliis N B. totalibus,

et integris Possessionibus Bács, Jegenye, Kijánthó — in Comitatu Colosiensi existentibus, sitis — quae propriis nostris sumptibus, dinumerata, ac soluta, eadem — summa ad praedictam Abbatiam recuperatae; eidemque Monasterio de Kolos-Monostira, restitutae sunt; simul eum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, Terrisque arabilibus, cultis, et incultis, Agris, Pratis, Pascuis, Campis, Foenetis, Silvis, Nemoribus, Montibus, Vallibus, Alpibus, Vineis, Horreis, Vinearumque Promontoriis, Aquis, Fluviiis, Piscinis, Piscaturarum, Aquarumque decursibus, Molendinis, et eorundem locis. Generaliter vero, quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus. — Item Decimis, tam Vinorum, quam Frumenti, Tritici, Hordei, Avenaë, Siliginis, Lini cannabis, et aliorum Frugum, atque Leguminum, terra nascentium, aliisque rebus omnibus, quovis nominis vocabulo vocitatis (ut Teloniis, Nautis, Educillis etc. etc.) ad eandem praedictam Abbatiam, Possessionesque praescriptas de Jure et ab antiquo spectantium, et pertinere debentium, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentium. Commemorato Collegio Societatis Jesu, dedimus, donavimus, et contulimus: quemadmodum vigore praesentium, damus, donamus, et conferrimus, cum omni Jure et dominio ac proprietate; perpe-

tuo, irrevocabiliter; et in omne Aevum: Possessionemque earum, in effectu realem, praesentibus hisce Litteris damus atque concedimus: Tribuentes illis plenariam potestatem administrandi, et utilitates eorum omnium prae-repetitorum, in usus ipsorum bene placitos, secundum Normam, et Consuetudinem instituti illorum, convertendi. — Denique sancimus, ut Collegium, et ab omnibus Contributionibus, et oneribus, tam ordinariis, quam extraordinariis, sint immunes, et exempti. — Ad haec; quo tanto magis, rebus Divinis, ac Litteris vacare possit; decernimus, ut omnes ejus Collegii causae, quae illi, cum nobilitate, aut quibusvis aliis, ratione Bonorum intercedere poterunt; per Nostrum, et Successorum Nostrorum causarum Directorem, in Judiciis defendantur. — Postremo; omnia, et singula praemissa; Rata, Firma, et Inconvulsa, perpetuo haberi et observari debere; Verbo nostro Regio pollicemur. Simul etiam requirimus Illustriss. D. Fratrem praedictum nostrum Charissimum, caeterosque Successores nostros, ut hanc praesentem Foundationem nostram, cum collatione universa, fideliter et diligenter manuteneant, et observent: totique, pro Christi gloria, et ejus omnium utilitate, in hoc sint: ut ea in omnibus effectum sortiatur, temporibus universis. — Non obstantibus in praedictis o-

mnibus, aliquibus Legibus, Constitutionibus, Decretis, Statutis, consuetudinibus, et aliis quibuscunque in contrarium facientibus. Quibus omnibus, et singulis, in quantum praesenti nostrae Fundationi, constitutioni, et erectioni obstant, seu obstare in futurum possent; derogamus, et derogatum esse volumus, per Litteras hasce nostras praesentes. — In quorum omnium Fidem, Diploma hoc nostrum manu nostra subscripsimus, et Sigillo nostro (quo in rebus Transsilvanicis utimur) pendenti iussimus sigillari. Datum per manus Magnifici, Fidelis, Nobis sincere dilecti, Martini Berzeviczei, Equitis, et nostri per Transsilvaniam Cancellarii, ac Capitanei Stargas dicti; in Arce nostra Regia Vilnensi 12. die mensis Maji Anno Domini 1581 Regni vero nostri quinto.

IV. Báthori 'Sigmund, Báthori András, Mihály Vajda, Básta György, és Székely Mó'sesről.

59. 5. *Báthori Kristóf' halálával kiválasztott Erdélyi Vajdának?*

Báthori Kristófot követte a' Fejedelemségben Báthori 'Sigmund'-Fia, kit-is a' Státusok még Attya' életében 1581 Május' 1-ső napján a' Kolosvári Gyűlésben választottak vólt, de mivel ez igen gyermek vólt, az Országot Báttya István, mint Tútor kormányozta, elébb Duode-

cim-Viratus, azután Trium-Virátus által, végezetre minthogy mind a' Duodecim-Virek, mind a' Trium-Virek az Ország' Rendjei előtt gyanusok lettek, Gubernátornak választották 1585-ben az akkori Váradí Fő Kapitányt Gétzi Jánost, 's ez vitte a' Kormányt Báthori István-nak 1586-ban történt halála után-is egészen 1588-béli December' 18-dik napjáig, a' mikor is hivataláról lemondván az Országlás Báthori 'Sigmondra szállott, oly' móddal, hogy a' szokott hitet letévén, 's az Ország' Lakóssítól bévévén, a' Státus Tanáts' híre nélkül semmi Dónátiókat ne adjon az igazgatásban-is ezeknek tanátsát kövesse, Lásd ezekről Bethlen Lib. 6. pag. 452, 563. — 'Sigmond a' Kormányt általvévén, magát függetlenné kívánta tenni, 's a' nékie általadott árticulusokat némely részekben megváltoztatta, azután azon törte fejét, miként mondhasson-le a' Török protectióról (mely törekedése mennyibe került legyen, megláthatod Bethlen 7. Könyvéből) de ezt könnyen meg nem ejthetvén, végezetre 1594-ben Augustus' 28-dikán a' Kolo'svári Gyűlésben az ezen céljával ellenkező 16 Fő embereket elfogatta, 's nagyobb részében részszerént Kolo'svárt, részszerént pedig Szamos-Újvárt megöletette, 's ezeknek Jóságait a' Fiscus' számára elfoglaltatván, kiadott kemény parantsolatja által keményen megtiltotta, hogy senki a' maradékok

közzül ezen Fő Embereknek Jóságait Törvény' útján-is visszakeresni ne mérészelje; mely parantsolat teszi azon *Jus Ligatumat*, melyről az Approbata' 4-dik része 20-dik Titulussa keservesen panaszol; ez által tehát az Ország' Státussait megrémitvén, töllök fennírt céljának helybenhagyását kitsikorta. Ezután a' Havasalföldi, és Móldovai Vajdákat protectiója alávévén, és magát Erdélyi, Havasalföldi, és Móldovai Fejedelemnek, Magyar Ország' részei Urának és Székellyek' Ispánnyanak íratván, Rudólf Császárhoz utazott Prágába, a' hóltt-is ezzel frigyet kötött, melynek több pontyai közzül egyikében Erdélyt független Fejedelemségnek oly-formán állittya-meg, hogy azt maga, és Fiu-ág maradéki bírassák, magva szakadtával pedig mennyen által a' Magyar Ország' Király' birtokába. Másikában, hogy Római Szent Biradalombéli Titulussal, és arany Gyapjas Vitézi renddel ajándékoztassék-meg; Harmadikában a' Török ellen köz erővel hadakozzanak, és a' visszavéendő, Erdélyhez tartozott Várat 'Sigmond magának, Magyar Ország'hoz tartozottakat pedig a' Hadi Költség' letétele mellett Rudólf magának megtartsa. Végezetre hogy egy Hertzég Aszszony nékie Feleségül adattassék, és tsupán csak ezen Házaságnak véghezmenetelével vétethessék tellyesit-

tésbe ezen Frigykötés. — Ezen Frigynek pontyai az Erdélyi Státusok által a' Fejérvári Gyűlésben helybenhagyattak, 's Mária Kristiána Hertzeg Aszszony 'Sigmundnak Feleségül adattatott. Ezeknek e' szerént lett véghezmenetelek után 'Sigmund a' Törököknek Hadat izenvén, Hadi Népit öszvegyűjti; 's minthogy a' már kétszer nótáztatott Székellyek Szabadságoknak visszaadása nélkül felülni nem akartak, azt nékiek Privilégium mellett visszaadja, 's ezek-is 10,000 felülnek, mely szerént Oláh Országba béútvén, a' Törökökkel megütközik, 's Fekete Gyergyónál diadalmat vészen rajtok, így megvervén a' Törököt, Erdélybe visszatér, Országgyűlést tart, melyben, minthogy a' Hadból visszatért Székellyek előbbeni Földes Uraik ellen kegyetlenkedtek, az ez iránt támadott panaszszok 'lecsendesítése végett, a' Székellyeknek adott Privilégiumat az Ország' Rendjei' Itéletekre bizza, hogy Itélnék-meg, az mennyiben legyen megálható, 's mennyiben nem? ezek pedig azon Privilégiumat megsemmisítették, 's így a' Székellyek visszányert Szabadságoktól megint megfosztattak. Lásd ezekről Bethlen Histor. Lib. 8. — Ezek után 'Sigmund Rudólfhoz siet Prágába, kitől kedvesen fogadtatván, visszatér, Országgyűlést tart, és a' Török ellen készülteket tészen, e' pedig Oláh Ország' örökös birtokával megkínálja de 2-dik Rudólf' kérésére

nem acceptálja a' békességet, hanem ellene útazik Magyar Országba, hóltt-is a' Keresztesi ütközetben megverettetve visszatér; új készületeket téssen, 's megint Rudólfhoz útazik, 's Erdélyt oly' feltételek alatt, hogy az Opuliai, és Ratiboriai Hertzegségek Silésiában, és 50,000 aranyat esztendőnként, akár hóltt-is lenne lakása adjon érette, 's ha papságra lenne kedve, a' Római Széktől Cárinalisi méltósággal valamely gazdag Püspökséget szerezzen, általengedi. Ezzel Erdélybe térvén, noha cselekedtet megbánta, de a' Császár Biztossai megérkezvén, a' Státusok előtt Erdélyről lemond, mellyet a' Commissáriusok által-is vesznek, maga pedig Lengyel Országba útazik, Feleségit itt hagyván. Ezután már Erdély a' Császár keze alatt Mária Kristiena nevében a' Commissáriusok, és arra rendeltetett Deputáció által kormányoztatik; és a' két Oláh Orzági Vajdák-is Frigyet kötnek a' Commissáriusokkal, a' Törökkel pedig sóly a' Háború, az Erdélyiekre nézve annyival nagyobb rettegéssel, mennyivel kevésbé remélhették a' Rudólf Császártól kért segítséget. — Megtudván ezeket Sigmond, alattomban Holo'svárra jön, Feleségével megbékélik; a' részérehajló Ország Rendjeit jöveteléről tudósítván, Thordán Országgyűlést tart, a' melyben előbbeni egyezésétől elállása okainak elé-

adások után, újra Fejedelemnek választatik, 's ez iránt mind a' két Császár tudótittatik; melyre Rudólf megboszszankodván, Jó'sika Istvánt az akkori Cancelláriust, kit 'Sigmond' elmentelével a' Császár' Biztossai Szathmárra rabságra küldöttek vala, megöletti, 'Sigmond pedig ezért a' Császár' Commissáriussait fogságra vétvén, halálra Sententiázza, de Felesége' kérésére életeknek megenged, 's minthogy mi választ nyerhetne a' két Császároktól, kételkedett, Báthori András Cardinális, és Lengyel Országban Vármiai Püspököt magához invitállya, a' mint mind ezeket bővebben eléadva, megláthatod Bethlen Hist. Libro 9. Eljövén Báthori András Cárdinális Atyafiságos látogatására 'Sigmondnak, ez Meggyyesen 1599. Országgyűlést tart, Andrással arra megjelenik, azon Articulust melyben Báthori Andrást, és Testvérét Istvánt minap nótáztatta vala, eltörölteté a' Státusokkal, továbbá Andrást arra veszi, hogy venné-fel a' Fejedelemséget, nagy nehezen ezt tőlle meg is nyeri, 's a' Státusok-is reáállanak, így Báthori András Fejedelem lesz. 'Sigmond pedig maga tartására Vétset, és Sajót a' Meggyyes-Széki, és Besztertzei Dézmákat, és esztendőnként 24,000 forintokat nyér, 's azzal Lengyel Országba Sógorához Zamoscihoz utazik. Az új Fejedelem alig-fog a' kormányhoz, ezer bajra talál, mert egyfelől Rudólf Császár, a' ki 'Sigmon-

dat a' Fejedelemségbe újra megerősítette vala, ezért megneheztelt, a' Tatárok Zaránd Vármegyét 's Jenőt pusztították, Oláh Országi Mihály Vajda Brassónál béűt, a' kinek midőn ellentállani akarna, Schellenbognél széllyel verettek, 's így a' szegény ártatlan Cárdirális Móldavába való futással életét fenntartani törekedvén, a' Csik Szent Domokosi Havasokon Ördög Balástól megölettetik, mely szerint életével Országát-is elvesztette. — Azonban Mihály Vajda Fejérvárt Országgyűlést tartván, Rudólf Császárhoz Követeket küld a' végre, hogy őtet Erdélyi Helytartónak tegye, ezen cselekedetét ugyan a' Császár jóvá hagyja, de egyszersmind megparantsolja, hogy Oláh Országba takarodgyék, és a' 'Török' mozdulásaira ügyeljen, mellyen Mihály Vajda megboszsankodván a' Császár' Követtyeit fogságba veti; 's a' 'Török' Portától 'Török Mihály' Követtye által, magát a' Fejedelemségbe Confirmáltatni kéri. —

Ezen közben Báthori 'Sigmond Andrásnak halálát megboszszulni akartván, Zámosci Lengyel Országi Cancellarius által, a' ki 'Sigmondnak Griselde nevű Testvérét tartya vala Feleségül, a' Lengyelektől segítséget kérvén, Jeremiás Móldavai Vajdát arra bírja, hogy Oláh Országot elfoglalja, maga pedig Erdélybe készül, de Mihály Vajda ezt megtudván, Jérémiást visszaveri, és Erdélybe visszajövet Rudólftól se-

gítségét, és Locumtenensi Titulust nyert 1600-ban; sőt a' Török Portától Fejedelemnek Confirmáltatik, de abba nem nagy öröme lehetett; mert Katonái valamint gyülelések voltak, úgy szintén sok kegyetlenségeket tettek, büntetlenül az Ország' Népén, azért a' Hazafiak Csáki István' vezérlése alatt felülvén, és Básta György Császári Vezér, Kassai Fő-Kapitány, és Felső Magyar Országi Vice-Király' segítségével Miriszlónál Mihály Vajdát Táborától megfosztyák annyira, hogy kintsét, Annját, és Gyermekeit itt hagyván, Oláh Országba általszökni kénytelenítették; az Ország' Rendjei pedig a' Kolo'svári Gyűlésben Rudólfától azt kérték, hogy Testvérét Maximiliánt nekik Fejedelemül adná, vagy pedig engedné-meg, hogy magok között Fejedelmet válasszanak magoknak; de mivel Zámosci a' Lengyel Seregekkel Oláh Országának elfoglalása után, az Erdélybe békjött Mihály Vajda' kiveretésére indult vala; ezen veszélyt megelőzni kívánván az Erdélyiek, Báthori 'Sigmondot újra bébívják Erdélybe, és újjabbi választása a' Török Portától Confirmáltatván, 1601-ben, Aprilis' végével az Uralkodáshoz megint hozzáfogott; azonban Mihály Vajda Rudólfhoz megyen, segítséget kér, mellyet több ajándékokkal meg-is nyervén, Bástához útasittatik, a' ki-is Erdélybe kíséri, Goroszlónál Báthori 'Sigmondal megütközvén 1601-ben Augustus'

2-dik napján, ennek Hadgyát széllyelveri, 's Erdélyből kiűzi, azután Kolo'svárt megveszi, és nagy summa pénzt sattzol rajta, innen Thordára mennek, hólott-is a' Keresztes Mezőn, annak színe alatt táborozván, hogy Országgyűlést akarna tartani, a'sátorában álomba merült Mihály Vajdát béküldött Gyilkossai által megöleti, 's így az Országot Rudólf Császár' részére visszafoglalja, a' Mihály Vajda' Katonái pedig Uroknak gyilkoltatását látván, Hazájokba visszatértek. — Báthori 'Sigmond e' közben a' Török Porta' segedelmét híjában esdekelvén, Rudólf Császártól engedelmet, Csehországban a' Lobkovitzi Úradalmat, és a' mellett esztendőnként 50,000 fl. pensiót nyer, melyért 1602-ben a' Kolo'svári Gyűlésben, a' Fejedelemségről lemond egészen, és azt Rudólf' nevében általveszi Bástá György. Báthori 'Sigmond e' szerint Lobkovitzban magános életet él egészen 1610. esztendeig, a' mikor a' magára vont gyanuért Prágába vitetett, és ottan tisztességes Árestomba tartatván 1613. Mártius' 25-kén változó életét bévégezte. — Bástá ellenben az Erdélyi-eken minden kegyetlenségeket elkövetvén, ezeket arra kényszeríti, hogy Székely Móy'ses' Vezérlése alatt ellene fegyvert fogjanak, hanem szerentsétlen kimenetellel, mivel Fejérvár mellett megverettettek, és a' Török Portához füllyamodni kénytelenítettettek, melyért a' követke-

zett 1603. esztendőben, midőn Básta Magyar Országon táborozna, az Ország' Rendjei Székely Móy'sest a' Török Porta' engedelmével magoknak Fejedelmeknek választják, és Kárán Sebest, Kolo'svárt, Szebent elfoglalják, de Julius' 22-dik napján Brassótól nem messze, a' bérohant Oláh Országi Ráduly Vajda' katonáitól megölettetik; Básta pedig Erdélybe jövéen, azt elfoglalja, és a' Kolo'sváriakon a' megöletett Jésuitákért nagyon kegyetlenkedett, így 1605-ig Erdély a' legnagyobb pusztítások között nyomorgattatott, úgy, hogy a' marhájakból kipusztult Emberek magok vonták az Ékét, és Talyigát, az éhség-is nagyon uralkodott annyira, hogy az Anya gyermekeit, és az Ember társát ette. Lásd mind ezeket Bethlen Hist. Lib. 10, 11, 12, 15.

60. *Báthori Sigmund Uralkodása alatt mik történetek nevezetesebbek, a' mellyeknek a' Hazai Törvényünkbe befolyások vagyon?*

Báthori Sigmundnak ezen változó Uralkodása alatt a' következők, megjegyzésre méltók. 1. A' Jus Ligatum, melynek eredete, és valósága felyebb megíratott. 2. A' Prágai első Pactum, mely szerént megesmértetett Erdélynek függetlensége, és Sigmundnak Titulussa. 3. Sigmund első elmenetele-után, annak Felesége Mária Christierna nevében való Administratioja Erdélynek, mely 4. A' Rudolf Commissariussai alatt Decem viratusra bizattatott.

5. Gélzi János Gubernatornak 1588 December 8-kán tartatott Medgyesi Gyűlésben hivataláról lett lemondása nevezetes arról, hogy ez az Approbata 2-dik Része, 8-dik Titulussa, 1-ső Articulusa szerint az 1615-béli Országgyűlésben hozott Articulusokban név szerint kiirt pura Fiscalitások Epochájának állittatott-meg. 6. Hogy Sigmondnak első elmenetelétől-fogva, mely 1508-ban történt Aprilis' végefélé, egészen 1605. olyan zürzavarban vólt Erdély, hogy ezen Idő szakaszsa a' praescriptio folytatására alkalmatlannak méltán tartatottatik. 7. 1588-ban A' Jésuiták kitöröltettek, de csak hamar 1589-ben visszahozattattak. 8. 1589-ben Az-is nevezetes, hogy a' Fiscalis Dézmák registraltattak. 9. Mihály Vajdának azon Privilegiuma, mellyel a' Székellyeknek előbbeni szabadságokat viszádgya, melyet a' Nemes Székely Nemzet Constitutioi czimű Könyvből szóról-szóra ide béirtam:

Nos Michael Valachiae, Transalpinæ Vajvoda, Sacrae Caesareo Regiaeque Majestatis Consiliarius, per Transsilvaniam Locumtenens, ac ejusdem Cis-Transsilvaniam et Partium ei subjectarum Fines Exercitus Generalis Capitaneus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: quod cum in omnibus Imperiis, Rebusque publicis duae potissimum Res sint, quae Regibus, et Principibus ad stabiliendam potestatem ma-

ximum imo praecipuum adjumentum adferre solent; quarum altera pacis, altera Belli tempora spectat. nimirum ut in pace Legibus, Bello autem Armis Imperia sua, et subditos tueantur, et defendant. Quibus solis rebus prisci illi Reges, et Clarissimi utriusque temporis viri, et Summae de se Justitiae opinionem, Legum Administratione, et perennem Nomi- ni suo gloriam, splendentissimarum Victo- riarum laude compararunt, Nos quoque, qui a compluribus jam Annis pro salute Reipublicae Christianae contra immanissimos Barbaros Hostes non sane infeliciter arma tractavimus, id semper propositum habuimus, ut et in subditos justa Legum administratione, aequitate uteremur, et simul Armorum Praesidio sulti, Vires Hostium non solum propulsare, verum etiam Christianos Longa jam Barbarorum servitute pressos, in Libertatem vindicare possemus. Quam ad rem plurimum conferre nobis visum est, si quas bellicosissimas Gentes in usum Belli adscisceremus; Inter quas Siculo- rum Natio, quae sub Ditione Transsilvanica magnum Terrarum Tractum incolit, tam pris- cis, quam etiam novissimis temporibus non ultimam bellicae Virtutis laudem meruit. Proinde cum de reddenda Siculo- rum Genti anti- qua Libertate, quam superioribus Annis ob- nonnullos Rebellionum motus amisisse ob id-

que ad servilem statum redacti esse dicuntur, Sacrae Caesareo Regiaeque Maiestatis benignam voluntatem intelleximus, ut maiori cum alacritate Reipublicae Christianae, et Patriae inserviant, et ad omnem Belli molem sustinendam habiliores reddandur, antiquam eis Libertatem reddendam, et restituendam esse duximus. Quare Sacrae Caesareo Regiaeque Maiestatis autoritate publice nobis commissa, et nostra quoque, quam superioribus diebus Transsilvania Armis in potestatem redacta. Belli Jure consecuti sumus universos et singulos Siculos, et Incolas Sedis Siculicalis Udvarhely ipsorumque Haeredes, et Posteros, successoresque universos de statu, et conditione servili, Nobiliumque potestate eximendos, libertandos, et manumittendos, idque ipsis annuendum, et concedendum duximus, ne cuiusquam alterius, praeterquam Regum Hungariae, et Principum Transsilvaniae potestati, et Dominio subsint, omnibusque iis Privilegiis, Libertatibus, et Praerogativis, quibus Maiores et Progenitores eorum, stante antiqua Libertate, temporibus quondam Hungariae Regum; Specificè autem Regnante olim Domino Mathia Rege Hungariae etc. Felicis memoriae, ab antiquo usi sunt, ipsi item et Posteriores eorum universi, uti, frui, et gaudere valeant, atque possint; his tamen conditionibus interjectis: *Primo*. Nimirum ut

ipsi, Haeredesque eorum, et Successores uni-
 versi Equestris quidem Ordinis, bonis et ad
 Bellum idoneis Equis, Gladiis, Thoracibus, vel
 Clypeis, Loricis, Hastis, Pedites autem Pixidi-
 bus, seu Sclopetis, securibus, Gladiis, aliisque
 Armis, et Instrumentis militaribus sufficien-
 ter instructi, ad mandata Sacrae Caesareo, Re-
 giaeque Maiestatis, ac nostra quoque, et suc-
 cessorum ad defensionem Regni, et ad propul-
 sandas Hostium vires, sine mora armati accur-
 rere, et omnibus bellicis Expeditionibus, tam
 generalibus, quam partialibus interesse pro-
 priis sumptibus usque ad finem Expeditionis
 militare, et cum extremo vitae, et omnium
 Fortunarum discrimine, fidelem Patriae ope-
 ram navare debeant, et sint adstricti. *Secundo.*
 Antiquus et inveteratus mos apud Siculos fuit,
 quem nunc quoque observari volumus; ut sci-
 licet mutato Regni Principatu, novoque Prin-
 cipe electo, aut Matrimonium contrahente, a-
 pud Siculos sextus quisque Bos, cui ex con-
 svetudine, ad rationem Principis stigma inuri
 consvetum fuit, (iñ vulgo idiomate ökör sütés
 vocatur) pro communi, et publica Taxa in po-
 sterum quoque exigatur. *Tertio:* Eadem con-
 svetudo observabitur; Si Principi pro tempo-
 re constituto primum Filius, et Soboles mas-
 cula procreabitur, idem observabitur: Si Prin-
 cipi post Filiam primo aut secundo, aut quan-

docunque genitam, Filius in serie sexus primus nascatur. *Quarto.* Cum autem foeminei sexus Conditio inferior habeatur, si filiam genuerit; pro praemissa Boum Taxa singuli, Siculi, singulos florenos solvent. *Quinto:* Ad eundem modum quotcunque tandem Liberi, Filii, aut Filiae, post primogenitum Filium nascantur, in singulorum nativitate, singuli duntaxat Floreni. per singulos Siculos exigantur. *Sexto.* Si quando tempus baptisandorum Liberorum Principi ingruat, eadem omnino Taxa singulorum florenorum singulis Siculis, quemadmodum in reliquis imponetur. *Septimo:* In Capetiarum quoque exactionibus, sicut antiquis temporibus, ita in posterum quoque receptus, et inveteratus usus observabitur. Quibus ita constitutis Nos, qui Dei Benignitate Transsilvaniae Gubernaculum adepti sumus, praescriptam Libertatem cum antiquis suis Privilegiis, Immunitatibus, et Praerogativis, priscis temporibus in usu habitis, Domibus praeterea, et quibus libet haereditatibus Siculicalibus, justo nimirum titulo, et legitimo Jure possessis, quod Felix, faustumque sit Reipublicae Christianae, annotatis Siculis, et Incolis dictae Sedis Siculicalis Udvarhely, ipsorumque Posteris, et successoribus Universis Sacrae Caesareo Regiaeque Maiestatis, et nostra quoque Authoritate, sub praesertis conditionibus red-

didimus, et restituimus, reddidimusque, et restituimus per praesentium tenorem. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes Litteras nostras, pendentis et autentici Sigilli nostri munimine roboratas, eisdemque universis Incolis Sedis Siculicalis Udvarhely ipsorumque Posteris, et successoribus universis, clementer dandas duximus, et concedendas. Datum Albae Juliae, Die vigesima octava mensis Novembris, Anno Domini millesimo quingentesimo, nonagesimo nono.

Michaël Vajvoda m. pr.

Joannes Jacobinus m. pr.

Secretarius.

10. 1600-ban October' 25-kén hozott Articulusokban négy recepta Religio állittatik-meg.

V. Botskai Istvánról.

61. 8. *Ki következett az Erdélyi Fejedelemségben Báthori Sigmond után?*

1605-be A' Magyar Országi confaederatus Protestánsoknak Fő Vezérje Kis Marjay Botskai István a' ki Kolo'svárt született vala, Erdélyi Fejedelemnek választatik, és Básta György' Magyar Országgra lett vissza-térésével, seregeivel bėjövén, Novemberben Kolo'svárt tartatott Gyűlésbe inauguráltatott, és azzal Rákotzi 'Sigmondot Gubernatornak hagyván, Magyar Országgra vissza-tért, holott-is a' Török Portától

Királyi Titulussal, és Clenodiumokkal megki-
náltatott ugyan, de azon okból, hogy Magyar
Országának Koronás Királya lenne, megköszön-
vén azokkal nem élt; Kárponán tartatott Gyű-
lésből küldött Követtyei által továbbá Rudol-
fal megegyezik, 's a' Magyar Országi Protes-
tánsoknak részszerént, észszerént pedig a' Sta-
tusoknak Jussait megállittya, maga pedig ezen
békesség által Erdélyt azon Magyar Országi
részekkel együtt, mellyekkel Báthori Sigmond
bírt, 's azonkívül a' Tiszán innen való részt
Szathmár és Tokay Várákkal, Beregh és Ugo-
tsa Vármegyékkel együtt örökös jussal meg-
szerzi, de úgy, hogy, ha fia örökös nélkül hal-
na-meg, az említett részek Magyar Országhoz
visszá-mennyenek; ezt szóról szóra az 1606-béli
Magyar Országi Articulusok között a' Juris Cor-
pusban megírva olvashatod, az 1606-béli Árti-
culusok között béírva azért, mert ezen Eszten-
döben köttetett, még pedig Junius' 23-dikán,
Augustus' 6-kán a' Király által megerössittetett,
és September 9-dikén kihirdtetett, 's mivel
Bétsben ment véghez (Viennensis Pax) Bétsi
Békességnek neveztetik. —

Ezekután 1606-ban October' utolsó napján
a' Török, és Római Császárokat megbékélteti,
és December' 29-kén étetés által kimúlik a'
Világból, Testamentum szerént Homonay Dru-
get Bálintat hagyván Erdélyi Fejedelemnek.

Lásd Felmer a' § 284 — 288. Istvánffi Lib. 34.

VI. Rákotzi 'Sigmondról.

62. §. *Botskai halála után kivált az Erdélyi Fejedelem?*

Botskai halálával a' szabad választás' jussát fentartani kívánó Erdélyi Statusok által Januarius' 22-kén tartott Gyűlésben, míg a' Fejedelem eltemettetne, 's uj választatna, Rákotzi 'Sigmond Ország Gubernátorává választatik, 's melléje 7 Consiliáriusok rendeltetnek; ugyan azon Esztendő Februarius' 8-kán Kolo'sváratt tartott Gyűlésben pedig Botskai István Testamentumával semmit sem gondolván, Gubernator Rákotzi 'Sigmondot Fejedelemnek választzák, és Februarius' 11-kén inaugurálják; de mivel Homonay Bálint a' Török Portánál ellene vádoskodott egyfelől, másfelől pedig Csiki és Háromszéki Fő Kapitány Bethlen Gábor közbenjárása által, Etsedi Báthori Gábor bizonyos csere mellett a' Fejedelemségről való lemondásra unszólta, mint békességet szerető Ember 1608-ba Martius' elejével Kolo'svárt tartott Gyűlésben a' Fejedelemségről lemond, és Felső Vadászon December' 5-kén meghal.

Ez a' Fejedelem 1607-be Junius' 10-kén ugyan csak Kolo'svárt tartott Országgyűlésén a' Báthori 'Sigmond által béhozott Jus Ligatumat eltörli. Lásd Felmer §. 288.

VII. Báthori-Gáborról.

63. 10. *Ki következett Rákóczi 'Sigmund után az Erdélyi Fejedelemségbe, és mi nevezetes történt az ő uralkodása alatt?*

E' szerint 1608-ban a' mint ezen esztendő' Mártius' 3-kán hozott árticulusokból láthatni, Fejedelemnek választatik Báthori Gábor, minekutánna a' Kathólíka Religióról lemondott, 's mind a' két Császártól confirmáltatik, mint ifiu ember eleintén Tanátsossainak köz akaratyokkal kormányozta az Országot; azután pedig Tes-ti indulattyaitól, mellyeket ezek miatt kinem elégíthetett, ingereltette, vólt Tanátsossait szép színek alatt külömbféle Követségekkel küldvén, bujaságra adta magát; melyért 1610-be midőn a' Besztertzei Gyűlésre menne, Szék Városánál megtámadtatott, mely támadásnak fejeit, Kornis Bóldi'sárt, és Györgyöt megölette, Kendi István pedig elszaladván nótáztatott. Ugyanazon esztendőben a' Szebeni Gyűlésben December' 22-kén az odavaló Magistrátust színlott elárulásért nótáztatta, a' ki-is a' Szász Nemzet' Universitássa kérésére 56,000 forintokat fizetvén, grátiát nyert, 1611-ben Raduló Oláh Országi Vajdát Országából kiköregeti, és a' Török Portától Oláh Országi Palatinussá magát neveztetni kéri, de sükeretlenül; mert megnem

nyeri. Ugyan ezen esztendőben Meggygyesen tartatott Gyűlésben a' Szász papságot, a' Besztertze Vidéki, és Hóhalomszékiet kivéve, árúllással vádolván, nótáztattya, és a' szokott Dézmának három-negyed részétől megfosztya, a' mint ezek az 1823-dik esztendőben Aprilisben, és Májusban Kolo'sváratt tartatott Productioná-le Forum előtt a' Besztertzei Papok ellen, minor Dézmákért folytatott perbe, ezen Fejedelemnek beadott Sententiából bizonyosok; de 1612-be Conditiók mellett, mellyeket a' Dézmák' állapottyáról maga helyén szólva, eladójuk, megkegyelmez nekik, és midőn a' Brassaiakat engedelmességre segyverrel hajtani törekedne, a' zúgolóddó Szebenietek újra nótáztattya, és 70,000 forintig büntöti.

A' Szász Nemzet, azért mind a' két Császár előtt panaszolkodik Báthori Gábor ellen, melyért a' Török keményen reá parantsol, hogy a' Szászoknak Várossait visszaadván, Fejedelmi lakó-helyére menvén, a' Szászokkal való egyenetlenségeket jóvá tegye. 1613-ban Szebenben Országgyűlést tart a' fennírt tárgyban, 's egyszermind Gétzi András a' Török Császár' megengesztelése végett a' fényes Portához követségbe küldi, azonban megtudván azt, hogy Ráduló Oláh Orzági Vajda Brassó felé közelitene, Bethlen Gábor pedig, a' ki akkor Ország' Kapitányja volt, ugyancsak a' Török Császár' pa-

rantsolattyából Bánátusból Vas Kapu felé tartana, alattomba Szebent oda hagyja, Nagy Váradra veszi magát, az hólott-is Ladányi György, és Szilasi János által szekerezés közben oroszba megölettetik, éppen akkor, a' mikor a' Státusok megtudván azt, hogy Gétzi András a' Fejedelemséget magának akarja conferáltatni, a' Török Porta által, mind a' 'rosz Országlás' módgyáért, mind pedig Rákótzii 'Sigmondnak az ígért cserében való megcsalattatásáért küldött Követtyeik által Fejedelemségéről felmondottak vala. — Ez a' Fejedelem volt az első, a' ki Serenissimi Principis Titulust vett magának az 1609-béli Aprilis 20-dikán Rolo'svárt tartatott Országgyűlésén, melyben az eltörlött Jus Ligatum által elfoglalt Jóságok iránt némely perek-is folytattattak, de mivel ezek sok viszálykodásokra okot adni látszattak, lefolytatások jobbidőkre hagyatott. Lásd Felmert a' §. 289 290.

64. 11. *Mi a' Pactum Unionis, és mi adott okot és alkalmatosságot, hogy az Ország' Nagyjai a' Pactum Unionist elfogadják?*

Ezen Fejedelem' halála okot adott, és alkalmatosságot az Ország' Rendgyeinek az Unionis Pactum' ineálására; ezekben vévén, tudniillik a' Státusok, hogy mely sok elnyomatatások következtek, néha-néha a' Fejedelmeknek indulattyaikból, nevezetesen Báthori 'Sig-

mond' uralkodása alatt, midőn 16 Fő-emberek' megöletésekkel a' Jus Ligatum béhozatott; Rudólf alatt midőn Básta a' legnagyobb kegyetlenségeket követte-el az Országon; Székely Moy'ses alatt midőn a' Catholicusok, 's azoknak Papjaik kegyetlenül üldöztettek, és öletettek; Báthori Gábor alatt, midőn a' Szász Nemzet' némely Várossai, sőt az egész Clérussa-is a' Fejedelemnek zabolátlan indulattya miatt nó táztatott, és más Fő-Emberek-is ugyanazon okból életektől megfosztattak: ezen Interregnum békövetkezésével az Ország' Rendgyeire szálván minden Májestási Jus, a' költsönös védelemre az három Nemzet' letett hűök mellet magokat lekötelezik oly' formán, hogy akár Fejedelmektől, akár más Pólgár-társaiktól az három Nemzetből valamellyik valamely elnyomattatást szenvedne, a' többi Nemzetek azt minden uton-módon védelmezni tartozzanak, ide-értvén azt-is, hogy ha mely Jurisdictió, vagy kerített Város, avagy egyes Személy-is a' Törvényeknek elnyomattatásával üldöztetnék, hasonlólag mind az három Nemzet azt védelmezni köteles legyen, valamint szintén ha a' négy recepta Religiók közzül valamellyik szenvedne, ilyenképpen védelmeztessek, 's a' Fejedelem' hűségivel-is tsak addig köteleztessenek, míg ez az Ország' Státutumait megtartya.

A' ki pedig ezen Pactumat általhágni méré-

szelné, azonnal nótáztassék. Ezen Pactumat a' Státusok ugyan ekkor magok hűtökkel megerősítették, de tökéletes formába nem önthették azért, hogy az ezúttal köz akarattal választott Fejedelem Bethlen Gábor maga inaugurációjára a' Hadból, a' hól ekkor foglatatoskodik vala, hamarább, hogysem képzelhették volna, megérkezett. — Méltó megjegyzésre itt az-is, hogy Báthori Gábor' választásával a' Magyar Országi Constitutióval ellenkezőleg az állittatik-meg, hogy senki Fejedelem ne lehessen, hatsak nem Protestáns, 's így kéntelenítettik Báthori Gábor-is Religióját megváltoztatni. Lásd Timon Epitome rerum Hung. ad annum 1608. Lásd továbbá az Apr. 2. r. 1. t. 7. árt. foglalt 17. Conditiót. De bizonyos ez Rákótzai Györgynek azon tettéből-is, hogy mintsem maga, vagy fia, Religiójának megváltoztatásával, inkább fegyverrel kívánt a' Lengyel Országi Tronushoz jutni.

VIII. Bethlen Gáborról.

65. ¹². Mikor lett Bethlen Gábor Fejedelem?

Bethlen Gábor 1613-nak végével Fejedelemnek választatván a' Törökkel-is megegyezik, 's Második Mátyás Magyar Királytól-is confirmáltatik, de 1610-ben Mártius' 20-dikán Mátyás Király meghalálózván, az ezután következett 2-dik Ferdinánddal békességben nem élhetett azért, mivel Cseh Országból Fridrik Rhé-

nusi Palatinus' Vezérlése alatt, a' kit Királynak választottak vala a' Csehek, elkezdett Religió iránti Hadakozásha elegyedvén, Magyar Országba üt-bé, Felső részit Po'sonig elfoglalja, az honnan a' Csehek' segítségére küldi Hadgyait, Po'sonban pedig Országgyűlést tartván, új Királyt akar választani, de az Alsó Magyar Országnek Lakóssi arra nem állván, Bétset megszállja, de csak hamar megértvén, hogy Kassa mellett Hadgyai Homonai György által széllyelverettettek, Po'sonba visszatér, és 1620-ik esztendő' elejével tartatott Országgyűlésén, a' Csehekkel kötött egyezés megújittatik, a' Törökkel Frigy köttetik, és 2-dik Ferdinándal pedig September' utolsó napjáig fegyver-nyugovás határoztatik, csakugyan ezen fegyverszünet ellenére-is a' Csebeket Seregével segítette az alatt-is, azután Besztertze-Bányán Országgyűlést' tart, melyben Augustus' 25-dikén Királynak választatik, hanem a' Rhénusi Palatinus mind Cseh Országból, mind a' Rhénusi Palatinuusságból kiűzöttvén, Bethlen Gábor-is Magyar Országon több helyeken megverettette Erdélybe visszatért, 's innen 1621. és 22-kén külfömbféle kiütéseket tévén Ferdinándal megbékéllik 1622-ben; mely békességgel Kassát, és Felső Magyar Országon 7. Vármegyéket, Silésiában pedig az Opuliai és Ratiborjai Hertzegséget nyeri-el, a' Királyi Titulusról pedig

lemondván, megelégszik a' Római Szent Biradalmi Fejedelmi Titulussal; azonban a' szent koronát, és Magyar Országnak elfoglalt Várait visszaadgya; Ferdinánd továbbá Sopronban Országgyűlést tartván, ebben Bethlen Gábor a' Magyar Országi részekről megfosztatik, és 1623. a' Rhénusi Palatinus Fridrik' kérésére a' Török' segítségével Ferdinánd ellen felkél, Magyar Országot, Morváth, és Austriát nagyon pusztítja, de a' Török őtet elhagyván, Magyar Országba visszatér, és végezetre 1624-be Ferdinándal újra megbékélik, mely békességgel a' Római Szent Biradalmi Fejedelmi Titulust, az előbbeni békességben elnyert részekkel együtt visszakapja, úgy a' Tiszán innen való Dézmákat-is, Munkáts, és Tokay Várakkal együtt, melynek véghezvitelével a' Török Portától Oláh Országi Gubernátornak tétetik, és Móldovából a' Lengyeleket kiűzi. 1626-ban pedig Feleségül vészi Catharina Brándéburgikát, kivel 1629-béli Novamber 15-éig élvén, meghalálozott.

60. 13. *Mik történetek Bethlen Gábor alatt nevezetesebbek, mellyek Hazánk' Törvényre-nézve figyelmet érdemelnek?*

Ezen Fejedelem alatt megjegyzésre méltók e'felett ezek: 1. Hogy a' Perlekedés' módgyát azon rendbe, mellyet az Apróbáta 4-dik része, 1-ső titulussábau 46. árt. foglal, ő hozta. — 2. A' Réformátusoknak Fejérvárt Fő-Oskolát sun-

dált 70,000 forintot ajándékozván e' végre, mely azután 1716-ban Nagy Enyedrő, hozattatott-által. 3. A' Pura Fiscalitásokat 1615-be rendezedi, azoknak Epochájokat megállittya, és az azokban lévő Nemeseket produkáltattya. — 4. Hogy a' Catholikusoknak állapottyok igen gyenge-lábon állott alatta. — 5. A' Szilágyi Réformátus Papoknak, úgy a' Rikán túl Háromszéken lévőeknek óly' Privilégiumat ad, hogy magok, és maradékaik-is megnemesítsessenek papi Hivatallyoknál-fogva; mely Privilégiumokból a' másodikat egészen eltörölte, az elsőt pedig egészen arra magyarázta 2-dik Jó'sef Császár, hogy tudniillik csak azoknak a' Papoknak maradéki élhessenek Nemesi praerogatívával, a' kik ezen Privilégiumnak kelésekor paposkodtak. — 6. Nevezetes még a' Magyar Országgi Protestánsokra-nézve Bethlen Gábornak 2-dik Ferdinándal kötött békessége azért, mert ez által Botskaival való Bétsi pacificatio mellett szerzett Vallásbéli Szabadságok megerősítetett, 's több Templomokat-is nyertek.

IX. Brándenbúrgiai Katalinról.

67. 14. *Bethlen Gábor' helyébe ki választott Fejedelemnek, 's arról mit jegyezhetünk-meg?*

Bethlen Gábor' nagy érdemeit megakarván tisztelni az Ország' Rendjei, Özvegyét Brándé-

burgiai Katalint Fejedelemnek választják, mel-
léje Gubernátornak rendelvén Bethlen Istvánt,
's azt-is meghatározzák, hogy valamint az Or-
szágot a' Gubernátor', és Tanács Urak' egye-
zésében kormányozza, úgy megálható Privilég-
giumokat-is csak a' maga, és Cancellárius sub-
scriptiójok alatt adhasson. Ezen Fejedelem Asz-
szony Csáki Dénessel gyanúba jövé, és párt-
fogólni láttatván a' Catholikusokat, Dossával,
és Fogaras' Várával megelégedvén 1630ba Ko-
lo'svárárt tartatott Gyűlésben a' Fejedelemség-
ről lemondott. Lásd Felmer §. 303. nevezetes
ennek uralkodása arról-is, hogy az 1613-ba kötött
Unionis Pactumát a' Státusok újra megerősí-
tik, és a' felett tökéletes formába véve Artic-
lusba-is tészik. —

X. Bethlen Istvánról.

08. 15. *Bránderburgiai Katalin után ki-
választatott Fejedelemnek?*

Brandenburgiai Katalinnak lemondásával
a' Státusok Fejedelemnek választják a' volt Gu-
bernátort Bethlen Istvánt, de mivel ő ezen vá-
lasztását nem remélte, Fija Bethlen János,
és Veje Zolyomi Dávid által Felső Vadászról,
Rákotzi Györgyöt a' Fejedelemségre meghívja,
mellyet Rákotzi oly szívesen elfogad, hogy ér-
tésére adattatván a' már meglelt Fejedelmi vá-
lasztása Bethlen Istvánnak, és a' béjöveteltől

hogy megszűnnyék, megkérettetvén, rólla le-
nem mondana, hanem inkább seregeivel Er-
délybe sietne, 's így Bethlen István tizezsten-
deig híven folytatott Gubernátori hivataláért
nyert Fejedelmi méltóságától egy hónap múl-
va megfosztatik. Lásd Felmer §. 304.

XI. Első Rákótzai Györgyről.

90. *Mikről nevezetes Első Rákótzai György?*

Első Rákótzai György 1631-ben a' Segesvá-
ri Gyűlésben e' szerént a' Fejedelemséget el-
nyervén, 's mind a' Török Portától, mind pe-
dig a' Római Császártól confirmáltatván, Beth-
len Istvánt, annak Fiát, és Vejét üldözöbe vet-
te, és Zolyomit feltámadás színe alatt Kővárra
rabságra küldötte, az holott meg-is hólt.

Harmadik Ferdinánd ellen a' Religio dől-
gáért hadakozni szándékozván, minekelötte e-
hez fogott vólna, fiát 2-dik Rákótzai Györgyöt
1642-be Fejedelemnek választattya, 1643-ban
pedig a' Svékusokkal frigyet köt, 's így 1644-
be Magyar Országra ütvén, azt pusztittya, va-
lamint Morva Országot-is míg 1645-ben 5-dik
Ferdinándal a' Bethlen Gábor által kötött bé-
kesség szerént, oly formán békéllik-meg, hogy
azon békesség' pontyain felyül, még Tokay és
Regetz Várak-is Rákótzai birtokában hagyattas-
sanak; a' Magyar Orzági Protestánsoknak pe-
dig 90. Templomok engedtetnek. 1646-ban a'

feltámadott Szebenieket notáztattya, de a' Szász Nemzet' kérésére 10,000 forintokért, 's két Fajujoknak elvétele mellett meg kegyelmez.

Meg Jegyzésre méltó az: hogy a' Török Portának a' Fejedelmek esztendőnként 15,000 aranyat a' protectioért fizetni tartozván, ezen adóból Bethlen Gábornak 5000. elengedett vólt de Rákótzai alatt újra megkivánta, a' melyet ez megfizetni nem akarván, fegyverhez fogni készült, azonban ezen félelmes háboruból azért nem lett semmi, mivel 1647-ben a' Török Császár meghólt, és a' Persák rebeláltak.

Ugyan azon esztendőben László Lengyel Király meghalván, Rákótzai György gondolkodni kezdett, hogy ezen megüresült Királyi Széket miként tehetné magáévá? de 1648-ba October' 24-kén törekedései között meghalálozott, Lásd Felmer §. 305. 306. 307. 308. 309. 310.

70. 16. *Mik érdemelnek még figyelmeztetést az Első Rákótzai György uralkodása alatt?*

Ezen Fejedelem alatt még a' következők érdemelnek figyelmet: 1. Hogy 1631-be a' pura Fiscalitásbéli Nemeségnek állapotját az Aprobata 2-dik része, 8. Tit. 7. Articullusa szerént megvizgáltatva megállittya. 2. 1635-be a' Székellyeket úgy lustráltattya, hogy a' fegyver foghatóknak gyermekei-is felíratattak. 3. Alatta a' Reformatus Clerus Egyházi Törvényei Gelei Katona István által 100 Articu-

lusokban öszveszedetve 1643-ba Kolo'svárt Censura alá vétetnek. 1650-be pedig a' Maros Vársárhelyi Synodusban approbáltatva 2-dik Rákótzí György által confirmáltatnak, a' mellyekkel máig-is él a' nevezett Clérus. 4. A' pénzhéli interes 100 forintól 6 forintba állittatik-meg. 5. A' bírtok-nélkül való Nemes Embernek, ha bűnben találtatnék elfogatása rendeltetik. 6. A' Székely Nemzetnek 1636 Bőjt-elő Havának 30-dik napján adott azon Privilegiuma, hogy a' magva szakadtak' Jóságai a' szomszédokra, 's nem a' Fiscusra száljanak, mellyet a' Székely Nemzet' Képe czimű Könyvből ide béírom a' mint következők.

Mi Rákótzí György Isten' Kegyelmeből Erdély Országnak Fejedelme, Magyar Ország' részeinek Úra, és a' Székely Nemzetnek Ispánnya, 's a' t. adjuk tudtára mindeneknek a' kiknek illik; hogy, mivel a' legközelebb elmúlt esztendőben, Pünkösöd Havában, Fejérváron tartott Országgyűlésében néhai Ts. Hidvégi Mikó Ferentz Tanácsosunk, Kamarásunk, és Csik, Gyergyó, és Hászton Székeinknek Fő Kapitánnya, és Ertsey Tóldalagy Mihály, nem külömben Tanácsosunk, és Maros-Széknek Fő Kapitánnya, a' mi hiv, és mi előttünk kedves három rendbéli t. i. Főbb Ló-fő, és gyalog Székellyeinknek, a' kik akárhól Erdély Országában, de Főképpen a' két Székely Székekben

laknak nevekben, és Személyekben, az ő leg-
 régibb szabadságoknak vissza-állítására min-
 ket alázatosan kértek volna; Tovább pedig a'
 legközelebb tartott ugyan azon egész Székely
 Nemzetnek mustrája alkalmatosságával; most
 pedig midőn Aranyos Székben azon Nemzetnek
 Mustráját tovább-is folytatnók, némely Hiveink
 az egész Székely Nemzetnek nevében hasonló
 módon mi előttünk esedeztek volna, kegyel-
 mesen őket meghalgtván, egyszersmind pe-
 dig meggondólván, és Szívünkben forgatván a'
 Királyoknak, és Fejedelmeknek az ő hív Job-
 bágyaikhoz viseltető kegyességeket, és adako-
 zásokat, úgy ellenben a' Jobbágynak az ő
 Fejedelmekhez való ditséretes hívségeket, és e-
 gyénességeket, 's onnat származó hív szolgál-
 lattyoknak, és háládatosságoknak készségét,
 melyek által mintegy megöldhatatlan kötelek-
 kel annyira öszvekaptsóltatnak, hogy egyik a'
 másikat szülni, táplálni, nagyobbítani, és meg-
 tartani, látszattassanak. Hogy tehát a' mi ré-
 szünkről inkább és elsőben a' mi kegyessé-
 günket, a' mi hív Székellyeink tapasztalják,
 hogy sem ők a' magok hív szolgálattyaikat mi
 mellettünk tegyék, bizonyosan tudva lévén mi
 előttünk külömben-is, mely hívséggel, készsége-
 gel, és nem kisebb Katonaságbéli vitézséggel
 a' mi előttünk uralkodott böldeg emlékezetű
 Fejedelmeknek szolgáltak, és mi hozzánk-is, a'

mi uralkodásunknak, a' mely minékünk az E-
gektől adatott, kezdetétől fogva, minden leghi-
vebb Jobbágyot illető, és Hazáját szerető Pól-
gártól megkívántató kötelességeket szorgalma-
tosan, és ditséretesen megtették. Miis legna-
gyobb reménységgel tápláltatunk a' mi egész
hív Székely Nemzetünk iránt, hogy valamint
Mi ő hozzájuk való kegyes indulatunkat meg-
mutattyuk, ők-is viszontag a' magok bajdoni,
és Öseiktől vett hadakozó erejeknek ditséreté-
vel hozzánkvaló hívségeket megbizonyítani el-
nem mulattyák; mind azon kötelességeket, a'
mellyek egy jó erkölcsű Vitéz, és hív Nemzet-
től megkívántatnak, minden mi ellenünk, és
édes Hazánk ellen tusakodó ellenségeink ellen
szorgalmatosan megteszik, és mind mi hoz-
zánk, mind pedig a' mi utánunk következendő
Erdély Országa törvényes Fejedelmeihez ká-
lönös álhatatossággal, és hívséggel viseltetni
fognak. Mely okokra, és általok tőlünk kívánt
kegyességünknek világos és örökös bizony-
ságaravaló-nézve, az egész Székely Nemzetnek,
és az ők mind két ágon lévő maradékjoknak
azt a' szabadságot, és praerogatívát ezen tulaj-
don Privilegiumunknak erejével, kegyesen ad-
juk, engedjük, és ajándekozzuk; Hogy ha vala-
ki közüllök ezentúl magnélkül meghalna, soha,
és semmi időben annak Örökségét sem a' mi
részünkre, sem pedig a' mi utánunk törvénye-

szen uralkodó Erdély Országi Fejedelmeknek részekre Fiscussaink elne foglalhassák, hanem az olyan magnéül elhalt Személyeknek Jószága, és öröksége, a' Nemzet' lelgrégibb szokása szerént, az ő Nemzetébéli Személyekrat. i. Szomszédjaira, és azoknak mind két ágon lévő Maradékjokra szálljon, és maradjon. A' mint is hogy a' felyebb megnevezett Székely Nemzetnek, és az ő mind két ágon való maradványinak, ezen Adomány Levelünket örökösön tartandó Privilegium-képpen nékik, mind közönségesen mindenik Székely Székbélieknek különösen adjuk, ajándékozuk, és engedjül. Valamint-hogy ezen jelenvaló ajándék, és Privilegialis Levelünket az egész Három-Széki t. i. Sepsi, Orbai, és Kézdi-Székekben lakó hív Székelyeinknek-is, tulajdon örökös Privilegiumunk' formájában kiadatni elvégeztük, ezen saját Levelünk' ereje, és bizonyysága mellett. Költ a' mi Szamos-Ujvári Várunkban, Böjt-elő Havának 30-dik napján 1636. esztendőben.

XIII. 2-dik Rákótzai Györgyről.

71. 17. *Mi nevezetes dolgok történtek Második Rákótzai György alatt?*

Második Rákótzai György Attyának halála után 1648-ba a' Fejedelmi Székbe ül, a' két Havasalföldi Vajdák ellen hadakozván, fiát Elő Rákótzai Ferentzet Fejedelemnek választat-

tya 1652-be, azután a' Svecusokkal a' Lengyelek ellen Frigyot köt, noha a' Lengyelek a' Catholica Religionak felvétele-mellett a' Királyi Széket nékie, vagy fiának, ha azt a' Catholica Religionak tudományában nevelné, ajánlották; azon esetre pedig, ha ezt elnem fogadná, az Erdélyel határos 13. Városokat nékie ígérék, mind ezeknek megvetésekkel, mindazonáltal mind a' két Császárnak akarattya ellen 1656. 50,000 álló hadi népével Lengyel Országba rohan, 's erővel Királlyá választatni törekedik, de önnön veszedelmére, mert a' Lengyelek a' Svecusokkal megegyezvén, Rákótzai hadi Seregét porrá verik, úgy hogy ezred magával a' Havasokon által alig jöhetett Hazájába, de itt sem talált ohajtott nyugalomra, mert megboszszonkodván a' Török Porta, Fejedelemségétől megfosztotta, 's a' szerint ő is a' Fejérvári Gyűlésben oly formán mondottle, hogy a' választandó Fejedelem, ha a' Török Portát megengesztelhetné, a' Fejedelemséget nékie által-engedni tartozzék, Lásd Felmer §. 311. 312. 313. és 315.

72. 18. *Még miről nevezetes ezen Fejedelem?*

Nevezetes második Rákótzai György azért is, hogy látván azt, mely szerint Erdélynek Magyar Országtól lett elválasztásától-fogva igen sok Articulusok hozattattak gyarkorta egymással ellenkezők, melyért az igazság' kiszolgáltatása,

és az Ország' Kormányozása-is nagy hátramaradást szenvedne, ennek eltávolztatása kedviért 1652-ben a' Besztertzei Gyűlésben egy Biztoságot nevez-ki a' végre, hogy az Ország' sarkalatos Törvényeivel megegyező, és azért ezutánra-is megáltható Articulusokat rendbe-szedgye, 's a' következő Országgyűlésének megvizsgálás, és megállitás végett adgya-bé, 1653-ban Januarius' 15-kén Fejérvárt határozott Országgyűlésén, ezen Biztosságnak munkája elévételvé szorgalmatosan megvizgáltatott, és Törvényes erővel bírónak határozatott, melyet a' Fejedelem-is ezen cím alatt: *Approbatæ Constitutiones Principatus Transsilvaniae*, maga Diplomaticus consensussával, ugyan azon 1653-dik Esztendőben Martius' 15-kén megerősített.

73. 10. *Az Approbata Consitutio hány Fő részekre osztatik, és mit foglal magában mindenik részre?*

Ezen Törvényes Könyv 5 Fő részekre oszlik, és a' négy első Titulusokra, a' Titulusok pedig Articulusokra vagynak felosztva, az 5-dik pedig Edictumokból áll. *Az első Rész*, mely a' Religió' állapottyát tárgyazza, 10 articulusokból áll. *A' második Rész* a' Fejedelmi választás' jussán elkezdve, a' Fejedelem', és Ország' Jövedelmeit, és azokkal öszvekaptolt tárgyakat foglalja magában 10 Titulusokban. *Az harmadik*

Rész 86. Titulusokban az Ország Rendjeinek alapottokat, a' köz-bátorság' fenntartására szolgáló módokat, úgy a' Személyes bátorságot illető Törvényeket adja előnkbe. A' *negyedik Rész* 20 Titulusokban a' Perek' folytatása módgyát, és ezekhez megkivántató eszközöket foglalja magában. Az *ötödik Rész* 103 Edictumokban külömbféle Fejedelmek' Rendeléseiket, mellyeket ezek a' Köz-Jónak fenntartására adtak, és az Ország' Rendjei azután a' Törvények közzé bévettek, adja elé. — Ha tehát az Aprobata Constitutió-nak valamely Czikkelyére provocálunk, azt e' szerént szoktuk rövideden megírni, t. i. az Aprobata Constitutiót jelentyük nagy A. és C. által, utánna mindgyárt vettyük a' résznek számát, ezután pedig ha a' négy első részben tállatlik a' provocált Czikkely, tehát egy kis t-vel a' Titulust jelentyük, és utánna vettyük a' Titulusnak a' számát, azután egy kis a mely articulust tészon, és végre ezután teszszük az articulust' számát, 's e' szerént mondjuk-ki Aprobatarum Constitutionum partis p. o. 2ae. Tit. 1. árt. 7. ha pedig ötödik részbéli a' provocált Czikkely, akkor a' nagy A. C. után teszünk egy 5. számát, 's egy nagy E. vagy kis e, mellyel az Edictumat jelentyük, 's annak számát utánna vettyük, mellyet e' szerént mondunk-ki: Aprobatarum partis 5-ae. Edicto 20. vel 22.

XIII. Rhédei Ferentzről.

74. 20 Minekutánna 2-dik Rákótzai György

a' Fejedelemségről lemondott volna, ki lett az Erdélyi Fejedelem?

Második Rákótzai Györgynek felmondásával Fejedelemnek választatik, és a' Török Portától is confirmáltatik Rhédei Ferentz, Máramaros Vármegyének Pó-Ispánnya 1657-ben, de nem sokára Rákótzai Györgynek a' Fejedelemségre való vágyódása, és ebből származott nyughatatlankodása miatt, mely annyira ment vala, hogy a' Státusoknál a' maga visszavételét írásban is sürgetné, az azonszándóban Meggygyesen tartott Gyűlésben a' Fejedelemségről lemond, és Rákótzai visszatételük, mellyel Erdély azt nyerte, hogy egészen 1661-ig belső hadakozás Theátrumává lett, melynek következése a' volt, hogy sok ezerek Pogány rabságba vitettek, a' Török Portának adni szokott quantum annyira nevékedett, hogy kifizetése a' Köz-Népet utólsó inséggel fenyegette. Lásd Felmer §. 313.

XIV. Bartsai Ákosról és Kemény Jánosról.

75. 21. *Rhédei Ferentz után ki volt Erdélyben a' Fejedelem? minő szerentsével uralkodott, 's a' helyébe következett Fejedelemnek mi kimenetele volt?*

Megnebeztelvén a' Török Rákótzinak visszatételiért, Erdélybe küldi Seregeit; Rákótzit kiveri, az adót felneveli, 's addig kisémm megyen

Erdélyből, míg Bartsai Ákost Hunyad Vármegye' Fő-Ispánnját, kit Rákótzai a' sényes Portához megengeszteltetés végett követnek küldött vala, az Erdélyi Státusok Fejedelemnek acceptálván hívségére megesküdtek volna, 's ekkor-is csak úgy menyen-ki Erdélyből a' Török, hogy egy néhány ezer Hazafiakat rabságra vit, e' történt 1658-ba.

A' következett 1659-ben Rákótzai György azért, hogy Bartsai azt adta-fel a' Török Portának, mintha Michné Oláh Országi Vajda, és a' Tömösvári Basa Rákóczival értekeznék, Bartsait megtámadgya, Déváiig kergeti, az honnan alattomban elillantván Bánátusba kimegyen, és a' Török Basa' segítségével Vas-kapun békjövén, Várhelytől nem messze Rákóczival megütközik, 's azt valamennyire megvervén, Szebenig hatott, az hólott-is egész Télen Rákótzai' ostromát állotta-ki, mindaddig, míg 1660-dik Esztendő' Tavaszszával a' Török' segítsége megérkezésével az ostromlást félbeszakasztani kén-telenített vólna, e'szerént félbeszakasztván az ostromat, Rákótzai Kolo'svár felé vette úttyát, az hólott-is Gyalu, és Fenes között tartatott véres ütközetben megsebesítettvén, Váradra vite-tett, és Május' 27-én meghólt, Lásd Felmer §. 316. 317. 318. 319. 320. 321.

Ennek halálával Bartsai Szebenből Váradra megyen, mellyet akkor a' Törökök ostromol-

nak vala, és itt a' Török Táborban betsületes őrizet alatt tartatik a' Vár' megvételeig, mely állapottyában az Erdélyieket megszóllittya, hogy Kemény János' tanátsával élve a' Magyaroknak segítsége által szabadulását eszközölnék-ki, azonban pedig a' Vár' megvétele után a' Töröktől szabadon bocsátva baza-jövéen, az Erdélyieket keményen megfeddi, miért fóllyamodtak segítettégért a' Magyarokhoz, melyért a' Státusok közzül sokan megboszszankodván, nevezetesen pedig a' Székellyek Kemény Jánoshoz allanak, a' ki-is a' Magyaroktól nyert segedellemmel Bartsait Görgényben megtámadgya, 's addig az ostromnak véget sem vet, míg azt igérné, hogy a' Fejedelemségről lefog mondani, ekkor Szász-Régenben Gyűlés tartatik, 's a' Fejedelemségről lemondott. Bartsai helyett Kemény János választatik Fejedelemnek, kit a' Porta nem confirmálván, első Leópoldd Császárhoz fóllyamodik; Bartsai pedig cselekedetét meglánván a' Töröktől kér segítséget, de mineklőtte ezt megnyerhette vólva, Keménytől barátságos beszédre Abafájára hívatatván, elfogattatott, és Kővárra fogságba küldetett, azonban Hépa nevezetű falunál késérőitől megölettetik 1661-be Május' 12. az hólott el-is temettetett. — Ezután Kemény, Montecuculi' Vezérlése alatt nyert Német Seregekkel, a' Bartsai' segítségére jött Törököket visszaveri ugyan, de

mivel Áli Basa November' elején nagy Haddal Erdélybe rohant, Kemény Magyar Országgon kéntelenített menedéket keresni: Ali Basa pedig Maros-Vásárhelyt Gyűlést tart, melyben Fejedelemnek választattya Apafi Mihályt, a' ki-is November' 20-dikán Kis Selyken tartott Gyűlésben Fejedelmi Székébe béiktattott, 's Ali Basa 2000 Törököt Apafinak védelmére hagyván, Tömösvárra telni sietett.

Kemény János ezt megtudván a' Német Seregekkel Erdélybe üt, Apafit Meggyesen megszállja, de Apafinak segítsége a' Töröktől érkezvén, Kemény Apafinak ostromoltatását félbeszakasztja, 's Nagy Szöllősnél Apafival megütközik, mely ütközetben Lováról leesvén, Katonáitól letapodtatott, 's így a' Fejedelemséggel együtt életétől-is megfosztatik 1662-ben Januárius' 23-án, 's e'szerént Apafi Mihály vetélkedő Társától megmenekedik. Lásd Felmer §. 322 326.

76. 22. *Melleyek a' megjegyzésre méltó árticulusok, melleyek Erdélynek e' zürzavaros változásai között hozattak?*

Ezen zürzavaros változások alatt megjegyzésre méltók a' következő árticulusok, u. m. 1. Az 1658-béli Maros Vásárhelyen hozott árticulusok, melleyekben megállittatik, hogy azok a' kik Rákótzsi' szolgálattjában lennének, a' megállított terminusra Bartsai Ákos Fejedelemhez

viszszatérjenek, jószágok' elvesztése büntetése alatt. 2. Az 1659-béli Szász-Sebesi 11-dik árticulus, melyben megtiltatik Fő, és Jószág' vesztések alatt a' Rákótzai György és Fia Ferentz Udvarokba-való bémenetel. A' 19-dik mellyel Rákótzinak a' Fejedelemségről lett lemondása után adott Privilegiumai cassáltaknak. — A' 23-dik mellyel a' Viski Gyűlésben 2657-ben a' Lengyel Országi Expeditio alatt hozott, és Rákótzai Ferentztől confirmáltatott árticulusok megsemmisítettnek. — 3. Bartsainak mint erőszakosan hétolyt Fejedelemnek Privilegiumai, az Ármálisokon kívül cassáltaknak. —

Rhédeinek továbbá és Kemény Jánosnak idejében semmi 6ly' nevezetes Articulusok nem hozattak. Az Apafi' inaugurációjával kis Selyken tartott Gyűlésben hozott árticulusokban az határozatik, hogy a' Kemény' Követői Jószágok' elvesztése alatt kétszer tizenöt napok alatt Apafi' hívségére visszatérni tartozzanak.

XV. Apafi Mihályról.

77. 25. Miként kormányozta Első Apafi Mihály Erdélyt?

Apafi Mihály 1661-be Maros Vásárhelyt Fejedelemnek választatván, és Kis Selyken inauguráltatván, Kemény János' elesésétől fogva békeességesen kezd uralkodni, azt kivéve, hogy a' Kemény János' védelmére bájött Németeket 1663-ik

Esztendőben némely Városobból a' Török
 segítsége által kéntelenítettett kiverni, mely
 segítség a' Németek' kikergetésére-nézve ugyan
 hasznos vólt, de abban mindazonáltal nagy kárt
 okozott, hogy a' midőn a' Törökök, és velek
 jött Tatárok ez' Hazából visszatérnének, azt
 nagyon pusztították, és sok Lakósokat, fogság-
 ba vittek, mind ezek tökéletes véget csak ak-
 kor érhettek, a' mikor a' két Császárok között
 a' Törököknek Szent Gothárdnál Montecuculi
 Vezér által lett megverettetése után 20 esz-
 tendeig tartó békeség oly' formán kötöttetett,
 hogy az Erdélyi Fejedelemnek a' Németek ál-
 tal elfoglalt Várai visszaadattassanak. Ezen bé-
 kességtől-fogva mintegy 10 esztendőig Erdély-
 hen, mely minden külső Katonáktól megment-
 ve vala, csendesség uralkodott vólna, ha Béli
 Pál' nyughatatlanságai azt valamennyire fel-
 nem zavarták vólna, ez a' mint tetteiből kihoz-
 hatni, Fejedelemségre vágyódván, vetélkedő-
 társát Bánffy Dénest a' Fejedelem előtt Haza-
 árúlással vádolván, életétől megfosztattya, az-
 után a' Fejedelmet ezen cselekedetéért a' Szé-
 kellyek előtt kegyetlenséggel vádollya, és azo-
 kat ez által, és külömbféle ígéretek által maga' ré-
 szére vonnya, tégezetre a' Fejedelmet a' fényes
 Portánál béárúllyá, hogy a' Romai Császárral
 a' Török ellen frigyet kötött vólna, 's azért
 kérte a' Fejedelmet letenni, 's a' Fejedelemsé-

get magának conferáltatni, de maga veszedelmére, mert a' Török Császár ezen feladásokat a' Fejedelemmel közölvén, ez a' Pártosokat fegyverrel engedelmességre kényszeríti; Béldi pedig Constantinápolyba szökik, az holott-is Rabságba vettetvén, szerentsétlenül meghölt, Jószágai pedig nota által Fiscusra szállván, attól a' Mikes Familia nyeré el, 's így Apafi belső ellenségeitől-is Erdélyt kitisztította, hogy pedig a' Török Porta előtt a' Béldi' feladásánál-fogva a' Római Császárral-való egyetértés iránt gyanuba nejjjön, 1675. Magyar Országra béüt, és azon helyeket, mellyeket 1-ső Rákótzai György 3-dik Ferdinándal kötött békességben nyert vala elfoglalni igyekezik, de minden nyeregnélkül csak hamar visszatér, és 1682-ig veszteg-ül, akkor a' Tököli Imre' Vezérlése alatt feltámadott Magyar Orzági Protestánsok mellé áll, 's Magyar Ország' némely helyeit elfoglalja. Nevezetes ezen Expeditio arról, hogy minekelötte ebbe megindúlna, Fiát 2-dik Apafi Mihályt a' Státusokkal Fejedelemnek választattya, és a' Török Portával confirmáltattya, a' ki mellett az Országuk az alatt való kormányzására míg ő Hadbau lenne, hat Tanátsofsokat választott. -- 1683-ba a' Törökök Bétset megszállják, 's Apafi követi, de minekutánna azok, Leopóld' Katonái által visszaverettettek vólna, nem csak Hazájába visszatér, hanem e'

mellett 1685-ben a' Pártosokat és Törököket kergető Császári Katonákat Erdélybe befogadja. 1686 pedig Követtyei által Leopóld Császárral a' ki csak ugyan September' 2-dik napján ezen Esztendőben a' Töröktől Budát és Magyar Országának nagyobb részét visszavette, Erdélynek bátorságáról alkudozni kívánt, mely alku *Bétsi Tractatusnak* neveztetik, mellyet a' Diplomata Leopoldina ad Statum Transsilvaniae pertinentia Kolo'svárátt 1701-ben kiadott nyomtatványból ide szórólszóra béírjuk.

Notum sit quorum interest Universis: Quod postquam Sacra Caesarea Regiaque Hungariae et Bohemiae Maiestas, a' Turcarum Sultano, armis saedifrage lacessita, ad societatem Sacri Belli, inter alios, etiam Dominum Principem, Statusque et ordines Transsilvaniae, ac partium Hungariae, eidem annexarum, pro Defensione Communi adhortata esset, et Dominus Princeps, Status et ordines Transsilvaniae, devotum suum, erga Sacram Caesarem Regiamque Maiestatem et Republicam Christianam, animum per expressam Legationem testati essent, propositis nonnullis desideriis, de quibus conveniretur, in sequentes Articulos itum est: 1. Sacra Caesarea Regiaque Maiestas suscipit Defensionem Transsilvaniae, Partiumque Hungariae eidem adnexarum, et postulante occasione, pro ejus defensione,

contra Hostem, ad requisitionem Domini Principis, et Statuum tempestive Copias Auxiliares, mittet, quodcumque opus erit, qui, quidem, sub jurisdictione et Imperio Militari Caesareae Generalitatis manent, quamdiu autem, intra Terminos Transsilvaniae commorabuntur, Sacra Caesarea Regiaque Majestas, Directionem Armorum, Domino Principi, et ejus successoribus committet, penes quos etiam stabit, quamdiu illis opus habeant, iis vero Copiis Sua Majestas stipendia persolvat, de Comestu et annona Transsilvani providebunt. 2. Quid Territorii Turcici, aut Locorum Hosti eripietur, jure belli sit occupantis, quid-quid autem ad Transsilvanos spectare dignoscetur, in ejusdem jurisdictione manutenebitur. 3. In Transsilvania, et Partibus Hungariae, Transsilvaniae annexis, intra veros suos Terminos, Dominus Princeps, et Status, eo, quo hactenus Jure gaudent, conserventur, declaratque Sacra Caesarea Majestas, se in iis, contra Jura, Domino Principi, competentia nec Telonia, nec Tricesimas, nec Praesidia, aut fortalitia, Invito Principe erigi curaturam, idem intelligatur de Debrecinio, 4. Sacra Caesarea Majestas, circa bona, Transsilvanis subditis restituenda, habitis necessariis Informationibus Justitiae et officiorum Domini Principis, et Statuum sicut et Privilegiorum, condignam rationem habebit.

5. Neque Comitem Ladislaum Csakhi, utpote Domino Principi suspectum, Copiis suis in confiniis Transsilvaniae praeficiet, aut adjunget, nec permittet sua Maiestas ut ab ipso statibus Transsilvaniae, damnum aliquod inferatur. 6. Neque quatuor Religiones in Transsilvania, partibusque Hungariae Transsilvaniae adnexis, receptas ullo ibidem modo tempore, et praetextu, turbare curabit, nec allaborabit in Templorum, Scholarum, Parochiarum, Proventuumque et honorum eorum occupatione, juxta Leges eorum approbatas. 7. Libera pariter sint Jura foederum, Domino Principi Transsilvaniae, ejusque in Principatu Legitimis successoribus, ita tamen, ut huic perpetuo Tractatui non repugnent, sed contra communes Hostes, pro utilitate Christianitatis, et imprimis Sacrae Caesareae Maiestatis, ejusque Domus, Regnorumque et Provinciarum jaciantur. 8. Legitimus Transsilvaniae Princeps, Dominus Michael Apaffi nulla tenus turbabitur, nec minus eiusdem Domini Filii Michaelis similiter Apafi electionem jam factam gratam ratamque habebit Maiestas, post eorum vero sera (ut sperandum est) fata, libera maneat penes Transsilvaniae Status, juxta eorum jura, Electio. 9. Maneant etiam Titulus et Insignia Principum, more hactenus usitata, nec ea sibi Caesarea Maiestas attribuet. 10. Sacrae

Caesareae Maiestatis subditis in Transsilvania et huius vicissim Incolis, in suae Maiestatis Regnis et Provinciis, Libera quaestus et commerciorum sint Jura. 11. Nunquam allaborabit sua Maiestas in Transsilvania, erigere Jus Patronatus, aut Sacerdotale, nec demandabit, eam materiam Statibus proponi. 12. Transfugae et Proditores, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis non recipientur, in Ditione Transsilvanica, nec huius vicissim in Regnis et Provinciis Suae Maiestatis, idem intelligatur de Jobhagionibus aut hominibus propriis glebae adscriptis. 13. Subditi Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis in Transsilvania et vicissim hi, in Regnis Provinciisque Suae Maiestatis, causas suas in iudicio agere et prosequi, libere poterunt, Procuratorumque constitutiones et aliae literae Causales, in locis et coram personis solitis et authenticis, in eius Territorio legitime factae, ubique pro firmis, et validis habeantur. 14. Tametsi pro Defensione et amplificatione Rei Christianae, statim notis viribus, libenter palam concurrerent, Dominus Princeps, et Status Transsilvaniae, ne tamen intempestiva ostentatione armorum, Turcicis et Tartaricis direptionibus exponantur, consentit Sacra Caesarea Regiaeque Maiestas, ut non ante expugnationem Varadini et Temesvarini, se palam Caesareis armis, jungant,

sed interim armis, commeatu et vecturis tolerabilibus, usque ad Limites Transsilvanicae Ditionis, arma Caesarea, ad illa fortalitia expugnanda, quae in partibus Hungariae Transsilvaniae annexis, a Turcis possidentur, admovēbuntur, juvent, ad quod Dominus Princeps et ordines se obligant. 15. Neque Transsilvaniam et partes Hungariae eidem annexas, Turcis, hactenus non obligatas, sua Caesarea Maiestas gravabit hybernis, nisi ipsius Transsilvaniae, et contra hostem excubandi necessitas exegerit. 16. Cum ad aulam Caesareae Maiestatis Legati Transsilvanici expedientur, pro more honeste habebuntur et recipiuntur. 17. Cum loca Turcis eripiuntur, Bona, quae in his ad Transsilvanos spectare dignoscuntur, iisdem restituentur, salvo Sacrae Caesareae Maiestatis, in iisdem jure superioritatis, et feudi. 18. Insecuturis cum Turca Induciarum aut pacis Tractatibus, ex parte Sacrae Caesareae Maiestatis juxta Capita, eo tempore exhibenda, et huic Tractatui correspondentia, includetur Transsilvania, Moldavia et Valachia, ubi etiam modis omnibus efficere conabitur sua Majestas, ut Transsilvani, Tributo ulterius Turcis pendendo, liberentur. 19. Vicissim se obligant Dominus Princeps, Status et Ordines Transsilvaniae, quod non tantum honorem et commoda Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis eiusque Domus, Regno-

rum et Provinciarum, ubicunque locorum bona et Christiana fide, Consiliis et opera promovebunt, verum etiam, quod, pro superius stipulata Regia Defensione et protectione, annuam recognitionem. Viginti quinque millium Aureorum Ducatorum, vel quinquaginta millium Thalerorum Imperialium, in speciebus, perpetuis temporibus pendent, casu etiam urgentissimo necessitatis, possibili annonae, commeatus vectararum et virium subministratione assistent, et pro majori tam huius Tractatus, quam ipsius Transsilvaniae securitate pendente hoc bello et periculo, Sacrae Caesariae Maiestati, sequentia duo loca nempe: *Claudiopolim* et *fortalitium Deva* eum in modum consignabunt, ut *Caesareo* praesidio, pro duabus tertiis, *Transsilvanico* vero, pro una tertia, muniantur, cui praesidio, *Caesarea* stipendia sua Maiestas persolvat, panem autem et *Servitia Transsilvani* subministrabunt, quam primum vero praesens bellum cessaverit, ambo loca, iterum evacuabuntur et restituentur.

20. Tractatus hic in secreto quidem servabitur, obligabit vero sub Christiana fide tam *Sacram Caesaream Maiestatem*, quam *Dominum Principem et Status Transsilvaniae* et utriusque partis haeredes et Successores in perpetuum nec unquam *Turcis* etiam post factam *Pacem* revelabitur.

21. *Diplomata*, ratificata intra mensem

aut quo citius, si fieri potest, in bona et consveta forma expedita commutabuntur; in quorum omnium fidem, praesens Tractatus, tam a Dominis Commissariis Caesareis, hac in re deputatis quam a Dominis Legatis Transsilvanis Subscriptis eorumque sigillis consvetis corroboratus est. Viennae 28-a Junii Anno 1686.

Ferdinandus Princeps	Hermannus
a Dietrichstein m. p.	M. Badensis m. p.
(L. S.)	(L. S.)

Joannes Haller m. p.	Stahr C. Strattmann m. p.
(L. S.)	(L. S.)

Matthias Miles m. p.	Sigismund. Pernyesyi m. p.
(L. S.)	(L. S.)

Michael Intzédi m. p. (L. S.)

1687-be Midón az említett egyezésről költ Levelék felcsöréldőnének, Lotharingiai Károly vezérlése alatt Leopold' Seregei Erdélybe jönnek, a' Fejedelem' hívása nélkül-is, egy uttal a' Fejedelmet a' fennirt egyezésnek telyesítésére ünszolja, 's October' 21-kén Balásfalván Tractatus tartatik, a' Császári Katonaság elrendelése és tartása iránt, mely-is October' 27-kén a' mint itten következik, végeztetett-bé:

Tractatus Serenissimi Ducis Lotharingiae cum celsissimo Principe Michaelae Apafi et Inclitis Statibus Transsilvaniae Anno Domini 1687. die 27 Octobr.

Postea quam divina bonitas, inscrutabili

providentiae Consilio confaederata Christiani-
 tatis arma in praesenti adversus Turcas et In-
 fideles Bello, tantis, tamque felicibus huc us-
 que successibus, eum in modum cumulare di-
 gnata sit, ut non tantum de obtentis tam in-
 signibus hactenus victoriis gratulari sibi de-
 beat Christianus orbis, sed et firma fiducia ap-
 promittere possit, venisse tandem, et offerri
 desideratam diu a superis occasionem, a Bar-
 baro Ottomannae Tyrannidis jugo, sub quo tot
 annis ingemuit, Christianitatem vindicandi;
 noluit Sacra Romanorum Imperatoria Regia-
 que Maiestas, tanto Christianitatis bono ulla-
 tenus deesse, sed intentis eum in finem ope-
 rationibus, benignissime resolvit, praesentibus
 utendo, futuros quoque prosperiores a Divini
 numinis assistentia progressus provocare. Hinc
 ut salutaris ista intentio facilius et melius ad
 optatum finem redigi posset, consideratis et
 attentis gravioribus quibusvis utrinque rationi-
 bus, tandem inter Serenissimum Lotharingiae
 Ducem Suae Caesareae Regiaeque Maiestatis
 armorum locumtenentem Generalem ex sum-
 me dictae suae Maiestatis nomine, ex una;
 et Celsissimum Principem, nec non Inclytos
 Status, ac Ordines Transsilvaniae, ex altera
 parte, cum Dominis eorundem Ablegatis, in
 sequentes conventum est Conditiones nimirum:

CAPITE PRIMO:

1. Contestando magis erga Sacram Caesarem Regiamque Maiestatem et Communem Christianitatis causam fidele devotionis suae studium, suscipit Celsissimus Transsilvaniae Princeps partem exercitus Caesarei, per Hyemem praesentem, in Transsilvania Quartiriis, eo quo, mox dicetur, modo alendam et interteuendam. Quae tam tutandae adversus quosvis Hostes Provinciae, quam praecavendis tanto magis excursionibus, pro meliori securitate, per Stationes distribuetur, et cum observatione bonae militaris disciplinae, in Civitates et Arces: Cibinium, Claudiopolim, Bistriicum, Albam Juliam, Szász-Sehes, Szászváros, Vásárhely, Déva, Szamos-Ujvár, Somlyó, Monostor, et Tövis proportionabiliter collocabitur.

2. Suppeditabunt pro hoc modo in stativis distributè Caesarei Militis subsistentia, Celsissimus Princeps, et Ordines, in natura, per totum Hybernium, tritici, aut farinae cubulos Transsilvanicos, quemvis cubulum, pro quatuor metretis Transsilvanicis sumendo sexaginta-sex-millia - - - - - 66,000

In carne triginta-novem millia sexcentos Centenarios pro centum libris sumptos 39,600

Dolia vini septem millia, quodvis quadraginta urnis Transsilvanicis constans 7000

Avenae cubulos centum viginti millia 120000

Foeni dietim Centenarios octies centenos, menstruatim vigesies et quatuor-mille centenarios, per sex vero menses centum et quadraginta-quatuor mille centenarios - - - 144000
 Straminis manipulos - - - 480000

3. Quae victualia quovis mense, provisionaliter, ad stationes Hybernantis Militis juxta faciendam eatenus Generalis Commissariatus Belli repartitionem administrabuntur, et quidem statim a die introitus Militiae, pro ejus sustentatione, a loco, aut vicinio, ubi stationes habebit, necessariis victualibus, anticipatim in rationem summae postmodum defalcandis providetur. Quod vero lignum, salem et lumen attinet, quivis miles cum suo hospite ubi habitat; eorum usum communem habebit 4. Obligant se praeterea, sua celsitudo, et Inclyti Status, praeter hanc naturalem victualium praestationem, ad subsidium pecuniarium pro toto hybernio septies centena florenorum millia, pro subsequentibus terminis, exsolvendum, et quidem ut Militi statim aliquid provideatur, deponent ante decimam quintam Novembris idque pro primo solutionis termino Florenorum Rhensium summam quinquagesies mille Imperialium, sive septuaginta quinque millia florenorum - - - Fl. Rh. 75,000

Pro secundo termino, ad primam Janu-

arii, sexcentesimo octuagesimo-octavo Anno, praestabunt centum quinquaginta millia 150000
 Pro tertio termino ad primam Februar. 125,000
 Pro quarto termino ad primam Martii 100,000
 Pro quinto termino ad primam Aprilis 100,000
 Pro sexto termino ad primam Maji 100,000
 Pro septimo termino ad primam Junii 50,000

5. E contra exprimitur hisce claris terminis, quaecunque tam in pecuniaria, quam in victualium naturali administrationis summa, pro hoc hybernio, praesenti tractatu conventa sunt, ad solam Transsilvaniam, non vero partes Hungariae eidem annexas extendantur, utpote quae pro hoc Hybernio Transsilvaniae nihil contribuent in summam, nec vicissim Transsilvania illis partibus, sed separatam Hybernii habebunt dispositionem, hac tamen expressa conditione reservata, ne haec quartiriorum separatio ullam Ditionis aut Jurisdictionis cujuscunque separationem inducere, aut juribus Transsilvaniae praejudicare possit. 6. Quibus omnibus conventis, quemadmodum ex parte suae serenitatis neutiquam dubitatur et Celsissimum Principem, et Status Transsilvaniae omnimodo satisfacturos, ita vicissim ad eorum Instantias in firmamentum Caesareae Regiaeque Protectionis, a praefato Serenissimo Lotharingiae Duce, suae Caesareae Regiaeque Majestatis nomine iisdem assecuratae, sequentes

illis conditiones et puncta ab iis proposita, quasi de verbo ad verbum, vigore praesentis tractatus, conceduntur, et sancte observanda promittuntur.

CAPITE SECUNDO.

1. Celsissimus Princeps Transsilvaniae, Celsissima Principissa, Dominus Junior Princeps, omnes denique qui in Urbe Cibiniensi sunt, Domini Consiliarii, Deputati, Magnates, Proceres, Nobiles, Milites nunc constituti, cum tota Familia, et bonis eorum propter evitandam confusionem Praesidii suae Serenissimae Caesareae Regiae Majestatis affuturi, Cibinio egredi poterunt, et de itineris securitate sufficienter sub bona fide Christiana assecurabuntur, ac antequam suae celsitudines Cibinio egrederentur, Antiguardiae seu praemissae Copiae revocabuntur. Si qui ex Regnicolis suas Celsitudines non comitabuntur, sed aliorum tendent, illis quoque securus passus conceditur. 2. In hospitia suarum celsitudinum, utriusque Celsitudinis, scilicet Principis, et Principissae, Dominorum Consiliariorum, Deputatorum, Procerum, Magnatum et Nobilium Domus, etiam Officialium Cibiniensium ac Senatorum Urbis, sicut et Forum Publicum, Hospites et Milites non ordinabuntur, ita tamen ut etiam Generali Caesareo commendanti, cum

caeteris Praesidiariis, de honestis et sufficientibus hospitiiis provideatur, quorum distributio Magistratus dispositioni relinquetur. 3. Quatuor receptae Religiones in tota Transsilvania, ut et Ministri Scholae Ecclesiae, Parochiae, in suis liberis exercitiis, cultibus, proventibus nullo modo turbabuntur, sed juxta susceptam et usitatam illorum legem, et consuetudinem et morem usitatum libero cultu utentur et fruuntur, neque injuriabuntur, et damnificabuntur, Domus Parochiales, Professionales Scholae ut nullibi locorum, ita nec Cibini hospitium dare tenebuntur. 4. Moderni Principis Transsilvaniae Apafi Senioris, ita et Junioris similiter Michaelis Apafi Principalis Authoritas, juxta leges Patriae Transsilvaniae conservabitur, eorumque Regimini et Jurisdictioni ac Authoritati se non immiscebunt, ita et Comitiae Regnicolarum in Proventus suarum Celsitudinum, Arcium, Civitatum, Tricesimarum, Portuum, Salis et Auri, ac Argenti Fodinarum, Teloniorum proventus, nullam penitus facient ingressionem, ac perceptionem. 5. Celsissimi Domini Principis Consilarii, Tabulae Assessores, Supremi et Vice Comites, Judices Nobilium, Capitanei, Judices Regii, Civitatum, ac Urbium Consules aliique Officiales Saxonicales ac Siculicales in suis functionibus, et Authoritatibus conservabuntur, Arces, Urbes in suis Legibus Privi-

legiis ac directionibus, in quæ sub nullo prætextu se miscebunt, verum Regnicolæ hactenus usitatis suis Legibus et libertate Privilegiis et Canonibus illaese frui poterunt. 6. Antiquorum, ita et modernî, et futurorum Principum Transsilvaniæ Donationes; Collationes, Privilegia, Consensus, sancte inviolata conservabuntur quin deinceps manebit authoritas etiam penes Principes Transsilvaniæ conferendi, si quas penes litteras Donacionales, et Collationales, et Consensuales Principum in Transsilvania, partibus Hungariæ eidem annexis Statutiones, sive immissiones agere volunt, in iis non impediuntur. 7. Conventus Capitulares intacte in eorum libertate et securitate relinquuntur. 8. In Proventus Regnicolarum, Dominorum scilicet Consiliariorum, Magnatum et Nobilium, aliorumque Regnicolarum sicut et Arcium, Civitatum, Oppidorum, et Pagorum et Officialium non se immiscebunt, vel sibi appropriabunt. 9. Nullius bona, tam mobilia, quam immobilia, ut et frumenta et vina aliaque supellectilia, Cibinii, Claudiopoli, aliisque locis, ubi præsidia sunt, vel erunt locata, occupabuntur, liberam concedent in suis cuicumque dispositionem, venditionem, vel si voluerint ex illis locis exportationem, nulloque modo impediunt. Loca præsidianda, vel præsidiata, ab Jurisdictione Transsilvani-

ca per haereditatem non eximentur, sicut et iis adjacentes Provinciae, Civitates, Oppida, Pagitiam in Transsilvania, quam in Partibus Hungariae eidem annexis, alioquin promissa pecunia, annona et reliqua non poterunt administrari. 10. Suis Celsitudinibus Principalibus supræmemoratis, cum tota Aula sicut et cujuscunque Ordinis Regnicolis, Magnatibus et Militaribus hominibus, Civitatensibus, Oppidanis, libera et securo, in suis bonis et Domibus permittetur habitatio, neque liber eorum itus vel reditus per totum Regnum impediatur. 11. Celsissimi Principes, et Principissa, Magnates, Nobiles, et Militares homines, si in loca praesidiata, vel praesidianda, Arces, Civitates, pro sui defensione ingredi voluerint, immittentur, et honeste tractabuntur nec damnificabuntur; nec injuriabuntur, de hospitibus commodam habebunt provisionem, praecipue in metu Turcarum et Tartarorum, si hoc facere deberent, praesidia quoque in casu, si vis hostilis ingruat Transsilvaniam ejusque Status, mutua fide jurejurando utrinque obligata cum Transsilvanicis defendere, et conservare tenebuntur, 12. Vani Delatores suae Celsitudinis, Dominorum, Magnatum et Urbium, si qui forent, non admittentur, neque fides talibus adhibebitur, sed suae Celsitudini, et Dominis Consiliariis ad notitiam dabuntur, neminem ex Regnicolis prose-

quentur vel arestabunt, neque uni contra al-
 terum patrocinantur. 13. Nullius Bona, mul-
 to magis suarum Celsitudinum aggredientur,
 neque frumenta, vina, jumenta, pecora, foe-
 num, stramen, nullius denique generis supel-
 lectilia auferri curabunt, neque subditos cogent
 ad sua servitia. 14. Currus, Boves, occasione
 vecturarum non accipient, nec delinebunt. 15.
 Indifferenter omnibus, cujuscunque Status, et
 Conditionis, ac praeminentiae sint ii, perpe-
 tualis et Generalis Amnestia dabitur, cum bo-
 na assecuratione, ad eorum tamen insinuatio-
 nem. 16. Nec in Cibinium, nec in alia loca
 supra necessitatem praesidia imponentur. 17.
 Liber quaestus in Transsylvania, et partibus
 Hungariae eidem annexis non turbabitur, ne-
 que eorum Tricesimis, Teloniis, Juribus et le-
 gibus se immiscebunt, neque Graeci, Armeni
 aliique Negotiatores in hoc Regno turbabuntur.
 18. In quibus locis praesidiatis vel praesidian-
 dis, suae Celsitudines, vel Domini Consilarii
 Magnates, Nobiles, vel Militares homines pro-
 pria habentes hospitia et Jurisdictiones, si qui
 in iis manere et subsistere voluerint, non in-
 juriabuntur, neque ubi ipsimet erunt, neque
 ubi Bona sua et familias suas reserverint, hos-
 pitibus aggravabuntur, nec proventibus ii frustra-
 buntur. 19. Futuro vere ex omnibus Locis praesi-
 diatis, et praesidiandis, praesidia ex Quartiriis,

sine omni laesione Regnicolarum educentur, neque iisdem in posterum onerabuntur; Si tamen id praegnans ratio belli non permetteret, de hoc Sacratissima Maiestas, ulterius cum Celsissimo Principe, amicabiliter tractabit. 20. Munitionibus quoque quovis vocabulo vocitatis tam Civitatum quam Arcium et Castellorum, manus suas non admovebunt, nisi in casu urgentissimae necessitatis. 21. Praesidiariis, Magnates, Nobiles, Militares Homines et Civitatenses non inquietabuntur, et domnificabuntur, neque ad ullam gratuitam hospitalitatem cogentur, neque saemineo sexui vis inferetur. 22. Civitatenses a provisoribus Portarum, Turrium, Propugnaculorum non excludentur, et custodia Clavium ad Locorum portas erit secundum Saxonum Privilegia, penes Consulem Loci praesidiati, vel praesidiandi, sed quotiescunque Commendans Officialis Caesareus desiderabit, sine ulla mora aut difficultate Portae claudantur et aperiantur. 23. Nulli a fidelitatibus suarum Celsitudinum Principum Transsilvaniae fascinabuntur, vel avelli intendentur, neve fides sinistrae alicui informationi de sua Celsitudine ac de Regnicolis adhibebitur, sed a sua Celsitudine informatio de iis accipietur. 24. Et si qui ex parte suae Maiestatis, aut Celsissimi Principis transfugerint invicem nullo modo recepti, aut detenti restituantur, ad Turcas trasmittendi li-

centiam pro sua excusatione habebunt. — In Szász-Város, Szász-Sebes, Bistritz, Kolo'svár, Monostor, Alham Juliam, Cibinium, Devam, Vásárhely, Tövis, Quartiria imponentur, et alia loca si non jam praesidiata forent ab onere militum libera manebunt, nisi per subsequendos contractus aliud placeret.

Si quando inter suam Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem, et Turcam pax fieret, res penes declarationem a sua Sacratissima Majestate, Viennae Domino Gyulai factam maneat.

Si quando Comitia Statibus Regni per Celsissimum Principem indicentur, non impediuntur. — Sicuti in Fortalitiis, et Civitatibus Annona sit disposita, a nullo impiedietur, sed expectabitur annona in rationem Militiae, ex dispositione Celsissimi Principis. Hinc itaque omnia et singula supra recensita Puncta eo modo placita et conventa intelliguntur, ut Celsissimus Princeps Ordines sua ex parte quoque omnia et singula accurate observent, et adimpleant, nec quicquam directe vel indirecte, aperte vel occulte, contra fidelitatem, aut Servitium suae Serenissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis agant, vel agi aut machinari patientur,

In quorum mutuum, bonam Christianam, ac sinceram fidem duo eiusdem tenoris instrumenta desuper confecta et nomine Serenissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis, supradi-

cti Serenissimi Lotharingiae Ducis manu propria, ac majori Sigillo, nomine vero Celsissimi Transsilvaniae Principis, Statuumque Dominorum huc ad Tractatum Ablegatorum subscriptione ac sigillis munita roborataque et utrinque extradata fuerunt. Actum in Castris Caesareis penes Balásfalva positis die 27. Octobr. A. 1687.

78. *Az 1688 Esztendőben Fogarasban tartott Országgyűlése' Articulusai mit foglalnak magokban?*

1688-ban Generalis Karaffa Erdélybe jövéen, az Ország'Rendjei magok' ablegatusaik által Szebenben Majus' 9-kén a' Török Protectorról az itten szóról szóra béirt *Declaratio* szerént lemondanak:

Declaratio Transsilvaniae in fidelitatem Sacrae Suae Maiestatis Caesareae opera E. D. G. C. Karafa:

Nos Michael Teleki de Szék, Generalis, Gregorius et Alexius de Bethlen, Ladislaus Székely, de Boros Jenő, Valentinus Franz Judex Regius, et Christianus Szabó Consul Cibiniensis, Celsissimi Principis Transsilvaniae Consilarii, Nicolaus de Bethlen, Stephanus Apor de Alsó Torja, Petrus Alvinczi, et Joannes Sárosi Magistri Protonotarii, Michael Histich Judex Coronensis dicti Celsissimi Principis et Statuum regni Transsilvaniae Ablegati Plenipotentarii. Damus ad notitiam et pro memoria:

Orbis univesus jure meritoque obstupescit, Invidi marcescunt ad magnitudinem divinae Clementiae, quae post tot cladum et innocenter effusi sanguinis immanitatem Christianorum miserta, tot Provincias et regna a Barbarica et intoleranda servitute et sempiternam memoriam, et honorum omnium consolationem vindicavit. Non potuit amplius justum in caelis Numen nisi dolentibus intueri oculis, rabiem et fastuositatem hostis atrocissimi et jurati totius Christianitatis, qui jam eo progressus erat potentiae, ut formidabilis esset orbi, vicinis exitiosus, omnium contemptor: Exsurrexit tandem in virtute dexteræ suae Dominus Exercituum, causamque et justissima arma Sacratissimi Romanorum Imperatoris Dom. Dom. nostri Clementissimi, tam felicibus et gloriosis coronavit Successibus, ut fractas et protritatas vires, humiliatum et suppressum ipse Barbarus recognoscat et confiteatur Spiritum.

Tanta sunt opera divinitatis et admirandae providentiae, ut furias ipso jam successu securas ultio subito excipiat, ne vel unquam ad Christianorum extirpationem tyrannice grassantibus timor, vel spes deesset pressae et vacillanti fortunae. Ingemuit a Seculo, et quod excedit sub oppressione Turcica infelix Transilvania, suoque orbata legitimo Rege, atque Domino inter tot bella, clades, incendia, et

intestinas, cum quibus conflictabatur, discordias, vix non ad extremum praecipitata est exitium; manebit in aeternitate temporum, historiarum, monumentis inserta, fatalis Tragedia, quam hoc regnum sub Protectione Turcica, et inter discordantes Principes sustinuit.

Redit, jam ad Regem Hungariae, a quo factorum invidia et ambitionis nonnullorum ausibus segregatum erat, et amplectitur paternam et validissimam protectionem Augustissimi Leopoldi I. Romanorum Imperatoris, et Hungariae Regis Haereditarii, magni, felicitis, justis, invicti, eiusdemque Successoris, moderni Serenissimi Regis Josephi (cujus vitam et thronum Deus sospitet) ex universalis Statuum consensu votisque unanimibus, quae a multo tempore ad consequendam hanc felicitatem in sinum divinae misericordiae effudit.

Quot igitur hactenus ab omnibus expeditum, Deo Optimo Maximo gratiosum, a praesenti momento ad successiva atque perpetua tempora felix, faustum fortunatum, omnibusque singulis nunc viventibus et nascituris notum et contestatum sit; Renunciamus virtute Plenipotentialium, et pro maiori Cautela in vigore confirmationalium actorum et Conclusorum Celsissimi Principis et Statuum Regni, communi voluntate, motu spontaneo, et ex Christiano zelo Protectioni Ottomanicae, omnibus

in futurum Correspondentiis, donorum et tributis pensionibus, et quidquid vim aut speciem alicuius communicationis cum dicta Porta, ejusdemque clientibus, asseclis, infidelibus, aliisque hostibus, cujuscunque generis, Sacratissimi Romanorum Imperatoris Domini Domini Nostri Clementissimi et ejusdem successorum legitimorum et haereditariorum, Hungariae regnum ostentare posset, sub poena notae criminis laesae Maiestatis, comperta rei veritate juxta leges Regni Transsilvaniae infligenda. Acceptantes e contra sincere atque bona fide altae dictae Suae Majestatis Augustissimae (sicuti jam declaratum) paternam protectionem pro nobis et omni posteritate Inclyti Regni Transsilvaniae, et ut hujus nostrae submissionis et accommodationis aliquod de facto exhibeamus documentum, recipimus ex virtute supramemoratarum Plenipotentiarum et confirmatoriarum actuum et conclusorum Celsissimi Principis et Statuum Regni, Praesidia Augustissimi Romanorum Imperatoris in Fortalitia Kővár, Huszt, Görgény, et Coronense (extra illa, in quibus de facto praesidia Suae Majestatis sunt collocata, et parati sumus arma sumere contra communem Christianitatis hostem Turcam et quoscunque, quando sua Sacratissima Maiestas nobis mandaverit, submississime supplicantes, ut Invictissi-

mus Imperator Dominus Noster Clementissimus, ex innata Sua Clementia, libertates et Privilegia nostra, in specie vero liberum exercitium religionis hactenus recepta benignissime confirmare, nosque et posteritates nostras in iisdem protegere et confirmare dignetur, neque dubitamus quin Excellentissimus Dominus Generalis Comes a Caraffa demissas instantias memorati Celsissimi Principis et totius regni apud suam Sacratissimam Maiestatem Dominum Dominum nostrum Clementissimum efficaciter sit recommendaturus, quod sicuti fiducialiter a favore Suae Excellentiae et huc usque contestata propensione petimus et speramus, ita praedictus Excellentissimus Dominus Generalis in libertatibus et privilegiis nostris nullo modo nos turbabit, interim manet in suo vigore Tractatus cum Serenissimo Duce Lotharingiae. In cuius rei maiorem fidem atque firmitatem et ut notitia istius assecurationis nostrae Recessus a protectione Turcica ad omnem posteritatem transeat, ideo eandem usualibus Sigillis trium Nationum Regni Transsilvaniae corroboravimus. Actum in Civitate Cibiniensi. Die 9-a May Anno 1688,

A' Statusoknak ezen Lemondásokat Leopold Császár az itt következő Rescriptum szerint igen kegyelmesen fogadja:

Leopoldus Divina favente Clementia Electus

Romanorum Imperator semper Augustus, etc.

Magnifici, Egregii, Strenui et Nobiles, Prudentes, ac circumspecti fideles sincerae dilecti!

Amplam ad nos dedit relationem Camerarius noster, Equestris Militiae Generalis, Colonelus, et Commissarius noster Generalis Plenipotentarius, Fidelis nobis dilectus Antonius Comes Caraffa, de non minus laudabili, quam vobismetipsis proficua resolutione vestra, qua excusso Barbarorum Jugo, quo, tot annorum serie pressi; et vix non oppressi estis, abdicatione sponte protectione, imo intollerabili servitute Ottomannica, ad nos, tamquam Legitimum Regem vestrum, Avitamque devotionem postliminio cum posteritate vestra redire decrevistis, personis, fortunisque vestris, Protectioni nostrae Caesariae Regiaeque subjectis. Quam Egregiam intrepidamque declarationem vestram, omniaque Nobis, hactenus pro reprimendis Turcarum viribus, et Conatibus hostilibus, longius removendis praestita a vobis subsidia Clementissimo, gratoque suscipientes animo, nulli parcemus labori vigilantiae ac sollicitudini, ut saluti, conservationi, securitati; vestrae, contra quoscunque Barbarorum ausus et oppressiones prospiciatur, eoque Protectionem nostram Paternam actu sentiatis; neminem etiam in libertate conscientiae, et Reli-

gionis in Transsilvania receptae et hactenus tolleratae, turbari permittemus, omnidenique modo curaturi, ut fiduciae vestrae de benignitate nostra conceptae effectus respondeat, exacta quoque Militari disciplina observata, seria hunc in finem Militiae, Generalibusque nostris dedimus mandata, et peracta expeditione Campestri, ulterius operi huic vobis tam salubri plane stabiliendo, manum admovebimus; Vobis desuper sensa nostra sincere proposituri; interim in forti Altissimi Dextera causa sua justissimo vindice, Nobiscum confidite, insistite caeptis, et de Paterna solitudine, tutela, gratiaque Caesarea et Regia, optime sperate, quum vobis uberrimam Clementissime deferrimus. Datum in Civitate nostra Viennae, die 17-a Mensis Junii. Anno 1688. Regnorum nostrorum Romani 30. Hungarici 33. Bobemici vero 32.

LEOPOLDUS.

T. A. HR Comes de Stratmann.

Ad mandatum S. Caes. Reg. Majest. proprium
Stephanus Andreas de Verdenburg.

Az Ország pedig a' Császár' Katonáit, kik eddigelé falukon valának Várakba-is bébocsátja, és az Országgyűlésen hozott árticulusok Leopold Császárnak megerősítés végett felküldetnek, ezen árticulusok a' következők valának: 1. A' négy Recepta Religio ezután-is

maga szabad gyakorlásában maradjon. 2. A' Fejedelmi választás ezután-is a' Státusoknak megmaradjon. 3. A' Jus Patronatus Erdélybe felne állittassék. 4. A' Fejedelmek által adatott Privilegiumok, és Dónátiók magok erejekben maradjanak, és az Ország' határi megne kiszebbittessenek. 5. Az Erdélyieknek, Magyar Ország'nak a' Töröktől visszafoglalt, és foglalandó részeiben találtató Javaik az előbbeni Birtochosoknak visszaadattassanak. 6. Az Erdélyieknek Magyar Ország'hoz formált igazságos prétensióikra-nézve elégtétessék. 7. A' Szökevények és Árulók mindkét részről visszaadattassanak, és az hamis Árulók megbüntettessenek. 8. Az Erdélyieknek Magyar Ország'ban szabad kereskedések legyen. 9. A' 'Katonaság' számára adandó szállás' és portió' ingyen adásától mentek legyenek az Erdélyiek, és ő Felsége elégedjék-meg az 50,000 Tallérral. 10. Ha a' Törökkel békeség köttetik, ezzel Erdély-is bátorságba helyeztettessék, és a' Császári Katonaság azonnal Erdélyből kitakarittassék, az alatt pedig az Ország' kormányába ne avatkozzék. 11. Ha a' Török béütne, az Ország' Fejedelmének, és Ország' Lakóssinak az erősített helyekre szabad hémeneletek legyen. 12. Az Erdélyieknek a' Császár ellen tett hibáikat ne büntessék, hanem engedelem adassék. 13. Ha a' Török győ-

zedelmeskedne, a' Fejedelemnek és Ország' Lakóssinak a' Császár' Tartományjaiban szabad menedékek légyen. Lásd Breviarium Juris Transilvaniae Epitome 2-um. Hogy pedig ezeket is magok valóságokba láthasd, imé szórólszóra de-ákül-is ide béírom : Ad Sacratissimam Caesaream et Regiam Majestatem Dominum Dominum nostrum Clementissimum Regni Transilvaniae humillima Instantia, quam per Excellentissimum Dominum Antonium Comitem a' Caraffa Aurei velleris Equitem Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliarium Camerarium Cavalleriae Generalem, unius Incltyti Regiminis Cataphractorum Colonellum, ac Hungariae Armadaeque Caesareae in Transilvania existentis commendantem, penes repositam in naturali et innata benignitate et Clementia suae Majestatis Sacratissimae fiduciam in sequentibus punctis, humillime porrigit Sacratissimae suae Majestati.

I. Quatuor receptae Religiones nullo unquam modo, tempore et praetextu in suo libero exercitio turbentur, sed omnes Ecclesiae, Tempia, Scholae, Parochiae in suis usibus, cultibus, Terminis, Proventibus, Privilegiis et consuetudinibus hactenus usitatis, ita etiam eorum Ministri in suo Ministerio, honore et libertate intacte conserventur, sicut Serenissimus etiam Lotharingiae Dux gratiosissime super hoc nobiscum conclu-

serat. 2. Celsissimus modernus Princeps senior Michael Apafi, ita etiam junior a nobis electus Michael Apafi in suo Principatu auctoritate Titulo insignibus libero Regimine et cujusvis nominis proventibus non turbentur, sed juxta leges et usus Transsilvaniae Patrios conserventur, etiam post eorum fata libera maneat penes Transsilvanos Principum electio juxta benignam suae Majestatis Sacratissimae oblationem; qui etiam ea qua moderni Principes auctoritate et libertate frui, et gaudere possint et a nemine nisi a sola Caesarea et Regia Majestate debeant, ordineque omni loco et tempore Palatino Regni Hungariae praecant. 3. Ut nunquam in Transsilvania erigatur Jus Patronatus et Sacerdotale, secundum Clementissimam suae Majestatis Sacratissimae resolutionem. 4. Privilegia, Donationes et Collationes Principum Antiquorum modernorum et futurorum, ita etiam Conventus Capitulares Leges et consuetudines Patriae hactenus usitatae absque ulla innovatione sancte et intacte in suo vigore conserventur, neque termini Regni minuantur. 5. Bona quae ad Transsilvanos spectant in partibus Hungariae Transsilvaniae annexis hactenus a Turcis reoccupatis, vel deinceps reoccupandis iisdem restituantur. —

6. Transsilvanis in Regno Hungariae secundum justam eorum praetensionem Sua Sacra-

tissima Maiestas Clementissime satisfactionem impertietur. 7. Transsilvanis ubivis Locorum Liber quaestus concedatur. 8. Transfugae et proditores abutrinque restituantur et nunquam aestimentur; Atque in conservationem maioris Tranquillitatis falsi et varii delatores ne admittantur, imosi qui tales forent, denominentur, delationesque eorum significantur, si qui Rei certo comperti fuerint, juxta Leges Transsilvaniae puniantur. 9. Quandoquidem universum regnum devotionem suam erga Sacratissimam suam Maiestatem et Rempublicam Christianam supra vires est contestatum atque propter aliquot Annorum Quartiria, et magnas Contributiones jam nimis est enervatum, dignetur Clementissime sua Maiestas Sacratissima pro innata Clementia et paterno affectu ab ulterioribus Quartiriis et Portionibus immunitare. Atque juxta humillimas nostras oblationes Summa Quinquaginta millium Thalerorum Annuatim contenta esse. 10. Pace cum Turcis conclusa Transsilvania bona securitate includatur, atque ut Milites suae Maiestatis Sacratissimae e Transsilvania educantur, fortalitia praesidiis evacuentur, et cum omnibus munitionibus Transsilvanis restituantur, ac interea donec educentur et evacuabuntur, si qui Transsilvanorum sua bona in locis praesidiatis vel alibi habuerint vel induxerint, aut e-

ducere voluerint, nullo afficiantur damno aut Impedimento, etiam qui Officiales Suae Maiestatis Sacratissimae et cuiusvis Ordinis Milites dum in Transsilvania manserint, nulli Regimini Transsilvanico et proventuro se immisceant. 11. In Casu metu hostium Celsissimi Principes et Principissa cum tota aula ita etiam Regnicolae cuiusvis Ordinis in loca praesidiata cum omnibus bonis immittantur, et honeste tractentur. 12. Ut indifferenter omnibus Transsilvanis cujuscunque Status et conditionis, siquid factis vel scriptis hactenus contra suam Maiestatem attentavissent, Generalem et perpetuam Amnestiam largiatur sua Maiestas Sacratissima. 13. Quod Deus avertat, si propter Turcas vel Tartaros Celsissimi Principes et Principissa, Magnates et Nobiles Regni Transsilvaniae subsistere non possent, dignetur sua Sacratissima Maiestas in Hungaria vel aliis suis Regnis, tutum receptaculum, Protectionem et provisionem impertiri ad suam Maiestatem Sacratissimam confugientibus.

Datum in Generali universorum Statuum et Ordinum Trium Nationum Regni Transsilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Congregatione in Oppido Fogaras die 1. Mensis Junii Anno 1688.

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

Ezeknek véghez vitele-után Erdély csende-

ségben vólt, kivéven azt, hogy a' Brassaiak a' Császár katonái ellen feltámadtak, de Generalis Veterani által lecsendesítették. Nem sokára ezután úgy mint 1690-be Aprilis 15-dikán Fejedelem Apasi Mihály Fiát 2-dik Apasi Mihályt Leopold Tutorsága és Bánffi György, Bethlen Gergely, és Bethlen Miklos Gondviselések alá bizván, meghalálozott, és Almakeréken elis-temettetett. Lásd Felmer §. 327 - 335.

79. *Ezen Fejedelem alatt mi még a' megjegyzésre méltó?*

Ezen Fejedelem alatt a' megjegyzésre méltó még az: Hogy az Approbata' kelése után költ Articulosokat 1668-ban a' Besztertzei Gyűlésben kinevezett Biztosság által rendbeszedetvén; 1669-ben Fejérváron Jánariusba kezdett Országgyűlése által megvizgáltatván, a' *Compillata Constitutio*' neve alatt Martius' 4-kén maga részéről-is confirmálta.

80. *A' Compillata Constitutio hány Fő részekre osztatik, és mit foglal magában?*

A' *Compillata Constitutio* valamint az *Approbata* öt Fő részekre osztatik, az első négy Rész titulusokra, ezek pedig Articulosokra osztattatnak, az 5-dik rész pedig 51. Edictumokból áll. *Az első Rész* a' Religiót tárgyazza, és egy titulusból áll, mely 10 Articulosokra osztatik. *A' második Rész* 4. Titulusokban a' Fejedelmet illető dolgokat tárgyazza. *Az harma-*

dik Rész 16 titulusokban nagyobbára az Országot illető dolgokat foglalja magában. *A negyedik Rész* 17 Titulusokban a' perek' folytatását írja-le. *Az ötödik Rész* pedig 51 Edictumokat foglal magában.

Ennek citatiojában az Approbata Constitutio' citatiojáról írt módot tartjuk, azzal a' külömbséggel, hogy az Approbátát jelentő nagy *A.* helyet, nagy *C.* tészünk, mellyel a' Compillátát jelentjük.

81. 20. *Azok az Articulusok, mellyek Erdélynek Magyar Országtól lett elszakadásától a' Compillata Constitutioikig költek, de sem az Approbata, sem a' Compilata alkalmazásával bé nem vétettek, ma törvényi erővel bírnak-é?*

Nagy Kérdésben forog az, hogy valyon azok az Articulusok, mellyek Erdélynek elválásától fogva a' Compilata Constitutio' keléséig költek, de sem az Approbátába, sem a' Compillátába, ezeknek Compillatiojok alkalmazásával bé nem vétettek, ma Törvényi erővel bírnak-é?

Mely Kérdés iránt kettős a' vélekedés. Némellyek tudniillik: azí állittják, hogy mivel ezen Articulusok nyilvánvaló Törvénnyel elnem töröltettek, valamint a' régi Királyok' Decretumai, noha a' Tripártitumba béírva nem találtnak, még-is Törvényes erővel bírnak,

tökéletes kötelező erővel mái napig-is bírnának. Mások pedig azt, hogy ezen Articulusok éppen azért, hogy sem az Approbátában, sem a' Compillátában bé nem vétettek, semmi erővel sem bírnának, allításokat pedig a' következő Fundamentumokon építik, tudniillik: 1. Hogy az Appropata, és Compilláta készítésére kirendelt Biztosoknak kötelességévé lévén tétetve az, hogy ezen könyvekbe csupán csak azon Articulusokat vegyék-bé, mellyek ez Országnak Fundamentalis Constitutiojával meg egyeznek, 's ezen Határozás szerint készített munkájok az Ország Staussai által megvizsgáltatva confirmáltatott, önként következnek az, hogy tehát az ezen Törvényes könyvekből kihagyatott Articulusok, mint az Ország' Constitutiojával össze nem férhetők, eltöröltettek. 2. A' Tripartitum' és régi Királyok' Decretumaik összehasonlításából semmi argumentumot ezen articulusoknak erejekre-nézve nem lehetne venni, azért, mivel a' Tripartitum nem a' régi Királyok' Decretumaik' özveszedésekre, hanem az Ország' szokásainak feljegyeztetésekre vólt nagyobbára intézve, a' mint a' Tripartitumnak Titulussa, és II-dik Ulászlónak erről költ articulusai bizonyítják. — Ellenben pedig az Approbata, és Compilláta egyenesen az ezek előtt költ megáltható articulusoknak özveszedésekre intéztettek. 3. A' Leopoldinum Diploma III-dik pon-

tya, midőn Országunk Törvényeinek helyben-
 hagyását az Aprobátán és Compillátán kezdi az
 ez előtt, vagy azokkal együtt költ árticulusok-
 ról semmi emlékezetet nem tévén, nyilván ar-
 ra mutat, hogy az ebben nem foglalt árticulu-
 sok' helybenhagyást nem érdemlettek. — Az
 honnan mű azt következtettyük, hogy a' sepa-
 ratiótól-fogva, a' Compillata keléséig költ Diaeta-
 lis árticulusokból csak azok bírnak kötelező e-
 rővel, a' mellyekből az Approbata és Compil-
 lata Constitutiók a' marginalis feljegyzés sze-
 rént szedettettek-öszve; vagy-is a' mellyekre az
 Approbatalis és Compillatalis Titulusoknak árti-
 culussaiban nyilván-való provocatio vagyon,
 mivel ezek kútfejei az Approbatalis, és Com-
 pillatalis Constitutióknak, is tehát ha az Approba-
 ta, és Compillata Constitutio kötelező erővel bír-
 nak, kétségen kívül-való dolog, hogy a' külső
 árticulusoknak-is, azzal kell bírniok, a' többi-
 ek ellenben eltöröltettetteknek méltán tartat-
 tathatnak, nem-is ok-nélkül; mert azok több-
 nyire őllyanok voltak, mellyek a' szorongató
 környűállások miatt sarkalatos Törvényeink'
 ellenére hozattattak, mint p. o. a) az 1658-éli
 Maros-Vásárhellyi árticulusok, mellyek szerént
 a' Nemesekre rend-bivűlvaló adó vettettetett,
 őlly' formán, hogy ha ki ezt meg nem fizethet-
 né, az a' ki megfizeti érte, Jószágát foglalja-el,
 's ha ellentállana, Nemességét veszesse. b) Az

1660-béli Segesvári árticulusok, mellyekkel a' Nemesekre új-adó vettetett, 's megállittatott, hogy ha ki másért adót fizetne, annak a' kiért fizetett, Jószágát elfoglalván ő esztendeig bírlassa, a' mely idő osztán több esztendőkre terjesztetett, az Egyházi Nemes ha adóját nem fizetheti, fogattassék-el. c) Az 1661-béli árticulusok, mellyek szerint megállittatott, hogy a' ki a' Török földre béútne, vagy Hazai dolgoknak megírásában, vagy megizenésébe elegyednék, ellent nem állhatván Nemesi praerogatiója, azonnal fogattassék-el, és Törvényesen prosequáltassék, úgy szinte a' kinek kész-pénze volna, azt a' Fiscusnak költsönbe adni tartozzék; mind ezek azt bizonyították, hogy az Aprobata, és Compillata Constitutióból kihagyott árticulusok méltán töröltettek-el, de az Compillata kelése után-is hozott Novellaris árticulusokban-is nyomát találhattuk a' kényszerítő szükség miatt hozott, és megnemálható árticulusoknak, millyenek az 1681-béliek, mellyekkel a' Nemesekre új-adó vettetésén, az állittatott-meg, hogy a' ki a' szegény Nemes Embernek adóját befizetné, annak Jószágából kétannyt foglalhasson-el, executio úttyán.

Az 1686-béli mellyekkel megállittatik, hogy a' Fiscusnak költsönözni tartozzanak, még pedig úgy, hogy a' költsönbe adott summának csak felét kaphassák-viszsa.

Az 1688-béli mellyekkel megállittatik, hogy az Egyházi Nemes Ember ha 40 forintot nem fizethetne, Jobbágyságra vettessék.

82. 27. *Mi adott okot arra, hogy az Erdélyiek a' Töröknek pártfogásáról lemondgyanak, és a' Felséges Austriai Ház' kegyelmes védelme alá magokat ajánlyák ?*

Továbbá ha Erdélynek a' Nemzeti Fejedelmek alatt való állapottyát az eddig irtakból megvisgállyuk, könnyen általláthattjuk, hogy a' Török Portáról való lemondással, a' Felséges Austriai Ház' kegyelmes védelme alá való bocsátkozásra a' következők szolgáltattak okokat, u. m. 1. A' Fejedelemség elnyerése felett a' Nagyok között támadott vetélkedések, és az uralkodó Fejedelmeknek azoktól, kik a' Fejedelemségre vágyódtak, változó indulatokra való felgerjesztéseik, mellyekből a' Nép' romlásával öszvekapcsolt lázadások származván, a' Töröknek csendesítés-végzett való bójöveteleére gyakran okot szolgáltattak, a' ki 2. Minden bójövetele alkalmatosságával az Országot sattszóltta, és sok ezer embereket rabságba vitt. 3. A' protectionale quantumat annyira felnevelte, hogy végezetre nem csak a' Nemesség adózni kéntelenített, hanem a' Fejedelem-is nevezetes részét jövedelmeinek a' Török haragjának engesztelésére fordítani kénszerített. 4. Leopold Császár által Magyar Országról kive-

rettetvén a' Török, oly haragra gerjedett az Erdélyiek ellen, hogy ezen Országot, a' mint az Ország Rendjeinek tudtára esett, annak Nagygyait, és tehetősebb lakóssait rabságra vitetvén egészszen Török Provinciává tenni meghatározta vala. 5. Hogy Erdély Magyar Országgal Lakósaiknak eredetekre, szokásaikra, és sarkalatos Törvényeiknek egyeségekre nézve szorossan lévén öszvekaptsolva, Magyar Ország a' Török iga alól kivetkezvén, és fel szabadulván, tanátsos nem lett volna Erdélynek tölle elszakadni, és idegen protectio alatt maradni.

83, 28. *Első Apaffi Mihály' hólta után csendességben maradhatott-e' Erdelly?*

Apaffi' Mihály' halála után Hazánknek csendessége felbomlott azért, hogy némely nyughatalan elméjü Hazafiak Leopold Császár' protectori Kormányját nem szenvedhetvén, pártot ütő Tököli Imréhez állottak, mások pedig a' kik ez Hazának bölldogságát előmozdítani kívánták, Leopold Császárhoz az iránt folyamodtak, hogy ifiabb Apafi Mihályt választott Fejedelmeket a' Kormányra botsássa, de későbbre mintsem a' dolog kívánta volna, kérésekre válaszolván Leopold, Tököli az alatt a' Törökök, és Tatárok segedelmével Erdélybe ütött, Heislert és Teleki Mihályt kik a' Császár, és Erdélyi Seregekkel ellent állani törekedtek, Törtsváruál annyira megvervén, hogy Teleki

Mihály ezen ütközetben elesett, Heisler pedig elfogattatott légyen, keresztény Szigeten tartatott Gyűlésben Fejedelemnek választatik, de nem sokára Lajos Badeni Hertzeg Császári Generalis által Erdélyből kiűzöttetik, és noha egynehány versben béütni törekedett, mindazonáltal, Gróf Veterani Fridrik Császári Generális által mindenkor visszaverettetett, úgy hogy Pünkösdi Királyságának többszer semmi hasznát nem vehette.

84. 29. *Mikor adatott, és mit foglal magában az úgy nevezett Leopoldinum Diploma?*

Azomban 1691 December' 4-kén Leopold Császár az Erdélyieknek felírt kérésekre maga akarattját Diplomába kiírva Bethlen Miklos, Alvintzi Péter, és Ústgyártó Gáspár Erdélyi Követek által kinyilatkoztattya, 's ezen kinyilatkoztatása teszi azon Szentséges Diplomát, mely Leopoldinum Diploma nevezete alatt Erdélynek a' Felségesen uralkodó Ausrtiai Házal való megegyezését magában foglalja, és a' mellyet a' rendre ezen Felséges Házból következő Fejedelmek' Uralkodások kezdetével az 1701-béli 2-dik Árticulus szerént megerössíteni köteleztetnek. Áll ez 18 pontokból mellyeknek Summás foglalattya ez: 1. A' négy recepta Religioknak szabad gyakorlások, következőleg a' Catholicusoknak-is, a' mint nagyobb vagy kissebb számmal lesznek Oratoriumokat

felállítani szabad legyen. 2. A' régi Királyok, s' Nemzeti Fejedelmek által adott Donatiok, és Privilegiumok, mellyek az Ország' Articulusai által elnem töröltettek, magok erejekben megtartattanak. 3. Az Aprobata Compillata nevezete alatt való Törvények, a' régi Királyok' Decretumai, úgy Verbötzi Tripártituma (kivévéen annak 1-ső Része, 9-dik Titulussában foglalt negyedik Nemesi praerogatívát,) és több Constitutiók-is a' Szászok' Státutumaival együtt helyben hagyattanak. 4. Az Ország' kormányzáske' gyűlése, Királyi Tábla' üléseiben, úgy a' több Hivatalokban a' Szabad voxolás, és választás körül fennálló szokásai ez Orzágnak ezután-is megtartattanak; megengedtetvén mindazáltal a' terhesebb Tárgyakban a' Királyhoz viendő Recursus. A' Regale és Fiscale Bonumok iránt Cameralis Commissiók által senkinek semmi terheltetés nem fog okoztatni. 5. Köz Hivatalokra csak Hazafiak applicáltassanak. 6. Nota és defectus által Fiscusra szállott Jóságok érdemes Hazafiaknak conferáltatnak, a' Töröktől visszafoglalt Jók pedig előbbeni Birtokosaiknak visszaadattanak. 7. A' Státus' Fő Directora, a' ki régentén Vajdának neveztetett, Ország' Generálissa, Cancellarius, Consiliariusok a' Székellyek között Fő Kapitányok, Vármegyei Fő Ispányok, Itélő-Mesterek érdemes Hazafiakból tétetődnek. 8. A' Státus' Fő-Directora Ország' Generálissa,

Cancellarius, Consiliarius, és Itélő-Mesterek, az Ország' Rendjei választása mellett a' Fejedelemtől nevezetnek-ki, a' több alsóbb Hivatásokra u. m. Király-Biróságra a' Székellyek és Szászoknál Fő-Biróságra és Vice-Ispányságra, a' Magyaroknál, és Városi Fő-Biróságra az illető Közönségeknek szabad-választása mellett, a' Fejedelemtől fognak nevezetni. 9. A' Fő-Tanátsban, és a' Törvényes Kir. Táblán legalább három Catholicusok légyenek, és az 3. Itélő-Mesterek között egyik Catholicus; a' Szász Nemzet' részéről pedig a' Szebeni Király-Biró, a' Fő-Tanátsban egyik a' tizenkét Tanátsosokból légyen. — 10. Esztendőnként tartandó Országgyűlésének, és Octavalis Terminusok tartásának hirdetése a' Gubernátornak, és Guberniumnak hagyattatik, az Országgyűlésében elvégzett dolgoknak helybenhagyását a' Király magának megtartván. 11. Magok kötelességeinek hiv tellyesítésére hittel lekötelezendő, 's ha az Orzág'nak úgy tetszik, az Ország' Rendjei által szabad Voxok mellett esztendőnként választandó, és a' Királytól confirmálandó Státus Fő Directorának maga hatalma meglészen, és mind ez, mind a' Tanátsosok, és Királyi Tábla' Tagjai magok fizetéseket a' Királyi Tárból véendik. 12. Békesség' idején 50,000 Tallér, a' Magyar Ország' és Erdély ellen folytatandó hábo-

rú' idején pedig négyszáz ezer forint lészen az adó, a' többi a' Fiscalis Jóságok, So és Értz Bányák, Harmintzadok, a' Szász-Földi Dézmák, és Vármegyékbe lévő Dézmabéli árendából, és más Királlyi Jövedelmekből pótoltatik-ki. 13. Új róvatalok (Exactiok) bémem hozattatnak, a' Vámok és Harmintzadok felnem neveltetnek. 14. A' Szabad Székellyek' Jóságaikról, mellyeket Felülés' terhe alatt bírnak, semmi adóval megnem terheltetnek, vagy-is a' mi csak annyit tézen, minden adótól mentek lésznek. 15. A' Kereskedésbéli Szabadság felnem zavartatik, és e' részben-is a' Nemesek' Privilégiumai megtartatnak. 16. A' Földes Urak által megváltatni szokott Dézmák, a' szokott Árendának a' Fiscusnak léendő megfizetése mellett, nállok meghagyattatnak. 17. Részszerént Hazai katonaságból állitandó, és a' Királlyi Tárból fizetendő szükségtelen őrizetekkel az Ország nem fog terheltetni, az őrző katonaságnak mindazonáltal Német Generális adattatik, a' ki a' Hadi dólgekban a' Gubernátorral, Guberniummal, és az Hazai Katonaság' Generálissával értekeződni fog, és semmi egyéb Tárgyakban magát nem elegyíti. 18. Az adó-fizető Nép az Útazóknak ingyen gazdálkodása, és Lovak adása kötelességétől feloldoztatik, és az Útazókra-nézve Posták, és Vendégfogadók állittassanak-fel.

85. 30. *Mikor állittatott-fel Erdélyben a'*

Felsőges Királyi Kormányzék, és ki vólt az Első Gubernátor?

Az ifjabb Apafi Fejedelem' ifiu létele miatt a' Kormányra nem bocsáttathatván, Gubernátor ígértetik, és a' szerént 1692-be Szebenbe tartott Országgyűlésén Gróf Falkenstein Királyi Commissárius jelenlétében a' Státusok és Rendek Homágiumokat leteszik. — 1692-ben Aprilis' 9-dikén a' tisztelt Diplomában foglalt ígéretnek következtésében Losontzi Gróf Bánffy György Gubernátornak Praesidiuma alatt a' Gubernium felállittatik.

86. 31. *A. F. K. Gubernium' felállittása után minő Accordákra léptek a' bévett Nemzetek és Religiók, 's mi adott ezekre alkalmatosságot?*

Ekkor az Ország' Rendjei orvosóltatás végett magok' némely terheiket Alvintzi Péter által Leopóld Császárnak bémútatni elhatározták. Hogy ezen feltett czéljokban kivánt örömeget elérhessék, mind a' Nemes Szász Nemzettel, a' mely az Approbáta és Compilláta által maga képzelt sérelmeinek orvosóltatásában munkálkodott; mind pedig a' Catholicusokkal, kik megint magok szabadságaikban történt megszorításokról panaszkodtak, előre bizonyos *Accordákra* és *Contractusokra* léptek, és pediglen

a) Hogy a' köz tereh-hordozást megegyeztet-

hessék, tehát a' Nemes Szász Nemzetnek azon kívánságára, hogy az Aprobáta és Compillát. Articulusai által praetendált sérelmeik meg-orvosoltassanak, az Ország' terheinek viselésében-való megegyeztetést. — Külömben nem lehetvén reménleni, a' Státusok 1692-ben Szébenbe tartott Diaetában, Aprilis' 25-kán a' következő álkura, vagy-is Accordára lépnek a' Szász Nemzettel, mely az 1792-béli Diaetale Protocollumból kifejezve, így következik: — Nos Georgius Bánffy de Losontz Regni Transsilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Gubernator, ac Comitatus Albensis Dobocensis Supremus Comes, et Consilarii Intimi, ac Universi Status et omnium Trium Nationum Regni Transsilvaniae hic Cibinii ad Diaetam Generalem congregati memoriae commendamus tenore Praesentium significantes quorum interest; Universis, tam modernis, quam secuturae Posteritati. — Quod cum Sacratissima Caesareo Regiaque Majestas Leopoldus Dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus, et Hungariae, ac Bohemiae Rex D. D. noster Clementissimus, in benignissimi sui Diplomatis Secundario ad nos missi articulo 3-tio clementer nos admonuisset, ut quoniam Incllyta Saxonica Natio Privilegiis suis antiquis, et eorum usui, et consuetudini magis cautum esse efflagitasset, ideo nos cum iisdem Dominis Sa-

xonibus vicinis et Amicis, a cujus Status Transsilvanici commembris nostris amicabilem aliquam complanationem faceremus.

Proinde submissae respectu altae memoratae Sacratissimae suae Majestatis admonitione, considerata etiam diversarum hujus Regni Nationum Pace, Amore, Tranquilitate, perspecto denique ex productis Privilegiis ejusdem Nationis ratione suarum Instantiarum Jure, et Causae aequitate in sequentem *Accordam* ivimus. Nempe ut certos Approbatarum et Compillatarum nostrarum Constitutionum articulos, quibus suis Privilegiis derogatum, vel abrogatum, et sic ipsorum libertates, et consuetudines, per varios abusus laxatas praetendebant, ut cassaremus, aut pro bono, et contento ipsorum unanimi cum ipsis consensu explicaremus. —

Et primus quidem articulus ab ipsis in hunc finem citatus erat A. 3. t. 10. a. 10 cujus vigore per abusum et quorundam vel Principum, vel Militiae Transsilvanicae Generalium avaritiam aliquando gravatos se querebantur. Hanc ergo super hoc articulo determinationem fecimus; nempe Judices Regii in persona ad bellum ire non cogantur, sed tres honestos Primarios Cives in bellum mittant, et de bonis 7. Judicum, ut vulgo vocatur, et bonis Cibiniensibus Equites bene armatos 36. cum ap-

paratu hactenus solito, Coronenses autem Equites 12. sistere teneantur. Pedites vero secundum suum Privilegium in defensionem Patriae 500. nec plures sistere teneantur. Etsi Militia Transsilvanica ex aliis Nationibus nempe Hungaris et Siculis constans terminos Patriae non excedit, ipsorum etiam Pedites limitibus Patriae egredi non cogantur. Secundus articulus erat A. 3. t. 46. a. 6. — Querebantur occasione hujus articuli Comitatum Albensis, et de Küküllő Officiales, Jurisdictionem ipsorum in Bonis 7. ut vocant Judicum, Privilegiis fundatam, aliquando turbare, ne ergo ipsorum Privilegia per tales abusus violenter conclusum est: ut talis in hoc puncto ordo servetur: Generalis Malefactorum Inquisitionis tempore Domini 7. Judices tamquam Domini Terrestres Inquisitionem peragant, in qua Inquisitione pro Testimonio adhibeatur unus Vice-Judex Nobilium tempestive *primo* in hunc finem, ut quod si talem illis in pagis Malefactorem extradari contingeret, qui in alios forte Pagos Officialium Comitatus Jurisdictioni subjectos, transfugisset, occasione praesentiae Vice-Judicis Nobilium hoc innotescat, impunitus non maneat. *Secundo* propterea ille Vice-Judex Nobilium adhibeatur, ut quod si Officiales septem Judicum, Malefactorem extradatum pro merito non punirent, in eo casu per Vice-Judicem

Nobilium facta ad Comitatus Officiales relatione, admoneantur Officiales Dominorum 7. Judicum, ut Malefactorem extradatum puniant, qui si hoc etiam neglexerint, Comitatus Officiales summum Magistratum, vel Gubernatorem Regni super eo informent, per quem Officiales 7. Judicum ad Malefactores puniendos cum poena Homagii adigantur. — Imo etiam praeter Generalem Malefactorum Inquisitionem, si ex pagis Comitatus Officialium Jurisdictioni subjectis aliquis Malefactor se in Pagos vel Bona 7. Judicum reciperet, talem etiam teneantur ad requisitionem Comitatus Officialium, punire, quod quidem si post habuerint, vel neglexerint, modo proxime declarato erga ipsos procedatur, similiter si ex bonis 7. Judicum aliquis Malefactor in Pagos Comitatus Officialium Jurisdictioni subjectos transiret, informati a 7. Judicibus vel eorum Officiali, Comitatus Officiales teneantur tales Malefactores punire, modo uti supra reciprocat; ulteriorem autem Jurisdictionem in dictis 7. Judicum bonis Officiales Comitatum non exercent, sed citato articulo cassato Saxonum Privilegia servantur. In Sede vero Szeliste manet Jurisdictio Comitatus Officialium juxta usum hactenus observari solitum. Tertius articulus erat A. 3. t. 81. a 1. puncto vel paragrapho 2. et sequentibus; super quo quidem ita convenimus; quod quem-

admodum hactenus etiam illo articulo usi non sumus, ita in posterum quoque uti non cupimus, adeoque ille articulus cassari potest, hac tamen conditione, ut ipsi etiam Domini Saxones enormem, et excessivam in hospitiorum, vel domorum locationibus Charitatem, et Locantium tam in Civitatibus, quam Castellis exactiones, et avaritiam corrigant. Interim, qui inter ipsos Dominos Saxones, et duas alias hujus Patriae Nationes contractus intervenerunt, illi etiam in posterum sancte observentur. —

Quartus erat A. 5. Ed. 80. ut nempe Sedes Szeliste a gratuito labore ad Salinas Vizaknaisis praestari solito liberetur. Quod quantum per nos stat, remittimus. Quintus Articulus erat C. 3. t. 13. a. 1. quem sic determinandum duximus: 1. Domini Saxones in casibus notam infidelitatis concernentibus secundum Leges hactenus observatas in Diaeta coram Statibus universis judicentur. 2. Quod quinque casus attinet, in illis secundum Decretum Tripartitum Verbötzianum contra privatum Saxonem in suo competenti, nempe Foro Judicum Saxonum Ordinariorum procedatur, contra Communitatem autem utpote Pagum v. Civitatem procedatur in Tabula Regni ordinaria. 3. In Causis ratione depositorum, si quis contra aliquem privatum actionem habeat, prosequatur illum coram suo competente Judice

salva appellatione ad Tribunal Universitatis Nationis Saxonicae, unde etiam si summa considerabilis centum nempe Florenos superans contravertitur, liceat etiam ad Tabulam Regni provocare illi, cui Judicium in Tribunali Universitatis factum non placuerit. Si quis autem ratione depositorum contra aliquam Communitatem litem moverit, is illam in Tribunali Universitatis Saxonicae prosequatur, ubi etiam absque omni dilatione causa illius promoveatur, et stante eodem Tribunali, vel Congregatione, ante omnes alias causas huiusmodi actoris causa levetur, si vero tales litigantes vel novo Judicio uti, vel vero exmitti voluerint, habeant tempus necessarium, ut ita causa sub eadem Congregatione decidi possit, sola appellatione ad Tabulam Regni Salva, — si quae partium illam desideraverit; in talibus casibus autem si quis aliquam Communitatem ad Tribunal, aut Universitatis Congregationem admoneri, vel citari voluerit, quoniam Consul Cibiziensis in illo Tribunali praesidere solet, teneatur ipse ad requisitionem actoris hominem idoneum dare, per quem talis admonitio vel citatio peragi possit, cujus etiam superinde relatio acceptetur — citatio autem vel admonitio fiat ante Octavum diem. Sextus Articulus erae CC. 5. ed. 16. quod quidem Edictum ita correximus: quod nimirum Civitatibus Saxo-

nicis tempore Celebrationis comitiorum in illis artifices extra Tribus vel Caehas constituti vulgo: *Kantáros* ut, et Peregrini Laniones *Hentes* vocati excludantur, sed interim Domini Saxones talem faciant provisionem, ne inde frequentia comitiorum Charitatem, et defectum necessariorum patiatur.

Habuerunt insuper Ipsi Domini Saxones certas querelas ratione Piscinarum, et Sylvarum glandiferarum inter ipsos Saxones in Fundo regio sitarum, quod nimirum Fiscus Transsilvanicus, et ejus officiales variis modis ipsorum populos illa occasione aggravassent, quos abusus et onera, uti et alia similia, per Benignissimi Suae Majestatis Diplomatis decimum Octavum Articulum sublata, nos quoque libenter tollimus. Et si quae constitutiones tales excessus authorantes exstarent, cassamus. Et sic totam hanc amicabilem Compositionem et concordiam sub Trium Nationum nostrarum Sigillis uti memoriae et posteritati commendamus; ita cum profundissimo respectu, et humili pro Saxonica Natione intercessione SS. Caesareo R. Majestatis Domini Domini nostri Clementissimi benignae ratificationi offerimus. Actum Cibinii in Generali Diaeta nostra die 25-a Apr. Ao. 1692.

Georgius Comes Bá nffi mp. Governator.
Nicolaus de Bethlen mp. Cancellarius.

(L.S.) Nationis Hungaricae. (L.S.) Nat. Siculicae. (L.S.) Nat. Saxonicae.

Ezen accordát 1693-ban Aprilis 17-kén Dicső Első Leopold Császár maga kegyelmes Diplomája által megerősítette ugyan, de úgy látszik, a' Státusok előtt nem publicáltatott, a' mint az 1702-béli Diaetának Protocollumában foglalt Státusok relatioja, bizonyítja csak ugyan azon megerősítő Diplomát a' most megírt Protocollumból a' következőkben szóról szóra ide béírjuk:

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex • Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, ac inferioris et superioris Silesiae, Vürtembergae; Tekae, Princeps Sveviae, Marchio S. Rni. Imperii, Burgoviae, Moraviae, superioris et inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi, Tirolis, Feretis, Hyburgi et Goritziae, Landgravius Alsatiae, Dominus Marchiae Schlavoniae, Portus Nationis et Salinarum. Visa conventionē amicabili in sequelam Appendicis ad Articulum 3-um Diplomatis a nobis fidelibus nostris Transsilvaniae Statibus quarta Decembris 1691. concessi, in Comitibus 23-a Aprilis nuper Cibinii celebratis, inter Saxonicas nostras Civitates, super earum Gravaminibus cum reliquis Transsilvaniae statibus

et Ordinibus inita, clementissime annuimus, *Primo* ut Judices Regii in persona Castra sequi non cogantur, sed tres primarios Cives, et de bonis septem Judicum, ut vulgo vocant, et bonis Cibiniensibus equites bene armatos 30 cum apparatu hactenus solito; Coronenses autem Equites 12. ad castra mittant, Pedites vero secundum eorum Privilegium in defensione Patriae 500. nec plures sistere teneantur. Et si Militia Transsilvanica ex aliis Nationibus n.p. Hungaris et Siculis constans fines Patriae non excedit, neque ipsorum Pedites eos excedere obligentur. Deinde cum iidem occasione articuli sexti, tituli quadragesimi sexti Partis Tertiae Approbatarum ab Officialibus Comitatum Albensis, et de Küküllö, Jurisdictionem ipsorum, in Bonis 7. ut vocant Judicum Privilegiis fundatam, aliquando turbari questi sint, volumus, ut talis posthac ordo servetur. Generalis malefactorum inquisitionis tempore septem Judices, tanquam Domini Terrestres Inquisitionem peragant, in qua Inquisitione pro Testimonio adhibeatur unus V. Judium tempestive, *primo* in hunc finem, ut si talem in illis pagis malefactorem extradari contingeret, qui in alios forte pagos Officialium Comitatus Jurisdictioni subjectos transfugisset, per praesentiam V. Judium hoc innotescat, et impunitus ne maneat. *Secundo*

propterea ille V. Judicum adhibeatur ut si Officiales septem Judicum malefactorem extradatum pro merito non punirent, in eo Casu per V. Judicum facta ad Comitatus Officialium relatione, admoneantur Officiales septem Judicum, ut malefactorem extradatum puniant. Qui si hoc etiam neglexerint, Comitatus Officiales summum Magistratum vel Governatorem Regni, super eo informent; per quem Officiales septem Judicum ad malefactores puniendos sub poena homagii adigantur, imo etiam praeter generalem malefactorum inquisitionem, si ex pagis Comitatus Officialium Jurisdictioni subjectis, aliquis malefactor se in pagos, vel bona septem Judicum reciperet, talem etiam teneantur ad requisitionem Comitatus Officialium punire, quod quidem si post habuerint, vel neglexerint proxime declarato erga ipsos procedatur.

Similiter si ex bonis septem Judicum aliquis malefactor in pagos Comitatus Officialium Jurisdictioni subjectos transiret, informati a septem Judicibus vel eorum Officiali Comitatus Officiales teneantur tales malefactores punire modo uti supra dictum, Ulteriorem autem Jurisdictionem in dictis septem Judicum Bonis Comitatum Officiales non exercent, sed citato articulo cassato Saxonum Privilegia per omnia servantur. In Sede vero Szeliste ma-

neat Jurisdictio Comitatus Officialium juxta usum hactenus observari solitum. Denique cum iidem etiam Status et Ordines super tit. 81. §. 2. et sequent. part. 3. A. C. ita conveniant, quod quemadmodum hactenus illo articulo usi non sunt, ita in posterum quoque non utantur, adeoque articulus ille pro cassato habeatur, ita tamen ut Saxones enormem, et excessivam in hospitiorum vel domorum locationibus caritatem, et Locantium tam in Civitatibus Castellis exactiones; et avaritiam corrigant, contractus nihilominus, qui inter ipsos Saxones, et duas alias Transsilvaniae Nationes intervenerunt, etiam in posterum sancte observentur, nec refragamur, ut Sedes Szeliste gratuito labore ad Salinas Vizaknaienses plus aequo, et solito ab Officialibus nostris non gravetur. Casus vero notam infidelitatis concernentes quod attinet vel a Gubernio nostro Regio, vel a Statibus Universis delicta secundum leges hactenus observatas in Diaeta examinari, ac super Processu ordine Juris instructo sententia ferri poterit, eo tamen nobis reservato, ut ante publicationem ubi vita, fama, et bonis delinquentem Nobilem jure privari contingeret, ad nos latae Sententiae notitia deferatur, et eius approbatio desuper emanata expectetur: In quinque vero casibus parte 3. a 1. A. C. comprehensis secundum D. T. Ver-

hötzianum contra privatum Saxonem in ejus competenti foro Judicum nempe Saxonum ordinarium procedatur, contra Communitatem autem utpote pagum vel Civitatem in Tabula Regni ordinaria. *Tertio* In Causis ratione Depositorum, si quis contra aliquem privatum actionem habet, prosequatur illum coram suo competente Judice, salva appellatione ad Tribunal Universitatis Nationis Saxonicae, unde etiam si Summa 100 florenos excedens convertitur, liceat etiam ad Tabulam Regni provocare illi, qui a Judicio Tribunalis Universitatis se gravatum existimaverit. Si quis autem ratione depositorum, contra aliquam Communitatem litem moverit, is illam in Tribunali Universitatis Saxonicae prosequatur, ubi etiam absque omni dilatazione Causa illius promoveatur, et stante eodem Tribunali vel Congregatione, ante omnes alias causas hujusmodi actoris causa terminetur, si vero tales litigantes vel novo Judicio uti, vel vero exmitti voluerint, habeant tempus necessarium, ut causa sub eadem congregatione decidi possit, appellatione ad Tabulam Regni salva, si quae Partium illam desideraverit. In talibus casibus autem si quis aliquam Communitatem ad Tribunal aut congregationem Universitatis admoneri vel citari voluerit, quoniam Consul Cibiensis in illo Tribunali praesidere solet, te-

heatur ipse ad requisitionem actoris Hominem idoneum dare, per quem talis admonitio, vel citatio peragi possit, cuius etiam superinde relatio acceptetur; Citatio autem, vel admonitio fiat ante Octavum Diem. Corrigitur pariter edictum 16, partis 5. Comp. C. ut nimirum ex Civitatibus Saxonice tempore celebrationis comitiorum Artifices extra Tribus vel Cehas constituti vulgo *Kantáros* ut et peregrini Laniones *Hentes* vocati excludantur, ita tamen ut Saxones talem faciant provisionem ne inde frequentia comitiorum caritatem et defectum necessariorum patiat. Caeterum uti abusus omnes a Civibus Nationis Saxonice in eosdem hactenus exercitatos tollere, articulo. 18. suprafati Diplomatis diserte promisimus, ita ejusdem occasione Piscinarum: et Sylvarum gladiferarum inter illos in fundo Regio, sitarum a Fisco nostro Transsilvanico, et Officialibus supra aequitatem, et morem usitatum gravare nolumus, Cassatis in contrarium quibuscunque quibus Civitatum nostrarum Saxonice gravaminibus amicabile Compositione accedente hac nostra Caesareo Regia Approbatione, pro lege perpetuo valitura, terminatis, omnia Diplomatis nostri capita immota semper inviolataque mansura sancimus. Datum in Civitate nostra Viennae Die 7. Mensis Aprilis Anno 1693. Regnorum Nostrorum Roma-

ni trigesimo quinto. Hungarici trigesimo octavo, Bohemici vero, Trigesimo septimo.

LEOPOLDUS m. pr.

Henricus C. de Stratman m. p.

Ad mandatum S. C. R. M. proprium.

Steph. Andr. de Verdenburg.

Ugyan 1692-ben Junius' 6-kán a' köz terhek' viselése aránt a' következendő accordáról tractálnak, a' mely így következik:

A' Szász Natioval való Tracta continuáltatott és in substantia placidaltatott, de praefatione et illius terminis lévén csak a' contentio, melybe Párt és Dilatiót kívánt Szebeni Király-Biró Uram, hogy odahaza a' Tiszteket convocaltatja, és a' Bétsi Követ' elmenésére rendelt consultatoria reportálja.

Mely Tracta íratott e' szerént: Noha plurimis circumstantiis consideratis megkívánhatnák azt méltán a' Vármegyék, hogy a' Regius Funduson minden szabadsággal élő Libera és Privilegiata personákból álló kapuszám kétannyit vagy többet-is adna, mint a' Vármegyéken lévő, és Urat minden-nap szolgáló szegény Jobbágságból álló kapuszám, mivel már az ő Felsege Kegyelmes Diplomája szerént a' Szász Natio minden ezelőtt rajtok volt tereh viselettől immunitáltattak, és az is nagy monumentum, hogy a' más két Natio pro refugio ő kegyel-

mek közzé menvén mindenkor a' Városokban, Kastélyokban esztendőnként sok ezereket ad ő kegyelmeknek, mindazáltal alázatosan, és engedelmesen tekintvén az ő Felsége Kegyelmes az irántvaló parantsolatját, és a' Szász Natio ő kegyelmek sokképpen való romlását, noha a' mi szegénységünknek-is nem kitsin romlása vagyon, de azzal sem gondolván, és az ő kegyelmekkel való szeretetre czélozván, léptünk ő kegyelmekkel ez ide alább írt Complanatio-ra a' Kapu-számok iránt. Noha azért a' Compillata Articulusban a' Kapu-számok, mind a' Vármegyék, mind a' Szász Natio részéről determinálva vagynak, mindazonáltal a' modo in posterum in perpetuum a' Vármegyéken legyen 1000. Kapu. A' Szász Nation pedig 1500 Kapu legyen, oda értetvén mind az egész Regius Fundus, Törtsvári, Verestornyai Jószág, Szeliste Szék, Talmáts-Szék, az hét Bírák, és Szebeniek, Fejér Vármegyében és Küküllő Vármegyében lévő Jószágok, oda nem értetvén a' Bolkátsi, Zsidvei, Bethlen László Uram része.

Az Adó vagy Portio vetésben pedig az egész Országban akár a' Vármegyén akár a' Regius Funduson lakó Szász Papokra, úgy a' mint eddig szokás vólt, külön adó ne vettessék, hanem lássa az Universitas a' maga Kapu számát mint segítettivelek. Abban mindazonáltal meglassák ő Kegyelmek, hogy a' Jobbágy Faluk-

béli Szász Papokat erejek felett ne terheljék, hanem secundum proportionem justam et debitam, mivel hogy azok mindenütt csak egy quartat bírnak, a' Regius Funduson lakók pedig, ki két, ki három quartat, ki egész Dézmát bír. A' Regius Funduson lévő Oláh Papoknak-is dolga hasonlóképpen légyen, de másutt lakó Oláh Papok oda ne értessenek.

A' Regius Funduson lakó akármely Kereskedő rendekkel-is segittessék ő kegyelmek magokat, oda nem értvén mindazonáltal a' Görögök, Örmények, és Zsidók. —

Az adó pedig vagy minden akármí tereh; mely kapura szokott vettetni, mind a' Vármegyén, és Szászságon lévő kapura egyaránt vettessék. — Valamikor az Adó felvetés lézen, először a' Vármegyéken lévő kapu számon kívül Adózó Rendekre exceptis Pastoribus Saxonicis, et Valachicis hic superius nominatis, et exceptis, vettessék-fel a' mi illendő, és azután úgy vettessék a' 2500 kapu számra az Adó, vagy Portió, és egyéb akármí hasonló közönséges tereh-viselés. Az mostan ő Kegyelemeknek, a' Regius Funduson defalcalt, és a' Fejér, és Küküllő Vármegyéken ő Kegyelemeknek cedált kapukat pedig fordítsák ő Kegyelemek az egész Universitáson lévő legromlottabb helyeknek sublevamenjire conscientiosé, magok' Congrè-

gatiójába. — Mind ez az Accorda, mind pedig a' Szebeni sub 23. April. Anni 1692 kőlt Complatio, úgy obligálja a' két Nációt, és úgy légyen ereje, hogy a' Szász Náció' ő Kegyelmekek-is sem e' két Complánációt, sem ezelőtt a' Nációk között lett Contractusokat soha nec per apertas, nec per occultas vias bontogatni vagy változtatni nem igyekeznek.

E contra e' szerént a' két Natio-is assecurálja a' Szász Nációt, ad reciprocam observationem, et hujus, et omnium praecedentium Contractuum, ac Complationum.

Ez a' Complánatio pedig az Országnak a' proxime elmúlt Szebeni Gyűlésben condált articulusában letett Plenipotentiája mellett lett, et pro perpetuo statuto omnes tres Nationes et Status hujus Regni Transsilvaniae obligaturo concludáltatott. Mellyet-is azért pro partium securitate, et perpetuo ejus valore az Ország' három petsétje alatt adtunk-ki. Actum, et datum Claudiopoli in Congregatione Statuum et Ordinum hic proxime citato articulo Plenipotentia instructorum die 6-a Junii A. 1692.

Ezen Accorda Julius' 21-dikén a' következő módon leírva megállittatik: Nos Georgius Bánffy de Losontz, a Sacratissima Caesareo Regiaque Majestate confirmatus Transsilvaniae Gubernator, et ejusdem ab eadem Majestate ad hujus Regni Administrationem ordinatum Re-

gium Gubernium; memoriae commendamus tenore praesentium omnibus, quorum interest, tam modernis, quam secuturae Posteritati. Quod cum charorum Fratrum nostrorum Saxouicae Nationis per varias Dei plagas tam quoad numerum Civium decrescentiam, quam per modernum diuturnum bellum causatam ruinam, et vastitatem consideravissemus, et penitus ponderavissemus, quae sane eousque intensa est, ut dicta Natio cum pristino suo florenti statu nullatenus comparari possit. — Porro intuitu Sacratissimae Caesareo Regiaeque Majestatis D. Domini nostri Clementissimi Benignissimi Diplomatis articuli 12 horum verborum: Repartitionis et exactionis forma penes fideles Status et Provinciae Officiales relicta, et ab ipsis sine partium studio ad justam proportionem reducenda. Nostri erga Deum, Clementissimum Regem nostrum, et Charissimae Patriae nostrae salutem debiti officii et obligationis esse duximus, ut pregnantibus his respectibus, et rationibus perpensis in Contributionum, ac Portionum, et aliorum publicorum onerum repartitione, a consuetudine, et methodo hactenus inter nos usitata recedendo, aliam in posterum rationem iniremus, qua nec haec, nec illa Charissimae nostrae Patriae pars, proxime vero Natio Saxonica cum extrema nostrae Patriae ruina, et pernicie desolaretur, adeoque in hunc

consensum, et Accordam ivimus: 1. Quod quamvis tam secundum Comp. Const. quam alias inter nos hactenus receptas Consuetudines numerus portarum in hac Patria aliter sit determinatus; nihilominus in posterum in Comitatus Transsilvanicis censeantur mille Portae, non comprehensis in hoc millenario portarum numero Portis 25. idest viginti quinque, in Opido Marus-Vásárhely censis similiter 7. Judicum (uti vocant) et Saxoniarum quarumdam Civitatum bonis in proxime sequenti puncto specificatis. — 2. In Saxonica autem Natione censeantur 1400. idest mille et quadragintae Portae in hoc numero intellectis toto Regio Fundo, bonis ad Arcem Törts, uti et rubram Turrim pertinentibus, sede Szeliste, sede Tolmáts, et bonis septem Judicum, et Cibiniensium, et Coronensium, in Albensi, et de Küküllő Comitatus sitis: ita tamen ne huc trahantur bona Ladislai Bethlen in Bolkáts, et Zsidve sita, sed illa numero Portarum Comitatus de Küküllő accenseantur. — 3. Quemadmodum autem in Contributionum vel Portionum, et aliorum publicorum onerum repartitione hactenus in more positum fuit, quod Pastoribus Saxonis, tam in Comitatus, quam Regio Fundo habitantibus onus Contributionum separatim imponebatur, id in posterum non fiat, sed videat ipsa Universitas Saxonica, quo-

modo dictos Pastores in suarum portarum sublevationem applicabit, in hoc tamen passu cavent ipsi Domini Saxones, ne Pastores in pagis Saxonis servituti, vel ut vulgo vocatur Jobbagionatui subjectis manentes supra vires onerent, sed secundum proportionem justam, et debitam, ac proventibus quibus unusquisque fruitur adaequatam. — 4. Sacerdotum Valachicorum in Regio Fundo, et superius secundo puncto specificatis Dominorum Saxonum pagis habitantium conditio similis esto, sed alibi degentes Sacerdotes Valachici huc non intelligantur, siquidem illi in aliorum extra numerum portarum censi, et contribuere solitorum ordinum classem relinquuntur. — 5. Omnibus etiam in Regio Fundo habitantibus Mercatoribus in suorum onerum sublevationem Domini Saxones utantur, non tamen huc intellectis Graecis, Armenis, et Judaeis. — 6. In repartitione autem tam Contributionum, quam aliorum onerum singulis tam in Comitibus, quam Regio Fundo, vel Saxonica Natione constitutis portis idem, vel aequale onus imponitur. — 7. Quodcumque autem Contributionum repartitio fiet, tunc id, quod justum et conveniens erit, imponatur primo ordinibus illis, qui extra Comitatum portarum numerum contribuere, aut censi solent, exceptis Pastoribus Saxonis et Valachicis, hic superius no-

miuatis et exceptis; et tunc fiat postea repartitio Contributionum, Portionum, et aliorum similium publicorum onerum ad portas 2425. Portas autem tam in Regio Fundo nunc ipsis defalcatas, quam in Albensi, et de Hüküllő Comitatibus cessas, convertant in sublevamen maxime afflictorum et ruinatorum Saxonicae Universitatis Locorum, bona Conscientia illas in Congregatione dispensando, repartitionem vero illam Gubernio, ac Commissariatui Regni pro directione extradando. 8. — Fugitivi Rustici tam ex Comitatibus et Sicalia in Regium Fundum, quam hinc illuc transeuntes, utrinque reciproce secundum articulos hactenus scriptos reddantur. Haec vero Complanatio vi authorationis vel Plenipotentiae in proximis Cibiniensibus Comitibus datae factae et pro perpetuo Statuto omnes tres Nationes et Status hujus Regni Transsilvaniae obligaturo conclusa est, quam proinde pro partium securitate, et perpetuo ejus valore sub tribus Nationum Sigillis extradari fecimus. Datum Claudiopoli die 21-a mensis Julii Anno millesimo sexcentesimo nonagesimo-secundo.

Ugyan azon esztendőben September' 25-kén tartott Gyűlésnek 3-dik árticulussa által meg-erősítettett, a' mely-is így következik: —

Articulus 3-us. In Generalibus Principatus Transsilvaniae Comitibus ad diem 25-um men-

sis Septembris Anni 1692-i Tordam indictis conditus. Értjük azt-is Nagyságod' Méltóságod' Propositiójából, hogy a' győzedelmes Császár KoronásKirályunk ő Felsége kegyelmes Diplomájában tett Intimatiójára-nézve a' közelebb elmúlt Szebeni Gyűlésben Nagyságoddal együtt authoráltatván bizonyos Személyek a' betsületes Szász Nátioval a' kapu szám dólját, Nagyságod' miképpen complánálta volna az ő Kegyelmek kapu számja' bizonyos adózó rendekkel együtt, kik-is ő Kegyelmeket segiteni tartoznak, az arról emánáltatott Complánationak tenora szerint, ad Portas 1400, a' Vármegyéké viszont M. Vársárbellyen kívül ad Portas 1000, mely ez irántvaló Complánatiót mi-is Országostól helyben hagyjuk, várván alázatosan R. Császár' kegyelmes Urunk' ő Felsége' arról-való kegyelmes Confirmatióját, hogy ezen adózás kevesebb fogyatkozással mehessen véghez. Nagyságod' Intimatiója szerint mi-is szükségesnek itéltük, hogy a' Vármegyéken lévő kapu-szám vétetődjék oly' rendbe, hogy a' legromlottabb helyek vehessenek valami relaxatiót, és az 1000 kapu szám-is egészen kiteljék a' Vármegyéken, melynek dirimálására, és jó rendben-való hozására Nagyságodat a' Méltóságos R. Guberniummal és Itélő-Mester Atyánkfiával együtt a' miképpen hogy authoráltuk, úgy azon munkáját Nagyságodnak, és a' Méltóságos R. Guberniumnak jó-

nak, és helyesnek ágnoscáljuk, és hogy minden Vármegyékre Itélő-Mester Atyánkfiai által a mostani kapu-számnak elrendeléséről-való Regestrumok hitelesen kiadassanak, szükségesnek ítéljük. Ezen articulusból általláthatni, hogy az Alviatziána resolutió pontjában említett accorda ez az utólsó volt. — 1692-ben Mártius' 15-kén Szébenbe tartott Gyűlésben hozott 7-ik articulusnak bizonyítása szerént, a' mely így szól: *Articulus 7-us: De Contractus cum Dominis Romano Catholicis Fratibus initi consummatione, et Viennensis expeditionis executione in Generalibus Principatus Transsilvaniae Comitibus ad diem 15-um Martii Anni 1692 Cibinium indictis conditus: Quandoquidem ob temporis angustiam cum Dominis Romano Catholicis Fratibus initus contractus consummari non potuit, communiter visum est, ut ad diem 17-um mensis affuturi Maji vestra Excellentia Claudiopolim se conferat, una cum Consilio intimo nec non aliis primoribus, Domini Romano Catholici Fratres etiam e mediis suorum certos honestos Viros et Fratres suos ordinent, ad praefati contractus consummationem, adhuc in suspenso relicta negotia determinent, et tandem necessariam Viennensem Expeditionem procurent, authorando communitotius Regni trium Nationum consensu in istorum negotiorum determinatione, et executio-*

ne Excellentiam vestram una cum Consilio Intimo et reliquis honestis Viris, et Fratribus nostris vigore praesentis articuli. Ad id autem deputati honesti ordines hi erant: Illustre Intimum Consilium. Tabulae Judiciariae Assessores. Ambo Magistri Protonotarii. Omnium Comitatum Supremi Officiales indifferenter: insuper:

Stephanus Haller,	Paulus Kendeffi,
Stephanus Bartsai.	Petrus Torotzkai senior,
Mathias Torotzkai.	Georgius Vas senior.
Georgius Vas Junior.	Paulus Bánffy.
Nicolaus Horváth.	Franciscus Horváth.
Stephanus Rhédei.	Ladislaus Mikola.
Balthasar Kemény.	Georgius Kollátovith.

Amici, et Fratres nostri authorantur modo quo supra ex hinc illam ad occasionem delegatorum, vel aliorum occurrentium summe necessariorum negotiorum directionem.

A' Catholicusok és több Réligiókbéli Státusok között a' Catholicusoknak terheltetéseikre nézve bizonyos Contractus költ, melynek teljesítésben vétele végett ezen biztosság, a' Királyi Guberniumból, Királyi Táblából, és a' Vármegyéknek Fő-Ispánniyiból álló rendeltett, az honnan lehet megmagyarázni, mind az 1693-ban Aprilisben költ Királyi Decretumot, mind az Alvincziána Resolutionnak 1-ső pontját, mind az ezt követett Mikesiána Resolutiont.

87. *Leopóld Császártól a' Statusok, és Rendekek Alvintzi Péter által bényújtott Instántiájokra minő Resolutiot nyernek az Erdélyiek?*

1693-ba A' Statusok, és Rendekek Alvintzi Péter által magok külömbféle terheiket Leopóld Császárnak orvosoltatásvéget bémutatván, azokra kegyelmes Resolutiot-is nyernek 22 pontokban, mely-is *Alvintziána Resolutionnak* neveztetik, és e' szerént következik: 1. A' Religio' dólgai azon szerént maradjanak, a' mint 1693 Aprilis 9-ről a' Guberniumhoz küldött Decretumban meghatározattak, jobb neven venné mindazonáltal ő Felsége ha a' Kolo'svári Reformátum Templom helyett az Unitariusoknak Temploma adattatnék által a' Catholicusoknak, melyért az Unitariusoknak segedelem neve alatt 5000 Ríftot ígér. 2. A' Statusoknak a' Szász Nemzettel némely terhekre nézve kötött egyezések helyben hagyattatik, és a' Szász Nemzetnek 6000 forintok, mellyeket az Erdélyi Fejedelmeknek fizettek, a' Török háború' folyása alatt, a' Statusok kérésére elengedtetnek, 's kívánná ő Felsége, hogy az Usurák 5 vagy 6 procentora szállittassanak, és a' Leopoldinum Diploma 18 pontyában eléhozott rendetlenségek eltöröltessenek. 3. A' nagyobb keresetek u. m. a' Felség' megbántása (*Crimen laesae Maiestatis*) Fejedelem és Haza ellen való feltámadása (*perduellionis*) a'

Haza elárúlása (proditionis) 's a' köz csendességnek akár mely módon lett felbontása vétkeiben, ő Felsége által határozatnak-meg; a' több vétkekre nézve vallyon 's mikor kellyen a' Fejedelemhez folyamodni, a' Gubernium vélekedését elvárja, — a' Civilis perekben pedig csak azok appellálhatók ő Felsége eleibe, melyeknek Substratuma három ezer aranyat ér.

4. Megegyezik abba ő Felsége, hogy a' Fiscalitások árendába adattassanak. 5. A' Hivatalokra csak Hazafiak vétessenek-fel, és pediglen úgy, hogy mind a' Guberniumban, mind a' Királyi Táblán, mind a' négy recepta Religio-ból három-három Személy legyen, 's ha Lutheránusok, és Unitariusok arra valók nem tállatnának, az ilyen hianosság Catholicusokból és Réformátusokból pótolassék-ki, úgy hogy ezen két Religiora egyenlő tekintet legyen. 6. A' Császári Fegyver által Erdély' Széliben a' Töröktől vissza-vett Jóságok' kinyomozása, valamely Erdélyi Itélő Székre, vagy Császári Fő Vezérre, és a' mellé rendelendő Erdélyi, és batáros Magyar Országi Biztosokra fog bizatlatni. 7. A' Leopöldinum Diploma 8-dik és 9-dik pontyai szorossan tartassanak-meg. 8. Hogy vallyon a' Statusok' kérése szerént, a' Gubernátornak nagyobb hatalom adattathatik-é? ezt ő Felsége alkalmasabb időben fogja megvizsgálni. 9. A' Consiliariusok, és más a' Királ-

lyi Tárból fizetendő hivatalbéliaknek Laistroma a' Gubernium által elkészítettvén fizetések' kiadása iránt ő Felsőge a' Kamarának parancsolatot ad. 10. Az Erdélyi Fiscalis Jövedelmek a' Török háborúra elégtelenek lévén, a' Statusok' azon kérésének, mely-szerént az ifiu Fejedelem' felsegítésére segedelmet kértek, most eleget nem tehet, vége lévén a' hadakozásnak pedig, a' környülállásokhoz képest tekintettel lesz ezen kérésre-is. 11. Megállittatván Erdély, és Magyar Ország között a' költsönös Hazafiúság' jussa, ha Magyar Orzágnak Erdélyhez foglalt részében valamely Hivatal ürességbe esne, annak felállításában az Erdélyi, és Magyar Orzági Nemeségre egyenlő tekintet lészen. 12. A' katonai téli Quártélyozás, és ebből származandó több rovatalok igazságos mértékre hozattatnak, 's arra fog ügyeltetni, hogy a' veszedelmek megszűnésével ezen terhek megkisebbittessenek. 13. A' Királyi Kamara fog ügyelni, hogy a' felállittandó Posták által a' Köz-nép' terhei megkönnyebbittessenek. A' Guberniumnak Rendelés fog adattatni, hogy Postáknak való helyeket proponáljon, és azoknak bátorságokra ügyeljen. 14. A' Székellyek Erdélynek határai közül kinem vitetnek, ha csak az Hazának védelme, és a' szükség nem kívánja. 15. Tököli' Követőinek, ha a' terminus után-is recurrálnak, ő Felsőge megkegyelmez,

ha csak valami különös ez ellen nem áll. 16. Ezen Hegyelembe Jóságaik' vissza vehetésekre nézve nem részesülhetnek Szent Iványi Samuel, és Csáki István, mivel az elsőnek pénze hadi költségre fordított, a' másíknak Jóságáról más Rendelések tettek. 17. Az által-szökött Jobbágyoknak vissza-adásokról a' Magyar Országi Udvari Cancellaria által az illő Rendelések megtétnék. Debretzen Várossa ellen magok Auctoritássokból a' Statusok semmitse mozdítsanak, mivel ezen Városhoz formált praetensiojok az Erdélyieknek Magyarokból, és Erdélyiekből kinevezendő Biztosok által, vagy barátságos egyezéssel, elfog igazítódni, vagy ő Felségének feljelentetvén elfog határoztatni. 18. Máramaros, Közép Szólnok és Kraszna Vármegyéknek szükségeit ő Felsége felsegíti, Kövár Vidéke pedig Magyar Országtól elnem szakasztathatik, és Erdéllyel össze-nem elegyítettetik. Az Erdélyben lévő Katonaságnak Kormánnya iránt tett előbbeni rendelésétől elnem alhat ő Felsége. 19. Azokat, a' miket a' Státusok a' Gubernium Instructiojáról, és a' Petsétek usus-sáról ő Felségének bémutattak a' Királlyi szolgálattal, és ezen tartomány bátorságával meg egyezőleg fogja elrendelni. 20. Megegyezik ő Felsége, hogy a' Gubernium Fejérvárt legyen, 's annak bátorságára nézve elegendő őrizetről rendelést fog tenni. 21. Mivel a' Statusok a'

Magyar Országi Udvari Cacellariától az Erdélyi Expeditiókra nézve külön Udvari Cancellariát kívánnak, ennek felállításáról a' Gubernium vélekedését ő Felsége elfogja várni, és a' szerént a' Statusok kívánságának eleget tenni. 22. Azon Czikkellyek iránt, mellyeket a' Statusok a' Gubernium Instructiojára nézve ő Felségének bémútattak, ő Felsége maga bővebb akarattját a' Guberniumnak ki fogja jelenteni, 's reménli, hogy ezen választ Erdélynek közjóva' előmozdítására törekedő igyekezetének jeléül a' Statusok tökéletesen hégfogják tellyesíteni. Breviarium Juris Transsilvanici Epitome 4.

88. 32. *Az első pontban említett Decretum mit foglal magában?*

Az első pontban említett Decretum pedig ebből áll: 1. Hogy a' négy recepta Religiok magok szabadságokban meghagyattassanak. 2. Hogy mivel Kolo'svárt a' több Religiok a' Reformátum Templomot, az Unitáriusok Collegiumával, Fejérvárt pedig a' Báthori Templomot a' Catholicusoknak engedték, úgy Kolo-Monostort-is az Oskoláknak, ha a' mostani Birtokostól 15,000 forintért vissza-váltatnék, ő Felsége mind ezeket Kegyesen elfogadja, és hogy minél hamarébb tellyesítésbe vétessenek rendelni kívánnya. 3. A' Catholica Oskolákba olyan Egyházi Személlyek fognak rendeltetni, a' kik egy Religio előtt-is gyanusok ne-

légyenek, a' Catholicusoknak Püspöki Hivatalt folytató Vicariusoknak mentől előbb való tételéről gondoskodik. 4. Szabad legyen a' Catholicusoknak magok Lakhelyeken Templo-mokat építeni, a' több Religio'knak legkissebb megsértődése-nélkül. Ugyan ezen Esztendőben Bétsben felállittatik az Erdélyi Udvari Cancellaria, Cancellariusnak rendeltetvén Kálnoki Samuel. A' Gubernator, Hadi Vezér Thesaurarius, Cancellarius, és Consiliariusok számára megkívántató Instructiok kiíratatnak.

Megállittatik hogy a' Nemes Ember in Crimine laesae Maiestatis, Perduellionis, et Blasphemiae, convictio előtt is elfogattassék, és úgy ítéltsék-meg, végezetre megállittatik, hogy a' Gubernator Praesidiuma alatt hozandó Articulusok confirmatio végett a' Császárnak felküldettessenek. 1694-ben Ifiabb Apaffi Mihály Fejedelem Bétsbe hivattatik; de minekelötte felmenne, Bethlen Katát, Ország' Generalissa Bethlen Gergely Leányát Feleségül veszi, és Gróf Veterani Generalissal felmegyen, de nem sokára baza jön. 1696-ban újra felmegyen Feleségestől Bétsbe, és Gróf Kinsky Cseh Országi Cancellarius' ingerléséből 1699-be a' Károlyi békeség után, melyben Erdély az Austriai protectio alatt meghagyattatott, a' Fejedelemségről lemond, oly formán, hogy Leopöld

Esztendőnként 12,000 Rforintokat fizessen néki, mely szerént azután Feleségestől Bétsben élt, míglen maga 1713-ban Februarius' 1-ső napján, Felesége pedig 1725-be Januarius' 4-kén meghaláloztak, lásd Felmer a' § 336-345.

Ezt látván az Ország' Rendjei a' Fejedelemséget örökös jussal Leopóld fiának Jo'sefnek; kit 1687-ben a' Psoni Gyűlésben a' Magyarok örökös Királynak választottak vala, általadják, és így kezdődik a' Felséges Austriai Háznak fiu-ágra régulázott Haereditaria Successioja az Erdélyi Fejedelemségben.

89. 33. *A' Leopóld Császár' Kormányja alatt hozatott Constitutiók között mi még nevezetes?*

1699-től fogva Leopóld Császár' Kormányja alatt hozott több Constitutiók között nevezetes az ezen név alatt *Quinque puncta Mikesiana*. Mikes Mihály' kérésére az elnyomattatott Catholicusokra nézve adott Rendelése, mely költ 1699-be September' 5-kén, foglalattya pedig rövideden ez: 1. Hogy a' Decimarum quartát az halgatók magok tulajdon Papjaiknak, 's nem mint eddig Protestans Praedicatoroknak fizessék. 2. Hogy a' Diplomában kiirt Hivatalokra három candidáltak közzül egyik mindég Catholicus légyen. 3. Hogy a' Városokban Sánétorságra, és egyéb Hivatalokra Catholicusok-is vétetődjenek-fel. 4. Minthogy a' négy recepta Re-

ligioknak egyenlő szabadságokkal kell birniok, mind azok a' Törvények, és Rendelések, melyek a' Catholica Religionak derogálnak, töröltessenek-el. 5. Erdélynek három petséttyei közül egyik Catholicus gondviselése alá bizattassék, és az Ország' Archivumai gondviselésekre, Catholicusok-is vétetődgyenek-fel. Ezen pontok noha 1700, és 1701-ben tellyesítésbe vétetni sürgettettek, mindazonáltal 1702-be Februarius' 13-ig sükeretlenek vóltanak, ekkor pedig Leopóld Császár egy kemény *Fulminatorium Decretuma* által tellyesítésbe vétette.

Negyedik Szakasz.

Erdélyről a' Felséges Austriai Ház alatt. Első Leopoldról, és Első Jósefről.

90. *A' haereditaria Successio a' Felséges Austriai Háznak általadatván, ki zavarta fel Erdélyben a' békességet, és a' bekesség visszaállittatván mitsoda pontokat foglal magában az erről költ egyezés?*

A' Haereditaria Successio a' Felségesen uralkodó Austriai Háznak általadattatván, Erdélynek reménylett békessége a' Spanyol Országi Successioért az Austriai Házzal hadakozó

Frantziák által felingerlett 2-dik Rákótzai Ferentz feltámadása által megzavartatott, mely alatt 1705-ben Leopóld Császár meghalálozván, uralkodni kezdett 1-ső Jó'sef, kinek élete fogy-tával 1711-be Aprilis 29-dikén a Szathmári Conventio által a kívánt békesség Pálffy János Császári, és Károlyi Sándor Rákótzaiánus Vezérek közbenvetésekkel megint helyreállott. Rákótzai Ferentz több Társaival Lengyelországba általmenvén. Ezen egyezés Czikkellyei rövideden ebből állanak: 1. Hogy ha Rákótzai Ferentz 15 napok alatt vagy maga Személlyesen, vagy Követtye által a békességet subscribálja, és törvényes Fejedelmének hűségére megesküszik, erősebb Váraiba pedig a Császári Katonákat beveszi, mind fejére, mind Jóságaira-nézve a Császár megkegyelmez, s ha Magyar Országban nem akarna lakni, tetszésében áll Lengyel Országban, vagy másutt-is lakni, és Magyar Országi Jóságainak jövedelmét használni, csak hogy a Császár, és Ország ellen-való dőlgekben ne olegyedjék. A felett két fiait Györgyöt, és Ferentzet-is visszaigérte Ő Felsége. 2. Mindnyájoknak kik ebben a feltámadásban részesedtek, Ő Felsége kegyelmesen megkegyelmezett, ily hozzátételekkel: a) Hogy mindeneknek az elvett Jóságai visszaadattassanak. b) Az Ország Törvényei, Jussai, és szabadságai magok épségeben megsértődés-nélkül megtartat-

tassanak. c) Az Erdélyi három Nemzetnek Törvényeik, és Jussaik sértődés-nélkül megtartassanak, és Erdély Fejedelemségi állapottyában () Felségének egyenesen alájvetve maradjon. d) Köz-Hivatalokat, és Országi méltóságokat, úgy Egyházi-Hivatalokat-is valamint eddig, úgy ezután-is a' Király conferálhasson, de csak érdemes Hazafiaknak. e) A' Protestánsoknak szabad Religióbéli gyakorlások légyen. f) A' Kunok, Jászok, és Hajdu-Városok' Privilégiumai, a' következő Országgyűlésén vizsgáltassanak-meg. g) Azoknak, kik ezen lázadás közben meghóltanak, Özvegyeiknek, és árváiknak elfoglalt, de elnem adott Jöszágaik azonnal adattassanak-vissza, az eladott Jöszágok visszaadásáról a' következő Országgyűlésén tétessék határozás. Ezen egyezés' kihirdetésével tíz-ezer Pártos Rákótzianusok Nagy Károlyba a' Császár' hűségére megesküve a' fegyvert leteszik, Rákótzii pedig rossz Tanátsossainak, és a' Frantziáknak ingerléséből ezen békességet megvetvén, a' Török protectio alatt bújdosott társaival együtt egész élete' fogytáig.

Hatodik Károly Császárról.

91. *Első Jó'sef' halála után ki következett az Erdélyi Fejedelemségben, és mi nevezetesebb dolgok történtek alatta?*

Jó'sef Császár 1711-be Aprilis' 13-kán meg-

halálozván következőleg 16 nappal a' békeség előtt, halála eltitkóztatott, és nevében a' békeséget az Annya Eleonora subscribálta, a' ki a' Kormányt-is folytatta, míg 1712-be 6-dik Hároly Császár Spanyol Országból hozzájövén Mártius' 13-kán költ *Assecuratorium Diplomának* kiadása mellett az Országláshoz fogott vólna, a' ki-is 1740-ig uralkodott.

Nevezetesebb dólgai e' következők: 1. Hogy a' Rákótzianus tumultus alatt Gubernátor Bánffy György' halálával felemeltetett Országos Deputatió helyet 1713-ba a' Guberniumat újra felállittya, Gubernátornak rendeltetvén Gróf Kornis Sigmund, ki addig Udvari Cancellarius vólt, Cancellariusnak pedig tétetvén Kászoni János, Csiki Fő-Király-Biró, és Erdélyben a' Királlyi Jövedelmeknek Fő-Perceptora, a' ki ezen méltóságra lett lépésével Bornemisza névvel együtt Báróságot-is nyert, és következőleg fundálta a' B. Bornemisza Familiát. 2. 1714 tartatott Országgyűlésében némely árticulusok költék, mellyek közzül következők megjegyzést érdemlenek, u. m. a) Az első mellyel a' Nemesség Vám, és Harmintzad fizetéstől menté tétetik. b) Az hatodik, mellyel az Egyházi Nemések, ha két köz terhet viselő Jobbágyokkal nem bírnak, adó-alá vettetnek. c) A' hilentzedik, mellyel a' mértékek régulázatnak. d) A' tizenharmadik, mellyel azok,

kik a' nem appellálható pereket mandatummal fellyebb vinnék, articuláris büntetésen-kivül, indedita büntetésre, költség' és fáradság' megfordítására ítéltetni határozatnak. e) A' *tizenegyedik*, mellyel a' Parasztoknak a' fegyver és posztó-köntös viselés keményen megtiltatik. f) A' *tizenhetedik*, mellyel a' Földes Urak' javait, vagy katonákat hordozó Parasztok vám-fizetés-nélkül szabadon bocsátatni rendeltetnek articuláris büntetés alatt. g) A' *tizenkilencedik*, mellyel egy fenyő-Tutajtól a' gátakon egy pótra vám-vétel határoztatik. h) Az *húszadik*, mellyel a' kártékony madarak' fogása a' Parasztoknak kötelességévé tétetik oly' formán, hogy a' ki azt nem teljesítené 50. főért öt korbátsot kapjon. i) A' *huszonnegyedik*, mellyel a' Jobbágyok' robotái limitáltatnak. —

3. 1715-be A' Fejérvári Vár' fundamentuma Kohnis 'Sigmund Gubernátor, és Commendirozó Generális Gróf Steinwille János' jelenléteben elkezdődik, és Károly-Fejérvárnak neveztetni kezd. 4. 1716-ba A' Török-háború elkezdődik Hertzeg Eugenius alatt oly' előmenetellel, hogy kissébb Oláh Ország, és Bánátus, úgy Nándor-Fejérvár-is 1717-be Birtokunkba általjött, és 1718-ba Julius' 21-kén a' Passarovitzi békesség által, úgy végződik, hogy a' Bánátus, Serviának nagyobb részével, és Oláh Orzágnak az Óltou innen fekvő részével együtt birtokunk-

ban hagyatott, melyre-nézve Veres Toronynál bé Oláh Országba egy Commercialis út készítetett 60,000 forintokon. 5. 1716-ba Kartzfalvi B. Mártonfy György a' Secularisatio után első állandó Püspök leszen Erdélyben, kinek békés-vetelével Steinwille Generális a' Kolo'svári pi-
 atzi Templomat katonai erővel az Unitáriusok-
 tól Virág-Vasárnapján elfoglalván, a' Catholi-
 cusoknak általadta, melyben a' Kolo'svári ke-
 ves Catholicusoktól ezen Püspök békésértetvén,
 Isteni szolgálatot-is tartott. Nevezetes ezen törté-
 net azért, hogy ezt megértvén a' Református
 Superintendens, a' ki a' Fejedelmek alatt, a'
 Bethlen Gábor Fejedelem által fundált Colle-
 giummal együtt, Fejérváron lakott, a' Fejér-
 vári Residentiáját önként elhagyta, elébb Te-
 leki Lászlónéhoz Krakkóba vévén magát, azu-
 tán pedig a' Collegiummal együtt Enyedre ál-
 talmenvén, és így Püspök Mártonfy a' Püspö-
 ki Residenciát, és Templomat minden ellenve-
 tés-nélkül elfoglalja, 's nem sokára a' Királyi
 Tárból fizetett 4 Canonikust-is nyervén a' Püs-
 pökséggel együtt a' Káptalant-is visszaállittya.

A' Püspöknek tartására részszerént a' Királyi
 kassából fizetést, részszerént pedig a' hajdoni
 Báthori István által Jé'suiták Collégiumának
 ajándékozott Jószágot nyeri-el. Lásd Timon E-
 pitome rerum Hungaricarum, et Transilvani-
 carum ad hunc Annum.

Ezen Püspök a Separatio előtt élt Püspököknek praerogatívájok szerint az Erdélyi Fő-Tanátsban széket és szavat nyervén közte, és Statuum Praesidens B. Veselényi István között az ülés' elsőségéről vételkedés támadott, mely-is 1721-be Mártius' 13-kán Ő Felsége' Rescriptuma által úgy végződött-el, hogy az első hely a' Gubernátortól a' Püspöknek íteltetett örökre, mellyet mái napig-is a' Püspökek birnak. 6. 1722-ben Szebenbe tartatott Gyűlésen az Ország' Rendjei az eddigelé csak fiu-ágra régulázott Fejedelmi Haereditaria Successiót a' Leány-ágra-is terjesztik, oly' móddal, hogy elébb a' Károly' Leányai, 's ha ezek kifogyának az Első Jó'sefé, ezeknek-is kifogytával pedig a' Nagy Leopold' Leányaitól származott Haeresek jöhessenek a' Fejedelemségre, mindenéknek pedig kifogyta esetében a' szabad Fejedelmi választás' jussa megint az Ország' Rendjei mellett légyen, mely határozása a' Státusoknak 1723-ba December' 30-kán Károly Császár által helybenhagyattván az 1724-be Kolo'svárt tartatott Gyűlésben ki-is hirdettetett.

Ezen épül tehát a' ditsőségesen uralkodó Austriai Háznak Erdélyben mind két Nemire-való örökös uralkodása, mely az 1744-béli 3-dik és 1791-béli 1-ső árticulusok által meg-is erősítettett, és ez azon fundamentumos kötés, és határozás, a' mely *Pragmatica Sanctionak*

neveztetik. 7. Az 1692-be a' három Nemzetek között kötött, és az Alvintziána Resolutio' 2-ik pontyában megerősített Accorda 5-dik Czikkelyében, a' köz-terhek, és adózás' módja ellen, mely-szerént a' Vármegyéken 1000, a' Szász, és Oláh Papokat, úgy a' Kereskedőket-is kivéve, 1400 kapu-szám állittatott vala, a' Szász Nemzet panaszolván, már Nagy Leopold 1702-be egy Generális Bonorum conscriptiot az adónak megállandósítására parantsolt vala, mellyet a' Rákotziánus tumultus félbeszakasztott; ezt tehát Károly Császár 1712-be November' 6-kán költ Rendelése által sürgette, 's 1721-be a' Státusok véghezvitetni rendelik, de a' Szász Nemzet ezen conscriptio ellen-is zúgolódván 1729-be és 1730-ba tartott Országgyűlésén a' Contributio' állapotját úgy határozzák-meg, hogy az egész Contributio 100 Cálculusokból álljon, minden cálculusra véve 6000 forintot, és ez a' száz cálculus a' három Nemzetre úgy osztódjék-fel, hogy a' Magyar Vármegyék 37. a' Székely Székek 17. a' Szászok 57. és végtére a' Városok 8 cálculust magok közt felosztva fizetni tartozzanak, mely Contributio fizetés' módja egészen Mária Therésiáig tartott, oly' kis megváltoztatással, hogy 1740-ben a' Szászok', és Városok' cálculusaiból egyegy elvétetett, és extraordinárius fundusból fizettetni rendeltetett. Erről láthatod a' 1791-be rendeltetett Systematica Depu-

tatio munkáját in Contributionibus. 8. 1720-ba 27-be, 28-ba, 29-be a' Catholicusok, és más Religiokbéli Státusok között némely Approbatális, és Compillátális árticulusoknak, melyek a' Catholica Religionak praejudicáltak, megváltoztatásokról, és az igazság' kiszolgáltatása késedelmeztetéséről vetélkedések történvén, ezek közzül az igazság' kiszolgáltatását jobbrendbe kívánván hozatni B. Szentkereszti András' előlése alatt egy Deputatit parancsolt Károly Császár 1728-ba, a' mely maga munkálkodását a' Státusoknak bémutatván, ezek a' Királlyi Gubernium', és Királlyi Tábla' vélekedéseikkel együtt 1731-be Ő Felségének bémütatták, melynek következése a' volt, hogy elébb 1737-be a' Királlyi Tábla' állandósítására a' Károlina Instructio kiadattatik, azután a' több terhekre nézve 1744-ben, 47-ben, 51-ben és 57-ben Di-aetalis árticulusok adattattak-ki, a' honnan láthatni, hogy a' Királlyi Tábla 1737-ben állandó Residentiát, és üléseket meghatározva kapott. 9. 1753-ba Magyar Országának a' Fejedelmek alatt Erdélyhez kaptolt Részreiből még fennmaradott Arad, Zaránd, Mármaros, Kraszna, Közép Szólnok Vármegyéket, és Kővár Vidéket Magyar Országhoz visszaadja, mellyekből Zaránd Vármegyének Erdély felől-való részét Krasznaival, Közép Szólnokkal, és Kővár Vidékivel együtt 1741 Felséges Mária Therésia

megint Erdélyhez applicálja. Ezen Fejedelmünk' tetteit bővebben megláthatod Pálma Tomo 5. Felmer §. 364. 381. 's Timon Epitome rerum Hungaricarum ab anno 1712. 1735.

Mária Theresiáról.

92. *Ki volt 6-dik Károly' Successora, és minő nevezetes Törvények hoztak alatta Hazánkra-nézve?*

1740-be October 20-kán ditső 6-dik Károly Császár meghalozván, azon esztendő', és hónap' 21-kén Leánya boldog emlékezetű Mária Thérésia kezd uralkodni a' Pragmatica Sanctio-nál fogva, uralkodása elején a' Burkustól Bavarustól, Spanyoloktól, Frantziáktól, és a' Saxoniai Electortól külömbféle praetensiokra nézve fegyverrel támadtatik, de 1748-ba Aquisgranumba kötött békeség által, ellenségeitől megmenekedve, a' Burkus 1756-ba újra megtámadja, a' ki 1763-ba a' Hubertoburgi békességre szorittatván, 1778-ba Bavariai Hertzeg Maximilián magva szakadtával Báváriának némely részeiért újra hadakozni kezdett, de ezen háború-is a' Tessinai békesség által 1779-be lecsendesített. Mellyek után 1780-ba Mária Theresia November' 29-kén meghala. Lásd Pálmában életét bővebben leírva, és Felmert §. 382 - 387. Ezen Felséges Aszszonyunk uralkodása alatt több Országgyűlések tartattak, mellyek

közzül az 1743-ba és 44-be tartott Gyűlésnek 9 Articulusaiból az *első által* a' Török Porta protectiojáról még 1686, és 88-ba való lemondás megerősítése mellett az erről írt *Approbatalis*, és *Compillatalis* Törvények eltöröltetnek. *A' másodikkal* a' szabad Fejedelmi választás' jussa elenyésztetik. *Az harmadikkal* a' *Pragmatica Sanctio* újra megerössittetik. *A' negyedikkel* Mária Theresiának törvényes *Successioja*' megerössítése mellett az Ország' Rendjei hivséget esküsznek. *Az ötödikkel* Mária Theresia Férje 1-ső Ferentz Római Császár *Corregensnek* felvétetik. *Az hatodikkal* az *Unionis pactum*' *Conditionainak modificatioja* mellett megerössittetik, és errevaló-nézt esküvés formája is megírattatik. *Az hetedikkel* A' *Catholica* és *Unita Religio*nak káros *Approbatalis*, és *Compillatalis Articulusok* eltöröltetnek. *A' nyóltzadikkal* a' Kolos Monostori Uradalom, a' Kolosvári Jesuiták *Collegiuma* számára a' pura *Fiscalitások* rendjéből ki-vétetik. *A' kilentzedikkel* megállittatik, hogy a' *Diaetalis Articulusok*, csak a' Fejedelmi megerössítés-után bírassanak törvényes erővel. Az 1747-béli Országgyűlésének 14 *Articulusai* a' *Montanisticum Judiciumat*, felállítását, *activitássát*, az *Urburariusok* állapotját a' Bánya miveléshez megkívántató több tárgyokkal együtt, a' *Judiciumtól véendő appellationak* modját tárgyozzák

Az 1751-béli Gyűlésnek 5 Articulusai között az 1-vel Az Erdélyi Püspök Jóságai a' Pura Fiscalitások' rendjéből kivétetvén, a' többiek a' szökött Katonáknak eltítkolói büntetését, annak felvétele, módját, és némely Személyeknek a' Katonaságra felnem vétetését határozzák. Az 1752-be hozott 4. Articulusokból az 1-ső azt tárgyozza: miként bortsáttathatik valaki külső Országra tanulás-végett; a' más hárommal különböző érdemes Férfiak indigenáltatnak. Az 1753. 54. és 55-be tartott Országgyűléseinek 1-ső Articulusában Indigenatio. 2-ba a' Felséges Udvarhoz viendő Appellatio módja, és esetei, az 3-ban a' Levelek transummál-tatása módgya, és haszna foglaltatik. A' 4-ben a' Montanisticum Judiciumban a' Szász Nemzet' részéről-is egy Assessor adattatik. az 5-be az arany, és ezüstel praevaricalók ellen való processus, és büntetés íratatik-meg.

93. *Még mi nevezetes dolgok állittattak-meg dítőséges Mária Theresia uralkodása alatt?*

Megjegyzésre méltók még a' következők.

1. Hogy dicső emlékezetű Károly Császár által az adó megállandosítására intézett, de félben maradt Conscriptiora nézve 1746-ba rendelés tétel, melynek következtében a' Statu-sok egy Biztosságot rendeltek, melynek munkájával a' Szászok meg nem elégedvén a' más két Nemzetet arra kényszerítették, hogy magok

hittel lekötelezett Deputatussaiikat e' Tárgyban Mária Theresiához küldenék , melynek követke-
 kezése vólt, hogy 1750-be az egész Országban a' Ju-
 risdictiok' Tisztyei által a' Domestica Conscrip-
 tio véghezvitettetett , és 1754-ben az Adó fi-
 zetés, Systemája felállittatik, oly formán, hogy:
 1. Adó fizetőknek vétetődneének-fel az Egyhá-
 zi Nemesek, Armalisták, Libertinusok , Városi
 pölgárok , Jobbágyok , Zsellérek , kóborló Czi-
 gányok , Bányászok , Soóvágók, és Hajósok, 's
 mind ezeknek Özvegyei. 2. Az Adófizetők clas-
 sificatiojak úgy intéztetett-ol, hogy az Város-
 Helyekre nézve 3 Classis ; az Ország' fekvésé-
 re nézve pedig 4. készítettett a' végre, hogy a'
 szerént mind a' Kereskedés alkalmatossága ,
 mind az földnek termékeny, vagy termékellen-
 sége megesmértetvén, 's azzal a' föld népének
 magok miveikben nagyobb vagy kisebb nye-
 reségek kitanúltatván, ez az adó fizetésben meg-
 határozandó graditsoknak mértékül vétettet-
 nék. 3. Az adó fizetés' tárgyai lennének az adó-
 zónak feje, és vagyonjai, mellyek alatt a' föld'
 productuma Házaknak, és az kereskedésre szöl-
 gáló több épületeknek jóvedelmei értetődnek ,
 úgy az mesterségekből, és kereskedésből folyó
 nyereségek. 4. A' fő portio , a' Városok', és
 mesterségek' különböző minémúségeikhez al-
 kalmaztassék , a' Szász Nemzetben pedig 20.
 xra. határozottassék. 5. A' Facultások Taxája a'

más két Nemzetenél 3 xra, a' Szászok között pedig 4 xra határozatnék egy köböltől.

Ezen e' szerént megállított Systhema nyomán mindenik Nemzet' kebelében a' más két Nemzetből kirendelt Biztosok által az adó felrovattatott, Tabellák készítették, és az e' végre kirendelt Directiva Commissionak bémütattattak a' Személy szerént való róvatal czédulákra, vagy rovásokra feljegyeztetve az adózó Személyeknek által adattattak. 6. A' rendes adón kívül minden forint után 20 xrár még a' végre rovattatott, hogy azokból 7. xrár az Ország' közönséges szükségére, 13. pedig különösen az adózókat kebelében tartó Jurisdictionak szükségére fordittassanak, és ez a' Domestica Cassák' eredete; mely Cassák József Császár által a' Királyi Cassákkal összekapcsolatván, mái napig is a' Provincialis Cassával együtt vagynak, úgy hogy a' Jurisdictionok felsőbb engedelem-nélkül ezen Cassákból semmit-sem vehetnek, és semmiről sem disponálhatnak. Az e' szerént megállított Systhema 1762-be ezekben szenvedett változást, hogy a' Marbák' Taxája lejjebb szállított, a' fő portio pedig felemeltetett, a' köblök helyett a' Földek' capacitássa vétetett-fel mértékekbe, végre mindenik Gazda mellett' találtatott jószágtalan Személyek, kik a' 15. esztendőt felyülhaladták' számszerént feljegyeztettek, és ezekre fejenként 18. xár Taxa

róvattatott, az honnan a' protectionalis Taxa származott. 1763-ba pedig October' 14-dik napján költ Kegyelmes Rescriptum által a' fő Taxa minden Városokra, vagy Ország' helyeire nézve téendő különböztetés-nélkül mindenütt ugyan azon egy róvatódni parantsóltatott, és a' Civica Taxa, mely némely helyeken 6. Rftből állott 4 forintra szállított-le. A' Szántó-Földek akár bévetve, akár a' nélkül véve, közönségesen 2 xral capacitássokra-nézve taxáltatni rendeltettek, a' productumak pedig 3 xron, kivén ha ezek különös industriát kívántak, mert ebben az esetben csak egy póltrával taxáltatnak. A' Lovak, 's Ökrök minden arra-való tekintet-nélkül, hogy ezek tulajdonok-é az adózónak, vagy csak földes Urától költsönöztek 24 xron. A' Tehenek 20 xron, a' Tulkok 15 xron, egy Juh, vagy Ketske, úgy egy Méhkosár 3 xron taxáltatnak. Egy szekér szénára, vagy egy forintnyi különös jövedelemre 5 xr. Taxa róvattatott. A' Városi Pólgárok Házak' Taxáinak harmad-résztét fizetni parantsóltattak. A' Mesteremberek, és Kereskedők Taxái elenyésztetvén, Szólgák, és 15 esztendő elhaladott fiakról 18 xr. protectionalis Taxa fizettetni rendeltetett, a' Léányokról, és Szólgálokról pedig 12 xr. 's ez az adózás' módgya 1769-ig tartott, a' mikor-is November' 3-kán költ Rescriptum

által a' következendő változások tétettek az 1770-re róvatandó adóra nézve t. i. a) Királyi, és Mező Városok 3 Classissokra osztassanak, az azokban találtató Kereskedők megint annyi Classissokra felosztva, az alsóbb Classisbéliek 6 forinttal taxáltatván, a' más két Classisbéliek pedig 3 forint proportiojában taxáltassanak úgy, hogy az utolsó Classisban legnagyobb Taxa 21, a' másodikban 24, és az elsőben 27 forintig emeltessék. b) A' Mester-Emberek' Taxái az alsóban 4 forinton kezdve, 2 forint proportiojában emeltessék úgy, hogy az első Classisbéli 10. a' másodikbéli 14. az harmadikbéli 12 forintra emelkedjék a' legfelsőbb Taxa, c) A' több adó-fizetők, kiknek 6 forinton felyül érő facultássok vagyon 8 Classissokra felosztva úgy taxáltassanak, hogy a' Libertinusok 30 xrtól fogva 8 forintig, a' Jobbágyok 15 xrtól fogva 4 forintig, a' Zsellérek 22 és 23. xrtól fogva 6 forintig taxáltassanak, Fejekre nézve, a' Szélybéli Katonaságnak ez egészen-elengettetvén. d) A' Házak Taxái az 1762-béli Quartiriale Regulamentumban, az Házaknak megállított betsü árra szerént megállítandó Summához-képest minden forintól 3 xra állittattak. e) A' bévetés Taxájának eltöröltetésével, a' Szántó-Földek capacitássát felvéve, égy köböltől az első Classisban 20 xrár, a' másodikban 16, az harmadikban 12. a' negyedikben 8.

xrár Taxa rovattassék. f) A' Szénafüvek, és Rétek egy szekérnyi termést felvéve, minéműségekhez-képest a' szerént taxáltassanak, mint a' Szántó-földek. g) A' Szőlők négy Classisokra véve, egy fertálytól az első Classisban 30 xr. a' másodikban 24. xr. a' harmadikban 18. xr. a' negyedikben 12 xrral taxáltassanak. h) A' privátus proventusok minden forint után 6 xrral taxáltattak, 's ezen adózás' módgya máig-is tart, mert noha 1777-ben Aprilis' 17-kén új Systhema parantsoltatott készítettetni úgy, hogy az adó az ingatlan Jókra vettetéssék, és errenézve azok conscribáltatván az Exactorátus által 1783ba új Systhema projectáltatott, ez mindazonáltal tellyesítésbe nem vétetett. Lásd opinio Systhematicae Regnicolaris Deput. in Contributionabilibus.

A' Személyes Nemesség' megbizonyítására szolgáló processus' eredetéről.

II. Az adófizetésre véghezvitetett Conscriptio' folyamattyában az ez alá vétetett Nemes Emberek-is conscribáltatván, Felséges Aszszonyunkhoz a' Nemesek' kihagyatások iránt külömbféle panaszok, és kérések hatottak, melyre-nézve, 1750-ben October' 1-ső napján adott Rescriptumával azt parancsolta, hogy az immunitást praetendáló Nemesek magok ezt tárgyazó Leveleiket a' Királlyi Fő Kormány Széknek ad-

gyák-bé, e' pedig Ő Felségének küldje-fel, e' mellett pedig a' Papokkal együtt lakó Testvérek, vagy Szülék a' Tabellákba irattassanak-fel. Ugyan azon esztendő' October' 8-kán azt nyilatkoztatta-ki, hogy nem kíván vételkedő productiót, hanem csak azt, hogy a' producens azon Leveleit, mellyekkel Nemes, és birtokos Előktől-való származását megbizonyította, mutassa-bé. 1753-ban Februárius' 15-kén adott Rescriptuma által az immunitás' megnyerésére nézve azt állítja-meg, hogy az Egyházi, és Armalista Nemesek ha 1753 előtt nemessittettek-meg két köz terhe viselő Jobbágyokból álló birtoka megbizonyítása mellett immunisoknak decláráltassanak; azok ellenben, a' kik 1753-on innen nyertek Nemességet, csak úgy élhesenek immunitással, ha 10 köz terhe viselő tulajdon Jobbágyokkal bírnak. 1769-be December' 20-kán a' kétséges Nemeseket a' minden kétségen-kivül-valóktól megkülömböztetni, és külön-külön Regestrumba béiratva a' kétség alattvalókat a' Continua Táblák előtt-való productióra szoríttatni rendelte. 1770-be Januarius' 26-kán az akkori Provincialis Cancellarius B. Brukkenthal Sámuel Királyi Biztosnak rendeltetik oly' parantsolattal, hogy a' Királyi Guberniummal egyetértőleg a' kétséges Nemeseknek productiojok' állapottyát minél gyorsabb föllyamatba hozza, melynek következése a' volt,

hogy a' Continua Táblák' számára 10, a' Királyi-Tábla' számára pedig 10. utasító pontok készítették, és 1770-be December' 7-kén költ körülő Rendelés mellett a' Continua Tábláknak szoros megtartás végett közöltettek, sőt ugyan azon esztendő' December' 14-kén költ Udvari Decretum által Ő Felsége által-is helybenhagyattak, azzal az változással, hogy az Erdélyben lakó Magyar Országi Nemessék között csak azok élhessenek immunitással, a' kik a' Separatio előtt élt Királyoktól nyertek Nemességet. — — (NB. Ezt Jó'sef Császár 1786-ba Junius' 10-kán költ Rescriptuma által megváltoztatta, és azt határozta, hogy minden törvényes Magyar Országi Királytól megneemesített Magyar Országi Nemes Személy megkülömböztetés-nélkül törvényes Nemes embernek tartassék Erdélyben-is) 's e' szerént approbálva a' Királyi Táblának is megtartás végett közöltettek. 1771-be October' 31-kén a' Jövevény, és Idegen Nemesekek, csak a' Nemesi betsület' megadása határozatott a' nélkül, hogy az adó és vám fizetéstől mentek lehetnének.

Mindezekből megtetszik, hogy a' Személyes Nemesség' megbizonyítására a' Continua Táblák előtt akkor, ma pedig Generális Székeken indittatni szokott productionalis per' eredetét vette a' kapu-szám szerént-való adónak a' mostan-is szokásban lévő adó' módgyára lett meg-

választatásából, és az ennek megállítására végbevitetett Conscriptióból, még pedig úgy, hogy a' Continua Táblák' számára költ útasító 2-dik pont szerént, azok, a' kik az illő Jurisdictio' Fiscálissa által bizonyos terminusra a' Continua Táblára meghivattatva, ennek ítélete szerént továbbra-is kétség alatt hagyattattanak, magok Nemességek' megmútatására azon adózó Közönségnek, melynek kebelében laknak, erről való Törvényes megintatése mellett a' törvényes Királyi-Tábla előtt indítsák magok pereket, mellyek ottan elláttatván, a' hozandó Itélettel együtt a' Királyi Fő Igazgató Tanátsnak mutatassanak-bé, ennek vélekedése mellett pedig O Fejségének végső határozása' megtétele végett küldetessenek-fel. — Ezen pereknek még az a' praerogatívájok-is megvagyon engedve, hogy appellatorium Forumban-is új Documentumokat melléjek ragasztani lehessen.

A' Continua Táblákról.

III. Az-is figyelmet érdemel, hogy 1762-be Gróf Nemes Ádám' előlülése alatt az igazság' kiszolgáltatásában a' Carolina Instructio után-is észrevett hibáknak megjobbitására egy biztosság rendeltetett, mely midőn egészen új Törvényes Codexet dolgozott volna-ki, 's annál-fogva munkája több nehézségek alá hozattott volna, a' Continua Táblák' felállittására

okot szolgáltatott. — Hozattattak pedig bé a' Continua Táblák 1764-ben, mellyeknek kötelességek vólt mind a' peres ügyeket ellátni, mind a' Politica, és Oeconomica Administratiót folytatni. — Ezeknek tehát felállításokkal a' Generális, Partiális, és Filiális Székek eltöröltettek, 's tartottak ezen Táblák egészen 1786-ig, a' mikor-is Május' első napján a' Jó'sef törvényes rendének béhozatalával a' peres ügyekre nézve a' Continuum Judiciumok, vagy-is Sedriák; a' Politica administratióra-nézve a' Continuus Officiolatusok állittattak-fel.

1790-ben Jó'sef Császár' halála után tartott Országgyűlésen hozott articulusok által, a' régi administratio' módgya állittatván-helyre, mind a' Continua Táblák, mind a' Continuum Judiciumok, és Officiolatusok elenyésztettek. Lásd Oppinio Regnicolaris Daputationis in Juridicis.

A' Katonaságról.

IV. A' katonaságról itten szólva, visszatekintvén azokra, a' miket Szent István' rende-
léseiben a' Nép' felosztásáról, és a' Katonai kar-
nak elrendeléséről eléboztunk, azt jegyezzük-
meg, hogy az Orzágnak első kezdetétől-fogva
vóltanak Katonák, még pedig kétfélék: *rendes*
és *rendkívül-valók*, és a' *rendkívül-valóknak*
nevek alatt jöttek a' felült Nemesek, kik a'
szükség' idején a' Haza' óltalmára felültek. —

A' 2-dik, András 1. D. 7. árt. 'Sigmond' 5. Decretuma, Albert' Decretuma 2. árt. a. T. 1. r. 9. t. úgy az Approbata Constitutio' 2-dik része 10 titulussa, 's több idejáró Hazai Törvények szerint. — A' Rendszerént valókhöz pedig tartoztak: a) A' Castri Jobbagiones, vagy Milites, az-az; a' Várok' Katonái. b) Az Eörek, vagy-is Szélybéli Katonák. c) A' Várok' szolgáló embereiből kivételtettek, vagy-is exempti ex Castrensibus Jobbagionibus. d) Stipendiarii Regis az-az; a' Királynak fizetett Katonái, Szent István' 2. D. Könyve 5. Czikkelye 2. András' 1. D. 7. árt. 'Sigmond' 5. D. 1. árt. szerint a' kik a' Királyi Banderiátusokat, vagy-is Zászlósokat tettek. — A' Nemzeti Fejedelmek alatt' pedig: a) A' Székellyek. b) A' Puskások. c) A' Várokhoz tartozó Darabantok, és Szabadosok. d) A' Hajdú-Városok' Pólgári, és e) A' fizetett Katonák. f) Az 1672-béli articulusokból úgy látszik, hogy ide számlálhatók vóltanak némely Mező-Városokbéli Egyházi Nemesek-is.

Ezekenkívül a' szükség' idején a' Nemesség-is felült Személlyesen-is, és Zsoldossaival-is.

1686-ban a' Nagy Leopóld Császár' hadja Erdélybe szálván, 1687 Várookban-is bévétetvén, a' Fejedelem' Hadi Népe-is állandóbb, és nagyobb számu kezdett lenni, az honnan az 1690-ben a' Státusoktól felküldött Követség által benyújtott kívánságokra 1691. December' 4-kén költ

Leopoldinum Diploma 17. pontjában az ígértetett, hogy a' szükséges őrizet hazai Lakósokból felállittatván az idegen őrző Sereg kifogvitetni, — a' mely ígélet arra nyújtott alkalmatosságot, hogy állandó szükséges őrizetről gondoskodván a' Státusok, Plájások, és Hajduk állittattak-fel, és már 1702-ben az Hajduk állandó Katonákká válván B. Babotsai Ádám' felvi-gyázata alatt a' mostani Splényi, vagy már Me-csery Regimentjének eredetét és felállittását o-kozták — említett Báró Babotsai Ádám után e-zen Regimentnek tulajdonossága szállott 1707-ben G. Gyulai Ferentzre, 1720-ben G. Erdődi Pálfi Ferentzre, 1735-ben G. Gyulai Istvánra, 1750-ben G. Gyulai Ferentzre, 1788-ban B. Mi-háldi Splényi Gáborra, és 1822-ben B. Mecse-ri Jánosra. Lásd a' Katonai Schematismusban az 51-dik Gyalog Regimentnek feljegyzését. —

1741-ben körülvéteven dicső Mária Therésia Felsőleges Aszszonyunk a' Pragmatica-Sanctiot irigylő ellenségeitől particularis Insurrectiot, az-után pedig e' helyett 1742-ben 1000 Lovast, és 2000 Gyalogot, a' Magyar Országi Regemen-teknek helyreállittásokra parancsol; az Ország-gyűlése pedig azon esdekel, hogy ezek a' már Magyar Országban felállított állandó Katona-ság' hasonlatosságához-képest Erdély' részéről két Regimenteket állítsanak, 's így áll-fel a' Kálnoki Regimentje, mely azután 1784-ben Fő

Hertzeg Leopóld Sándor, 1795-ben Fő Hertzeg József Hegementje lett, és ugyan ekkor a' Haller' Gyalog Regementje, a' mely 1777-ben Gróf Eszterházi Antalé, 1780-ban Oroszé, 1792-ben Beaulieu Jánosé, 1794. B. Benyovszky János, 1717-ben pedig a' Maximilián József Bavariai Királyé lett, a' mint mindezeket megláthatni az 1741, és 1742-béli Diaeták' Protocollumból, és a' Katonai Schematismusból. —

A' mi már a' Szélybéli Székely, és Oláh Regementek' felállítása idejét és helyét illeti, ezekről azt jegyezhetjük meg, hogy: Minekutánna 1656-ban 1061. szám alatt költ Kegyelmes Udvari Rescriptum szerint a' Burkus Felséges Aszszonyunkat dicsőült Mária Therésiát haddal megtámadván, a' hét esztendő háboruba béhozza volna, Felséges Aszszonyunk' maga Tartományait a' Török' és Tatár' beütések ellen megőrizni kívánván, a' Szélybéli Nemzeti Katonaságot Erdélyben-is felállítani intézethe vette. — azért már 1760-ban a' Besztertzei Közönséget a' Radna' Völgyéhez, vagy-is Vidékéhez-való Jussának megbizonyítására szoritja a' végre, hogy ezen Völgyben a' Szélybéli 2-ik Oláh Regementet felállithassa, 1762-ben Aprilis' 11-kén 701. szám alatt költ kegyelmes Rescriptuma által a' Felséges Királyi Guberniumnak tudtára adja, hogy a' köz bátorság' fenntartása végett akkori Erdélyi Fő Hadi-Vezér Báró Bu.

kov Adólf Miklóstra bizta legyen az Erdélyi Szélybéli Nemzeti Katonáság' felállítása dől-gát, 's parantsolja, hogy mind a' F. K. Gubernium maga, mind a' Kerületekbéli Tisztek a' nevezett Generális Urnak segítségére legyenek, 's e' szerént a' szükséges rendelések meg-is tétetnek, a' tisztelt Generális Úr pedig a' Szélyeket megjárja, 's bővebben-is megvi'sgáltatja. — A' Beszterzei Közönség pedig Ő Felsége előtt úgy nyilatkoztatja-ki magát, a' mint ugyan-azon Esztendő' Augustus' 14-kén 1686. szám alatt költ kegyelmes Udvari Decretumból láthatni, hogy az 1475-ben Mátyás Királytól nyert Radna' Vidékéről egészen lemondani kész, csak hogy Torda Vármegyében találtató Szász-Régen, és Báthos privilégiált Városok Beszterze Vidékéhez adattassanak, és a' Beszterzei Közönségnek ugyan Mátyás Királytól nyert azon Jussa, hogy ha a' Szomszéd falukbéli Földes Urak, valamely Jószágokat eladóvá tennék, megvételtbéli elsősege legyen, helybehagyattassék.

E' szerént állván a' Radna Vidéke állapoty; ugyan 1702-béli October 11-kén az Hunyad Vármegyei Fő és All-Tisztekhez az a' rendelés tétetik: hogy az azon megyébe felállittandó Szélybéli Katonáság' felírására lemenő Hadi Tiszteknek minden segittséggel legyenek, October' 14-kén 2108. szám alatt pedig Gubernialis Consiliarius Gróf Haller Gábornak az a' ren-

delés adattatik, hogy ugyan azon Hónap' 17-kén M. Vásárhelyen légyen, és onnan Generalis B. Bukowal a' Besztertze Vidéke' megvisgálására mennyen — Secretarius Cserai Eleknek továbbá a' parantsóltatik, hogy ugyan azon hólnap' 22-kén Csik Szoredában légyen, hogy ottan az e' tárgyhelemi munkálkodáshoz hozzá foghassanak, de ez magát ezen munkálkodástól feloldoztatni kéri, melyet megnyervén a' Besztertze Vidéki Katonaság' megszemlélésére menyen — az említett Generalis és Biztos Urakkal. Továbbá Ugyan ezen Esztendő November' 12-kén költ Feljelentésében a' Fő Hadi-Vezér, hogy mitsoda előmenetele lett-légyen, a' Csik, Gyergyó, Kászon, Három Szék, Bardotz, Miklosvár Székekben, és Besztertze Vidékén az elintézett Katonaság felállításában, a' Felséges Királyi Guberniumnak seljeleni — Azonközben November' 8-káról 2278. számok alatt költ Kegyelmes Királyi Rescriptum által a' Tatárok béütése félelméhől, a' Szélybéli Katonaság' felállítása sürgettetik. 1763-ban A' már Fegyvert önkéntesen felvett Székely, és Oláh Szélybéli Katonáknak rendbe-szedésekre 's Organisatiokra egy Biztosság rendeltetik, mellynek tagjai vóltanak Gróf Lázár János — Gróf Bethlen Miklós, B. Siskovits József, és Secretarius Halmágyi István — a' kik midőn Csik Székbe mennének, a' fegyvert felvett Csikiak

közzül némellyek a' Fegyvert levetik, 's a' Három Széki, és Udvarhely Székieket segítségre meghívják — el-is jönnek a' Három Székiek, 's 1764-ben Jánuarios' 4-kén Szép-Vizen a' Draganyosokkal együtt nyugosznak, másnap, noha mind az ottan vólt Draganyos Fő Strázsames-ter által, mind pedig a' Biztosságtól elejek-be küldött Kálnoki Regimentjebéli Hadnagy-tól megintettettek, hogy minden Fegyvert leté-ve, vagy írásban, vagy két Követek által szó-val a' magok megterhelteéseket a' Biztosság-nak nyilatkoztatnák ki, 's hazájokban csendes békességgel térnének-vissza; ők erre nem hajtván, 5-kén Jánuariosnak Madéfalvára mentek által, a' Biztosság azonban arról-is tudosittat-ván, hogy az Udvarhelyiek Parajdnál gyülekez-nek, ujra írásban kiadott parantsolatya által meginti ezeket, hogy adnák-bé írásban, vagy szóval képzelt sérelmeiket, 's takarodnának Ha-zájokban — a' Csikiak pedig ígért bűvségekhez visszatérvén, semmi idegonnek szállást ne adjanak, mely parantsolatnak az a' következése vólt, hogy Jánuarios' 6-kán két küldöttek ál-tal Instantiával kértek idő-haladékot arra más napig, hogy magok sérelmeiket írásban a' Biz-tossáknak beadják, mert ők semmi rossz czél-lal nincsenek — de a' midőn ujjabbi tudosittá-sok azt a' félelmet gerjesztenék a' Biztosság' szívében, ne hogy az Udvarhelyiek a' Gyergyo-

iakat fellázaszszak, 7-kének viradtára oly rendelkezéssel, hogy ha fegyveresen ellent állának, a' Három Székieket kiméltlenül vagdálnák, a' Csikiakat pedig csak megsebesítve ijjesztenék, a' fegyverteleneket továbbá, csak szélesztenék — a' Dragonyosokkal, és Kálnoki Huszárokkal Madéfalvát körül véteti, 's e' szerént a' Falut felgyujtván, nagy vér ontás lett — mely Madéfalvi veszedelemnek neveztetik, 's a' melynek a' lett a' vége, hogy a' Fegyvert felvett Székelyek azok mellé vissza-állottak, mind Csikban, mind Három-Székben 1764-ben. Lásd mind ezeket az 1764-ben Januarius' 12-kén 168 szám alatt a' nevezett Biztosság által a' Felsőleges K. Guberniumhoz felküldött tudositásában. — A' Radna Völgyében felállított 2-dik Oláh Regimentnek is hasonló története volt, minekutánna Fegyverbe öltöztettek, rendetlen, 's a' havason szerte volt lakhelyeikről felállított rendes Falukba helyheztetvén, a' Fegyvertől irtózva, azt elvetették, 's a' havasokra veték magokat, míg azután Enzenberg Ezeredes Kapitányok által megszelidittetve Fegyverek mellé vissza-álván, nem csak a' fegyvert forgatni, hanem a' Földet is hasznosan mivelní, és a' Szamoson tutajokat leszállítani megtanulták, a' mint ezt 1768. Gróf Tanolli Sylviusnak, ezen Regimentnek felállításáról, ezen czim alatt: *Poëmaton de Secunda Legione Valachica,*

írt verseiből láthatni. — Ha azt, hogy a' Rákotzi' lázzadása 1711-ben lett lecsendesítésével mind a' Székelyekkel, mind a' Nemesekkel a' Fegyvert letétették, a' Köz-nép' pedig azonkívül-is ettől mindég irtózik, jól megfontóljuk, nem csudálkozhatunk, hogy a' fegyvert szerető Atila bajnok Fegyveresseinek maradványai, kik mind a' T. 3. r. 4. t. mind a' Leopoldinum Diploma 14 pontjában, 's mind a' két Magyar Haza' történeteiben magok vitézségekről dicséretnek, minekutánna 50 Esztendőig azt forgatni megszűntek vala, a' fegyvert levetették, 's nem-is vólt a' fegyvertől való irtózás egyes oka ezen vonakodásnak, hanem inkább az értetlenség, 's abból fojyt velök való rossz bánás' modja, a' mint a' Csik-Széki Tisztségnek 1762-ben November 8-án és 12-kén tett tudositásaiból láthatni. — 1764-ben B. Siskovich Jó'sef az első oláh Regimentnek felállítására elintézett Szélyeket megvizsgálja, és erre szükséges segítség parantsóltatik Martius' 20-kán költ 1026. szám alatti rendelésben; October 9-kén a' Szélybeli Nemzeti Katonáság' felállítására kibocsátott Bíztoóság 2508 szám alatt az első oláh Regimentnek felállításáról készített Plánumát a' F. K. Guberniumnak bémutatja, mely szerént a' Brassó Vidéken Zernest, és Tóhán nevű Faluktól elkezdve, egészen a' Vas Kapuig az Oláh Országgal határos Fogaras Föl-

de — Szeben, Szeredahely - Szász Sebes, és Szász Város Székek, és Hunyad Vármegyének Szélső Helységekben — Egyházi Nemesekből, Boérok-ból Unitus szabad Emberekből, és oláh Papok' fiaikból felállítatni intéztetik a' nevezett Regiment, 's a' mellett 5 Eskadron Dragonyos. 1765-ben Januarius' 22-kén 320. szám alatt a' Besztertzeieknek Radna Völgye kifizetéséből még hátra vólt 12 ezer forintoknak kifizetések idő pontjai megállítatni parantsoltatnak — October' 1-ső napján pedig az általadásról való Levélnek formája készül 3505 számok alatt — melyekből láthatni: *a*) Hogy ezen Katonaság' felállítására okot adott a' sok háború és a' Tá- tárok beütésétől való félelem. — *b*) Hogy a' két Gyalog Székely Regimentekből az első Csik, Gyergyó, és Hászton Székekben, a' második pe- dig Három Széken, és Bardotzban állítottak 1762-ben úgy szintén a' 2-dik oláh Regiment- is Radna Völgyében. Az 1-ső oláh Regiment pe- dig 1765-ben állított-fel Tohántól elkezdve Vas Kapuig, az Oláh Országgal határos Kerületek- ben. — *c*) Ezen két gyalog Székely Regemen- tek felállításával a' tehetősebb Gazdák Lovas Katonáknak határozottak, 's így áll fel 8 es- kadronból a' Székely Huszár Regiment. *d*) A' Szélybeli két gyalog Oláh Regimenteken ki- vül, még egy Dragonyos oláh Regiment-is ál- lított-fel, még pedig Kővár Vidéke, Belső

Szólnok, Doboka, Kolos, Thorda, Fejér, és Hunyad Vármegyéknek némely Helységekben, Fagaras Földén, és Aranyos Székben — ugyan is 1762-ben Belső Szólnok Vármegye a' kebelében való Limitaneusok ellen panaszol — a' Déésaknai, Vizaknai Sóyágók fegyvertkérek, a' Széki Limitaneusok ellen panaszol Doboka, Aranyos Szék a' Limitaneusoknak közös erdőt engedni nem akar. — Tövisről 4 Nemes, és 5 szabad Gazdák ajánlyák magokat Katonáknak, Dobraiaknak a' kortsoma felett egyenetlenségek vagy on előbbeni Földes Aszszönyokkal, úgy de ezen panaszoknak hírek 's helyek nem lett volna, ha ezen helyeken már 1762-ben az oláh Dragonyos Regiment ott nem állittatott volna, az első oláh Regiment felállításától fennebb elé-hozott Biztosság intézetében is arról nyilván-való emlékezet vagy on, hogy még 5 Eskadron Oláh Dragonyos-is állittassék, az első Oláh Regimentel; tehát a' más három Eskadron a' fenn írt helyeken felállitva vólt, 's a' szerént Fagaras Földén és Hunyad Vármegyében Lo'sádiban. — 1765-ben ál fel az Oláh Dragonyos Katonaság. 1772-ben Továbbá a' Székely Huszár és Oláh Dragonyos két Regimentek, az Oláh Dragonyosoknak számok' leszállításával egyben-buzattattak, 's egy Lovas Regimenté tétettek — a' mely ma Csik, Gyergyó, Kászón,

Három Szék, Miklosvár és Bardotz, úgy Aranyos Székekben, Fogaras Vidékén — ezen-kivül Thorda Vármegyében Egerbegyen és Gyéresen, Fejér Vármegyében Tövissen, Vajasdon, és Borbándon, Hunyad Vármegyében Lo'sádiban, és Dobrán fekszik — e) A' második Oláh gyalog Regiment Borgó Vidékivel meg bővítették 1784-ben, tudniillik: a' Méltóságos Gróf Bethlen Familiának Borgó Vidéki Emberei a' Felséges Udvarhoz folyamodnak, hogy azonképpen mint a' Radnaiak fegyver alá vétessenek azért 1783-ban Julius 14-kén 5425. számok alatt akkori Gubernator B. Bruckenthal Sámuel Ur ó Excellentiájának Felséges 2-dik Jó'sef Császár' maga kegyelmes Kezeírásában a' Borgói szorossan készítettendő Útnak felállítását, és a' Borgói Uradalomnak, a' Banátusban, Tömösi Districtusban adandó Bonificatio mellett, a' Bethlen Familiától a' 2-dik Oláh Regiment-hez való applicáltatását parantsólja; melyet a' midőn a' Kintstartó Tanács-is 5780. szám alatt bé-jelentett volna a' F. Királyi Guberniumnak, ezen Jóknak felírásokra, és megbetsültetésekre az Ország' részéről Királyi Tábla Bíró Aranka György — a' Kamara' részéről Csernich János Rationum Consultor, a' Fő Hadi Vezérség' részéről pedig Fő Strázsamester Heydendorf, és Kapitány Turenfeld kirendeltetvén, Aranka Györgynek 1783. Decomber' 16-dikán

10750. számok alatt a' Felséges Királyi Guberniumhoz tett tudossítása szerint a' Conscriptio, és aestimationak bévégzésével, a' most írt December' 10-kán a' hely' színére megjelenvén a' Katonáság' részéről Generalis B. Ral, a' 2-dik Oláh Regiment Fő Tisztjeivel; a' Méltóságos Gróf Bethlen Familia részéről annak Plenipotentiariusza Gróf Bethlen Miklós, a' Fiscus' részéről Besztertze Vidéki Arendae Decimarum Commissarius Horváthovits András, két Fiscalis Cancellistákkal, az Ország' részéről Aranka György, ezen Borgó Vidéke a' 2-dik Oláh Regimenthez incorporáltatott, a' lakósoknak legnagyobb készségekkel, katonai rendbe-való hozatalok pedig 1784-dikbéli Januarius' 5-kére halasztatott, így tehát 1784-ben áll-fel ezen része a' 2-dik Oláh Regimentnek, a' mely a' miut Benkő Jó'sef Tránssilvániájának 2-dik Kötetjében 215-dik §. 2-dik szám alatti jegyzésében feljegyezte, Thorda, Kolos, Doboka Vármegyéknek Móldovával, és Besztertze Vidékének Bukovinával és Máramaros Vármegyével határos végső részeikben fekszik ugyan-is Márkus, Monosfalva, és Oroszfalu Thordához, Monor, Glédin, Kis-Sajó, Kolo'shoz, Oláh Budak, és Ragla Dobokához tartoznak. — f) A' mi már az első rendbéli, vagy-is a' Mezei állandó Katonáságot illeti, erről még a' következők a'

feljegyeztetendők, u. m. 1. Ennek 12 articulusokból álló Regulamentje adattatott-ki 1759-be. 2. Recrutáinak kiállításokra-nézve Erdély a' Maros Vize által két Hántonokra vagyon felosztva, ugymint: a' Maroson innen és túl-valókra, 's az innenváló Hántonból a' B. Mecséri, a' túl-valóból pedig a' Maximilián Jó'sef Bavariai Király' Regementje completiráztatik. — 3. A' mi továbbá illeti a' Lovas Regementet, ehez a' két Hánton ad Rékrutákat, sőt 4. A' Vaquant Regementjének felállítással ehez-is segítséggel vagynak. 5. A' Recrutirozás eleintén Verbunk, azután Fogdosás által, az 1800-béli Diaetának hozott, de még meg nem erősített articulusokban megállított Conscriptio szerént-is szokott véghezmenni, minthogy pedig 6. A' Katonaság ép, és egészséges testet, 's elegendő magos-ságot kíván, arravaló-nézt az e'végre eléállított embereket a' Kerületbéli Assentatoria Commissio által megvi'sgáltatva, a' Circularis vagy Districtualis Assentatoria Commissioknak bémutat-tatnak, és ottan-is megvi'sgáltatván, úgy irat-tatnak Regementyeiknek Laistromiba. — 7. A' Hazai, vagy-is a' Jurisdictiobéli Assentatoria Commissio áll: egy Katonai, és egy Circularis Tisztból; a' megvi'sgáló pedig azon Megye vagy Székbéli hites Chyrurgus, a' Circularis, vagy-is Districtualis Assentatoria Commissio pedig két Katonai, és két Provincialis Biztosokból, úgy

egy Katonai, 's egy Provincialis Chirurgusokból áll. Illyen Circularis Assentatória Commissiok vagynak, Kolo'sváron, Besztertzén, Szilágy-Somlyón, Maros-Vásárhelyen, Fejérváron, Déván, Szebenbe, és Brassóba. 8. A' Completirozás a' Jurisdictionokra, és ezek által a' kebelekekben lévő Helységekre téendő rövatal (repartitio) sinor-mértéke szerint vitetik-végbe. — 9. Ezen Regimenteknek Depoi, vagy-is Cancellariái a' következő helyeken vagynak, úgymint: A' Mecseri Regimentjének Kolo'sváron; a' Maximilián Jó'sef Bavariai Király Ő Felsége Regimentjének Szebenbe; a' Fő Hertzeg Jó'sef Regimentjének Nagy-Enyeden. A' Vaquant Regimentjének pedig Brassóba. 10. Mindenik Regimentnek vagyon egy tulajdonos Generálissa, kinek nevét viseli egy Öbestere, egy Obristlieutenantja, két Májorja, Compániákra lévén felosztva, mindenik Compániának vagyon egy Fő, és Al-Kapitánnya, egy Fő, és Alhadnagyja, a' Gyalogoknál még Zászlótartók-is láltatnak. Tart még Erdély egy Német Lovas Regimentet-is, g) A' Szélybéli Nemzeti Gyalog Regimentek-is a' szerint osztatnak-fel, 's az első Székely Regimentnek Kormányja vagyon Csik-Szeredába. A' másodiknak Kézdi-Vásárhelyen; a' Lovas Regimentnek pedig Sepsi Szent Györgyön. — Az első Oláh Regimentnek Kormányja vagyon Orláthon, a' második-

nak pedig Naszódon. Ezen Szélybéli Katona-
ságnak 70 pontokból álló Regulamentje 1764-be
adattatott-ki. — V. A' Kereskedésnek nagyobb
előmozdítására a' Cambialis Constitutiót 54 ár-
ticulusokban Erdélyben-is közönségessé tette.
VI. Bizonyos pontok' neve alatt 1769-be az Ur-
barialis Regulatiot kiadta, melyben az 1714-béli
24-dik árticulus, és az 1742-dik Junius' 20-án
és 1747-be November' 25-kén költ Királyi Re-
scriptumok' nyomán a' Jobbágyságnak, és Föld-
des Uraknak egymáshoz-való kötelességeik meg-
határozatnak, 's ezen határozás az 1791-béli
27 árticulus által az új Urbarium' béhozatalá-
ig helybenhagyattatott. VII. A' csalárd és más
pénzét elfetsérlő adósok' ellen miként kelles-
sék procedálni, 1772-be October' 7-dik napján
költ Normativumot adott. VIII. Ugyan azon
esztendőben Julius' 4-kén a' Cridalis Processus'
föllyamattjáról más Normativumot adott. IX.
1774-be Julius' 6-kán a' Parasztok' ügyeiben,
az-az, midőn ezek Földes Uraiktól elnyomattat-
tak, a' köz Felperesnek (Magistratualis Fiscus-
nak) miként kellessék procedálni, Normativu-
mat adott. X. 1765-be November' 2-kán költ
Diplomája által Erdélyt Nagy Fejedelemségnek
nevezte, 's e' szerént ezen naptólfogva kezdett
Erdély a' Nagy Fejedelemségi Titulussal bir-
ni, mely a' régi Királyok' idejében *Partium*
Transsilvanarum, a' *Separatio* után pedig ne-

vezetesen Zápollya 'Sigmond' idejétől-fogva *Principatus Transsilvaniae* Erdélyi Fejedelemség névvel bír vala. XI. Kolo'sváratt a' Nemes Ifiaknak Convictust, Szebenbe pediglen az árváknak nevelő Házat fundált. XII. Bétsbe a' két Magyar Haza Nemes Ifiainak tanításokra *Academiát* állított-fel. XIII. 1760. midőn 2-dik József Császár Pármai Hertzeg Kis-Aszszonyt l'sabellát Feleségül venné, a' Magyar Gárdát (test-őrző Sereget) Magyar Országgi, és Erdélyi Nemes Ifiakból állította-fel. XIV. 1757-be a' hét esztendőös Burkus háboni alkalmatosságával a' Therésia, 1764-be pedig Szent-István Magyar Országgi Király, Rendjeit 3. Classisokra felosztva hozta-bé. XV. Ugyan Kolo'sváratt a' Báthoriána *Academiát*, a' *Juridica*, és *Theologica* Facultásokkal öregbitve nemcsak helyre állította, hanem *Universitási* méltóságra-is felemelte. XVI. Fejér-Vármegyét 1775-be két Vármegyékre, Felsőre, és Alsóra osztotta-fel. XVII. Az Hazai Törvényeket Gróf Haller János' felügyelete alatt Simon Prokurátor által egy *codex*be szedette-össze, *Theresianus Codex*' neve alatt, de kívánt czélt vele nem érhetett. XVIII. A' büntető perek' folytatására *Instructio*t adott. XIX. 1766-ba az addig szokásban volt *Asylumokat*, menedék helyeket kiirtotta. XX. 1779-be Aprilis' 28-kán költ *Rescriptuma* által az *Appellatio*' úttyán Ő Felsége' eleibe fel-nem

vitethető perekből Recursus' úttján, melyek vitethetnek-fel Uradalmon belől, melyek megint Uradalmon-kivül, megállította, 's ezek után 1780-ba November' 29-dikén meghalálozott, kit is esztendeig gyászolta mind a' két Haza. —

Második Jó'sefről.

94. *Második Jó'sef Császár alatt minő emlékezetre méltó dolgok történtek?*

Második Jó'sef Császár Annyának hólta után mindjárt December' elein 1780-ba Uralkodni kezdett, uralkodását folytatta 1790-ig Februárius' 20-káig, mikor is élni megszűnt. —

Két háboruja készült u. m. A' Foederatum Belgiummal, és a' Törökkel, az első az Schaldis folyó-vizén megtagadtatott hajókázásért, de 1785-be minekelötte elkezdődött volna, a' Belgák az Austriaiaknak szabad-hajókázást engedvén, lecsendesített. A' második a' Muszkával- való szövetségéből származott azért, hogy a' Törökök Tatar Országért és Crimiáért hadat izentek a' Muszkáknak, melyben mint Szövetségessét a' Muszkát segítette, és Hertzeg Koberg' vezérlése alatt ez szerentsésen-is folyt, míg 2-dik Leopold 1791-be Augustus' 4-kén a' Sisztóviai békekötése mellett az 1739-béli békekötésben megirt Tartományoknak megtartásával bévegezte volna, kényszerítette pedig erre Leopoldot a' kiűtött Frantzia Revolutio. —

Revolutiót szenvedett kettőt: egyet az Ausztriai Belgiumba a' sok ujjításokért, másikat Erdélyben a' Parasztoktól, Hóra' vezérlése alatt. Az első okozta a' tett ujjításoknak 1790-be Januarius' 28-kán következett Revocatioját. A' második az 1785-be következett örökös Jobbágságnak eltörölésér, mely 1791-béli 26 articulus által bizonyos határok között helybenhagyattott. Nevezetes ezen Fejedelelem arról-is, hogy Attya' hólta után Corregensnek vétetvén-fel, ez alatt, 's azután a' Kormányra egyedül jutván ekkor-is, 's így két versen minden Tartományait eljárta, 's az Administratió' hibáit kitanulta, annálfogva tökéletes uralkodása alatt a' tapasztalt hibáknak megörvosoltathatására külömbféle ujjító Rendeléseket tett, u. m. 1. 1781-be kiadta a' Tollerantiae Edictumat, mely a' Religio-béli szabadságot annyira terjesztette, hogy egy Religio-ból a' másikra általlépni lehessen hathéti Instructio nélkül-is, a' mely máinapig is tartatik azzal a' restrictioval, hogy ha Catholica Religio-ból más Religiora kívánkozik valaki, hat-héti tanitást (Instructiot) kiállani elébb tartozik a' maga vólt Catholicus Papjánál, 's azután léphetik-által a' nem Catholica Religiora. 2. 1782-be az Erdélyi Udvari Cancelláriát a' Magyar Országi Udvari Cancelláriával öszvekapcsolta, a' mely hólta után megint a' régi lábra állott. 3. 1784-be Julius' 3-kán kiadott

Kegyelmes Rescriptuma által Erdélynek az három Nemzetek szerént-való régi felosztását eltörölván az egész Fejedelemséget a' következő 11. Vármegyékre osztotta-fel, u. m. 1. Hunyad-Vármegyére, mely állott Hunyad, és Zaránd Vármegyékből. 2. Szeben Vármegyére, mely állott Szeben, Szeredahely, Szász-Sebes, és Szász Város, Szász Székekből, és Felső Fejér Vármegyé' fele részéből. 3. Fogaras Vármegyére, mely állott Fogaras' Vidékéből, Felső Fejér-Vármegyének egy részéből, Új-Egyház, Nagy-Sink, Kőhalom, és Segesvár Szász Székekből. 4. Háromszék Vármegyére, melyhez tartoztak: Sepsi, Kézdi, Orbai, Miklósvár, Bardotz, és Kászon Székely Székek, Brassó' Vidéke, a' Felső Fejér-Vármegyének egy része. 5. Udvarhely Vármegyére, mely állott Udvarhely, Csik, és Keresztur Székely Székekből. 6. Thorda Vármegyére, mely állott Besztertze' Vidékéből, Thorda és Doboka Vármegyéknek Felső részeiből, és Kolos-Vármegyének Alsó részéből. 7. Belső-Szólnok Vármegyére, mely állott Belső Szólnokból, és Doboka Vármegyének alsó részéből. 8. Közép-Szólnok Vármegyére, mely állott Közép-Szólnokból, Kővár'-Vidékéből, és Kraszna - Vármegyéből. 9. Kolos-Vármegyére, mely állott Kolos-Vármegyé' Felső részéből, Thorda-Vármegyé' Alsó részéből, és Aranyos Székből. 10. Küküllő-Vármegyére, mely állott

Hüküllőből, Maros-Székből, Megyes, Segesvár, és Szeben Székeknek a' Hüküllön innen-való részeiből. 11. Alsó Fejér-Vármegyére, mely magára egy Vármegyének hagyattatott. 4. 1785-be A' Politica Administratióra-nézve ezen Vármegyét három Districtusokra u. m. Szebeni, Fogarasi, és Kolo'svári Districtusokra osztotta-fel, ily' rendel: hogy a' Szebeni Districtushoz alkalmaztattak, Szeben, Hunyad, Alsó-Fejér, és Hüküllő Vármegyék, a' Fogarasihoz, Fogaras, Háromszék, Udvarhely Vármegyék, a' Kolo'svárihoz, Kolos, Thorda, Belső és Közép Szőlnek Vármegyék. — Mindenik Districtusnak adattatott egy Regius Commissarius, vagy Királyi Biztos, minden Vármegyének rendeltetett egy rendszeréntvaló Al-Ispány, egy substitutus Al-Ispány, egy Nótárius, 's egy Vice-Notarius, azon kívül egy Registrator, a' ki egyszersmind Expeditor-is vólt, bizonyos számú Cancellisták, és Practicánsok, a' kik együttvéve tették a' Continuus Officiolatusokat, 's ezek a' Vármegye Praetoriuma helyén laktak.

Mindenik Vármegye Processusokra osztott, 's mindenik Processusnak egy fő Szólga-Bíró, 's egy Vice Szólga-Bíró, rendeltetett olly formán, hogy a' rendeléseknek pontos, és séreány tellyesítésére nézve egyik a' Processusnak felső, a' másik pedig az alsó részében lakna.

Az adóra nézve mindenik Districtusban egy

Generalis perceptor, és mindenik Vármegyében egy-egy particularis Perceptor rendeltett, ezek magok megyéjökben fel-szedett adót amazoknak administrálták. A' Marcális Congregatiok csak ezen két esethen rendeltettek tartatni, ha tudniillik: Diaetára Députátusok választandók lennének, avagy az Országuk valamely szerfelett való szüksége forogna fenn, a' melynek következése az-is vólt, hogy a' Vármegyé' neve alatt kiadatni szokott Levelekből, az eddig szokásban vólt *Clausula* (Nos Universitas) kihagyattatni rendeltetett. 5. 1786-ba a' Guberniumat két-felé osztotta, Politicumra, és Judicialéra, a' politicummal öszvekaptsólta a' Thesaurariatust, mind a' kettőnek Praesesse vólt a' Gubernator, ennek jelen nem létében, a' Politicumba praesideált mint Vice Praeses a' Thesaurarius, a' Judicialéban pedig a' Statuum Praesidens, 's a' politicumba 8 Referens Consiliarius, 's annyi Secretarius, és Concipista vólt, ezeken-kivül az Ordinarius Praeses mellett egy Secretarius, a' Vice Praeses mellett pedig egy Concipista vólt adva, a' Judicialéba vólt 7 Referens Consiliarius, 3 Secretarius, 's egy Protocollista. A' Politicum Gubernium mellett a' következő Commissiok vóltak rendelve u. m. Eccletiaistica, Studiorum, mixta, militaris, Harmintzadok' Administratioja, és az Aedilis Directio. Ezekenkivül pedig Fiscalis Di-

rectoratus, melynek Expeditioi a' Gubernialis
 Expediturán irattattak-le, magának a' Director-
 nak pedig külön Büreája volt, kinek híre-nél-
 kül a' Ficusz illető Levelek ki-nem adattattak,
 's a' feladott Fiscalitásoknak dólga el-nem lát-
 tatott. — A' Director mellett volt rendelve egy
 Vice Director, és Fiscalis Procuratorok, kik ál-
 tal a' Ficusz pereit ügyelte maga a' Director,
 hogy pedig annál-inkább ügyelhesse a' Ficusz'
 jussait, a' Királyi Tábla, ülésében jelen volt;
 a' Kameralis Uradalmakban való pereket az U-
 radalmi Fiscalisak által folytatta. A' Kameralis
 Jók' ügyeletére egy Inspector, egy Vice Inspe-
 ctorral, és egy Cancellistával voltak rendeltet-
 ve. A' Bányák ügyeletére egy fő Bányász-me-
 stert rendelt, Zalatnán, annak segítségül ad-
 ván a' Vajda Hunyadi Administrátort, hogy köl-
 tsönös erővel ügyelnék a' Bányákat. Az Ár-
 vák' jussaiknak ügyeletére az Árvák' szám-
 vévő Hivatalát állította - fel 1786-ba, a' mely
 1818ba a' Provincialis Exactoratussal összekap-
 csóltatott. A' Judiciale Gubernium' legfel-
 söbb ítélő Széknek rendeltetett úgy, hogy on-
 nan appellatio' uttyán semmi perek tovább nem
 mentek. A' Királyi Tábla pedig, mely két Se-
 natusra, mellyek között az egyikben a' Prae-
 ses, a' másikon pedig a' Vice Praeses volt az
 előlülő, felosztva, Appellatorium Forum volt,
 úgy hogy minden alsóbb Székekről bővebbet-

látás végett a' perek ide hozattattak, állott pedig a' Királyi Tábla 13 Assessorokból, a' kik Regius Consiliariusi méltóságra vóltak felemelve, és 4 Secretariusból, és egy Protocollistából. Azon Pereknek, mellyek Hazánk' Törvényei szerint a' Királyi Táblán, vagy Productionale Forumon kezdendők vóltanak, két Districtualis Táblát állított, egyiket Máros Vásárhelyt, a' másikat Kolo'svárt, oly' formán, hogy Hunyad, Fejér, Kolos, és a' két Szólnok' Vármegyéből illetén perek, a' Kolo'svári Districtualis Táblán, Szeben, Thorda, Fogaras, Háromszék, Udvarhely, és Hüküllő Vármegyéből valók pedig a' Máros Vásárhelyi Districtualis Táblán láttattak-el. Ezen Districtualis Táblák a' következő Status Personálisból állottak, úgymint: Egy Praesesből, 10. Assessorokból, 3 Secretariusból, 1. Protocollistából, 's ennek Adjunctussából, 1. Protocollis Officialisból, egy Registratorból, annak Adjunctussából, két Registransból, egy Expeditorból, és ennek Adjunctussából; egy Rationum Exactorból, két Rationum Officialisból, és két Cancellistából; egy szegények' Procurátorából, 1 Jánitorból, egy Lovas Legényből, és egy tűz-csinálóból, vagy is Mediastinusból. Ezen Districtualis Táblákon kívül a' Nemesek, és szabad Emberek között feltámadható kissebb perekre nézve, mellyek Hazánk' Törvényei szerint a' perlekedők'

akarattyyokra bizattattak, hogy a' Királlyi Táblán-é? vagy az alsóbb Székeken kezdgyék-el, minden Vármegyében egy Itélő Széket *Sedria* neve alatt állított-fel, egy Praesesből, 4 Assessorból, két 'Sindikusból, két Actuariusból, egy Pauperum Advocatusból, egy Registratorból, és egyszersmind Taxátorból, és két Cancellistából. A' Városok' Magistratussai meghagyattak, a' Civilis perekre nézve primae Instantiae Forumoknak, valamint szintén a' Jobbágyok' pereikre nézve-is a' Domínale Forumak is, de mind ezen elészámlált Itélő-Székekről appellatio úttyán a' perek egyenesen a' Királlyi Táblára vitettek, onnan pedig a' Guberniumhoz. A' büntető perek mind a' Nemesek, 's mind a' Nemtelenek ellen az egy Felség' megbántás vétken-kivül a' Sedriákon kezdődtek, és a' Nemesek ellen valók a' Táblára, a' Nemtelenek ellen valók pedig a' Districtualis Táblákra appelláltattak, azok a' Királlyi Tábláról a' Guberniumhoz, ezek pedig a' Districtualis Táblákról a' Királlyi Commissariusához végső ellátás végett vitettek, ha halálos büntetés forgott-fenn. 1786-ba a' halálos büntetést örökös rabságra változtatta October' 30-kán kiadott Rescriptuma által. 1785-be az örökös Jobbágyságot eltörölte. 1786. A' földek' felmérését vitette végbe. Végezetre az-is megjegyzést érdemel, hogy a' politica Administratiot illető

dólgokat egész Országában Német nyelven vitetni rendelte, a' peres ügyeket pedig a' két Magyar Hazában Deák nyelven.

Második Leopóldról.

95. *Második Leopóld alatt mi nevezetes dolgok történtek, a' mi jelenvaló tárgyunkra nézve?*

Második Leopóld, Második Jo'sef halála-után a' Toskánai Hertzeg Leopóld mint öregebb Testvér vette-átal az Országlast, a' ki-is 1790-be November 1-ső napjára indított Országgyűlésén az Orzágnak régi szabadsága vissza-adása mellett a' Statusoktól a' Homagiumot bévévén, tellyes hatalmu Biztossa által az Ország' Törvényreire, és törvényes szabadságainak sentartására megesküdt. Ezen Gyűlésben legtöbb Articulusok hozattak, a' mellyek közzül mivel ezen liegyes Fejedelem 1792-be Martius' 1-ső napján meghalálozott, a' mostan-is szenteségesen uralkodó Felséges Fejedelmünk által 64 állandó Törvényeknek helyben-hagyattattak. 8 pedig tsak ideig confirmáltattak, az első Novellariusoknak, a' második rendbéliek' pedig Provisionalis Articulusok neve alatt jönnek Törvényeink' sorába. Nevezetesek a' Novelláris Articulusok arról, hogy ezekben sarkalatos Hazánk' Törvényei megújittatnak, és az Administratio régi rendje jobb móddal helyre

állittatik, a' mennyiben pedig ez-uttal e' tökéletességre véghez nem vitetett, annak jobb móddal való tellyesítése kidőlgozására külömbféle Biztosságok rendeltettek, mellyeknek munkái az 1809-be kezdett, és 1811-ig tartott Országgyűlésében megvizgáltatva felsőbb helyben hagyás-végett ő Felségének felküldtetettek. A' Provisionalis 8 Articulusok ezek a' 94-ik mely szöll az uradalmi Székekről, 95-ik a' Tridualé Forumról, az 96-dik a' vissza állított Filialis, és pártialis Székek' tárgyairól szöll. a' 97-dik a' Generális Székek' tárgyait foglalja magában. a' 133-dik a' Testvérek között való osztályt írja-le, a' 134-dik tárgyozza a' meghalálozott Felségekről Férjeikre maradt, 's ezek által a' Successorok', vagy Gyermekkek' hárokra eltartoztatott Jóknak vissza-vételeket, a' 135-dik a' zállagos pereket, a' 136-dik pedig a' tiszta adósságról való pereket tárgyozza. Örök emlékezetű azért-is II-dik Leopóld, hogy a' Tanuló Ifiakra több Fundatiokat tett.

Mostan Ditsőségesen Uralkodó Felséges Első Ferentz Fejedelmünkről.

96. Ezen Felséges Fejedelmünk alatt a' jelenvaló tárgyra nézve miket jegyezhetünk-meg?

Ezen Ditsőséges Fejedelemnek uralkodása kezdődik 1792-ben Martius' 1-ső napján, mely alatt 1792-ben 93, 94, és 95-ben Országgyűlést tartottak ugyan, de az 1792-béli 4. Articulusokon kívül a' szüntelen folyt háborúk miatt nem confirmáltattak. Ezen négy Articulusokból az 1. Az ő Felsége haereditaria Successióját állittya-meg. a' 2-dik a' Német Biradalomban az idevaló lakósok' ellen adósság dől-gában hozott Itéleteknek végrehajtását, vagy is Executióját tárgyozza. Az 3-dik és 4-dik által különbféle érdemes Személyek indigenáltat-tak. Ezekon-kivül 1809-ben a' parancsolt Insur-rectio ügyében tartatott Országgyűlése, 1810-be pedig és 11-be új Országgyűlés tartatott, az 1791-béli 64 Articulusban kiirt Biztosságok munkáinak megvizsgálásokra, de még ezen Gyű-lésekben hozott Articulusokból igen kevés con-firmáltatott. — Azomba Felséges Fejedelmünknek alattavaló népei' kegyes Attyoknak hosz-szas és böldeg életet, és szerentsés Uralkodást kívánunk.

Az I-ső Darabban lévő Hibák' jobbítása.

<i>Lap.</i>	<i>Rend.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Megjobbitva olvasd.</i>
25	20	1840.	— 1440.
51	20	1566.	— 1566.
44	14	le mondott	— lemondott)
80	26	Praesbyter	— Presbyter.
87	9	Rudolf	— Rudolfnak.
95	25	2-ik	— 5 dik
175	5	mellyeket	— mellyek.
188	utol.	igyekezetet.	— igyekezetet.
221	1	Octavájá	— Actájává.
221	14	as	— az.
222	1	lakosasirol	— lakosairól.
225	7	Subriptioja	— Subscriptioja.
272	28	pedig után	— hozzá kell adni mellyeket
280	12	Donatioja.	— Donatioját.
292	2	tudotittaik	— tudosittatik.
305	7	észszerént	— részszerént/
307	1	Vaskapu	— Vaskapu felé tar-
		Oroszba.	— Oroszva.
514	utolsó	1946.	— 1646.
527	18	2657.	— 1657.
557	6	insignibut	— insignibus.
551	9	regnum.	— Regum:
554	9	plane.	— plene.
557	26	reocuperatis	— recuperatis.
574	14	violenter.	— violentur.
575	25	Comitatum	— Comitatum.
577	19	Trinal.	— Tribunal.
585	5	Ordinarium.	— Ordinariorum.
555	17	dilatatione	— dilatione.
592	17	factae	— facta.
410	22	a' Szászok 37.	— a' Szászok 38.
422	1	választatásából	— változtatásából.

20-16